De G.G. van Tellus

Albert Helman

bron
Albert Helman, *De G.G. van Tellus*. In de Knipscheer, Amsterdam 1994

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/helm003ggva01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

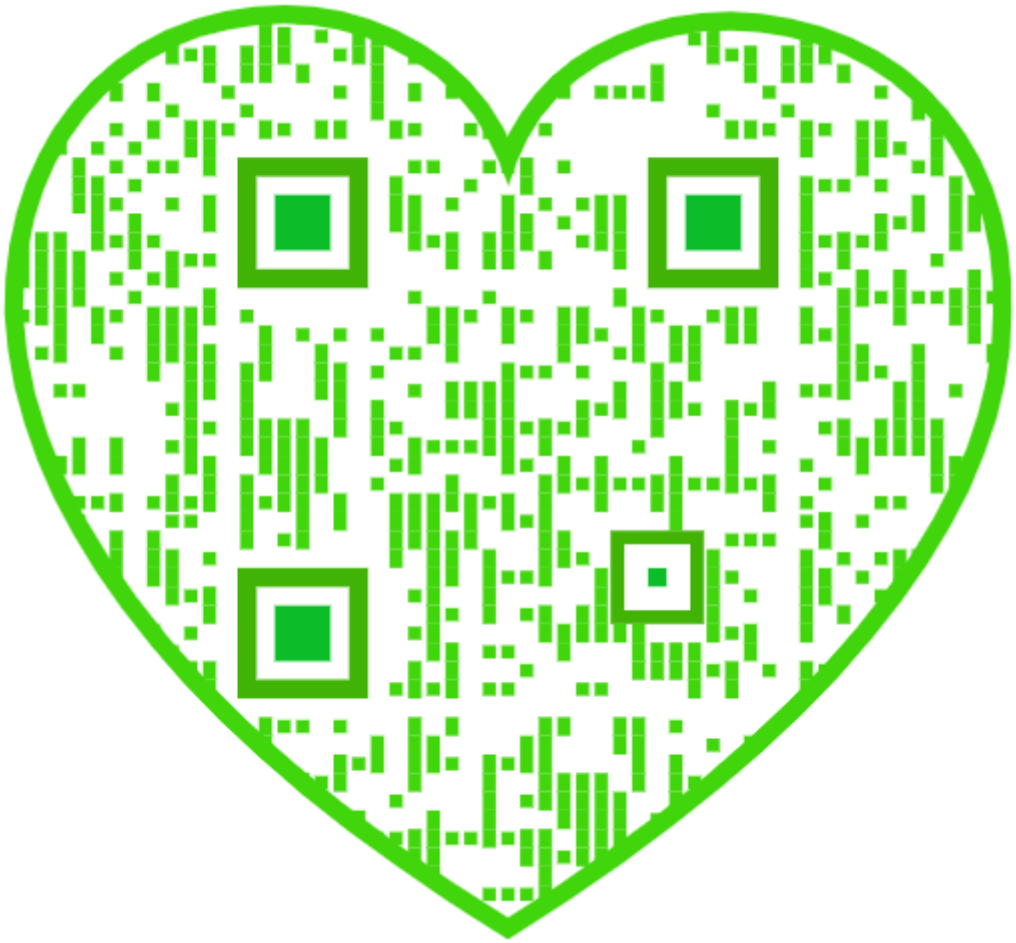

‘Car à la composition de ce livre seigneurial, je ne perdiz ne emploiay oncques plus, ny aultre temps que celluy qui estoit estably à prendre ma réfection corporelle, sçavoir est beuvant et mangeant. Aussi est-ce la juste heure d'escrire ces haultes matières et sciences profondes (...)’
Rabelais, Prologue de l'auteur

‘Aan de samenstelling van dit prinselijk boek verloor noch besteedde ik ooit meer tijd dan ik nodig had om mijn lichaam te verkwikken: met eten en drinken. Aldus is het thans de tijd om over deze diepzinnige zaken en mysteriën te schrijven (...)’
Rabelais, Voorwoord van de auteur

I
Een vrouw wordt geslagen

Blauwig licht scheen door het matglazen raam de hoge kamer binnen en gaf een fluwelen schijnsel aan de beide energieke handen, die het enige rustig-bewegende waren in heel de wijde, stille ruimte. Een vertrek dat op een groot kantoor leek, maar zonder andere meubels dan het ene bureau in een hoek, waarachter een schrijvend heertje-op-jaren zat. Geen geluid, zelfs niet dat van zijn rustige ademhaling, verstoorde de stilte.

De G.G. van Tellus schoof de dikke bundel papieren die voor hem op zijn werktafel lag, van zich af en bleef een poos voor zich uit staren in het blauw van de kamer. Zijn aandacht hield zich echter nog bezig met het rapport dat hij het laatst gelezen had, en dat om wie weet welke onnaspeurlijke reden meer indruk op hem gemaakt had dan ieder ander document van de stapel voor hem. Onwillekeurig vatten zijn vingers het papier weer op, en begon hij nogmaals te lezen, niet precies meer in de ambtelijke volgorde waarin zulk een relaas wordt opgesteld, maar hier en daar een brokstuk. ‘Die jongens leren het nooit,’ bromde hij voor zich uit. ‘Lijken net van die romanschrijvertjes, kunnen niet samenvatten; houden zich te veel bezig met beschrijvingen en onbetekenende details. Bijna nooit echt terzake.’

Over de niet-terzake-doende beschouwingen zoals: ‘Nog steeds is het aantal lieden dat er behagen in schept hun medemensen lichamelijk letsel toe te brengen, overgroot en in iedere klasse te vinden,’ gleden zijn blikken haastig heen, om langer en indringender te toeven bij de feiten zelf, die ook zonder commentaar van opzichters en detectives naar zijn mening welsprekend genoeg waren. Daar nam hij graag rustig de tijd voor.

Tenslotte greep hij een gele blocnote, schreef op de bovenste regel van een nieuw blaadje het woord ‘Resumé’ dat hij onderstreepte en maakte aan de hand van het rapport dat voor hem lag, op de volgende regel enkele notities:

‘Rue de l'Ampoule. René Thirion, 35 jaar, slager, en Simone François, 28 jaar, postbeambte. Sinds vier jaar samen gehuwd. Geen kinderen. N.B. uitzoeken waarom.’

Zijn potlood stopte een ogenblik bij de laatste letter van ‘waarom’, en hij mompelde boos in zijn grijzende spitsbaard: ‘Die stommelingen maken hun rapporten nooit volledig genoeg.’

Hij verbaasde zich er zelf over, dat juist dit ene geval dat hij nu onder handen had, hem zo buitengewoon interesseerde. Maar hij voorzag complicaties en dacht: Ditmaal wil ik niet alleen weten, maar ook begrijpen zodra ik de volledige samenhang ken. Want het wordt heus te gek... Juist dit schijnbaar allergewoonste en alledaagse is zo dwaas en onmogelijk dat ik bij uitzondering eens zal laten merken wie ik ben en ze het een en ander eens goed aan hun verstand zal brengen. Met alle gevolgen daarvan. Maar nog niet... laat het eerst rijpen.

Daarna ging hij weer verder met zijn aantekeningen in een fijn, haast microscopisch klein handschrift:

‘Woensdagmiddag, nadat Simone F. zes kantooruren achter de rug had in Neuilly, werd zij bij het thuiskomen voor de zoveelste maal verrast door het boze humeur van haar man. Zij maakte de opmerking dat zij haar vrije kantooruren beter in Neuilly kon

doorbrengen dan de hele reis naar het Quartier Latin te doorstaan, enkel om als kaatsende echo te dienen voor de slechte luimen van haar echtvriend. N.B. steekt hier ontrouw achter? Latent of de facto? Waarom is die vrouw zo sarcastisch in haar uitdrukkingswijze? Uitzoeken.'

De G.G. liet enige malen het achtereind van zijn potlood in zijn half geopende mond ronddraaien, en zuchtte diep voordat hij verderging met schrijven.

'Thirion riep uit: "Hier hoor je thuis! Alleen bij mij!" N.B. ruw maar niet kwaad? Zij: "Mijn vrijheid wordt genoeg door jou beknot." Hij: "Als je dat vindt, bliksem dan maar op voorgoed." N.B. tactloos maar mannelijk? Hierna stiet Simone hem met haar elleboog opzij om op straat te komen. Thirion stiet haar terug, waarop een handgemeen volgde. Simone stortte zich door de winkeldeur naar buiten om aan de vuistslagen van haar man te ontkomen. Deze, buiten zichzelf van woede, volgde haar op straat en diende haar enige muilperen toe, zonder dat de vrouw zich nu nog verweerde. Zij liet zich neervallen op het wegdek, alwaar zij nog een schop tegen de zij van haar zitvlak ontving.'

Even leunde de schrijvende man-op-leeftijd weer achterover, liet automatisch de randen van zijn papieren door zijn vingers ritselen en gromde: 'Altijd weer die erotiek. In plaats dat ze gewoon... Enfin.' Hij schudde een paar maal het hoofd, wiegelend, als een soort van welwillend verwijt, en boog zich toen weer over zijn notitiebloc.

'Binnen enkele seconden waren allerlei mannen, vrouwen en kinderen komen toelopen. Als steeds. N.B. voor de duizendste maal: aan namen alleen heb ik niets; alles precies uitzoeken, wie, wat, waarvoor. Allen bleven op eerbiedige afstand van het twistende paar (vrouw zit schreiend op de grond, man raast en tiert), behalve één heer - volgens Suppletoir Rapport A.S. 4175-56 een zekere Norman Angus, stellig Engelsman - die naar voren stapte,

de slager bij zijn mouw greep en hem in niet geheel zuiver Frans toevoegde: “Waarom slaat u die vrouw!” Thirion: “Dat gaat u niets aan.” Angus: “Dat gaat mij wel aan, want hier is de openbare weg.” Thirion: “Maar dit is geen openbare vrouw, dit is mijn particuliere vrouw, begrepen?” Angus: “Lafaard!” Thirion komt met gebalde vuisten op hem toe, roept: “Wat? Herhaal het!” Angus: “Vuile bruut!” Thirion tot de omstaanders: “Horen jullie het? Deze hongerige buitenlander, deze schurftige *métèque*! Wat komt hij hier doen? Parijs verpesten, zijn hotelrekening niet betalen, zien of de drekkigste hoertjes van het drekkigste quartier hem willen onderhouden. Ik zweer jullie, het is een *maquereau.* Waarom is hij meteen hierheen gelopen? Omdat hij een liefhebber is van *le vice anglais* en gratis wil profiteren.” Gelach onder de omstaanders. N.B. bijzondere zorg voor de arme kinderen in grote steden, ik herhaal het. Ze maken te veel mee. De vrouw die intussen had kunnen ontsnappen, is blijven zitten, nog schijnbaar snikkend, maar met steelse belangstelling voor de Engelsman.’

‘Zo zijn ze, die wijfjes,’ bromde de G.G. vergoelijkend, zonder met schrijven op te houden. En halfluid begeleidde zijn stem de voorzichtig schrijvende hand: ‘Norman Angus haalde de schouders op en wilde doorlopen. Klaarblijkelijk benauwd voor nog meer herrie in het smalle straatje. Bleef echter nog eenmaal staan, toen hij zag dat Thirion zijn vrouw wederom een schop tegen haar zitvlak gaf en tegen haar zei: “Vooruit *chérie*, je koffie brandt aan.” En tot de zich reeds verspreidende omstaanders: “Dames en heren, ik dank u zeer voor uw welwillende belangstelling.” Simone sprong overeind, gaf Thirion een arm. Ongemerkt had zij haar tranen gedroogd en reeds orde gebracht in haar kleren en gelaatstrekken. En terwijl ze haar echtvriend naar zijn winkel volgde, zei ze luid en met haar zoetsappigste stemmetje tegen hem: “Is het niet vreselijk, lieveling, dat men in zijn eigen geboortestad niet meer vrij is te doen wat men wil? Al die varkens

van vreemdelingen.” Op het horen hiervan heeft Norman Angus een akelig nieuwerwetse scheldtirade tegen zijn Jove gebezigd, geheel onverklaarbaar in deze samenhang. Dit nader uit te zoeken.’

Hij scheurde het velletje van zijn bloc af en belde. Een van de rechercheurs, een kopstuk van de Buitendienst, verscheen.

‘Hoor eens, Jaël,’ sprak de G.G. op zijn gewone welwillend-bevelende toon, ‘hier is een kleinigheid die uitgezocht moet worden, maar heel precies. Ik bedoel zonder al jullie ethische commentaren en bij beschouwingen. Ik weet al dat het hele personeel veroxford is en hoogstaand denkt. Ik wil feiten, niets dan feiten. En onder feiten versta ik niet alleen de daden van de lui, maar ook hun gedachten. De laatste tijd hebben jullie weer schromelijk nagelaten die te noteren. Wat zijn daden zonder bijbehorende gedachten? Ze zijn voor iedere uitleg vatbaar. De feiten zijn daden plus bedoelingen. Dus denk erom. Deze zaak interesseert me bijzonder, want al dat gelieg en gelaster over mij moet nu maar eens uit zijn. Ik wil eens een duidelijk voorbeeld stellen. Je begrijpt me, nietwaar?’

De hulpsecretaris Jaël knikte onderdanig, stak met zwier het blocnote-velletje in een kartonnen mapje dat zij (of hij?) onder de linkerarm droeg, en verdween in een spiraal van kleiner wordende buiginkjes, waaraan de ander niet de minste aandacht schonk.

Toen de oude heer weer alleen was, kruiste hij de knieën en vouwde de handen op het tafelblad. Er kwamen diepe rimpels op zijn voorhoofd, een trek van misnoegen om zijn anders zo serene mond. Nog steeds lieten zijn gedachten het bewerkte rapport niet los, bleven ze nazinnen op het feit dat iemand met wie hij niets rechtstreeks had uit te staan, hem belasterde omdat straffeloos een man zijn vrouw sloeg, onbaatzuchtige hulp met verachting door de vrouw bejegend werd, en het publiek liever lachte met de grootste bruut dan partij trok voor recht en eerlijkheid.

Eigenlijk komt het omdat alles wat er gebeurt zo de schijn

tegen zich heeft, sprak de G.G. bij zichzelf. Als de mensen de ware oorzaken kunnen doorzien, nemen ze vanzelf een ander standpunt, het mijne, in. Maar hoe ze zover te brengen? Met een nieuwe proclamatie? Ach, de oude hebben ook niets uitgehaald. En waartoe dient de waakzaamheid van mijn organisatie anders, dan om mijzelf in te lichten en niet hen...

Zou een verandering van tactiek baten? Moet er minder geheimdoenerij zijn van ons bureau uit? Ik geloof het niet; als alle geheimzinnigheid is opgeheven, gaat het helemaal mis en stoort niemand zich meer aan god noch gebod. Vrees is het laatste wat hen nog in toom houdt. Maar wat dan? Moet ik ze een voor een bij me laten komen en met ze praten? Dat zou misschien niet kwaad zijn, maar ik ken ze niet eens allemaal. Het valt te overwegen; ik zal het in gedachten houden en nader met mijn Geweten en mijn Oerinstinct overleggen. Want je moet zulke veelomvattende besluiten niet nemen zonder alle delen van je Zelf daarin te kennen.

En intussen wacht ik de verdere rapporten maar af, en zal veel van wat ik doe, afhangen van de staart die dit muisje heeft. Op stuk van zaken zijn het de bijzondere gebeurtenissen die onze algemene gedragslijn bepalen.

II
Artiesten denken na

Het is te begrijpen dat de rustige, genoeglijke stemming waarin Norman Angus op een herfstnamiddag door Parijs wandelde, vertroebeld werd door een incident als hij daarjuist meemaakte in de Rue de l'Ampoule. Zomaar tijdens een kalme wandeling mee te maken dat een vrouw wordt afgeranseld, en dat nog wel door een slager - geen gentleman die iets dergelijks achteloos kan aanzien. Maar het is een vervloekte mensheid als je probeert je met haar besognes te bemoeien, en in plaats dat de vrouw zich dankbaar getoond had voor zijn tussenkomst, had hij de wind van voren gekregen, niet alleen van de schuldige, maar ook van het slachtoffer en zelfs van de aangesnelde toeschouwers. Lach om de spreekwoorden - maar dat wat zegt: ‘Het is gevaarlijk zijn hand te steken tussen de schors en de boom,’ bevat in elk geval een diepe waarheid. Want door zijn bemoeizucht als gentleman was hij bekneld geraakt, en zelfs bijna het slachtoffer geworden van zo'n ordinaire vechtpartij onder vulgaire echtelieden.

Hij was uiterst gevoelig voor zulke dingen. Soms vond hij dat zijn innerlijk te veel invloeden onderging van een omgevende wereld waarmee hij eigenlijk niets te maken had. Maar wat deed

je ertegen... Men kan alles uit de weg lopen, behalve de medemensen. En Parijs is niet het Luxembourg of het Louvre of de Place de la Concorde; Parijs is de verlaten benedenrand van sommige kaden, de monotone mistroostigheid van een paar oude, sepiakleurige straatjes, een brokkelig silhouet, wegschemerend in de nevels, de stinkende Halles en het desinfectiemiddel van de Métro. De rest: het voor toeristen pasklaar gemaakte Parijs, een uitvinding van reisbureaus waarmee hij niets had uit te staan.

Dus wandelde hij bij voorkeur door de oude, onaangetaste straatjes. Waar mensen wonen die hun vrouwen de straat op ranselen; waar de onlogica en bereidheid tot pijn van de vrouwen nog scherper in het oog springen dan elders. Waar... vervloekte waanzin van die duizenden levens in die duizenden kamers van duizenden huizen in een willekeurige stad uit duizenden!

Hij had reeds dikwijls gedacht: als eenmaal in een nacht alle muren doorzichtig werden, ik als op een film het gedoe van al die mensen kon zien, getuige zijn van hun woorden en daden, mee zwijn zijn en mee held, maar dan in hun duizendvoudige verscheidenheid met een duizendvoudige intensiteit... misschien zou dat de volheid van het leven zijn, de vervulling brengen waar ik tevergeefs naar zoek. Maar het is iets onbereikbaars. Mijn grenzen zijn te nauw getrokken; waarom ben ik geen kind van andere ouders? Het is wanhopig.

Dat straattoneeltje wilde hem niet meer uit de gedachten. Onbegrijpelijk dat het hem zo had aangegrepen, zozeer dat hij wanhoopte aan de doelmatigheid en redelijkheid van heel deze schepping, en hem de woorden ontvallen waren: ‘Vervloekt de man die in geile stommiteit zoiets beestachtigs doet als een vrouw beslapen en er zo'n vervloekte beestachtige stommiteit als een nieuwe mens bij verwekt.’ Daarmee had hij aan heel zijn afschuw voor zijn soortgenoten uitdrukking willen geven, maar meer nog aan zijn minachting voor het onkennelijk beginsel dat - als het al

bestond - hun doen en laten regeerde en zó zinneloos tot uiting kwam bij praktisch alles, dat hij zich voortdurend daaraan stiet en ergerde.

Hij had nu eenmaal een sensitieve kunstenaarsnatuur, die zich enerzijds voortdurend door al wat leefde en zich bewoog, voelde aangetrokken, maar die desondanks voortdurend door datzelfde getroffen werd en geërgerd. Dit was ook nu weer het geval geweest, en hij was doorgelopen in een wrokkende, zwaarmoedige stemming, waarin een soort van controlerend half-Ikje vruchteloos poogde het filosofisch argument te doen gelden, dat alles goed is zoals het is, en redelijk en noodzakelijk.

Als ik het niet ervaar, wat heb ik er dan mee te maken? antwoordde hij nijdig zichzelf. Een schepping waarin mensen ontstaan die niet in staat zijn te begrijpen waarom ze mensen zijn, is een mislukte schepping. Een schepping waarin de ene mens de andere opvreet en uitmoordt en leed aandoet, is een onzinnige inrichting, een karikatuur. Knap de filosoof die deze tweespalt wegredeneert; ik zal hem nooit ontmoeten. Voltaire in ieder geval was een grote gek.

Op de Boulevard de Montparnasse gekomen, voelde Norman dat in zijn mistroostigheid een droesem van vermoeienis gezakt was; hij liep nog een eindweegs door en ging toen zitten op het terras van een klein café, waar niemand anders was. Niet ver van de andere cafés waar heel de dag een zwerm van schreeuwerige artiesten en hun slaapgenoten elkander komen bewijzen dat de kunst langer is dan het leven... alsof we dat nog niet wisten. Norman Angus, die naar een kunst zocht, niet langer en niet korter dan het leven dat hij gedoemd was te leiden, voelde op dit ogenblik weinig voor hun gezelschap. Hij geloofde nog in het nut van werken; niet als middel tot zelfexpressie - dat gaat vervelen - maar als middel om de tijd te doden, zichzelf te vergeten, en een aantal maatschappelijke voordelen te veroveren, die wel niet

onmisbaar zijn maar toch heel makkelijk. Geld had het hem reeds genoeg opgebracht, en aanzien ook, al was het maar in beperkte kring. Hij telde mee. Maar op een middag als deze zag je het zeer juist, dat meetellen alleen is: lastiggevallen worden.

Toch zou hij doorgaan met werken. Er is iets geheimzinnigs, iets onbenoembaars in het leven, dat naar de afbeelding van zichzelf vraagt. Het wil zich spiegelen in ons, niet voorbijgaand, maar ontheven aan de nauwe inperkingen van tijd en ruimte. Het wil vereeuwiging en dematerialisatie. Ziedaar het ideale kunstwerk. Maar hij wist dat hij dit ideaal nooit zou bereiken, zelfs niet zou kunnen benaderen. Zijn vermogens waren beperkt, eenzijdig. Je kunt mooi jezelf wijsmaken dat je spuwt op alle kritiek, ze vreet in je door als een langzaam verlammende gifstof. Je begint met talloze verrukkingen en idealen, en na jaren werk je voort met automatische handen, als een golem, als een levend lijk. Je ziel wordt bijtijds uitgemoord, of kneep ertussenuit naar andere oorden, indien ze werkelijk onsterfelijk is.

Toch moet hij blijven werken. Alleen al omdat hij ooit daarmee begonnen was. En uit verachting voor de anderen die niet werkten maar kletsten - kletsen en zichzelf gewichtig maken. Zichzelf gewichtiger vinden dan de hele verdere wereld; terwijl er toch een rechte evenredigheid daartussen bestaat. Wij worden belangrijker naarmate de wereld belangrijker is, naarmate wij die belangrijkheid beter inzien. Als ossen en koeien lopen de meesten echter stomweg langs de dingen heen, herkauwen hun ikjes, en zoeken de kudde van hun soortgenoten op - daar, in een van die grote cafés - en trachten elkaar te overtroeven in het simuleren van hun gewichtigheid. Al die zichzelf opblazende eendags-genieën en succeshazen... Bah!

Neem zo'n geval als daarstraks passeerde. Waarom was hij, haast tegen beter weten in, ertussen gekomen? Maar goed, je laat als man van eer een vrouw niet zomaar slaan in je tegenwoordig-

heid. Een wereld van betekenis ligt erin opgesloten; heel de mensheidstragedie. Dat is hetgeen waartegen je in verzet komt. Maar hoevelen zouden dat opgemerkt hebben, hoe weinigen? De kunst, die laffe officiële gebreveteerde kunst noteert zulke dingen als klein incident of als aardige anekdote. Meer niet. Terwijl hij... Wat zou er al niet over te schrijven zijn. Maar de wereld is niet gediend van filosofie en van diepzinnigheid. Het publiek is de willekeurige beroerling, juffrouw of meneer, die een paar shilling uitgeeft voor een paar uur amusement. Voor een boek vol laffe praatjes. Goed, ik ben ik en ik blijf ik, ook al maak ik voor ze de puree die ze wensen. Dat is handwerk. Je sondeert de mode (precies zoals je uitkijkt welk kostuum je deze winter kopen zult), en je begint zoals de wind uit de sociale hoek waait, aldus:

'Het is een feit dat de rijken hun vrouwen niet slaan. Verbeeld u dat een bankdirecteur des namiddags zijn kantoor verlaat, onder het genot van een goede sigaret naar huis rijdt, zijn hoed en jas aan de beleefd buigende knecht afgeeft en naar de salon van zijn echtgenote snelt, die schielijk opgerezen uit haar lila-gebloemde Louis XVI-fauteuil, haar gepoederde wang bereid houdt ten kus; - dat hij alsdan het eerste het beste licht-hanteerbare voorwerp opneemt en haar daarmee toetakelt, omdat haar parfum hem tegenstaat. Zoiets komt niet voor; nooit en nergens. Sommigen noemen dat zelfs een onmogelijkheid. Of dat 's nachts na een bal het echtpaar gemelijk thuiskomt, en de heer des huizes nog voor hij zich van zijn rok ontdaan heeft, nog voor hij zich de tijd gunde om aan een koude douche te denken, uitroept: "Nu zal ik jou je vervelende gedrag van vanavond en alle voorgaande avonden betaald zetten" - en zijn vrouw een paar muilperen toedient, waarvan ze duizelend ineenzijgt. Zoiets behoort tot de volslagen ongerijmdheden, en het is niet alleen te dwaas om van te spreken, maar haast onwelvoeglijk, want vulgair en onbekend in de betere kringen.

Men leest over zulke mishandelingen hoogstens in de krant, en dan blijkt dat het verschijnsel beperkt blijft tot de heffe des volks, die steeds geneigd is bij elke gelegenheid er maar op los te slaan, alsof ze niet wachten kan totdat wijzeren dan zij erin geslaagd zijn een beetje eclatante oorlog te ontketenen ten behoeve van de onbedwingbare uitleving van onze dierlijke driften. (Neen, dat zou ik niet moeten schrijven, dat geeft maar onnodige herrie. Zet liever: tot de heffe des volks, waar zulke daden gedetermineerd zijn door opvoeding, of beter nog, door ondervoeding of gebrek aan opvoeding en milieu. Zo, dat schaadt niemand. En nu verder.)

De klasse-beperktheid van het verschijnsel dat een vrouw geslagen wordt, is oorzaak van ons geschokt- en verontwaardigd-zijn, zodra men ons dwingt zoiets bestiaals bij te wonen. Wij willen ertussen komen, trachten die lieden tot rede te brengen, en laten het enkel na uit vrees ons te encanailleren en ons in nodeloze ruzies te betrekken. Wij sluipen weg en laten zulke proleten aan hun lot over; wij weten immers dat zij toch niet te beteren zijn, en bovendien, elkeen is zichzelf het naast.

(Lieve wijsheid is dat, *by Jove.* Mag een schrijver zich zover prostitueren dat hij iets dergelijks neerschrijft? Ja zeker, want hij is zichzelf het naast. Vooruit dan maar weer.)

Wij hebben ruimschoots onze plicht gedaan als ieder van ons in vrede leeft met zijn eigen vrouw, en die van anderen ongemoeid laat. Maar toch, het getuige-zijn van zulk een kloppartij is alleen al voldoende om te maken dat men zich geëncanailleerd, onbehaaglijk en vervuild voelt; men neemt een extra bad en telefoneert een paar gasten voor een bridgeavondje à l'improviste. Om te vergeten.

Niettemin... het gevoel van onbehagen verdwijnt niet aanstonds. Je krijgt er een zonderlinge verlegenheid tegenover je eigen vrouw door. Je hebt de vage vrees te overwinnen dat wreedheid aanstekelijk werkt. Jazeker, je hebt je schrap op te stellen tegen de opduikende minderwaardigheidsgedachten die

ons komen kwellen met de onzinnige vraag: zou ook ik kunnen afzakken tot zoiets? Ferm klinkt dan het antwoord: neen, wij kunnen wel geruïneerd worden, plotseling tot oneer geraken, maar de adeldom des geestes is onvervreemdbaar. Hoewel, het antwoord is toch niet ten volle geruststellend. Immers wij hebben allen wel de een of andere vulgariteit op ons geweten, zoenden een dienstmeisje in het geniep, deden iets onzindelijks omdat toch niemand het zag, namen een smerig of plat woord in de mond omdat wij een weinig aangeschoten waren, verspraken ons en zeiden: dank u beleefd, - terwijl wij met een kort en krachtig *merci* hadden moeten volstaan. Waaruit wij in de kleine seconde van het minderwaardigheidsbesef gaan afleiden, dat ook wij potentiële vrouwenbeulen zijn en het slechts aan de omstandigheden te danken is dat we verre bleven van een dergelijke wandaad.

En dan, de kracht, de lust, de drift om te slaan schijnt ieder ingeboren...'

Norman Angus sprong van zijn stoel op het caféterras alsof hij wilde weglopen, merkte op hetzelfde ogenblik dat hij iets onredelijks deed en liet zich weer terugvallen op de twee bollen van zijn zitvlak. Hij had zitten suffen, zijn schrijversgedachten maar laten gaan, en nu brouwden ze onzin. Verbeeld je dat je de mensheid zulke koek voorzette in een tijd waarin hele volkeren zich uitsloofden om elkaar uit te moorden; niet alleen in Afrika en Azië, maar in alle vijf werelddelen. Waar zelfs in dit Europa levenslang dierbare buren er plotseling genoegen in schiepen elkaar af te slachten, de kinderen te vermoorden en elkaars vrouwen te verkrachten, terwijl de rest van de beschaafde mensheid even gelaten als verontwaardigd toekijkt. En toch zijn het altijd en overal individuele acties tegenover individuele slachtoffers. Per saldo net als met die slager tegen zijn vrouw, alleen op uitgebreide schaal, de zeer uitgebreide, kwasi-gewettigde schaal die 'oorlog' genoemd wordt. Wat zouden de lezers er gauw genoeg van krijgen

en je de rug toekeren met al je moois. Het hele geheim van alle artistiek succes is, dat je niet te zwaar op de hand bent en niet te waar, vooral niet te waar; dat je lieve fantasie met een lieve gevoeligheid tot een lieve tijdpassering weet te mengen... Neem zo'n bloemenmeisje daar, dat is je geknipte thema, en niet dit...

Het bloemenmeisje kwam glimlachend, maar met zekere stappen naar hem toe. Ze was nog jong, een beetje gebruind door de buitenlucht en door nog iets anders misschien. Norman Angus' vaardige schrijversfantasie had geen moeite met het snel vinden van allerlei hypothesen: kommer, vervuiling, een sluipende ziekte, overdadig liefdesgenot, uitbuiting, alles bij elkaar. Moet één hart - het zijne - medelijden hebben met alle ongelukkige vrouwen en meisjes? Je kunt wel aan de gang blijven.

Maar toen het meisje hem vleiend haar bloemen bood en aandrong omdat ze zijn wankelmoedigheid duidelijk zag, nam hij tenslotte een grote bos chrysanten en waagde hij het even over haar pols te strijken, terwijl zijn hand het bankbiljet in de hare legde. De mens leeft niet alleen van brood.

Daarop, met een plotselinge ingeving, vroeg hij: ‘Word je weleens geslagen, mijn kleintje?’

Haar wenkbrauwen gingen verwonderd omhoog.

‘O, neen, meneer.’

‘Is heel de wereld dan goed voor je?’

‘Niet zo goed als u, meneer,’ antwoordde het meisje koket, ‘maar het gaat wel.’

‘Pas dan maar op voor de mensen; ze slaan, ze doen pijn.’

‘De mannen?’

‘De mannen, de vrouwen, allemaal.’

Ze lachte weer en zei beminnelijk: ‘U ziet er niet naar uit iemand kwaad te doen. Misschien zijn allerlei mensen slecht voor u geweest, maar er zal wel ooit een vrouw komen die goed voor u is, heel, heel goed.’

Daar heb je weer die verdomde ouwe koek, dacht Norman Angus. Het lijkt wel of de mensen nooit uit hun kleine cirkeltjes weten te komen. En hij antwoordde ietwat stompzinnig: ‘O ja, ja...’ En zei niets meer.

Misschien voelde het bloemenmeisje dat ze iets anders had moeten zeggen, misschien werd ze een beetje bang voor deze zonderling. Er lopen zulke rare mannen door Parijs. Ze boog gracieus en trippelde weg.

Met zijn bos chrysanten in de arm zat Norman even later in de bus. Het zoete spul is niets gedaan, dacht hij. Dat is uitgebierd tot de laatste kruimel. Een vrouw wordt bemind... wat valt daar nog over te zeggen dat niet minstens duizendmaal in alle toonaarden gezegd is? Een vrouw wordt geslagen... daar steekt meer muziek in; dat thema moet ik niet loslaten. Iedereen is op de een of andere wijze sadist of masochist of beide tegelijk. Minstens dertig procent van alle erotiek valt samen te vatten onder kastijding. De mensen móeten daar graag van horen, wanneer men het een legitieme vorm weet te geven. Neen, geen Spaanse of Engelse les, zoals dat in de advertenties heet, of massage, of laatstelijk nog *piercing.* De fatsoenlijke benaming is flirt. En dan met oergermaanse prikkels - prikken ja, ja -, en dan... in het huwelijk. Zoek daar een juiste vorm voor in het huwelijk. Wat is daar al niet toegelaten zonder dat het choqueert! Begin heel hypocritisch, bijvoorbeeld zo:

‘Waar de vrijheid ophoudt, vangt het huwelijk aan. Ofschoon men lange tijd getwijfeld heeft aan de waarheid van deze grondstelling die al ten tijde van Socrates bekend moet zijn geweest, is de moderne wetenschap hierop teruggekomen, en wordt vandaag, eigenlijk al sinds eeuwen, vrijwel algemeen aangenomen dat het huwelijk de meest maatschappelijke en zachtaardigste vorm van vrijheidsberoving is.

Het behoeft geen betoog dat materialistische en marxistische

definities als: het huwelijk is de cessie van 90% inkomen om hulp te verkrijgen de resterende 10% zo gauw mogelijk op te maken, van een verouderd standpunt getuigen, dat kwalijk meer gehandhaafd kan worden in een tijd waarin 90% van de mensheid niets op te maken heeft en de resterende 10% er ook niet al te lang plezier van zal beleven, dank zij juist die materialisten en marxisten.

Tevens zij vooropgesteld dat wij de ethiek van het huwelijk geheel terzijde zullen laten, om ons uitsluitend te bepalen tot de leer van zijn atmosferische veranderingen. In dit verband kunnen alle ethische uitspraken daarover dan ook categorisch ondeugdelijk verklaard worden. Zowel de positieve, zoals deze van de gek geworden Nietzsche, dat huwelijk de wil van twee is om het ene te scheppen dat groter is dan zij die het schiepen (immers de problematiek van het huwelijk schuilt juist in het feit dat het langer duurt dan ooit de wil tot scheppen) als de negatieve, gelijk deze van Paulus, de apostolische correspondent. Die schreef immers dat wie trouwt goed doet, wie niet huwt beter; want het betere is onbestaanbaar zonder het goede, het betere is ontologisch daaraan dus ondergeschikt, enzovoorts.

De meteorologie als praktische wetenschap gaat uit van de verschijnselen en de ervaringen, en tracht uit hun analyse of vergelijking richtlijnen en eventueel wetten te ontdekken, die ons in staat moeten stellen de toekomstige weersgesteldheid te voorspellen en passende veiligheidsmaatregelen te nemen. Haar symboolwaarde komt nergens zo goed aan het licht als in de bekende geschiedenis van Socrates, die na een echtelijke ruzie van Xantippe een emmer water achterna kreeg en gelaten opmerkte: “Na onweer komt regen.” Of in de historie van de arme huisvader die na een huilbui van zijn vrouwtje gestelpt te hebben met de belofte van een nieuwe jurk, er zes te betalen kreeg en wijselijk verzuchtte: “Voor één dag regen helaas een hele week zonneschijn.”

De onmeetbare en onkenbare kosmos, waarvan de huwelijks-

atmosfeer een in verhouding uiterst enge inperking is, heet Vrijheid, en daarom is het passend te zeggen dat het huwelijk begint waar de vrijheid ophoudt. En niet omgekeerd, zoals ik aanvankelijk stelde.'

'Jij wilt de geestigaard uithangen,' waarschuwde Normans controlerend half-Ikje. De mensen willen geen geest. Bij jou is geest iets onoprechts, jouw genre is het abrupt-sentimenteel-vertellende. De schattige murmeltoon.'

'Ik vertik het om aan één genre mezelf op te hangen,' antwoordde Normans suggestieve contra-Ikje. 'Wat is het leven, wanneer je het niet telkens en telkens opnieuw begint? Mijnentwege kunnen de lezers en alle anderen barsten, met z'n allen op een kluitje. Het is heel goed om ze fel te lijf te gaan, nog veel feller dan ik het klaarspeel. Liefst met een duizelingwekkende reeks van daverende feiten. De feiten overrompelen. Mijn fout is dat ik te veel filosoof ben; te veel sentiments-denker.'

'Wat een nonsens, een sentiments-denker.'

'Nonsens? Ha-ha. Is er één wezen dat waarlijk ongevoelig denkt? Jij soms?'

'En als ik het eens was?'

'Ik heb te veel psychologische literatuur geslikt, mannetje. Ik luis er niet meer in. Ook jij bent een bedrieglijke zwakkeling.'

'Als wij dan eens wederom, zoals eertijds, een hechte coalitie vormden, om met onszelf ook alle andere mensen een beetje te bedriegen? Dat zou niet kwaad zijn... En mijn uitgever zal het prachtig vinden, die botterik.'

'Dat zou niet kwaad zijn,' antwoordde de andere helft van zijn Ik gelaten.

III
In het rijk der kunst

‘Geleidelijk aan moet er meer handeling komen. Het publiek wil actie, actie, geen gedachten, geen redenaties.’

Norman Angus loopt op en neer in zijn ruime hotelkamer en overlegt nogmaals zijn volzinnen en dialogen die hij straks te dicteren heeft, wanneer de typiste komt, met wie hij reeds sinds zijn maandenlang verblijf in Parijs samenwerkt. De chrysanten die hij twee dagen geleden gekocht heeft, staan nog bij het raam in herfstlijke resignatie. Op de tafel ligt een menigte papieren en boeken. De schrijfmachine staat nog in de hoek.

Hij kan nu tenminste rustig denken over zijn werk. Hij behoeft zich niet meer te martelen met de vraag of hij werkelijk verliefd is op Edmée Duval, en wat hij doen zou, en of hij het zover zou laten komen, dat het kwam tot ‘het’. Mag men zulke dingen eisen van een secretaresse die men betaalt? had hij zich afgevraagd. Het is in Frankrijk de gewoonte en misschien elders ook; maar het is niet fair. Personeel is personeel, daar moet je met je vingers van afblijven. Tenslotte had hij ook andere vrouwen leren kennen in deze stad en was hij tot de conclusie gekomen dat hij toch niet zo erg verliefd was op mademoiselle Duval; dat ze ook veel tegen had, bijvoorbeeld die mongoolse uitdrukking van haar ogen, het

gekletter met haar vingernagels op de toetsen, middagen van een parfum dat hij niet kon uitstaan, een heup die goedgerekend zes centimeter te laag zat. En dan, voor het werk moest je iemand hebben met wie je 'machinaal' kon omgaan. Ze wás een goede secretaresse, een uitstekende. Toen hij eenmaal over het kritieke punt heen was, schoot hun samenwerken op met meteorenvaart. Hij zou wel gek zijn als hij dat voor zichzelf ging bederven. Maar nu was er geen gevaar meer. Telkens als ze binnenkwam, klonk zijn 'Hallo juffrouw Duval' vrijer, zelfbewuster en ook hartelijker. Hoe de kleine Duval er zelf over dacht? Nou ja, wat had hij daarmee te maken? Hij betaalde haar goed en behandelde haar fatsoenlijk; wat kon ze nog meer willen? Een kantoorjuffrouw heeft er geen maîtresse-verbeeldingen op na te houden. Punt, uit.

Op dat ogenblik wordt er geklopt, en aan het bedeesde geluid weet hij dat zij er al is.

'Hallo, juffrouw Duval,' zegt hij vaderlijk-vertederd, met een neerbuigende melodiecurve, terwijl hij de deur voor haar openhoudt.

Het jonge vrouwtje glimlacht, legt haar rol papieren op de tafel en antwoordt: 'Heerlijk is het buiten, vandaag.' Onderwijl knoopt ze haar jas los.

'Willen we dan buiten werken?' vraagt Norman onzeker.

'O neen, niet voor mij.'

'Het is moeilijk, buiten je gedachten te concentreren.'

'Dat begrijp ik.'

Zonder hoed en jas is het een frêle figuurtje, deze juffrouw Duval. Haar gezicht staat gedecideerd, haar armen lijken energiek, maar haar onderlijf heeft iets hulpeloos, dat is waar; en ze heeft een paar minieme, pinnige borsten. Maar over het geheel iets frêles, ontegenzeggelijk. Alleen een geboren bruut zou onhebbelijk, laat staan slecht tegen haar kunnen zijn.

'We moeten vandaag het boek onderbreken,' zegt Norman,

vervuld van zijn werk. ‘Ik heb een *short story* in mijn hoofd, die ik graag wou klaarmaken voor een tijdschrift.’

‘Direct in de machine?’ vraagt de secretaresse. Zij schuift bij aan de tafel, en begint er wat plaats voor zichzelf te maken.

‘Ik denk wel dat het gaan zal. Ik moet er toch ééns aan wennen dat het geluid me niet meer stoort.’

Het papier wordt in de schrijfmachine gedraaid. Wachtend neigt Edmée Duval het hoofd, zodat het buitenlicht door rosbruine krulhaartjes gezeefd wordt, tussen schouder en wang. Norman Angus ziet het en glimlacht erom. Ik hoop voor haar dat iemand met haar vrijt, denkt hij; ze is werkelijk niet onaardig. Dan begint hij langzaam te dicteren, onmiddellijk in het juiste tempo waarop ze samen ingewerkt zijn.

‘Er is rumoer van dichtslaande deuren, gebons van mensen ertegenaan. En dan een snerpend gegil over de kade, dat snel wegsterft, neen, bij nauwlettend luisteren zich kreunend blijkt te verschuilen onder de nabije brugboog, bij het watervlak. De stakerige herfstbomen trachten tevergeefs het schrille weg te wissen; reeds komen een paar mensen aangelopen om te zien wat er gebeurt. Een straatjongen heeft het eerst de situatie door, en schreeuwt naar de overkant: kom eens gauw, Fred! D'r wordt er eentje afgetuigd. Alinea. Werkelijk komma een vrouw wordt puntjes.

Bij d'r lurven puntjes, verzucht een kantoorbediende die niet veel tijd te verliezen heeft en haastig verder gaat. De doorsneeburger spreekt gaarne van lurven, ofschoon hij niet precies weet wat een lurf is, en waar dit menselijk handvatsel moet gezocht worden. Een woordenboek? Och kom, daarin leest men: lurf is *a.* een ingekeept hout in een vinkenbaan (men weet natuurlijk weer niet wat een vinkenbaan is, maar dat komt er minder op aan) *b.* eertijds slip van een kledingstuk. Doch de woordenboeken schrijven er ook maar op los. De taalgeleerden zeggen: noch ingekeept

hout, noch slip; oorsprong onzeker; misschien dialectische vorm van larve, is gelijk tong. Met deze onwijze koek wordt men naar huis gestuurd. Proefondervindelijk staat echter vast dat een lurf datgene is, waarbij men het eerst een mens te pakken heeft. Dat men het woord steeds meervoudig gebruikt, laat vermoeden dat men het ofwel als verzamelnaam opvat, ofwel de ruwe daad van het pakken tracht te compenseren door het gebruik van een pluralis majestatis. Zoals men ook pleegt te schrijven: giften worden gaarne ingewacht, in plaats van uw gift etcetera.

In dat geval nu, waren de lurven van het slachtoffer samengesteld uit hoofdhaar en mouwflarden. Gedeeltelijk losgeraakt, gedeeltelijk nog aangehecht aan hun oorspronkelijke plaats. Is iets nog een lurf wanneer het geheel heeft losgelaten? Elk handvat wordt een vreemd ithyfallisch voorwerp, zodra het niet meer aan datgene vastzit wat men ermee moet aanvatten. Neen, wacht u eens even, slaat u deze hele zin maar door, juffrouw Duval. Zo, klaar? Dan gaan we door:

De lurvendraagster die tijdens deze bespiegelingen van een buitenstaander de kade op gesleept werd, was een vrouw van middelbare leeftijd... een...'

Norman Angus, die bij het raam geleund staat, stampt driftig op de vloer, zodat de secretaresse verbaasd naar hem opkijkt.

'Neen, 't is dát niet. Verdraaid. Hoe vindt u het?'

'Dit is pas het begin. Er valt nog niets van te zeggen,' antwoordt Edmée ontwijkend.

'Op het begin komt het juist aan,' onderbreekt Norman zichzelf. 'Het moet meteen pakken. Ik ben bang dat hier weer te veel bespiegeling bij is. Weet u wat, laat ons opnieuw beginnen.'

'Zoals u wilt,' zegt het jonge vrouwtje gedwee.

De schrijver tracht zijn gedachten wederom te verzamelen. Hij houdt de handen voor het gezicht. Zijn voorstellingen zijn onwillig; het is misgegaan toen hij aan heel andere dingen begon te

denken. Het slaan van een vrouw is niet zoiets eenvoudigs, waar je maar een-twee-drie roef-roef een verhaal van brouwt. Er zit eindeloos veel aan vast, een gedachten-baan die loopt tot de wereldoorlog, al die mondiale oorlogen, en tot diep in de seksuele criminologie. Een vrouw werd geslagen... heel de geschiedenis door. De vrouw van de Leviet. En alle overspelige vrouwen onder de joden werden gestenigd. De slavinnen van de Egyptenaren werden geslagen om de minste kleinigheid, en alle vrouwen in de middeleeuwen die van hekserij verdacht werden, oude en jonge. Stel je voor, twee dikke Dominicanen die bezig zijn een naakt jong meisje ter ere Gods te geselen. Het is niet van wellust ontbloot. Dat was allemaal openbaar. Wat de mensen privé deden, moet nog erger geweest zijn, moet nog altijd heel erg wezen. Maar het fatsoen - verdraaid, al dat fatsoen - verbiedt een schrijver te duidelijk daarover te spreken.

En dan, hoe zou ik zo'n Duvalletje als hier zit, iets dergelijks kunnen dicteren? Ik zou best zin hebben iets heel erg cru's te schrijven. Dat zou amusant zijn, en daar zit ook muziek in. Maar ik ben tenslotte geen Verlaine en geen Goethe en geen Swinburne, die zich zoiets permitteren konden. Je declasseert jezelf daarmee. Zou het hele thema niet deugen? Het móet pakkend zijn, juist de zelfkant te bewandelen; dat is immers het hele recept voor succes: koketteren met de ondeugd en zelf met je lezers fatsoenlijk blijven. O, bliksemse Satan, die dit huichelspel heeft uitgedacht! Maar we moeten leven. Gepubliceerd worden om te leven, een persoonlijkheid te blijken.

In een razendsnelle opeenvolging tuimelen deze gedachten door hem heen. Er zijn niet meer dan een paar seconden verlopen. Eén remt de vlucht, blijft haken, wordt statisch. Abelardus sloeg Heloïse vóór hij haar verleidde. Slaan als voorlust. Norman Angus, jij bent een echte Engelsman. Slaan als na-lust. Dat is iets voor Fransen. Leve de Duitsers en de Russen die het wisten te

sublimeren tot een massapsychose. Bravo de Irakezen en Serviërs die *en gros* toepassen wat de Marquis de Sade hen niet behoefde bij te brengen! Alleen wilden slaan hun vrouwen niet; het is een winst van de cultuur, een erotische verfijning, deze kastijding van het beminde.

Er stéékt muziek in, maar ik moet recht op het doel af gaan, en mij niet storen aan dit Duvalletje dat me dertig nouveaux francs per uur kost. Een snol kost meer. Er zijn snollen die zich met plezier voor geld laten aftuigen. Voor geld kan alles. Een schrijver moet experimenteren. Als je meer geëxperimenteerd had, zou je zekerder zijn van je zaak. Van je vak.

Ik moet opnieuw beginnen, het geval een kwasi-onschuldig aspect geven, reëel blijven. Precies vertellen wat er gebeurd is, maar met gevoel. Een smaakvol realisme, dat is je enige ware. Maar een slager, dat is te bruut, dat ligt er te dik op. Ik moet iets anders ervan maken, en de feiten toch dezelfde laten. Wacht eens. Een...

Opeens weet Norman Angus het. 'Ik ben er!' roept hij met geestdrift uit, en Edmée kijkt hem stralend aan. 'Ik ben er, juffrouw Duval. We beginnen opnieuw, en stenografeert u maar. Ik denk dat de machine mij in de war gebracht heeft.'

De secretaresse knikt gelaten; zij antwoordt niet, maar rept zich, want zij is bang de trance te verstoren waarin hij klaarblijkelijk verzeild is. Zij weet welk een dunne zeepbel de inspiratie is, en welk een subtiel orgaan de kunstenaarsziel. Dat is de charme van haar werk, dat het niet gewoon is, maar mede-arbeid aan de kunst. Het interesseert haar om zijn zelfs wil, meer dan om het geld dat zij zo goed gebruiken kan. Het geeft haar een kijk op de kunstenaar Norman Angus, en terwijl haar potlood zich met mysterieuze slangetjes en haaltjes over het papier rept, weet ze dat iets bezig is te ontstaan, dat wellicht voor de eeuwigheid bestemd is. *Exegi monumentum aere perennius.* Dat is de charme van haar

werk. Dat ze daarmee geld verdient om verder te kunnen studeren, is bijna bijzaak geworden.

Haar potlood vliegt over het papier. Het is moeilijk dit machinale werk te doen en toch jezelf rekenschap te geven van wat hij zegt, het nu reeds te keuren op zijn psychologische en ethische en esthetische waarde. Want de kunstenaar is *artifex* en *vates* nietwaar; hij is ook een priester. En de eerste te zijn die dit nieuwe werk leest en doorproeft, dat is iets heel belangrijks. In zekere zin de moeder, het vrouwelijk beginsel ervan te wezen. Maar dit is te verwaand, het zo te zien; zij weet het wel. Ze dient slechts. *Je sers*, een prachtig devies. Maar dienen is dan ook een hoge roeping, een bijzondere roeping van de vrouw. En dat het hoogste hierin is een kunstenaar te dienen. Ze zou hem in alles willen helpen, in alles. Hoewel hij niet eens bijzonder lief tegen haar is. Maar als hij het nodig heeft... Soms denkt ze dat er iets droefgeestigs aan zijn wezen is; dat hij behoefte moet voelen aan troost en warmte. Dat hij vrouwelijke zorg nodig heeft. Een vriendin bezit hij niet; dat zou ze anders reeds lang gemerkt hebben. Hij is een verlatene; hoe troosteloos zijn niet sommige van zijn uitgesproken gedachten, sommige van zijn zinnen. Het is waar, soms is hij ook geaffecteerd, soms glimlacht hij en zegt iets banaals kort nadat hij zo ‘in trance’ geweest is. Maar hij is een kunstenaar; ook dat plotseling banale behoort tot het ondoorgrondelijke van zijn wezen. De banaliteiten van een kunstenaar zijn niet gewoon banaal, ze zijn mysterieus daarbij.

En onderwijl gaat het dictaat verder, vliegt haar potlood over het papier. Van een melkhandelaar, o ja, een melkhandelaar die zijn vrouw geslagen heeft en in de nacht op zijn beurt geteisterd wordt door een angstdroom.

‘Wilt u het begin nog even oplezen?’ vraagt Norman Angus in een van hun korte pauzes. En met monotone, door het ontcijferen verlangzaamde stem begint zij:

‘Ik weet niet waarom ik de houders van melkinrichtingen steeds versleten heb voor goedaardige en vreedzame mensen. De witte kleur van melk, de herinnering aan moedermelk, de grote gegalvaniseerde bussen en de blinkende koperen melkkannen, de weeë reuk van zuivelprodukten, de aanblik van boter en kaas en de stompzinnige ronding van eieren, die men zeer onpraktisch in een paar doorzichtige urnen bewaart (“limpide massagraf van weggegraaide embryo's”) en het koe-achtige bestaan van hen die deze zaken wegen en verkopen, - dit alles heeft mij op een dwaalspoor gebracht.

Want in deze handel voelen zich vele valsaards bijzonder thuis. Het is alsof ze hier pas een waardige achtergrond voor hun gemeenheid vinden. Nieuwe alinea zei u, en dan: Zuivel is het vale witte scherm waartegen ik als kermisfotograaf de uitgelaten ploerten portretteer; maar in de zuivelhandel mist men zelfs de uitgelatenheid. De bazen en bazinnen worden dik, met hoge rode konen en handen die aan stroperig gaargekookte meelspijs doen denken. Hun valsheid is dezelfde als die van duif en doffer. Ze verheugen zich wel op de faam een fraai symbool te zijn van vrede en eendracht, maar ondertussen! Valser dieren dan de duiven zijn er niet; hun vechten is nog walgelijker dan hun trekkebekken dat eraan voorafgaat.’

Daar heb je een van zijn mysterieus-banale gezegden, denkt Edmée tijdens de seconde waarin ze adem schept. Maar bang dat hij die gedachte zal kunnen raden, vervolgt ze aanstonds:

‘Zo bleek de handelaar in zuivel, die opeens zijn wijf is achternagesprongen in de smalle steeg waar hij ondanks al zijn dikte haar toch bij de lurven beet heeft, en haar klets-klats klappen uitdeelt, midden in het kwabbige gezicht. Hij hijgt ervan; het zweet van de drift vloeit tappelings langs zijn vurig opgelopen wangen. Onder het smetteloze wit van jas en schort beweegt de buik geagiteerd als een toornig maar gemuilkorfd dier. De vet-

krans om zijn kaak werkt zich omhoog tot brede plooien die van mond naar neus gaan. Zijn ogen verkleinen zich, zijn neusgaten verwijden. Het doet hem goed dat uit de bedrongenheid van zijn lichaamsmassa tenminste deze toorn kan ontsnappen; het geeft een beetje ruimte en lucht in zijn beklemde borst.'

'Goeie, deze beschrijving, nietwaar?' zegt Norman tevreden. Het vlotte dicteren, een uur lang, heeft hem in een uitstekende stemming gebracht. 'Dit is een veel beter begin. Is u niet moe, juffrouw Duval? Gek, u is nooit moe. Ik ben het wel. We hebben meer dan genoeg gedaan vandaag, wel?'

'Ik ben tot zeven uur tot uw dispositie.'

'Neen, ik voel dat het voor vandaag genoeg is. Je kunt zo licht iets bederven, wanneer je te lang achtereen erop doorgaat.'

Meesterlijke verklaring van de ongestadigheid van kunstenaars, denkt Edmée. Hij is een groot denker, wat de nijdige kritiek er ook van zeggen mag. Voor mij is hij een grote geest. Maar zo gereserveerd, zo op-een-afstand. Een echte Engelsman.

'Dan verdwijn ik nu maar,' zegt ze, ondanks zichzelf, maar toch half vragend.

Norman kijkt haar aan, kijkt naar buiten, ziet de chrysanten herfstlijk en een beetje triest in hun bruine tinten. Hij vindt dat Edmée Duval en deze bloemen bij elkaar horen. Hijzelf staat daar buiten. Hij is op weg een groot en wereldberoemd auteur te worden. Dit alles hier is klein, benauwend, hoort ook tot de melkboeren-sfeer.

Hij neemt de bloemen uit de kan en zegt: 'Aanvaard deze lievelingen ter herinnering dat ik een uur lang u zo heb ingespannen.'

'Het is werkelijk niets. U is te vriendelijk,' lispelt Edmée aangedaan en toch besluiteloos om het geschenk te accepteren. Ze vindt het heerlijk dat hij haar nu bloemen geeft; dat is een grote toenadering. Maar om half acht ontmoet ze Luc, en als ze dan die bloemen bij zich heeft, dan veroorzaakt dat zo'n geharre-

war van explicaties. Ze weet maar al te goed hoe jaloers Luc is. Wat moet ze dan doen? Het zekere voor het onzekere opgeven? Een middenweg?

‘Foei, wilt u zonder bloemen blijven?’ zegt ze een tikje fermer dan ze anders tot hem spreekt. ‘Dat mag niet. Maar ik wil er graag één hebben, voor op mijn jas.’

‘Ja, al die natte stelen,’ beaamt Norman, die het plekje bij het raam ook kaal vindt, zonder bloemen. Daarna helpt hij haar de fraaiste chrysant op haar jas spelden. Hij is nu dicht bij haar, dichter dan ooit. Zijn handen boven op haar borst, bijna een pose van omhelzing. Edmée huivert ervan. Maar Norman ziet dat zij een moedervlekje heeft onder haar sleutelbeen en denkt: pas op. Het is genoeg. Ze is soms niet onaardig, maar ik heb een beetje afkeer van haar, onberedeneerbaar en nog niet helemaal daar, maar toch...

‘Tot overmorgen,’ zegt het jonge vrouwtje en reikt hem de hand. Gaat weg zonder omkijken.

Norman Angus is nu alleen. En niettemin tevreden. Zijn verhaal is in zijn hoofd al een goed eind opgeschoten, is reeds zijn weg begonnen in de wereld, onder de mensen. Ook in de hersens van Edmée Duval. Het vormt een band. Dit moet wel het gevoel van saamhorigheid zijn, dat hij ondanks alles met haar heeft. Een band, en eindelijk geen erotische! Dezelfde waarmee hij verbonden is aan de onbekende slager die zijn vrouw sloeg en hem uitschold. Eeuwige wisselwerking...

‘En nu een cocktail!’ zegt Norman halfluid. Als hij het kon, zou hij zichzelf goedkeurend op de schouder kloppen.

IV
Over vingervaardigheidstechniek

Luc spuwt zijn sigarettenpeukje uit, wanneer hij zijn vriendin de metrotrap omhoog ziet komen. Hij overstelpt haar met een stroom van liefdesbetuigingen, zijn mond plappert automatisch de welbekende litanie, maar zijn stem geeft er een welluidendheid aan, die Edmée betovert. Ze is ook in de juiste toestand om betoverd te worden. Want nog geen anderhalf uur geleden heeft ze een kunstenaar verlaten die zij vereert. Zijn jongste schepping draagt ze bij zich in een net rolletje. Ze heeft eerst nog een kwartiertje rustig door het Bois de Boulogne gewandeld, dicht bij zijn hotel. Bij een vijver heeft ze gezeten en nog eens overgelezen wat ze voor hem moest opschrijven. De tijd was omgevlogen in haar meditatie, en ze had zich moeten haasten om niet te laat bij Luc te zijn.

Hij neemt haar stijf onder de arm, en samen wandelen ze de boulevard langs, naar zijn woning. Hij praat druk, ze heeft nauwelijks tijd eraan te denken welk een afgrond er ligt tussen een Engelse literator en een Franse mecanicien, al doet deze laatste ook kleine uitvindingen en belooft ook hij over vele jaren een beroemd man te zullen worden. Zijn woorden gaan over haar heen als betekenisloze muziek; een speeldoos die deun na deun

afdraait, en waarnaar je luistert zonder nog te willen horen of verstaan.

Eerst als hij tien minuten lang rad over zichzelf verteld heeft, vindt Luc dat nu haar beurt gekomen is.

‘En heb jíj hard gewerkt, vandaag?’ vraagt hij.

‘Het gaat nogal.’

‘Arme lieveling. Je doet te veel, geloof ik.’

‘Werkelijk niet. 't Is heel plezierig werk, weet je. En een goede praktische oefening.’

‘Knap ben je. Zo'n vreemde taal, Engelse literatuur nog wel, is niet niks. Zoveel geleerdheid. Pas op voor al dat intellect.’

‘Heb ik niet genoeg hart voor jou?’ vraagt ze koket, en drukt zich dichter tegen hem aan.

‘Het valt te bezien,’ spot Luc. ‘We zullen zo aanstonds zien.’

Ze zijn eindelijk zijn woning genaderd en gaan - een beetje op een afstand nu - de poort door, over de binnenplaats; de trap op, naar zijn bescheiden appartement.

Edmée is reeds vaker hier geweest; ze kent het al. Luc is ook niet haar allereerste vriend, ofschoon een van de eersten. Nauwelijks zijn ze in de kamer, of hij zoent haar hartelijk, zoals gewoonlijk, en helpt haar de jas uitdoen. Dan gaat hij naar het keukentje, terwijl zij enig eetgerei te voorschijn haalt, dat ze geleidelijk aan voor hem bijeengekocht heeft. Het is een vaste ritus geworden, het vormt een band, dit gereedmaken van een simpel maal. En allerlei dingen die ze liefheeft, liet ze hier; liever dan bij haar moeder, waar zijzelf woont.

Er is een klein souper van allerlei wat Luc reeds ingekocht heeft. Ze praten weinig nu, zitten allebei als zoete kinderen naast elkaar, vragen heel beleefd: ‘Wil je van dit? Wil je van dat,’ en zwijgen verder. Tot ze plotseling tegelijk óp-lachen, Luc haar op zijn schoot trekt, en het minnekozen aanvangt, waarom alles tenslotte begonnen is.

Edmée weert hem een beetje af. Ze heeft een soort van weerstand, trots, of een restant conventie misschien. Ze wil hem plagen, ook al weet ze dat ze hem op het eind toch alles toegeeft. Maar dat is het niet alleen, deze keer. Er is ook een algemene lusteloosheid; kater van de opwindingen van eerder. Wanneer hij naar haar knieën en haar borst tast, zegt ze zelfs: ‘Vandaag niet Luc, toe...’

Ietwat schaapachtig vraagt de stevig gebouwde mecanicien: ‘Waarom niet, mijn kleine lieveling?’ Maar zijn wil en brutaliteit hebben reeds de overhand behaald. Hij weet dat elke vrouw haar kunsten heeft, en dat een man niets beters doen kan dan die eenvoudigweg te negeren. Ze ergert zich dat hij haar kleren losmaakt, dat kan hij zelfs nu nog merken.

‘Wat heb je dan?’ vraagt hij nog. Maar ze geeft geen antwoord meer, ze sluit de ogen, laat hem stil begaan. Dit alles hoort immers zo. Er is alleen een kleine trek van misnoegen om haar mond. Dan, terwijl hij haar ontkleed in zijn twee stevige armen naar de divan draagt, verdwijnt ook deze trek, en Luc meent dat hij nu reeds overwonnen heeft.

Edmée echter ligt nog steeds met gesloten ogen. Alles wat geschiedt, is bezig elders te gebeuren. 't Is de hand van Norman Angus die haar overal beroert, zodat een warme huiver zich begint te spannen van haar tenen tot haar vingertoppen, en een spinneweb van trillende gevoeligheid zich nestelt in het midden van haar lichaam. Hoe dikwijls streelde niet zijn hand de pluizen van het tafelkleed, terwijl hij haar dicteerde; speelden niet zijn vingers met de potloodpunt... Nu glijdt die hand in zachte koelte over haar geheimste oksels, zijn z'n vingertoppen aan de spitsen van haar borsten als kinderen - ongeboren - die zich koesteren, die háár tederder nog koesteren. Zij ruikt zelfs weer de weeë geur van zijn Engelse sigaretten, en wanneer Lucs mond de hare nadert, stamelt ze onverstaanbaar: ‘Norman...’

De ander antwoordt niet. Hun snelle adem heeft de woorden weggewist. Er wikkelt zich een grote warmte om hen heen. O, hoe heerlijk is de liefde van een kunstenaar, denkt Edmée, hoe heerlijk moet de liefde van een kunstenaar zijn... Dat al zijn wellust je door-huivert, en je wegzinkt in een lauwe zwijmel van genietingen.

Het is met zinnen uit romans van Norman dat ze denkt. Ze herbeleeft de dingen die hij haar dicteerde, en andere nog intiemere dingen die ze enkel over had te typen, thuis. Hoe kies was hij... hoe kies zelfs tegen haar, die hem toch op dit eigenste ogenblik zichzelf gaf. Zou hij het weten? Zou niet een verborgen stem, de mysterieuze stem van de Muze, het hem zeggen dat ze vanaf nu de zijne was? Wie-weet, wie-weet...

'Blijf nog even, blijf nog even,' fluistert ze. 'Mijn lieveling.' Zij denkt: nu zal hij het horen. Dit moet hij horen.

Luc, die niets verstaan heeft in de heerlijke seconden dat hij, onbeweeglijk, bijkomt van al zijn emoties, vraagt met grote tederheid: 'Wat zeg je, liefste?'

'Sst, niets zeggen, stil, stil blijven liggen,' eist ze fluisterend en toch gebiedend. Ach, moet nu reeds haar betovering verbroken worden door een bruut? Het is niet waar, Luc is geen bruut. Maar er zijn 'hogere' gebieden waar hij zich niet thuis voelt, waar hij niets begrijpt van al wat er gebeurt. Daarheen kan hij haar niet volgen. Daar ontmoet zij een ander, die haar liever is en geheimzinniger, een Engelse kunstenaar, een onbestreden Man en een genie... haar liefste... Luc was het alledaagse, het gewone, dat wat zonder strijd veroverd was, voorgoed geknecht, en dit enkel door de kunst van een klein vrouwenlichaam. Maar de dingen van het hart... Hij was banaal, neen, niet mysterieus banaal, maar doodgewoon en plat.

Daar! Nu was de betovering toch gebroken; zelfs haar gedachten die door niets gestoord met Norman minnekoosden, waren opeens teruggekeerd en midden in het alledaagse. Dat was onver-

geeflijk en gemeen, de schuld van Luc, altijd weer Luc. Ik haat hem, denkt Edmée, hij is ondanks alles tóch een bruut, nee, gewoon, alledaags. Ordinair, al is hij niet zo kwaad, dat niet...

Ze slaat eindelijk de ogen op. De kamer is een treurig hok, veel treuriger nog dan ze vermoedde, enkel het elektrisch licht schijnt gelig en gemeen op hun lichamen. Bah, deze banaliteit, dit smakeloos bestaan. De minste artiest kon van deze omgeving iets smaakvollers maken. Maar Luc heeft niet eens bloemen, nooit heeft hij bloemen, en dat is toch wel het geringste...

Zo onbeweeglijk ligt ze en staroogt, dat de vriend haar begint te plagen, door zachtjes in haar oorschelp te blazen, door haar lokken dwaas te draperen om haar smalle gezicht. Om hem op haar beurt te hinderen, zegt ze: 'Ik heb het koud.'

Luc echter stelt glimlachend vast: 'Onmogelijk. Zo goed als ik je met mezelf heb toegedekt. En voel hoe bezweet ik ben. Van jou!'

'Je kunt het niet laten banaal te zijn,' antwoordt Edmée kregel. 'Laat me gaan. Ik wil me aankleden.'

'Ta-ta-ta,' zegt Luc met kleine tikjes op haar schouder. 'Wat heb je dan toch?'

'Niets, absoluut niets. Vraag toch niet zo.'

'Maar chérie... Je bent ruw tegen me,' zegt hij vleiend, ofschoon reeds een kleine boosheid in hem opkruipt. 'Blijf nog een paar minuten.'

'Ik ga, zeg ik je. Laat me.'

'Ik hou je vast.'

Ze worstelt een beetje in zijn armen; Luc lacht, niet vriendelijk en niet boos. Hij is natuurlijk heel veel sterker dan zij, vooral nu. Met zijn volle gewicht, de handen om haar schouderbogen, knie tegen knie, houdt hij haar naar beneden gedrukt. En dan opeens, in een kramp van razernij begint Edmée hem met haar vuisten in de lenden te slaan. Luidop schatert hij het uit. En als ze ziet hoe volkomen effectloos dit kinderachtige verweer is, krabt haar

linkerhand hem een grote schram dwars over de blote rug.

Onwillekeurig ontsnapt hem een gesmoord ‘Ai!’ Hij laat haar ene schouder los en grijpt haar bij de pols. Als hij haar hand naar zich toe gebogen heeft, beziet hij aandachtig de spitse gepolijste vingertoppen. ‘Klauwtjes,’ zegt hij geërgerd. ‘Je bent een echt tijgerinnetje.’ Dan geeft hij haar een brutale zoen en duwt zich van haar af.

Kokend van ergernis blijft Edmée liggen. Ze ziet hem gaan met zijn onschone, harige mannenbenen. Ze ziet ook de dunne rode streep die ze over zijn rug getrokken heeft, en als hij zich wil aankleden zegt ze onwillekeurig: ‘Pas op, er is bloed op je rug.’

‘Zo, is er bloed op mijn rug,’ beaamt Luc plagerig en een beetje schamper. ‘Nou dat maakt niets uit. Dan heeft ook mijn rugkant een goede herinnering aan je, lieveling.’

‘Wat ben je ordinair,’ antwoordt Edmée. Maar ze weet niet meer of ze het nog meent of niet. Traag komt ze overeind en begint zich ook te kleden, scheurt bij het aantrekken bijna haar slipje. Het is vervloekt in deze wereld dat de mooiste dingen zo ellendig moeten eindigen. O, bij Norman... Maar ze wil niet meer aan Norman denken.

Luc kijkt haar aandachtig aan, nu pas geheel argwanend. Ze heeft dikwijls een ietwat stuurse bui, maar ze is nooit zo onhebbelijk geweest als vandaag. Vijandig, gewoonweg. Zijn ogen dwalen van haar naar de kleine spiegel boven de commode, waarnaar ook zij, zich van hem afwendend, gekeken heeft. Met trage, katachtig afgemeten stappen gaat hij erheen, en neemt de rol papier die zij daar neergelegd heeft naast haar hoed.

‘Wat is het?’ vraagt hij.

‘Werk.’

‘Wat voor werk? Van wie?’

‘Van de heer Angus. Norman, de auteur, weet je wel.’

‘O, je bent weer bij die Engelsman geweest...’

Ze zwijgen beiden. Edmée denkt: die Engelsman... Je mocht willen dat je tot zijn enkels reikte, ventje. En Luc denkt: Zou ze... Neen, dan had ik het al eerder gemerkt. En al was het zo... We zijn gelukkig niet getrouwd. Maar een vage jaloezie overvalt hem toch.

'Typewerk?' vraagt hij, terwijl hij het omslagpapier begint te openen.

Edmée stapt nog half aangekleed op hem toe en pakt hem bruusk de rol af.

'Blijf eraf,' zegt ze. 'Het zijn stenogrammen. Die kun je toch niet lezen, en het geeft maar dubbel werk wanneer je ze in de war gooit.'

Ze weet heel goed dat er niets in de war valt te gooien, maar ze wil niet dat hij met zijn machinistenhanden het geesteskind van Norman profaneert.

Luc fluit zachtjes voor zich uit en vraagt dan nogmaals, dringend: 'Heeft hij je gedicteerd?'

'Wat dacht je anders dat hij deed wanneer ik bij hem ben?'

'Ik meng me niet in je particuliere zaken, m'n kleintje.'

'Je bent jaloers. Jaloezie is vulgair,' zegt Edmée met iets vriendelijker stem.

'Je hebt een slecht geweten, blijkbaar.'

'Des te erger,' antwoordt ze nu weer bitter. 'En wat dan nog? Ik ben toch vrij te doen wat ik wil.'

'Natuurlijk, tijgerinnetje, natuurlijk.' Stilte. Dan vervolgt hij: 'Maar liefje, daarom behoef je het mij toch niet te laten ontgelden?'

'Ik laat je niets ontgelden. Ik bén immers hier.'

'En hoe. Als ik niet zoveel van je hield...'

Haastig kleedt Edmée zich verder aan. Ze zet haar hoedje op. Anders blijft ze nog een paar uur langer. Maar dit is een trieste aangelegenheid geworden, hier. Ze walgt ervan en wil vlug buiten zijn.

‘Wat doe je nu?’ vraagt Luc met onuitputtelijk geduld.

‘Ik heb hoofdpijn, ik ga vroeg naar bed, chéri.’

Kunsten, denkt hij. Toch zoent hij haar op het voorhoofd en zegt: ‘Arm hoofdje. Je studeert misschien te veel. Zulke zwakke kindertjes als jij...’

‘Ik ben niet zwak,’ weert ze af. ‘Maar het is benauwd hier.’ En beschaamd om al zijn goedheid jokt ze: ‘Die Norman Angus dicteert ook zo vlug. Je wordt afgejakkerd.’

‘Dus het is toch monsieur Angus,’ plaagt Luc, weer gerustgesteld.

‘Ja, jaloerse man.’

Nu pas ziet de ander de bruine chrysant op haar jas en zegt: ‘Je hebt toch een kleine boete verdiend, omdat je mij het liet ontgelden. En nu ga je weg. Je moet iets van je hier laten. Geef me die bloem. Die zal ik dan zoenen wanneer je weg bent, en heel de nacht zal ik aan je denken.’

‘Ik geef hem niet,’ wil Edmée zeggen, maar ze bedenkt zich nog bijtijds. Een bloem; wat is een bloem? Zelfs een bloem die Norman gaf... Een bloem is minder waard dan ruzie. Je moet reëel zijn in het leven, en wat goedkoop is niet duur verkopen.

‘Sinds wanneer hou jij van bloemen?’ smaalt ze.

‘Sinds jij een roosje met doornen bent. Krijg ik hem nou, ja of neen...’

‘Hier dan.’

Luc kust de bloem.

‘Je bent bête,’ zegt ze wrevelig. En dan beheerst: ‘Je bent een bête lieveling hoor.’

‘Wanneer je hoofdpijn over is, ben ik ook niet bête meer,’ antwoordt Luc weer nuchter.

Hij geleidt haar tot de metrohalte. Weinig spreken zij in de avond. Nu ze weer gepoeierd is en in het lantarenlicht, vindt hij haar magertjes en bleek. Misschien nog twee jaar, en dan zou hij met haar kunnen trouwen. Maar zou hij het wel doen? Hij is niet

zeker van zichzelf. Een vrouw is een onpeilbaar wezen; zeker is het dat hoe naakter je ze voor je ziet, hoe beter zij hun hartsgeheimen voor je weten te verbergen.

'Tot ziens,' zegt Luc en zoent haar. Als altijd. Het is haast routine geworden.

Edmée heeft er spijt van, dat ze nu alleen de trappen afdaalt. Povere winst bracht deze dag, en het leven is maar kort. Straks is ze weer in al de miserabele verveling bij haar moeder. Al te gauw zal ze ook zo oud zijn en verlept; wie zal dan bij haar wezen, Norman of Luc? Of heel iemand anders - ook een dochter misschien, net als zijzelf?

Luc is toch een goeierd, zegt ze bij zichzelf terwijl de metro wegraast.

V
Rapport S.B. 6233-18

Ten vervolge op rapport S.B. 6229-18, betreffende Norman Angus cum suis.

Op 19 dezer is zijn gemelde novelle gereedgekomen. Het werk heeft zo lang geduurd omdat de vertelling zich heeft uitgedijd tot de omvang van een roman. Het geheel werd meegenomen door zijn secretaresse en bij haar ten huize uitgewerkt tot persklare kopij. Twee dagen later heeft Angus met haar het geheel nog eens doorgenomen. De definitieve inhoud komt thans neer op het volgende:

In een ongenoemde stad rost een dikke zuivelboer zijn vrouw af op de kade. Het tafereel is schilderachtig, kleurrijk, ofschoon het niet als zodanig wordt ondervonden door de enkele voorbijgangers die ervan getuige zijn. Integendeel, een vaag gevoel van afgrijzen vervult hen; een instinctieve afkeer van het onbeschaafde, het cultuurloze wrede. Ook een lief jong meisje, in de bloei der jaren, behoort tot deze toeschouwers. Zij identificeert zich met de mishandelde matrone, die tegen een muur staat te snikken, en poogt de melkboer tot rede te brengen. Deze vergeet zich echter dermate in zijn drift, dat hij ook het jonge meisje een slag toedient. Daardoor wekt hij een zo actieve verontwaardiging bij

alle anderen dat ze op hem toe snellen en er een algemene kloppartij ontstaat, die meteen ophoudt als zich in de verte politie aankondigt.

Bij de uit elkaar gestoven troep bevinden zich twee mannen, die nu haastig hun weg vervolgen door de stad en nog napraten over het geval. De een bepleit dat iedere echtgenoot feitelijk het recht heeft zijn vrouw af te ranselen als ze dit nodig heeft, want mannelijke lichaamskracht en autoriteit zijn de eigenschappen die een vrouw het sterkst erotisch aan hem binden. De ander is van een geheel tegenovergestelde overtuiging en meent dat de vrouwelijke fijnbesnaardheid en de zwakheid van haar constitutie het noodzakelijk maken dat mishandeling van vrouwen als een van de ergste misdaden moet gebrandmerkt en verboden worden. De vergezellende lustgevoelens die bij sommigen de neiging tot mishandelen bevorderen, moeten krachtig worden onderdrukt, daar zelftucht en cultuur dit gebieden.

De eerstgenoemde gelooft echter dat kleine echtelijke schermutselingen het grotere onheil voorkomen, dat mannen elkaar te lijf gaan, hetgeen uiteindelijk ontaardt in bloedige oorlogen. In ieder van ons schuilt immers een element van brute kracht, die slaan wil bij onrecht en belediging. Onderdrukt men deze kracht te veel, dan explodeert ze de een of andere dag catastrofaal. Wordt ze echter successievelijk op de vrouw afgereageerd, dan treedt ze vanzelf slechts in getemperde vorm op, daar de vrouwelijke aanminnigheid op natuurlijke wijze het al te agressieve daarin oplost.

De twee vrienden kunnen het niet eens worden; de een scheldt de ander uit voor onbeschaafde, en in enigszins ruzieachtige stemming scheiden ze van elkaar.

Beiden zijn het gesprek en de aanleiding ervan vergeten, wanneer ze later thuiskomen bij hun vrouw. Degeen die het slaan verdedigd heeft, is knorrig en humeurig. Zijn vrouw, die enkele

jaren ouder is, bebaast en bemoedert hem. Hij wordt als een grote lastige jongen behandeld, en ze neemt hem niet ernstig. De wrevel van haar man komt ook niet verder dan een kinderachtig gemopper en gemor. Hij voelt haar tirannie elke dag erger, maar is niet in staat zich daartegen te verzetten.

De ander, die zich een grote vijand van het slaan toonde, vindt thuis een huisvriend op hem wachten, die hij verdenkt van al te duidelijke liefde voor zijn echtvriendin. Hij schuwt weliswaar elke scène van jaloezie, maar tracht op discrete wijze zich van de bezoeker te ontdoen. Deze houdt zich evenwel van de domme, tot de ander in een driftbui ontsteekt en hem op schijnbaar hoogst onredelijke manier de deur wijst. Nu de beide echtgenoten alleen zijn, verwijt de vrouw haar man zijn brutale wijze van optreden. Hij betuigt tevergeefs dat hij uit liefde tot haar zo gehandeld heeft; zij verwijt hem onopgevoedheid, egoïsme en heerszucht. Om zich voor deze miskenning te wreken, beledigt de man haar in het verloop van hun gesprek op de meest infame wijze, met als gevolg dat de vrouw, gemarteld door zijn boze woorden, 's nachts het huis ontvlucht en niet meer terugkeert.

Een paar weken na dit uitvoerige relaas ontmoeten de beide vrienden elkander aan het front als soldaten. Broederlijk zij aan zij maken ze heel de verschrikking mee van een moderne oorlog, en al spoedig zijn beiden tot de ervaring gekomen dat de mens veel dichter bij het dier staat dan ze ooit dachten, en door geen dier in wreedheid overtroffen wordt. Ze zien de oorlog als een waanzinnige uiting van massa-sadisme, een botvieren van de pijn-wellust tussen hele volkeren, zelfs halve continenten. Hierover zijn ze het samen eens, en te midden van al die verschrikking speelt het meningsverschil geen rol meer, dat de een gelooft aan de mogelijkheid om al onze minderwaardige aandriften erotisch te sublimeren en af te reageren - dat hij dus gelooft aan een heilstaat waarin de liefde hoogtij viert - en dat de ander oorlog

en onderlinge pijniging of verdelging tenslotte toch als onontkoombaarheden ziet; als strijd en zelfkastijding ter wille van de kunstmatige cultuur waaraan de mensheid reeds bezig is te bouwen sinds haar bestaan.

Bij een bomaanval worden de twee mannen zwaar gewond en naar een lazaret vervoerd. Daar vinden ze de ontvluchte vrouw van de een als verpleegster terug. Ook zij heeft door de oorlog veel geleerd, vooral te lijden en te vergeven, en van elke mens de ideale vorm te zien, die deze van zichzelf miskent. Als haar in haar boosheid eigenlijk te snel verlaten man na hun verzoening in haar armen sterft, is ze niet ontroostbaar, maar vol wijze berusting, en vooral om deze superioriteit wordt ze vereerd door de andere vriend, wiens been men geamputeerd heeft, maar die daarna snel betert. Het spijt hem bijna dat hij het lazaret moet verlaten, want hij weet nu dat hij de vrouw die hij hier ontmoette, werkelijk liefheeft, en dat het slechts sleur is geweest die hem bond aan de vervelende echtgenote die hij achterliet.

De verpleegster weet hem echter te bepraten een leven van zelfopoffering te kiezen, en uit liefde tot haar stemt hij toe. De oorlog heeft alle wreedheid in hem gedood. Wanneer hij als krijgsheld teruggekeerd, aanbeden wordt door een andere jonge vrouw - dezelfde die hij verdedigde toen ze bij haar protest door de melkboer werd geslagen, en die er nu geen bezwaar in ziet een vrouw met oudere rechten te verdringen - dan vindt hij de moed om haar liefde af te wijzen, ofschoon zijn eigen vrouw steeds tirannieker wordt. Hij erkent nu, gerijpt door al zijn wederwaardigheden, dat de enige duurzame waarde in het leven zelfopoffering is.

Norman Angus schijnt zeer tevreden over dit geestesprodukt. Het is tenslotte een flink boek geworden, en heel actueel, meende hijzelf. De laatste keer dat zijn secretaresse bij hem was, ontspon zich nog het volgende gesprek tussen hen:

‘Zal ik u eens iets geks zeggen, miss Duval? Ik heb een gevoel dat deze novelle zo goed geslaagd is, dat ik bij uitzondering deze keer bewondering voel voor mijn eigen werk. Kunt u dat begrijpen? Het is natuurlijk geen domme zelfverheerlijking, maar bewondering voor het scheppend principe in ons.’

‘Ik begrijp het,’ antwoordde Edmée Duval, ‘en ik geloof, voor zover een eenvoudige lezeres het kan beoordelen, dat u het recht heeft er trots op te zijn. Het is een wondermooi gegeven, en u heeft het prachtig beschreven, vind ik. Maar wie ben ik eigenlijk om zoiets te durven zeggen...’

‘U bent geen gewone lezeres, juffrouw Duval. U heeft al zo vaak een buitengewoon inzicht getoond. Ik zou uw oordeel niet graag willen missen.’

De secretaresse bloosde opvallend. ‘Ik wil maar liever niet denken aan die tijd,’ sprak ze. Norman Angus zuchtte. Ze waren stellig heel dicht aan een wederzijdse liefdesbekentenis toe, maar Angus wist zich te herstellen en te beheersen. Zijn ijdelheid en narcisme redden hem altijd van voorbarige liefdesbetrekkingen. N.B. het verdient aanbeveling Edmée Duval te testen op haar offervaardigheid; wellicht levert dit zeer verhelderende uitkomsten op.

Na de eindcorrectie vroeg Angus nogmaals, als om zekerder te zijn van zijn zaak: ‘Vindt u dat alle personen voldoende leven en ten voeten uit vóór u staan?’

‘O ja, ik ben er telkens weer helemaal in,’ zei de secretaresse. ‘Alsof ik alles zelf meegemaakt heb. En als ik een van die personen zou tegenkomen, ik geloof dat ik hem of haar aanstonds zou herkennen.’

‘Ja, als het niet helemaal fictie was...’

‘Heerlijk lijkt me dat, zelf zo'n wereld te kunnen scheppen.’

‘Het is niet zozeer heerlijk, weet u. Het is noodzakelijk. Een kunstenaar ziet overal om zich heen tekortkomingen en lelijk-

heid, en soms voelt hij werkelijk de neiging om zichzelf te feliciteren dat niet hij de schepper is van al dat fraais. En dan trekt hij zich terug in zijn eigen wereld, en tracht daar een betere schepper te zijn, die de conflicten oplost, de lelijkheid weert, het goede bevordert, en naar algemene harmonie streeft. Als er een God was, zou je moeten zeggen: de kunstenaar verbetert de taak van God. Alleen voor uw François Mauriac is hij: *le singe de Dieu*, Gods naäper.'

'Hij is zelf een soort van god.'

'Een halfgod, niet meer dan een halfgod, miss Duval. Want hij is ook mens, een schepsel waaraan niets menselijks vreemd mag zijn.'

'Ja, de volksmond zegt: hoe groter geest, hoe groter beest; maar dat is natuurlijk niet waar,' antwoordde Edmée lachend. Doch Norman Angus vervolgde ernstig: 'Gelooft u dat niet, mijn lieve juffrouw. Voor zo'n geschiedenis als deze heb ik de gevoelens en gedachten van al de personen daaruit toch moeten beleven, van de slechte zowel als van de goede.'

'Maar welk een nobele levenswijsheid heeft u er toen niet uit geput. En daar komt het tenslotte toch op aan.'

'Zeer juist. Maar denkt u dat veel lezers dit zullen begrijpen?'

'Ik hoop het van ganser harte.'

Daarop zei Norman Angus een poos later: 'Gelukkig dat u niet kunt navoelen welke tormenten de zelfkritiek ons oplegt. Of alles voldoende verantwoord is; of ik duidelijk genoeg geweest ben; of ieder van mijn personen wel voldoende voor zichzelf spreekt. Is het u duidelijk hoe de ziel de persoonlijkheid evenals het voorkomen is van al die verschillende gestalten?'

'O ja. De enige van wie ik mij de mentaliteit niet goed kan voorstellen, zijn die zuivelboer en zijn vrouw. Maar dat zal wel aan mij liggen. Ik kan mij niet indenken wat zulke mensen bezielt.'

‘Wat zal ik u zeggen... De lagere volkspsyche is ook heel moeilijk te doorgronden. Met opzet ben ik daar niet op ingegaan. Hoe leven die lieden? Inderdaad in een toestand die weinig verschilt met die van beesten. Zo is ook hun erotische omgang onder elkaar. Heeft u nooit gezien hoe de ene hond de andere in de nek bijt? Iets soortgelijks moet het zijn. Dierlijke seks en niets anders, niets meer dan dat. Het is natuurlijk een levenssfeer waarin het ook voor mij moeilijk en pijnlijk is dieper door te dringen. Daarom ben ik er maar niet verder op ingegaan. Ik geloof dat het niet hindert.’

‘Hinderen zeker niet. Ik zou alleen willen weten of zo'n vrouw nog werkelijk van haar man kan houden.’

‘De vraag is of zij ooit van hem gehouden heeft. Zulke primitieve mensen brengen niets meer op dan brute seksuele gevoelens. En vrouwen als deze zijn eerder parasieten dan mensen, eerder vampiers die azen op menselijk vuilnis, om het maar netjes uit te drukken. Het pleit heus voor u dat u ze niet kunt begrijpen.’

Edmée Duval schudde het hoofd als uit medelijden, maar vergenoegd met deze loftuiging.

Norman Angus maakte vervolgens een pakket van de nieuwe novelle, liet het adresseren aan zijn uitgever Mr T. Clark, Kennedy Street 26, Londen EC 2 en gaf het hierna aan zijn secretaresse mee om het op het postkantoor af te leveren. Zij ontmoette als gewoonlijk even later haar vriend Luc Perrier, en daar ze het samen te laat maakten om het stuk nog te posten, beloofde Luc het de volgende morgen vroeg mee te nemen wanneer hij naar zijn werk ging, en het te bezorgen. Dit is inderdaad gebeurd, en werd aanleiding tot een merkwaardig incident.

De fabriek waar Luc Perrier werkt, ligt in Neuilly. Hij was des morgens pas op het nippertje klaar om het huis uit te stappen, maar daar hij toch zijn belofte aan Edmée wilde houden, ging hij met meer haast dan zijn gewoonte was naar het postkantoor en

gaf het pakket documenten af om aan te tekenen. In Neuilly zijn alleen de postdirecteur en de briefbezorgers mannen; de vijf overige beambten zijn vrouwen: een paar oudere jongedames en voorts jongere oudedames van middelbare leeftijd.

Terwijl Luc voor het loket stond te trappelen, ging de vrouwelijke beambte rustig door met het overschrijven van cijfertjes uit het ene boek in het andere, zonder zich in het minst om hem te bekommeren.

Luc zei: 'Mademoiselle, alstublieft,' kuchte toen nog een paar maal, zonder dat de beambte hem de geringste aandacht schonk of ook maar opkeek. Middelerwijl verliepen zijn kostbare ogenblikken, want hij was bang te laat op de fabriek te komen.

'*Alors*, wilt u mij helpen, madame?' vroeg hij luid. 'Ik heb niet veel tijd om te wachten.'

Onverstoorbaar ging de vrouw door met haar bezigheid. Toen klopte hij een paar keer tegen het loket, alsof het een deur was.

'Wij hebben hier ook geen tijd, meneer,' antwoordde de beambte eindelijk, zonder nog op te kijken van haar werk. 'U ziet toch dat ik bezig ben?'

'U is hier om het publiek te helpen,' waagde Luc in het midden te brengen.

'Denkt u dat er niets dan het publiek voor ons bestaat?'

'En bioscopen,' vult Luc ironisch aan.

'Meent u heus dat we hier zijn om ons voor de gek te laten houden door de eerste de beste met pretenties?' riep de vrouw boos. 'Wat denkt u wel? Gelooft u dat ú, meneer, het publiek is? Men had kunnen hopen dat u over meer égards beschikte, maar het fatsoen is schaars tegenwoordig.'

Luc gaf geen antwoord, maar schoof haar het pakket toe. Ze nam het in beide handen, bekeek het aan alle kanten alsof het iets heel suspects was, en smakte het op een weegschaal.

'Tweeënveertig franc vijftig,' snauwde ze Luc toe.

Hij legde een biljet van vijftig francs neer en wachtte op zijn reçu en het kleingeld. Intussen was een andere vrouwelijke beambte, iets ouder en moederlijker van aanblik, achter de vorige komen staan en fluisterde haar iets in het oor. De eerste wendde zich nu geheel om, keerde Luc haar schouderbladen toe en begon een smoezelgesprek met haar collega, waarbij Luc een onderdrukt gegiechel meende te horen.

'Ahem!' donderde hij na enige minuten, thans kokend van drift.

Kwasi-verschrikt keerde de jongere beambte zich om en zei, alsof ze tegen de weegschaal sprak: 'O, *mon dieu*, van een bullebak zou ik niet erger verschrikken.'

'Als u zich niet wat meer haast, is de laatste echtgenoot voor u verkeken,' beet Luc haar sarcastisch toe.

Nu was de dame niet meer te houden. 'Impertinente imbeciel,' schold ze furieus. 'Slavenjager, vrouwenbeul! Denkt u dat iedereen ervan gediend is door u behandeld te worden als het soort vrouwen waarmee u omgaat? Pas op, het zal u duur te staan komen. Wij zijn hier niet om zo infaam behandeld te worden door de eerste de beste *maquereau*, begrepen?'

'Ja, beste tante,' zei Luc nu lachend, terwijl hij haar het reçu uit de vingers trok en het opvouwde. Een vloed van scheldwoorden kreeg hij achterna, terwijl hij vlug het postkantoor verliet. De oudere beambte zong daarbij de tweede stem.

'Die schorre alt,' bromde Luc nog voor zich heen. 'Ze moesten er iets tegen doen dat al die tantes zo maar zonder muilkorf op het publiek worden losgelaten. Als pitbull-terriërs. Je bent waarachtig bang om hier een postkantoor binnen te gaan of op de autobussen te stappen met al die gejurkte en gejumperde functionarissen.'

Zijn hele boosheid was geweken, en glimlachend bedacht hij dat een vrouw alleen maar deugt wanneer je haar vertroetelt en

met luxe omringt, en stilletjes in huis houdt achter slot en grendel. De buitenwereld heeft een slechte invloed op haar. Met Edmée zou het ook veel beter gaan wanneer ze een luxe-vrouwtje zijn kon. Het andere soort, dat verruwd en ontvrouwelijkt werd door de samenleving, is alleen nog maar in staat onze afschuw op te wekken. Dit zijn de vrouwen die nu en dan een pak slaag verdienen; die, wanneer ze zich hebben weten vast te klemmen aan een man, hem ertoe brengen haar te mishandelen.

Luc voelde dat ook hij in staat zou zijn zich aan zulk een vrouw te vergrijpen.

Verdere nasporingen hebben aangetoond dat de naam van de beambte die het pakket in ontvangst nam, Simone Thirion geboren François is, dezelfde die reeds in rapport S.B. 6201-17 ter sprake kwam.

N.B. Is verder onderzoek naar haar gewenst? Vermoedelijk heeft ze in Neuilly een vriend gehad, of is die er nog steeds.

VI
De zakenwereld

De kamer die Tom Clark in het grote kantoorgebouw voor zijn privé-gebruik gereserveerd heeft, houdt het midden tussen een Moors badhuis en een protestantse sacristie. Er lopen jonge bedienden rond die - buiten werktijd natuurlijk - spreken van ‘de consistoriekamer’, andere noemen bij-hem-binnen-geroepen-worden nog oneerbiediger ‘naar Leuke Lucy gaan’, maar op de meeste zakenvrienden en kunstenaars met wie Tom te doen heeft, maakt zijn privé-kantoor een onuitwisbare indruk. Menigeen zou misschien de combinatie van een Engels bureau, een Arabisch koffiestel, zeven Perzische tapijtjes, een Empire-canapé met twee bijbehorende fauteuils en het slechtste stilleven van een onbekende pastelkladder iets te frivool vinden voor een zakelijke en veelverdienende uitgever. Maar Tom kent zijn wereld, hij weet precies wat iedereen hebben moet - hier een tikje bij, daar een tikje af - daarom heeft hij wijselijk het al te exotische van deze omgeving trachten te compenseren door een oer-solide privé-secretaresse. Zo'n echte degelijke ouderwetse nog, met een knijpbril op haar smalle neus, die onder de kneep even naar voren bubbelt, terwijl ze rondzwalkt met lange reeds bijna knokige handen en een platte borst.

‘Ze hoeven niet te denken dat ze hier opeens in het land van melk en honing zijn,’ heeft Tom reeds menigmaal tegen zichzelf gezegd. En met ‘ze’ bedoelt hij heel die horde van kleine en grote goden, schrijfmaniakken, kleine godjes, die de deur van een ondernemend uitgever platlopen om ook eens een kansje op de onsterfelijkheid te mogen wagen. Tom houdt niet van deze onsterfelijkheidszoekers. Hij vindt ze kort en goed enorme dwazen; een enkele keer loopt er misschien een roerende idealist onder, maar dat is dan evengoed een dwaas. De enige soort waarmee hij kan opschieten, zijn de meer zakelijke kunstenaars, die weten dat geld verdienen iets vervloekt belangrijks is, waartegen alle andere dingen die je kunt opsommen in het niet vallen. Met sommigen van hen heeft hij grote business gemaakt, en hij weet allang dat een goede afzet van meer invloed op de onsterfelijkheid is dan al het hoogdravend gekritiseer volgens de zienswijze van meneer Zus of het geleuter van de kunstlievende mevrouw Zo. Dichters hebben vanzelfsprekend geen kans bij hem. Die moeten bijeen gaan wonen in een gezondheidskolonie, waar ze de nachtegalen en de kwijnende maagdjes direct bij de hand hebben, en elkaar. Want ze schrijven toch enkel maar voor zichzelf en hun consorten.

Het soort waarvan Tom Clark het meeste houdt, dat zijn kerels zoals Norman Angus - een ontdekking van hem! - die precies beseffen wat een publiek wil. Die het juiste gevoel hebben hoe ver je met de mensen kunt gaan, en nauwkeurig weten op welk ogenblik je ze moet laten griezelen en wanneer het kiekkastje van de erotiek een klein beetje opengezet mag worden. Tom Clark vindt het publiek een heel respectabele bende; daar zijn lieden van allerlei slag bij, en ze willen ieder op hun manier tevredengesteld worden. Maar ze hebben één voortreffelijke eigenschap: ze bezitten shillings en ponden, die, als hij het goed aanpakt, van hun zak in de zijne verhuizen. Daar komt het op aan! Vele kleine pondjes sterling maken een groot fortuin. En Tom weet beter dan wie ook

dat hij bezig is een behoorlijk rijk man te worden. Iemand die niet alleen een Rolls Royce bezit, maar straks ook nog een paar renpaarden.

Wat Norman Angus betreft, als hij zo doorgaat, zal hij het ook ver brengen, meent Tom. Hij heeft zoëven thuis de lezing beëindigd van een nieuw manuscript dat Angus hem uit Parijs zond, en hij heeft moeten glimlachen om de waardige wijze waarop zijn auteur de klassieke cocktail wist te mengen voor hedendaags gebruik. Zeer juist van hem gezien, denkt Tom. Je moet de mensen niet met te veel nieuwigheden lastigvallen; die kosten tijd en geld, en beide zijn te kostbaar in dit leven. Je moet niets doen dan ze stroop smeren op de boterham die ze reeds bezig zijn te eten, dan bedanken ze je niet alleen voor de stroop, maar ook nog voor de boterham plus het kauwen. En wanneer je onder bedanken betalen verstaat, dan snap je hoe geniaal deze handelwijze is van zo'n schaarse auteur die zijn wereldje doorheeft, en van de slimmerd die zijn wrochtsel doorgeeft aan het gewillige publiek.

Tom legt beschermend zijn hand op het manuscript dat hij daarnet thuis in een klein uur doorgekeken en gekeurd heeft. Een goed zakenman heeft niet meer tijd nodig om te zien of ergens muziek in zit, ja of neen. En Tom heeft nog een bijzondere neus voor zulke lekkere muziek, een neus waarop hij vertrouwen kan. Noem het aanvoelen als je wilt. Hij is op zijn manier ook een kunstenaar, maar dan een goede. Hij begrijpt en schept. Precies als Norman Angus. En veel vlugger. Een klein staatje van cijfertjes, een optelling, een aftrekking, en hij weet bij voorbaat hoeveel hij verdiend heeft in het slechtste geval. Met optima mag je niet rekenen als goed zakenman. Hij wrijft vergenoegd de handen. Tenslotte is goede romankopij schaarser dan de mensen denken. De kunstbroeders zijn vele in aantal, de kunstwerken gering in kwaliteit. Een goede zin. Hij heeft er al menigmaal over gedacht zelf eens te gaan schrijven, alleen al om te laten zien hoe het moet.

Maar '*business before pleasure*', zegt zijn geliefde spreekwoord, en je moet nooit ergens heen lopen als je er per sneltrein kunt komen, of desnoods gedragen door een paar koelies.

Hij belt zijn secretaresse, en een gevallen engel gelijk dwarrelt juffrouw Honeymoon met haar lange grijze rok de kamer binnen.

'Miss Honeymoon,' zegt Tom opera-achtig en achteroverleunend, 'u heeft vanmorgen al gezien dat er kopij is gekomen van mister Angus. Góede kopij, die vooral niet moet blijven liggen. Ik reken erop dat u het geval verder afwikkelt met Ellis of met Houston, want ik heb deze week absoluut geen tijd meer voor iets nieuws.'

Bij elk woord dat hij spreekt, knikt miss Honeymoon begrijpend of goedkeurend, en aan het eind zegt ze op de halli-hallomanier die men alleen van een zestienjarig meisje zou verwachten: 'Goed, mister Clark.'

Het is een van haar vele geheimen, deze stem en deze stemming, en de reden waarom ze door iedereen op het kantoor achter haar rug 'Honey' genoemd wordt. Zelfs Tom moet af en toe, als ze zo jeugdig-enthousiast doet, de jongensachtige opwelling onderdrukken, om haar op de schouders te slaan en te zeggen: 'Natuurlijk, mijn beste Honey!'

Maar een tweede geheim is de plechtige waardigheid die ze tegenover bezoekers weet te bewaren, in het bijzonder tegenover de artiesten, die ze al op een afstand ruikt. Geen Cerberus kan Tom beter bewaken wanneer hij niet gestoord wil worden. Zacht en huiveringwekkend, als uit de diepten van het graf klinkt haar stem, wanneer ze een al te dringende kandidaat vertelt: 'Mister Clark heeft het razend druk. Hij is on-be-reik-baar. 't Spijt me zoooo.'

De sterksten onder hen verlaten met een koude rilling het gebouw en zien er zelfs van af om een misschien nog mogelijke afspraak te maken.

‘O, en doe mij een plezier, miss Honeymoon,’ zegt Tom nog, voordat ze de deur weer geopend heeft om te verdwijnen, ‘leest u het ding eens door. De titel bevalt me niet helemaal. *Slag en slagveld*, - het is te zouteloos. Misschien valt u of mij een betere titel in; twee weten meer dan een.’

Bij zichzelf denkt hij: dat is handig; je kunt nooit genoeg rekening houden met de smaak van die oude teven; per saldo is het dit soort dat het meest de boeken koopt met een pikante bijsmaak in het onschuldige. Die goeie ziel. Mijn tante Helen, die was net zo...

Tom reddert nog een aantal andere zaakjes op, tekent vlug de post, dan is het alweer tegen vijven, hij belt om zijn auto, en rijdt naar huis.

Wonder boven wonder is zijn woning, anders dan zijn zakengebouw, zuiver Engels, stijf en deftig, zonder ook maar iets van het wilde, losgeslagene dat zijn privé-kantoor heeft. En het is vreemd, telkens als Tom thuiskomt, zoveel jaren al, voelt hij zich stilletjes bevriezen en verstijven. Hij heeft altijd al het gevoel gehad dat hij op zijn kantoor meer ‘thuis’ was dan hier in zijn eigen woning. Hij heeft dat gevoel natuurlijk als grote *humbug* altijd weer opzijgeschoven, maar het is ook aldoor weer hardnekkig teruggekomen, en vergeefs heeft hij zichzelf voorgehouden dat hij toch zélf met Rosy het huis heeft ingericht, precies zoals zij het wilden, zoals ze in hun ‘armere’ tijd gedacht hadden te zullen doen wanneer Tom geslaagd was. En nu... En Rosy... Hij begreep niets meer van Rosy, hij vreesde dat hij nooit iets van haar had begrepen. Hij was ook bij háár niet ‘thuis’ meer, en dat was vroeger toch misschien wel het geval geweest. Toen ze twintig, vijfentwintig waren. Anderen scheiden in dit stadium van vervreemding. Tom niet. Misschien vindt hij het de moeite niet meer waard. Misschien omdat het in het geheel geen business is. Artiesten scheiden. Om de haverklap. Maar zakenmensen, zo-

maar? Scheiden is *bad business*, inderdaad, flitst het door hem heen.

Hij komt de eetzaal binnen. Enkele seconden later is ook Rosy er, en hij kust haar voorzichtigjes op de naar hem toegekeerde wang, de plichtmatige begroeting van reeds honderdduizend keer, of tweemaal honderdduizend, of een half miljoen. Als je in de hogere regionen der getallen komt, neem je het zo nauw niet meer.

'Voel je je goed?' vraagt Tom, zijn vrouw vluchtig monsterend als de soep is opgediend.

'Redelijk,' antwoordt Rosy.

Dan wordt zwijgend de soep opgegeten en zwijgend gewacht op het volgende gerecht dat het bijna onzichtbare diensthitje binnenbrengt.

'Nieuws?' vraagt Rosy eindelijk, terwijl ze haar vlees versnijdt.

'Niets,' antwoordt Tom. En na een aanmerkelijke pauze: 'Een nieuw boek van Norman Angus.'

Het gezicht van Rosy klaart een beetje op. Angus is een van haar lievelingsauteurs. Hij verstaat de vereenzaming van een vrouwenziel bij de breuk der jaren. 'Een roman?' vraagt ze.

Tom kauwt en knikt. Hij denkt aan de business die het kan worden. Een stevig succesboek kan hij dit jaar best gebruiken. Rosy denkt alleen aan de vorige romans van Norman Angus. Het moet een fijne kerel zijn. Ze zou hem best persoonlijk willen kennen. Idioot van Tom, dat hij nooit een van de vele kunstenaars inviteert, met wie hij omgaat vanwege zijn beroep. Maar zo is hij: geld verdienen, geld verdienen zonder te weten waarvoor. Veel heeft het niet gebaat. Wat zíj nodig heeft, is niet voor geld te koop. Mijn god, ze is pas veertig... wil leven, gelukkig zijn. Ze heeft behoefte aan iets onbenaambaars, ze verkeert in nood, pijnlijke nood, verlangt naar iets dat als een wonder over haar neerdaalt en haar tenslotte helemaal vervult. Iets wat misschien leeft in het

hart van sommige uitverkoren mannen. In dat van Norman Angus... waarschijnlijk. Een portret van hem bezit ze; uit een magazine geknipt. Zij, de rijke mrs Clark, ze knipt uit magazines, alsof ze nog de vroegere Rosy Fiddle was, een arm dom kind van zeventien, dat nog geloofde in variété-acteurs. Had ze iets gewonnen? Nog altijd stond zij als een vreemdelinge voor de poorten van het hoogste rijk des levens. Voor het besloten rijk der kunst.

'Het wordt misschien een behoorlijk succes,' zegt Tom plotseling, tijdens het dessert.

'Wat wordt een succes?' vraagt Rosy, die juist bezig is aan een visite bij de Sonntagsen te denken. Die noemen haar deftig 'Rose', net als alle anderen behalve Tom.

'Het nieuwe boek van Angus.'

'Ah.'

En bij de koffie: 'Waar gaat het over, dat nieuwe boek van Angus?'

'O, het is helemaal de manier waarop,' antwoordt haar man met autoriteit. 'De inhoud zelf is niet zoveel. Niets nieuws. Maar het wordt aardig verteld. Zo, op zijn levendige manier, weet je. Met een beetje geest en een beetje pikante wendingen. En met veel smaak.'

'Hij is erg begaafd, geloof ik.'

'Dat zou ik denken. Het publiek vliegt erop af als de mussen. Er steekt *business* in die vent.'

'Je zou hem niet graag willen missen?'

'Neen, om de dooie dood niet. Wat bedoel je?'

'Waarom inviteer je hem niet eens. Om hem iets meer aan je te binden. Als hij zo goed is, zijn er vast veel kapers op de kust. Tenzij je...'

'O, later. Best, als ik je er een plezier mee kan doen. Maar hij woont nu in Parijs.'

'Ach ja, Parijs...'

‘Parijs is veel geschreeuw om weinig wol,’ constateert Tom, terwijl hij een sigaar opsteekt. ‘Kijk maar naar vroeger, die Ier, Joyce heet hij geloof ik, of wie je maar wilt.’

‘Misschien moeten ze daar zijn om over Parijs te schrijven.’

‘Niets van aan. Dat nieuwe boek van Angus kan overal ter wereld spelen.’

‘Waarover gaat het dan? Je maakt me zo nieuwsgierig.’

‘O, de oudste *stuff* die je je denken kan. Het is helemaal de manier waarop, zei ik je al. Het begin is wat ordinair. Een plebejer die zijn vrouw slaat. En later een intrige onder de toeschouwers, een oorlogsscène, verliefdheid, stuivertje wisselen. De brave held, de brave heldin, normaal voor iedereen, en een open doekje tot slot. Dat is alles.’

‘Nu weet ik het,’ zegt Rosy ironisch. Ze kan het niet uitstaan, de eigendunkelijke manier van spreken die Tom hoe langer hoe meer aanneemt. Alsof hij haar vader is, soms. Of een schoolmeester. Of een dominee. Of iets nog veel onuitstaanbaarders. ‘Een plebejer’ wil de stem in haar zeggen, maar ze laat het woord niet toe, ze verbiedt het zichzelf, ze dringt het terug. Tom is geen plebejer; hij heeft fijne dingen gehad... vroeger, toen ze nog niet zo ver waren, toen ze nog woonden op een kleine etage in een kleine straat. Toen had hij haar soms uit prachtige boeken voorgelezen en gezegd: ‘Zulke boeken moet ik zien uit te geven, dan ben ik waar ik wil wezen.’ Nu was hij waar hij wezen wou, maar het was heel anders gebleken dan ze zich had voorgesteld. Ondanks alle personeel, misschien juist mede daardóór, en met hun vele voornamelijk zakelijke relaties. Of waren soms alle uitgevers zo... min of meer?

Tom Clark doet een paar flinke halen aan zijn sigaar. Daarna neemt hij afscheid. Hij is alleen thuis om te eten en te slapen. Als hij er een half uur langer blijft, houdt hij het hier niet meer uit. Hij verzint nieuwe zaken en uitbreidingen, alleen om niet te veel

in deze woning met Rosy en met zichzelf alleen te moeten zijn.

En Rosy Clark zucht niet meer. Ze is dit leven al jaren gewend. Ze is zelfs blij dat hij nu weg is en dat zij haar gedachten weer rustig kan laten gaan, zonder gestoord te worden. Die zijn weer bezig met het nieuwe boek van Norman Angus, een boek waarvan ze zelfs de titel nog niet kent. Maar wat hindert dat, ze kan tóch voelen wat het zal wezen. Hij schrijft over een plebejer die zijn vrouw slaat. Heel veel mannen zijn plebejers. Tom... Tom is een zakenman, anders niet. En er zijn duizenden manieren om een vrouw te slaan, erger dan lichamelijk... Ongetwijfeld heeft een diepe geest als die van Angus er iets geweldig symbolisch mee bedoeld. Een doorpeilen van het vrouwenleed, een grote deernis met al de geslagenen, ook die het zijn in hun hart en geest.

Er wellen twee tranen in haar ooghoeken. Zij wéét immers dat zij een geslagene is. Ondanks hun welvaart, ondanks de schijn van geluk. Als er nu nog een kind was geweest waarmee ze zich troosten kon. Bijna twintig had het nu kunnen zijn... De geslagenen, dat zijn de kinderlozen die wachten en wachten, aan de vooravond van een trieste, onvruchtbare ouderdom. En vruchteloos ouder worden, verouderen... Wat een ellende.

Ze voelt dat een man als Norman Angus haar zou kunnen helpen. Maar zulke mannen komen niet in haar levenssfeer. Het schijnt dat ze zich terugtrekken op hun steilten, hun ongenaakbare eilanden van gelukzaligheid. Wie zijn de uitverkoren vrouwen die zich aan hun zijde mogen zetten om heel de dag naar hun woorden te luisteren? Waaraan hebben ze het verdiend? Zou het ook niet in háár vermogen gelegen hebben een man als Norman Angus gelukkig te maken? Ze is toch niet de eerste de beste, ze is toch mevrouw Clark? Maar ze was eens Rosy Fiddle, een eenvoudig ateliermeisje met ambitie en eerzucht. Met zin voor het hogere. Als Tom dat destijds in haar ontdekt heeft - wat nog de vraag is - hoeveel temeer zou een kunstenaar het niet geweten

hebben. Maar het is nu te laat; ze gelooft dat het nu voor alles reeds te laat is.

Ook dat is iets vaags in zijn uitgebreidheid: te laat. Maar tegelijk iets onherroepelijks. Er is in dit leven geen wederkeer. Er is maar één einddoel, één toekomst: te sterven. Roemloos doodgaan, voorgoed verschrompelen, weg zijn.

Rosy Clark zit met de handen in haar schoot gevouwen, urenlang. Het is bijna middernacht. Ze moet naar bed gaan. Ze kan ook opblijven en verder voor zich uit staren. Het is alles hetzelfde, er is geen uitkomst. Nu en dan leest ze een boek dat haar aangrijpt, waardoor haar verlangen opeens verhevigt en er tranen in haar ogen wellen. Dat is alles, alles wat zij voor haar eerzucht heeft, alles wat ze in lange eenzame jaren kon bereiken.

Wanneer ze die avond nog aan Tom denkt, is het alleen om bij zichzelf te zeggen: ik hoop zo, dat hij gauw het nieuwe boek van Norman Angus meebrengt.

Nadat de aarde dan weer een paar maal om haar as gedraaid heeft, komt juffrouw Honeymoon het kantoor van Tom Clark binnen, en zegt: ‘Hier is de calculatie voor het nieuwe boek van Norman Angus, mister Clark.’

Tom kijkt de staatjes even in.

‘Uitstekend, miss Honeymoon. Ik zal ze vandaag nog nacijferen. En heeft u al enig idee voor een andere titel?’

‘Eerlijk gezegd, neen, mister Clark. Het boek heeft niet veel idee bij mij opgewekt.’

‘Nu, ik geloof dat ik er al ben,’ vertelt Tom monter. ‘Ik zal mister Angus voorstellen het boek *Mysteries van de pijn* te noemen. Dat klinkt als een klok, en daar zal het publiek wel op af vliegen, denkt u niet?’

‘Het is ongetwijfeld een schattige titel, mister Clark.’ (Hier voelt Tom weer de opwelling om haar op de schouderknook te tikken en te zeggen: ‘Nietwaar, beste Honey.’ Maar hij steekt een

sigaret op.) En miss Honeymoon vervolgt, in dezelfde uitbundigheid waarmee ze begonnen is: ‘Het is haast een veel te mooie titel voor dat boek.’

‘Vindt u het dan geen goed boek, geen snoes van een boek?’ vraagt Tom plagerig.

‘Als u mij eerlijk mijn mening vraagt, mister Clark, (Tom knikt: Ja, ja!) dan moet ik u zeggen dat ik het een immoreel werk vind. En dat zoiets mij is tegengevallen van mister Angus.’

Van verbazing dooft Tom zijn sigaret weer uit. ‘Immoreel? Hoe dat?’ vraagt hij.

‘Ik kan mij voorstellen dat mannen zoiets anders voelen dan vrouwen,’ excuseert de secretaresse zich zwaarwichtig. Haar stem is reeds tot het aan-deze-open-groeve-peil gedaald. ‘Vrouwen voelen anders, meer instinctief. En elke vrouw die denkt en voor haar oordeel durft uitkomen, zal u zeggen dat mister Angus hier speculeert op een perversiteit. Misschien zonder dat zelf te weten.’

‘Welke perversiteit?’ informeert Tom kwasi-onschuldig.

Juffrouw Honeymoon draait verlegen haar potloodje tussen de vingers. ‘Hoe kan ik dat nu zeggen... Het is niet kies onder woorden te brengen,’ stamelt ze. Er is een blos van opwinding op haar vooruitstekende konen gekomen, nu het gesprek zulk een pikante wending genomen heeft. Ze weet hoe mannen in werkelijkheid zijn, maar soms lijken ze zo onschuldig, net kinderen. Hoe spreek je nu met een man over zulke seksueel-pathologische dingen? Ze kan hem toch niet vertellen dat ze maagd is en alle werken van Havelock Ellis en Magnus Hirschfeld gelezen heeft? Hij is te onschuldig en zou óf het een, óf het ander geloven, en niet de gehele waarheid. Tenslotte is het beter dat hij ongeschokt blijft in zijn vertrouwen op haar onwetendheid inzake seks, en ze zegt - nu weer op haar allerjeugdigste toon: ‘Verdenkt u me gerust van pruderie, mister Clark. Ik kán niet tegen abnormaliteiten.’

‘De oorlog... liefde... echtelijke twisten, die zijn toch niet

abnormaal,' brengt Tom in het midden. Hij heeft schik om het blozen van zijn goede secretaresse.

'Neen; maar dat zijn toch bijkomstigheden in het boek. Ik heb weleens gehoord, ik weet niet of het waar is, misschien hebben ze het me ook maar wijsgemaakt, mister Clark, hoe kan ik het weten? Maar ik heb gehoord dat er van die onfatsoenlijke huizen zijn, waarin mannen gaan om voor geld vrouwen af te ranselen, en dat geeft zulke beestmensen een soort van dierlijke wellust. Ik weet niet of het waar is, maar het boek van mister Angus herinnert te veel daaraan.'

Ze had rad achter elkaar gesproken en hijgde een beetje van opwinding. Verlegen hield ze haar ogen neergeslagen. Tom had moeite zijn lachen in te houden. Zo was het publiek nu! En daar had je precies de grote kunst van die jonge Angus. Om net de goede dosis vergif door de pudding te mengen. Op tijd te laten griezelen, op tijd te laten... nou ja, en op het juiste moment weer de moraal te prediken. Zijn handige toevoeging van wiet- of hasjlucht bij de aan kerken herinnerende wierook.

'Maar vindt u dan de eindstrekking niet prachtig?' vraagt Tom op een toon waarin zijns ondanks toch een tikje spot doorklinkt. 'Op de strekking komt toch alles aan.'

'Als u het zo wilt opvatten, dat is een nobel standpunt, mister Clark. Maar niet iedereen is helaas zo eh... ("zo onschuldig" wilde ze zeggen, maar ze verbetert zich)... zo superieur van mentaliteit.'

'Misschien zal mister Angus in de proeven nog wel een enkel woordje schrappen, dat kieser had kunnen zijn,' zegt Tom geruststellend. 'Ik ben er absoluut voor, dat gevoelige ogen en harten worden ontzien. En de grote Norman Angus is niet ontoegankelijk voor goede raad.'

'O neen, hij is overigens juist zo fijnzinnig,' geeft Honeymoon met graagte toe. 'Ik hoop zó, dat het goede uit dit boek iedereen mag bereiken, zonder dat het daarbij kwaad doet.'

‘En geld in het laatje brengt, juffrouw Honeymoon, want daar is het al die heren toch maar om begonnen.’ Tom tikt daarbij met vlakke hand op het blad van zijn bureau, en de secretaresse weet niets beters te doen dan: ‘En vele dames ook, mister Clark. We leven in een materialistische tijd.’

‘En of,’ beaamt Tom vergenoegd.

Als Honeymoon verdwenen is, komt er werkelijk een brede lach op zijn gezicht. Maar hij neemt zich voor, het nieuwe boek van Norman Angus nu toch van a tot z te gaan lezen. Je kunt nooit weten, en zaken zijn zaken. Hoewel *Mysteries van de pijn* een titel is om te stelen; een titel voor maximale oplagen.

VII
De gezetheid des levens

Midden tussen het rumoer en gerikketik van zetmachines en het dieper dreunen van de drukpersen dat uit een ander lokaal komt, is er toch nog een stille, geluidloze, open plek. Zoals in sommige andere ouderwetse fabrieken tussen het snelle bewegen van krukassen en wielen één enkel onderdeel - een lichtende glazen bol of een met gas gevuld peilglas - een middelpunt van onbewogenheid en stilte vormt. Maar hier, in de drukkerij van Webb & Wormser is het stilte-middelpunt onzichtbaar. Het bevindt zich aan de binnenkant van de schedeldoos van de zetter Edward Jones, en zijn kleine donkere oogjes verraden niet veel.

Indien de ogen van typografen iets konden vertellen, zouden wij waarschijnlijk wonderbare dingen beleven, want het moet er raar uitzien binnen in ze, heel raar. Jones bijvoorbeeld, heeft in zijn leven al een groot gedeelte van de F uit een reuze-encyclopedie gezet, en later nog een stuk van de P. Tussen die twee bedrijven door had hij stukjes voor een modetijdschrift, een brochure ter verdediging van homoseksualiteit, twee vellen logaritmentafel en twee dissertaties - over colloïdchemie en over de semitisch-voor-indogermaanse laryngale consonanten - beide gedeeltelijk, moeten zetten. En van jongsaf had hij de gewoonte, niet domweg, als

was hij zelf een machine, zijn zetsel te fabriceren. Hij trachtte de dingen te begrijpen waarmee hij bezig was; en daar hij een goed geheugen bezat, had hij allerlei wetenswaardigs opgestoken, zonder dat het volledig was of in een goed geordend verband naast elkaar stond. Hij had jarenlang getracht lacunes in zijn kennis door lezen buiten werktijd aan te vullen; maar veel had het niet gebaat. Hij had verstand genoeg om daarbij de ervaring op te doen dat die lacunes groter in plaats van kleiner worden, en toen is hij er maar mee opgehouden. Hij was getrouwd, er kwamen een paar kinderen, het leven stelde allerlei andere eisen. Maar de gewoonte om te dénken onder het zetten en heel rustig te verstaan, ging niet weg. Hij stak steeds iets nieuws op, al was het te dikwijls maar nutteloze nieuwigheid. Door zijn aandacht deed hij echter zijn werk beter dan anderen; door zijn geheugen toonde hij zich knapper dan de meesten, en ongemerkt bracht dit hem vooruit onder zijn kameraden, werd hij in de vakbeweging wel niet een van de voormannen, maar toch een van die ijverige medeleden met wie men gaarne en altijd rekening wenst te houden.

Eigenlijk was Jones niet ontevreden. Zijn kennis reikte ver genoeg om hem te doen beseffen dat geld en goed en luxe slechts zeer relatieve waarde hebben. Dat het er helemaal op aan komt hoe je zelf bent, van-binnen-uit, en wat je vóór hebt met dit leven. Hij vond socialisme een onontbeerlijke reparatie- en controlemethode, maar hij geloofde niet aan een toekomstige heilstaat waarin de mensen gelukkiger zullen zijn dan tegenwoordig; en hij vond het niet nodig de aangename dingen van vandaag op te offeren voor de onzekere van morgen. Eens maakte hij zelfs de scherpzinnige opmerking dat dit de kapitalistische inslag in de arbeidersbeweging was: alles te zetten op morgen, en zich niet een beetje meer te verheugen in vandaag. Als een vrek die week-in week-uit honger en gebrek lijdt, om een grote schat na te laten... aan erfgenamen die hij niet kent.

‘Voor onze kinderen, voor ons nageslacht!’ betoogden de idealisten.

‘Alsof het niet evengoed mogelijk is dat die kinderen er heel anders over denken dan wij,’ antwoordde Eddy Jones de neuswijze betogers.

Toch was hij ook geen lafbek. Als hij het nodig vond, bleef hij verschrikkelijk op zijn stuk staan; hij had jaren geleden dikwijls dapper meegestaakt, en nu nog was hij een welsprekend voorstander van bedrijfsraden. ‘Meer nog om de arbeid dan om de arbeiders,’ zei hij. ‘Wat je doet, moet je zo goed mogelijk doen.’

Deze hele gezindheid hing ten nauwste samen met de eigenaardige toestand waarin een mens verkeert, die te midden van voortdurend lawaai en gedreun probeert de binnenkant van zijn kop helder en ruim te houden, en te begrijpen wat zijn vingers automatisch bezig zijn te doen. Hij had uitgevonden dat de afstomping van de mens en het vernederende van de arbeid daar beginnen, waar de zintuigen hun indrukken niet meer naar het helder-oordelend bewustzijn overbrengen, maar meteen naar de andere organen, de spieren van handen en voeten bijvoorbeeld. Niets onderscheidt de wandelaar van een ezel dan het feit dat hij heel goed weet dát hij loopt, en hoe hij loopt en waarom, en waar hij naartoe gaat. Ditzelfde bewustzijn moet je bij alle arbeid houden, dan kan je niets gebeuren, je maakt zuivere berekeningen en onderschat niet, of overschat niet je eigen prestaties. Je bestaan wordt menswaardiger, je wordt zelf meer mens.

Natuurlijk heeft het ook zijn schijnbare nadelen, zo te werken. Je krijgt het gevoel meer verbruikt te worden, de werkgever te veel van jezelf af te staan voor zijn karig loon. Maar tenslotte komt het er niet zozeer op aan of de patroon een overmaat van waar krijgt voor zijn geld, dan wel of de arbeider zich beter erbij voelt dan anders. En dat is met Jones ongetwijfeld het geval. Een tweede nadeel bij bewust werken vindt hij de ergernis die onver-

mijdelijk is als je schrifturen moet zetten die regelrecht strijden tegen je menswaardigheid - het behoeven niet eens zuivere klassebelangen te zijn - en die je reeds met je eenvoudig typografenverstand doorhebt als klinkklare onzin. Er worden onafzienbare hoeveelheden bocht gedrukt in deze corrupte maatschappij, en als je gedwongen wordt met het zetten van nog meer bocht de corruptie te vergroten, dan is het wel hard, en zijn dat de dagen dat je brood het zuurst verdiend wordt. Je moest bij zulke gelegenheid kunnen staken en tegen de bazen zeggen: 'Zetten jullie die drek zelf maar. Daar ben *ik* te goed voor!' Zal dat ooit mogelijk zijn in die mooie toekomst-maatschappij waarover de vakbondbonzen je de kop vol preken?

Het is waar, je went er wel aan, het is ook goed dat je kritische zin op die manier een beetje gescherpt wordt, maar toch, een zekere ergernis blijft altijd bestaan. En dat is maar goed ook. Als alle mensen bewuster hun werk deden, dan zou het gauwer uit zijn met de rotzooi. Dan zou de getiranniseerde knecht tegen zijn meester zeggen: 'Wat? Kun je niet zelf dat boordenknoopje dichtmaken? Foei, kerel.' En de soldaten tegen hun generaal: 'Laat je zélf doodschieten, edele held.' En de dokter tegen zijn douairière met duizend kwaaltjes: 'Sta toch op, wijf; niets mankeert je dan dat je het nog nooit eens *werkelijk* beroerd hebt gehad.' En het snolletje tegen haar souteneur... Best dan.

Maar ergernis is ergernis, zoals stommiteit altijd stommiteit is. Daar heb je bijvoorbeeld die roman waarvan hij nu een paar vel gezet heeft. Hij weet niet hoe het lor heet of van wie het is, en hij hoopt waarachtig het nooit te weten. Maar bij menige zin daaruit heeft zijn verstand even stilgestaan, vooral bij het begin ervan, en heeft het even nagedacht, zijn er een paar snelle neonflitsen door het heldere, lege middelpunt van de zetterij geschoten. Laten die kerels tenminste schrijven over dingen waar ze verstand van hebben; maar dit... je moet maar durven. Onbegrijpelijk waar de

mensen die drukte vandaan halen terwijl ze nergens van afweten, nog nooit hebben rondgekeken in het milieu van arbeiders of proletariërs. Daar heb je nu precies de laatdunkendheid van de bezittende klasse en van die zogenaamde intellectuelen.

Eddy Jones zal het ook niet in zijn hoofd halen een boek te schrijven over het intieme leven van Lord Palmerston of over de oorzaken van darmkoliek bij de oud-Engelse adel. Als hij of een andere proletariër dat deed, wat zouden de geleerden en critici een bek opzetten. Maar zo'n onbekende meneer X mag, omdat hij zulke fraaie volzinnen schrijft, ongestraft over ‘het plebs’ beweren wat hij wil.

Het irriteert hem bijzonder dat die scène van een melkboer die zijn vrouw aftuigt - alsof melkboeren niets anders te doen hebben en bij voorkeur sadisten zijn - door zo'n nietsnut van een schrijfjonker waarschijnlijk als voorbeeld aangevoerd wordt van ‘verwording en ruwe zeden onder het gemene volk’. Hij heeft genoeg regeltjes in zijn leven gezet, om precies te weten wat voor een toon die heren voeren als ze het onder elkander hebben over ‘de kleine man’. Belachelijk en bijna meelijwekkend zou hun zelfoverschatting zijn, wanneer die niet gepaard ging met zoveel gemeenheid, zoveel onbeschaamde onderdrukking, welke de verontwaardiging van Jones wekken.

Onder schafttijd moet hij voortdurend eraan denken, en hij antwoordt niet veel wanneer een van de kameraden hem aanspreekt over een loonincident onder de typografen van Edinburgh. Die zullen zonder hem ook wel hun boontjes doppen. Maar je moest er iets aan kunnen doen dat ‘de gezeten man’ een betere kijk kreeg op het doen en laten van zijn ploeterende rasgenoot. Hij moest zelf kunnen schrijven. Waar bleven de goeie grote proletarische auteurs die het woord moeten voeren voor heel hun uitgebreide, miskende klasse? De meesten zijn talentloos, en de enkele goeden schijnen verraad te plegen zodra ze door

het publiek geaccepteerd zijn. Ze maken naam, worden rijk, en verliezen meteen alle contact met hun voormalige omgeving. Ze huilen mee met de wolven met wie ze het aas mogen delen...

Die gedachte stemt hem bitter. Hij had zelf moeten kunnen schrijven; maar het is al meer dan mooi als een mens één ding tegelijk kan. En hij is enkel een goede typograaf, en bovendien huisvader met drie kinderen die al aardig beginnen op te groeien, vader van een jongen die fameus leert, en die later misschien de grote dingen zal doen die voor hemzelf niet zijn weggelegd.

Ook als hij zijn volle acht uur heeft zitten wurmen met dat woordenrijke verhaal van die van god en alle duivels verdomde melkboer en zijn afgetuigde wijf, kunnen zijn gedachten de heisa eromheen niet loslaten. Je kunt veel beter sinus- of logaritmentafels zetten - precies wist hij het niet, maar wel donders goed dat die tenminste dienen om bruggen te berekenen en machines te construeren, waarmee weer andere arbeiders bezigheid krijgen, of zoals sommigen het noemen: slavernij. Daarin zijn ze fout. Het werken zelf is geen slavernij, al is het nog zo zwaar en veel. Slavernij is het werken om loon alleen. Zonder aandeel in het hoe en waarom en waarvoor.

Zo'n jongetje van rijke ouders, dat op een blauwe maandag mooie zinnetjes begint te schrijven, weet niet dat er voor een groot aantal mensen hoogst gewichtige en afdoende redenen kunnen zijn om te bakkeleien, zelfs met hun veelgeliefde huisvrouw. En dat er omstandigheden voor hen kunnen zijn, waarin een pak slaag iets heel redelijks en aannemelijks en noodzakelijks wordt. Zoals trouwens ook dat ene type in die geschiedenis beweert; de enige die niet volkomen van alle inzicht gespeend schijnt. Maar Eddy Jones kon er niet toe komen ook deze romanfiguur met de onbekende schrijver te identificeren. Deze man, die trouwens in het gedeelte dat hij te zetten kreeg, maar veertig regels optrad, is een afspiegeling van hemzelf, en heeft niets te maken met het rijke-

luiszoontje dat het hele verhaal van de kloppartij heeft bedacht.

Zo komt hij, nog niet aan het eind van zijn overpeinzingen, thuis bij moeder de vrouw. Hij is hiermee tot een van de merkwaardigste grenzen van zijn bewustheid genaderd. Want men kan zich wel rekenschap blijven geven van de steeds veranderende hoedanigheid van zijn werk, maar niet van datgene wat zich zonder enige afwisseling, dag-in dag-uit volmaakt repeteert. Door de snelle en zuivere herhaling vervagen de contouren; het beeld dat zulke gebeurtenissen op onze ziel werpen is eenkleurig en uiteengevloeid. Niet meer dan een vlek.

Er was natuurlijk wel ooit een periode dat Mary in het brandpunt van zijn leven stond, maar die tijd is lang voorbij. Als men hem plotseling op de man af zou vragen of hij nog van haar hield, zou hij even moeten wachten en nadenken om het juiste antwoord te kunnen geven. Gedeelde jaren, gedeelde zorg en lief en leed scheppen wel een band, maar dan toch een die weinig meer te maken heeft met de feestelijke festoenen waarmee je jezelf en het uitverkoren lief denkt te omkransen in de dagen van verrukking. Voor een proletariër duren die dagen trouwens verduveld kort. Daarvoor heeft zijn leven te weinig afwisseling, is er te weinig uitzicht op ingrijpende verandering. Vijf dagen of als het lukt vier en een halve dag werken, en één weekend rondhangen. Tweeënvijftig maal dit herhaald maakt een jaar. Vijfentwintig maal zo'n jaar maakt een zilveren bruiloft in eer en achting. Eddy weet zich al aardig op weg naar dit niet bijzonder aanlokkelijke doel. Hij heeft de grootste helft reeds afgelegd, de andere helft zal wel net zo zijn.

Geen wonder dan dat een mens zo nu en dan, zonder precies de oorzaak ervan te weten, een soort dolheid over zich krijgt, die hij het liefst zou willen uitrazen met schoppen en om zich heen trappen. Sommigen bedrinken zich een paar dagen lang als ze in dit stadium komen. Het is een crisis die je nu en dan hebt door te

maken, tussen de vijfenveertig en de zestig. Als je het goed aanpakt en een beetje zelfbeheersing leert, of de omstandigheden je gunstig zijn, worden de uitbarstingen op den duur zeldzamer; tot ze helemaal ophouden, en dan ben je een oud man.

Er zijn er, die in die tijd absoluut een nacht aan de zwier moeten met rare meiden; anderen die in die dagen ruzie maken met hun beste vrienden; en nog anderen die binnenshuis met zichzelf in het reine zien te komen. Dat zijn zij die met een vrouw, met een goed soort vrouw getrouwd zijn. Ze razen zich uit tegen hun wijf, smijten een paar borden stuk, maken zich eens wit van drift en geven hun echtvriendin een paar stevige opdonders. Later hebben ze geweldige spijt ervan. Maar dat brengt verandering en lucht. Er komt ook wat meer innigheid door de verzoening; de vrouw weet nu dat de man de man is, en dat een kerel het ook niet altijd makkelijk heeft buiten de deur. Als ze een goed wijf is, zoals Mary, dan begrijpt ze het. Dan is wat er gebeurd is, gebeurd, en er wordt niet meer over gesproken. Voor het geval dat ze nog van elkaar houden, wéét hij dat de paar keren dat hij haar een opduvel gaf, in ieder geval geen slechte invloed op hun verstandhouding hebben gehad. Zelf herinnert hij zich driemaal zo'n ruzie met klappen, alle driemaal gevolgd door een hartelijke verzoening met wat spijt achteraf. En nu heeft hij drie kinderen. Flinke eters.

‘Wat zit je vandaag te kieskauwen,’ zegt Mary, die wacht om zijn bord voor de tweede keer vol te scheppen. ‘Is-t-er iets?’

‘Welnee, mens,’ antwoordt Eddy terwijl hij wat energieker begint te eten, ‘ik zat een beetje te suffen.’

‘Ouwe dag, hè,’ plaagt Mary, en haar blikken glijden van hem weg naar de drie kinderen, een jongen van dertien, een broertje van negen en een meiske van zes. Ze mag Ed best plagen, want hij is nog niet oud en zij evenmin. Ouders zijn niet oud, zolang de kinderen nog hun zorg behoeven.

Ook Eddy kijkt steelsgewijs van zijn bord naar haar op, en dan

naar zijn stilletjes voortetende kroost. Het is een fideel wijf en het is een patent stel jonkies dat hij daar heeft. Wat wil een mens eigenlijk nog meer? Waarom moet hij altijd nog verlangen naar iets wat hij niet bezit, waarvan hij niet eens precies weet wat het eigenlijk is? Heeft hij hier niet zijn hele bestemming: voor Mary en de jongens te zorgen? Maar iets verzet zich daartegen. Daarvoor alleen ben je niet geboren. Van een boom kun je zeggen dat hij er alleen is om vruchten te dragen, maar niet van een mens. Een mens wil nog iets anders, iets méér, iets waarvoor hij geen naam heeft. Hij kent het dikke woord 'zelfverwerkelijking' wel, maar het zegt hem niets. Het is een woord zoals alle andere grote woorden. Goed om in redevoeringen en manifesten mee te goochelen, goed voor politici en werkgevers, maar niet voor hem. Als je ze op het dagelijks leven wilt toepassen, dan zie je hoe voos ze zijn en inhoudloos. Gewone kletskoek, al die lange geleerde uitdrukkingen waar je je tong mee verstuikt als je ze ooit zou gebruiken.

Hij is verzadigd, schuift het bord van zich af. Laten de mooischrijvers die dikke woorden naar gebruiken, denkt hij. Het leven is anders, al is het nog zo simpel, nog zo eentonig. Het is tegelijkertijd zoiets verdraaide wonderlijks; niet onder woorden te brengen.

Nu beginnen de jongens te praten en wordt over en weer verteld. Ze zijn allen in hun schik dat hij niet meer de straat op hoeft. Als het grut om acht uur naar z'n nest is, vouwt hij de krant open, en leest hier en daar een stukje. Het interesseert hem niet zo erg, hij heeft vandaag al genoeg gelezen. Die malloterij van een onbekende, de melkboer die zijn wijf sloeg... Dat dit hem zo lang kan bezighouden. Hoewel het hem niet moeilijk valt de sleutel te vinden... omdat hij ook wel eens Mary... en die schrijver er zo net *niets* van gesnapt heeft, geen bal. Een vrouw slaan is helemaal niet erg, het kan goed zijn voor allebei. Is hij er zelf niet beter van

geworden, een goed echtgenoot en vader? Het komt er maar op aan hoe je naderhand bent, als het eenmaal gebeurd is. En daar zal dat rijkeluiszoontje nooit achter komen. Als ze in die kringen een vrouw slaan, is het menens en meteen oorlog. Dan wordt het direct moord en doodslag, echtscheiding en advocaten. De ezels! Met al hun geld en mooie huizen zijn het ezels. Hij benijdt ze niet. Op stuk van zaken, neen! Niets te ruilen. Hij heeft zijn brood, goed, laat het af en toe wat magertjes uitgevallen zijn, misschien zelfs te weinig als de jongens straks groter zullen zijn. Maar hij heeft ook zijn rust en zijn soort gelukje, zo hier te zitten tegenover Mary, die alweer bezig is een nieuw kruis te zetten in Johnny's broek. Zo groeien die jongens. Vijftien jaren huwelijk zijn zó om. Je went te veel aan elkaar, je verveelt je zelfs nu en dan bij elkaar, maar tegelijk heb je deze veilige tederheid, dit gevoel van zekerheid-dat-je-hierbinnen-niets-meer-gebeuren-kan. Dat is meer waard dan alles ter wereld.

Eddy Jones staat op, kwasi om zijn pijp te halen. Hij zegt zelfs: ‘Waar ligt die verdomde pijp toch...’ Maar hij gaat achter Mary staan, legt zijn handen op haar schouders en buigt zich een heel klein beetje over haar heen.

Mary laat hem eerst enkele seconden begaan. Wat of hem plotseling bezielt... Heeft hij iets uitgevreten? Mannen zijn net kinderen, ze worden lief zodra ze iets hebben uitgespookt. Daar heeft ze ook haar kleine ondervindinkjes van. De man blijft echter rustig achter haar staan; het lijkt wel of ze poseren moeten voor de fotograaf. Dan keert Mary haar verbaasde gezicht naar hem omhoog en vraagt: ‘Wat is-t-er toch, kerel?’

‘Niets,’ antwoordt Jones glimlachend, en geeft haar opeens een flinke zoen op haar mond, die Mary niet geheel van harte beantwoordt, want zij vertrouwt deze zeldzaam geworden spontaniteit niet recht. En als Eddy weer zijn krant zit te lezen, kijkt ze hem lang en onderzoekend aan. Neen, hij is zo rustig, zijn gezicht is

goed, alleen een tikje geheimzinnig, een heel klein tikje anders dan anders. Werkelijk genoeg om een vrouw als zij meteen weer verliefd op hem te maken. Hij is waarachtig niet de eerste de beste, haar Ed, en ze zou zo graag willen doorgronden wat hij eigenlijk aan zijn pet heeft, of wat hem dwars zit in zijn strot.

Nu is zíj het, die naar hem toe gaat en zegt: ‘Laat mij eens meekijken in je krant.’ En als de man haar het buitenblad wil geven, dat hij al gelezen heeft, laat ze zich stilletjes op zijn knie glijden en slaat haar arm om zijn nek. Terwijl ze daar warm en zwaar bij hem zit, kan Jones de verzoeking niet weerstaan haar nogmaals te zoenen, en met dat jeugdige van vroeger, dat ze lang niet meer bij hem zag, te zeggen: ‘Zo wijf, ben je daar...’

‘Je doet ook zo Don Juan-achtig vanavond,’ verdedigt Mary zich, en nestelt zich nog dichter tegen hem aan. Daarna gebruikt ze al haar vrouwelijke list om hem aan het praten te krijgen. Ach, een man als hij heeft niet veel achterdeurtjes meer als het eenmaal zover is.

‘Waarom ben je zo... vanavond?’ vraagt ze lief.

‘Ik dacht: wat hebben we 't goed samen getroffen, en jij... een wijffie dat nog best te zoenen valt,’ vertelt Eddy openhartig.

‘Maar hoe kwam het dat je dat juist nóu dacht. Is er dan iets gebeurd vandaag?’ Mary's stem klinkt een tikkeltje bezorgd en Eddy kijkt er even van op.

‘Niets is er gebeurd. Een mens heeft zo zijn gedachten... die komen en gaan wanneer ze willen. Je weet wat een dromer ik af en toe ben.’

‘Je bent de hele tijd al zo in gedachten; er moet toch iets zijn,’ houdt de vrouw zacht en hardnekkig vol. ‘Aan tafel heb je geen tien woorden gezegd.’

Eddy lacht. ‘Je bent niet wijs, mens. Maar, nou ja, een reden zal er wel zijn. Waarom kan een vrouw niet rusten voordat ze alles weet?’

‘Omdat ik nog van je hou,’ antwoordt Mary zachtjes, terwijl ze erbij bloost als was ze nog een jong meisje.

Eddy is verbaasd en opgetogen; hij had nooit kunnen denken dat ze nog zo was. Het brengt hem zelf ook in een speelse stemming, en plagerig zegt hij: ‘Wat krijg ik van je wanneer ik het vertel?’

‘Je moet het zó vertellen,’ vleit de vrouw op zijn knie.

‘Wat krijg ik?’ houdt de man vol. En Mary aarzelt niet nu haar sterkste wapen te gebruiken, het wapen waartegen ze hem weerloos weet.

‘Straks,’ zegt ze geheimzinnig en wijst naar de slaapkamerdeur.

‘O jij kleine kwaaie snol,’ lacht Eddy en omhelst haar. Met haar gezicht in zijn trui dwingt ze nog: ‘Vertel dan op.’

‘Nou, 't is heel eenvoudig,’ antwoordt de ander. ‘Ik zit toch altijd zo'n beetje te denken over wat ik zetten moet. Vandaag had ik een stukje van een boek van de een of andere snoeshaan... Je weet dat ik nooit romans lees, want dat is allemaal leugen en bedrog, of hoge kunst waar we toch niet bij kunnen. Maar dit ging over een melkboer die zijn vrouwmens had afgetuigd, midden op de weg. Nou, en toen dacht ik nog: ik ben ook wel eens rottig tegen je geweest. Niet dat het op zichzelf zo erg is, om er zo'n herrie over te maken als die schrijfpaljas, maar ik dacht... nou ik dacht: je bent toch een patent wijf, en nog lief, en ik vind, we moesten maar... Verdomd, m'n knieën zakken door, zo zwaar als je geworden bent!’

‘Dat zei je vroeger ook niet, ouwe jongen,’ antwoordt Mary lachend terwijl ze van z'n knieën opstaat, nu hij is opgehouden met zijn zacht op en neer wiegen. Een zucht van verlichting is haar ontsnapt. Neen, hij is haar eigen oude goede Eddy. Een dromer op zijn manier, maar een kerel uit duizenden.

‘Schiet een beetje op, en laat ons naar bed gaan,’ vermaant de man. Hij heeft zijn arm om haar brede heup geslagen, terwijl ze

bij de slaapkamerdeur staan, die voorzichtig geopend wordt. Want ze moeten heel zachtjes zijn om het dochtertje niet te wekken, dat in deze kleine woning nog steeds bij hen op de kamer slaapt.

Maar ze hebben reeds alles gezegd. De nacht omhult hun geluidloze tederheid.

VIII
Andermans zelfcorrectie

Er waren, voor wie te zoeken wist, nog wel meer stille plekken in de oude drukkerij van Webb & Wormser, die echter aan vernieuwing toe was, maar daarom juist zo goedkoop werkte. En de G.G.'s handlangers lieten ook ten opzichte van het achterhalen van minder persoonlijke geheimen aan bekwaamheid niets te wensen over. Zo was er aan de uiterste zijvleugel van de fabriek een gebouwtje, waarin men van de illustratiedrukkerij uit, met een trapje van twee treden kon komen en dat vroeger toen de onderneming veel kleiner was en Webb nog zonder Wormser werkte, waarschijnlijk het kantoor van de directie geweest was. Later was deze echter naar het nieuwe gevelpand verhuisd, en het oude kantoortje kreeg de naam van ‘Correctiekamer’, ofschoon het uit meer dan één kamer bestond.

Als geheel genomen, kon men dit bijgebouw moeilijk ‘een stille plek’ noemen, want er was voortdurend af-en-aan-geloop van leerjongens, lange gesprekken werden door de telefoon gevoerd, zodat het er bij oppervlakkige beschouwing een eigenaardige vermenging leek van een fabriek en een kantoor. Maar binnen deze onrustige omraming was er bijvoorbeeld een betrekkelijke stilte in het glazen hok van Charles Lee, die tot voornaamste taak

had te controleren dat op de drukkerij de revisies nauwkeurig en volledig geschiedden, alvorens men de proeven verder, naar het hoofdkantoor en de expeditie doorzond. Hij was voor deze taak meestal op zichzelf aangewezen, kwam zelden meer dan een paar maal per dag in de drukkerij. Daarom had men hem in dit onaangename hok gestopt, waar je alleen zat en van alle anderen afgesloten, en toch in een etalage waarin elk van je bewegingen door wie het maar wilde kon worden waargenomen, zodat je alle nadelen en geen enkele van de voordelen van het isolement genoot.

Het was schijnbaar vanzelf zo gekomen dat juist hij in deze kast moest zitten, die door de collega's spottend ‘Lee's privé-kantoor’ genoemd werd, en waarin er nauwelijks plaats was voor twee. In werkelijkheid hadden ze het zo ingericht, omdat ze - natuurlijk geheel onbewust - Lee inderdaad wilden isoleren, zonder hem ook maar één enkele van de daaraan verbonden genoegens te gunnen. Ze vonden hem onaangenaam, omdat hij opvallend weinig sprak en het weinige wat hij zei, scherp klonk; hetgeen ze weten aan zijn enigszins hoge rug - een bochel kon men het eigenlijk niet noemen - en zijn chronische verkoudheid, waartegen hij op straat, meest ook in de zomer, een klein witzijden foulardje droeg.

Hoe oud Charles Lee was, wist misschien alleen de directie, maar het kon ook niemand iets schelen, want hij vierde geen verjaardag zoals de anderen, die het heuglijke feit van hun geboorte steevast herdachten met het presenteren van een gebakje of een sigaar. ‘Lee wordt niet ouder,’ had een jonge spotvogel gewaagd in diens tegenwoordigheid op te merken. Waarop hij prompt een geneuzeld antwoord kreeg: ‘Bij jou merkt men het ook niet aan je spreken.’

Ze konden geen van allen tegen hem op, en daarom vermeden ze hem. De correctors die na hem in dienst gekomen waren,

bleven hem ook na het verstrijken van de eerste dagen hardnekkig ‘mister Lee’ noemen. Er was niemand die ‘Charles’ tegen hem zei, en als dat ooit gebeurde, zou het de meesten iets ongelooflijkers hebben toegeschenen dan het instorten van heel de St. Paulskathedraal, of een frauduleus bankroet van Webb & Wormser zelf.

Toch was Lee geen oude man. Hij zou iedereen hebben kunnen verbazen door te vertellen dat hij pas kort de veertig gepasseerd was; maar hij sprak geen woord te veel, noch over zichzelf, noch over andere dingen, en scheen zich er niet om te bekommeren dat hij iets over zich had van een vermoeide, afgesloofde huisvader, ofschoon hij nog vrijgezel was; dat er al menig grijs haartje aan zijn slapen te zien was, en zijn hand soms beefde als die van een grootpapa. Hij ging zijn eigen weg, bemoeide zich met niemand, in zekerheid over het feit dat niemand zich met hém bemoeide, volstrekt niemand.

Vanzelf hoorde bij dit alles ook zijn licht sloffende tred, dezelfde waarmee hij reeds twaalf jaar lang door deze drukkerij gelopen had. Immers toen al, bij zijn eerste verschijnen, leek hij niet veel anders dan nu. Hij was een van die oud-geborenen van wie het schijnt dat ze altijd de trein missen die daar in de verte met duizend anderen naar het geluk toe dendert. En geluk is jeugd.

Charles Lee kende geen jeugd. Een ziek kind van arme ouders is al oud voordat het kan lopen. Op school moest hij zichzelf ontzien en werd daarom door de kameraden nog veel meer ontzien, alsof hij al lang niet meer een van hen was, maar toen reeds een aspirant-onderwijzer. Toen hij daarop inderdaad voor schoolmeester ging studeren, kwam dat scherpe over hem, het gemakkelijk-krenkende in zijn antwoorden, waaraan hij toch misschien niets kon doen, maar dat in ieder geval oorzaak werd dat hij zakte voor zijn examen, al was hij beter voorbereid dan de meesten. En omdat hij deze mislukking als een groot onrecht voelde, dat zich te hoog stapelde boven al het andere onrecht dat

de natuur hem reeds had aangedaan, gaf hij de brui aan elke verdere studie en ging bij Webb & Wormser in betrekking als corrector.

Het was een baantje waarvoor hij geknipt was. Zijn innerlijke dispositie van overal-te-laat-geweest-zijn, gaf hem de speciale gevoeligheid om altijd en overal anderen op hun tekortkomingen te betrappen. Geen foutje, geen komma ontsnapte hem; en sterker nog dan dat, hij merkte ook stijlfouten en inconsequenties in het haastige werk van achteloze schrijvers op, wist ze discreet aan te duiden en zich zodoende nuttig te maken voor een verwaand soort van lieden dat hij niet eens kende en dat hem niet de minste dank wist voor zijn goede zorgen. Het scheen voldoende dat de bedrijfsleiders beseften wat hij waard was; zijn positie stond veilig. Allerlei anderen kwamen en gingen - veel correctors werden journalist - maar Lee bleef. Het glazen hok in de correctiekamer zag er onzinnig uit zonder hem.

Het enige wat hij al werkend met tegenzin deed, was gevolg geven aan malle opdrachten van lieden - meest uitgevers - die wilden dat goede, gerijpte, maar naar hun mening verouderde taal moest worden vervangen door modernere uitdrukkingen. Alsof het eerbiedwaardige erfgoed van onze voorvaderen plotseling waardeloos geworden was omdat hedendaagse snotneuzen ze niet meer gebruikten. Het nieuwerwetse verbuitenlandste jargon was nog tot daar aan toe, want de tijd staat niet stil, hoewel... wie zou over tien jaar nog weten wat ‘relipop’ betekent? Maar erger vond hij het dat hij termen als ‘weshalve’ diende te vervangen door een hele reeks van niet bepaald juiste woorden, alleen maar omdat de handlangers van een onopgevoed publiek de goede uitdrukkingen obsoleet achtten.

‘*Palaeopricks*, oerlullen,’ noemde Lee deze opdrachtgevers bij zichzelf, met het sterkste scheldwoord dat hij kon bedenken, ofschoon hij te fatsoenlijk was om het anders dan in gedachte, of

als hij erg boos was binnensmonds uit te spreken. Want ze verdienden geen betere benaming, deze geldzuchtige meelopers met de mode, die niet beseften dat het ratjetoe van vandaag over een kwart eeuw even ouderwets, zoal niet onbegrijpelijk of belachelijk zal klinken als de taal die zo'n tachtig jaren her ook hypermodern klonk. Maar hij had nu eenmaal zijn bazen te gehoorzamen en desnoods hun meest tegenstrijdige commando's uit te voeren. Al haatte hij hen nog zo, vooral wanneer het opgeloste genitieven, foute voornaamwoordelijke aanduidingen of onjuiste aanspreekvormen betrof. Inderdaad, ‘oerlullen’ waren zulke boekenfabrikanten, die de beste dichters en vertellers eerst hun fonds binnenrosten, om deze wanneer ze volgens de accountants die ze onder de knoet hielden, niet snel genoeg winst opleverden, er even lustig uit te ramsjen.

Zij die beweren dat onze prestaties afhangen van de liefde waarmee wij ons werk verrichten, hebben overigens een goed voorbeeld aan Charles. Hij ontluisde het kostbaarste proza en het goedkoopste drukwerk met dezelfde hartstochtelijkheid waarmee een jager naar snippen of patrijzen schiet, of waarmee een zwemmer zijn records haalt. Het was de enige manier waarop hij sportief was; maar op deze wijze dan ook ten volle. Hij was eindelijk eens een van die schaarse mensen met wérkelijk doorborende blikken, zodra hij maar een bedrukt stuk papier voor zich had. Zijn ogen staken met onzichtbare priemen naar de foutjes, en er hoorde bij dat hij elke keer had uitgeroepen: ‘Hier heb ik je, kreng! En nog een, en nog een!’ Het bleef echter bij een snelheidswedstrijd tussen de onzichtbare oogpriemen en de zeer reële punt van zijn potlood, waarmee hij - bijna op hetzelfde ogenblik - de feilen uit het papier opdolf. Een schending en ontwaarding van het werk van anderen, maar met alle sanctie en satisfactie die de moraal verleent aan een nuttige daad. Precies zoals een chirurg de blindedarmpjes van heel mooie meisjes opereert, of andere, niet-

helemaal-artsen hun ongave maagdenvliezen repareren.

Charles Lee hield echter ook thuis - dat is: in zijn nare, vale pensionkamer - aan deze gewoonte vast. Als hij een boek las, onverschillig welk, de Bijbel of een detectiveroman, kon hij niet nalaten de zetfouten aan te strepen of in de marge te verbeteren en bij zichzelf iets te brommen als ‘stommelingen’ of ‘sloddervossen’. Het stoorde zijn leesgenot echter niet, integendeel, de intensiteit ervan werd op die wijze verhoogd. Net als bij anderen de adem sneller gaat, elke keer als de romanheld het meisje in zijn armen sluit.

Niet dat Lee zoveel uren verlas wanneer zijn werktijd voorbij was. Hij werd betaald om te lezen - een eindeloos aantal regels per dag. Het was dus logisch dat uitrusten voor hem iets anders dan lezen omvatte. Maar het is waar, er waren enkele jaren geweest dat hij ook zijn avonden over boekbladen gebogen doorbracht en las en las, nog ijveriger dan indien men hem ervoor betaald had. De beloning die hij voor déze bezigheid verwachtte, was trouwens geen geld of goed, zelfs geen morele beloning... Geen morele... daaraan was juist alles te gronde gegaan.

Hij vond het een duistere geschiedenis, ofschoon het voor buitenstaanders niet veel vreemds om het lijf kan hebben, want zulke dingen vallen dagelijks voor, in ieder land, in elke stad. Hij ontmoette Laura, ze was vriendelijk voor hem, de eerste vrouw die niet dom en onverschillig aan hem voorbijging, maar een klein beetje aandacht en zelfs moederlijkheid toonde. Daarom werd hij verliefd op haar. Hij, Charles Lee, corrector van beroep, oud-geboren en met een hoge rug die toch geen bochel bleek. Dat was natuurlijk haar bedoeling niet. Welke vrouw neemt genoegen met zoiets als ze nog jong is, verkoopster in een hoedenzaak, af en toe zelfs mannequin, vol dromen van een filmheld en zelf eenmaal filmster te zijn... Ze was toch mooi. Geen man die het haar niet had verzekerd. En bij mooi hoort mooi, soort bij soort, hoort

luxe, kalme wellust, volgens de sonnettendichters. Daarvoor eist de wereld geld. Je moet je kunnen kleden, ergens je kunnen presenteren.

Een mooie vrouw weet dat ze een bankrekening heeft bij iedere man. Wanneer je niet romantisch uitgevallen bent, dan kun je zelfs zorgen dat het weinig blijft waarmee die mannen zich als tegendienst tevreden stellen.

Zo kwam het dat de kleine diensten waarmee Charles Lee zijn Laura wilde winnen, overbodig bleken. Het omgekeerde zou eerder zijn gegaan. Ze had voldoende medelijden met hem om hem graag een pond of twee te lenen, en daarvoor een van de vrienden die haar niet zo platonisch gezind waren, het dubbele af te zetten. Maar Charles zocht liefde en geen geld. Het is waar, hij liep haar achterna. Hij merkte echter gauw genoeg dat zij een leven leidde dat je zelfs met de grootste tolerantie niet meer 'licht' kon noemen; zo zwaar ging het van onverantwoordelijke daden. Hij werd er zelfs voorzichtiger door. En niettemin bleef hij naar haar verlangen, dacht hij dat het haar nog makkelijker zou vallen weer rein te worden, dan hemzelf ooit jong, gelukkig, een stralende bruidegom.

Daarna had hij maandenlang gehoopt dat hij haar redden kon. Hij was gaan lezen; brave, woordenrijke werken als *Geschiedenis der seksuele zeden* en *De prostitutie in alle tijden.* Een dik boek over *Jaren van hartstocht* en allerlei omtrent *Het probleem der moderne vrouw.* Het had hem niet veel wijzer gemaakt, en de tijd verstreek. Laura verdween uit zijn gezichtskring, nadat ze hem duidelijk genoeg had laten merken dat zijn aanhankelijkheid haar al een tijdlang verveelde. Ze wist zeker dat er vrouwen genoeg in de wereld waren, die alles zouden willen wat hij maar wou; met hem slapen, trouwen, voor hem werken. Maar zíj wilde haar gang gaan. Nog voor dit volkomen tot Lee was doorgedrongen, was hij reeds teruggekropen in zijn schulp.

Een paar jaar gingen voorbij, die niets anders opleverden dan miljoenen en miljoenen foutjes te corrigeren in allerlei drukwerk. Laura bleef het enige object waaraan hij nooit een foutje zou willen zien. Maar hij ontdekte dat dit gevoel zelf fout was, een zonde in hem. Hij trachtte haar te vergeten; het scherpe, beledigende in hem trachtte haar zelfs te verachten. Hij wist niet of zowel het een als het ander hem gelukt was. Hij twijfelde. En zijn twijfel werd een soort wroeging, toen hij, juist enkele weken geleden, door een toeval te horen kreeg dat ze in een hospitaal gestorven was, arm, ellendig, verlaten... Ze had hem kunnen schrijven, misschien zou hij haar geholpen hebben. Maar ze had nooit meer een levensteken gegeven, en nu was er geen uitweg meer voor zijn wroeging.

Charles Lee had genoeg boeken gelezen die onwetenden zoals hij op hun manier het leven leren begrijpen, om te beseffen wat het betekent dat meisjes als Laura zo jong al in een hospitaal doodgaan. Hij kon dagenlang niet eten van een weeë reuk om zich heen en een misselijk gevoel. Wat een vuilnis, wat een bederf is er; wat een zwijnestal is deze wereld. Ik ben bezig gek te worden, dacht hij; ik weet heel goed hoe Laura was, en toch maak ik een soort van Madonna van haar in mijn verbeelding. Ik heb van de eerste dag af geweten dat het nooit iets tussen ons zou kunnen worden, en toch heb ik er naar verlangd en al mijn leven erop gezet. Een koningin en een hoer tegelijk... bah, bah!

Het was reeds jarenlang dat hij zichzelf niet naakt kon zien zonder te walgen. Nu wilde hij ook niet meer in een spiegel kijken. Overal was vuilnis. Hij zei soms tegen zichzelf: ‘Bah, bultenaar,’ en bedacht hoe verschrikkelijk het was wanneer je je in staat voelde zelfs je eigen moeder te haten.

Maar ook zíj was een vrouw. Waarom was hij zo geworden als hij was; waarom had ze hem zo laten worden? Waren er geheime zonden die aan hem gewroken werden? Hij walgde van alles, het

telen van nieuwe mensen - heel zo'n krioelende mensenstad, die maar voortteelt - het geboren worden (hij had uit zijn lectuur de middeleeuwse zin onthouden: ‘tussen drek en pis worden wij geboren’ en die van Hafiz: ‘dat wij maar een slechte destilleerkolf zijn van de kostelijke wijnen van Shiraz’) nog afgezien van het voortleven, in vuilnis voortvegeteren. En dan sterven. De verrotting ergens onder de grond, aas te worden voor maden en wormen.

Overal was het bederf, het drong steeds meer op hem aan, in een dichter, akeliger, kleveriger contact. Adembenemend. Het droop langs de wanden van zijn vale pensionkamer; het drong zelfs binnen tot in de glazen kooi van de correctiekamer, ritselde tussen zijn vingers met de papieren die hij had na te kijken. De lang bekende reuk van drukinkt werd een weeë lijklucht. Je zou heel die kast moeten afbreken om te luchten, heel die fabriek tegen de grond bliksemen om meer adem te krijgen.

Maar de mensen gingen door met alles, alsof er niets aan de hand was. De oerlullen gingen door met het witte, glanzende, maagdelijke papier te bevlekken en te bederven. En hij, Charles Lee, moest daarbij assisteren en toezien op de ergste drek... Microben wegpikken uit het vieze brouwsel van hun gedachten, azen op streptokokken, microkokken, pneumokokken, spirocheten, en hoe al deze griezeligheden mogen heten, waaraan wij onherroepelijk ten prooi vallen. Het is vruchteloos zich daartegen te verweren; het vuil is machtiger dan wij, je gaat er in ten onder, zei hij tegen zichzelf. En soms sloeg hij dagenlang over om zich te wassen, bekeek hij met een vreemde wellust zijn van drukinkt vuil geworden vingertoppen, en vroeg hij zich af hoe ver het bederf reeds bij hem zou zijn voortgeschreden. Dan dacht hij 's nachts aan het lichaam van Laura, stelde hij zich voor hoe het er nu wel uit zou zien, na twee weken onder de grond, en zo dag na dag verder... Trachtte hij zich voor te stellen hoe het er had uitgezien, vroeger, toen ze nog rein was, en later, toen ze bezeten werd door

allerlei kerels met grote auto's, en weer later, in het hospitaal.

Hij maakte zichzelf wijs dat alleen een afschuwelijke duivel het leven zo vals en gemeen kan inrichten als het is, en dat de begoocheling waarin wij leven zolang wij dit niet inzien, de vreselijkste vorm van waanzin is. In alle regels die hij de laatste dagen te corrigeren kreeg, las hij het opnieuw en opnieuw; bij elk streepje dat zijn potlood zette, dacht hij: ha, valsaard, fout, fout, fout is deze schepping; niets dan het excrement van een ploertige domme schepper, een wezen dat hij haatte met alle haat die hij in zijn leven had opgekropt, dat hij zo diep zou willen beledigen als hij maar kon... wist hij slechts hoe het te bereiken, hoe het het diepst te treffen.

De verandering bij hem, de gehele verwaarlozing van zijn uiterlijk, zou scherpe waarnemers stellig zijn opgevallen. Maar in de correctiekamer had men het te druk met het opsporen van zetfouten en ouderwetsigheden om de nieuwe tekortkomingen aan Charles Lee nog op te merken. Bovendien interesseerde zich geen sterveling voor hem; men liet hem liefst alleen en ongemoeid. En zolang hij zijn werk deed, wat ging hij hun verder aan? Als altijd ging een paar maal per dag het glazen hok open en werden hem de revisievellen en de schone proeven gebracht, die hij dan weer, een paar maal per dag, terugbracht naar de zetterij, zonder een woord te veel te spreken; of die hij verder expedieerde naar de afdeling waar ze thuishoorden. Men kende hem lang genoeg om er niet al te zeer meer op te letten of zijn werk iets vlugger of iets langzamer van stapel liep. Men wist dat er op hem vertrouwd kon worden, en dat er niet licht iets aan zijn alziend oog ontsnapte. Als de oude Redmont zou zijn gestorven - of misschien zond de directie hem de een of andere dag wel met vervroegd pensioen - dan zou Lee zeker zijn opvolger worden als chef van de correctiekamer. Plezierig scheen dit de collega's niet, zo'n chef, al moesten ze ook toegeven dat er moeilijk ergens ter wereld een ergere

schoolfrik te vinden zou zijn, een geschiktere hoofd-corrector.

Lee zelf dacht er niet aan ooit Redmont op te volgen. Maar dat wist niemand. Hoe kon een sterveling ook vermoeden dat hij zoveel vuilnis en bederf om zich heen zag, dat hij ontdekt had welk een jammerlijke mesthoop deze schepping eigenlijk is? Hij wilde niets meer, niets. Alleen opgelost worden. Er moest een bestaansvorm buiten dit leven zijn, waarin de mens gezuiverd en edel, als het ideaal van zichzelf kon voortdromen. Maar dat is er niet, wij kennen het niet, wij zijn aan dit leven gebonden en aan de dood.

Er was iets gesprongen in Lee; alle opgespaarde krachten sijpelden door, verschroeiden zijn binnenste. In het onopvallende, lichtgebogen mannetje leefde een machtige haat, tegen zichzelf en alle anderen. Zo lang was er allerlei liefde in hem ongebruikt besloten geweest, dat deze gevoeligheid fermenteerde, als een destructieve kracht tegen zichzelf gekeerd werd, omsloeg in haat en zelfhaat. En deze haat vond gemakkelijk zijn uitweg; hij behoeft niet zoals liefde te wachten tot iemand hem genadiglijk in ontvangst neemt; hij is spontaner, ondernemender, net als de vlam van een brand.

De proeven die Charles Lee had na te kijken, lagen reeds een uur lang onaangeroerd vóór hem. Op het bovenste vel had hij klein, maar gemakkelijk leesbaar voor zijn scherpe ogen, het woord ‘putrefaction’ - bederf - geschreven. Het herinnerde hem aan het Franse ‘putain’, aan ‘Putiphar’, en aan een Spaanse uitdrukking die hij eens gelezen had; ‘hijo de puta’. Ook moest hij denken aan de puttees waarmee een man door meterdik straatslijk baggert en tenslotte aan ‘putty’, wat stopverf betekent. Hij zag zichzelf als kleine jongen spelen met een bal stopverf die hij van een arbeider gekregen had. Andere kinderen maken er poppetjes en beestjes van. Hij gebruikte het toen al om alle naden en kieren te stoppen waar hij bij kon. De zucht tot correctie had

hem zo vroeg al te pakken. En hij voelde een diepe haat tegen het jongetje dat hij destijds geweest was. Een haat die misschien de meest egoïstische vorm van medelijden is.

Hoe lang hij zo voor de proeven gezeten had, wist hij niet. Hij schrok op, als was hij bij een grote misdaad betrapt, toen iemand het hok binnenkwam en vroeg: 'Ben je ziek, Lee?'

'Neen, mister Redmont. Misschien is een nieuwe verkoudheid in aantocht.'

'Neem je maar in acht,' zei de chef, en was alweer verdwenen, blij dat hij het hok meteen weer kon verlaten. Onwillekeurig opgelucht.

Lee trachtte zich te dwingen tot werken. Maar de woorden die hij las, dansten voor zijn ogen. Ze hamerden in eigenzinnige, dwaze volgorde door zijn kop: 'De melkboer heeft zijn vrouw geslagen, putrefaction, put. De melkboer heeft zijn vrouw geslagen, puttee, Putiphar.' Zijn gedachten begonnen een wilde rondedans, en hij voelde dat hij duizelde. Neen, het ging niet verder; vandaag voor de eerste maal ging het niet meer. Hij kon beter naar huis...

Terwijl het wilde lied nog door zijn kop zong, ging hij naar zijn chef toe, om zich af te melden.

'Zie je wel,' sprak Redmont, 'het is je aan te zien, man. Ga gauw naar bed. Met een dag kun je er vanaf zijn.'

Lee kwam op zijn kamer aan, zonder dat hij wist waar en hoe hij gelopen had. De tijd was hem iets zeer elastisch geworden, een overgangsfase tussen het ene bederf en het andere; onbestembaar. Een fase die niet meer meetelt.

Hij legde zich gekleed op zijn bed, sloot de ogen. Hij wilde weer opspringen, omdat hij zich nu plotseling ervan bewust werd dat hij reeds jarenlang de flauwe, theeachtige geur van deze kamer niet kon verdragen. Dat hij een soort zeep gebruikte die hemzelf onuitstaanbaar was. Alles stonk, alles stonk... En Laura

onder de groene zoden. Maar hij dwong zich onbeweeglijk te blijven liggen, om zo te trachten de jagende kringdans van zijn gedachten tot stilstand te brengen. En toen alles eindelijk met een schok zich vastzette, haken bleef, zag hij nog maar één woord, groot, duidelijk, vlammend vóór zich: 'Slot'. Het slot van alle dingen: put-re-fac-tion. Stop dat draaien; laat het niet opnieuw beginnen. Slot is slot.

Langzaam kwam hij overeind, alsof hij komedie speelde voor zichzelf, voor een grote spiegel. Ten langen leste voor een spiegel, waarin hij keek zonder te zien. Hij ging met afgemeten schreden naar zijn tafel, nam zijn potlood en schreef op een velletje papier dat er lag: 'Het leven heeft mij blauw geslagen. Ik had het zelf gewild.'

Daarop bedacht hij zich, streepte het eerste zinnetje weer door, en verbeterde 'had' in 'heb'.

Toen zette hij het raam open. Koele lucht stroomde naar binnen, bette zijn koortsachtig hoofd. Daardoorheen vermengden zich de stadsreuk en de straatgeluiden van diep beneden hem. Er was geen ontkomen aan het bederf, geen daarboven-uitstijgen mogelijk. Zijn moeder, Laura, niemand was bij machte... Wij leven op de top van eeuwenoude mestvaalten. Beter is het je er middenin te werpen, middenin. Hij liet het raamkozijn los, en tuimelde naar beneden. De gil die hij uitstiet werd niet gehoord. Wat is één gil in een stad als Londen?

De volgende morgen liep de zetter Edward Jones de correctiekamer binnen om zijn revisies te halen, die hem niet gebracht waren. Juist kwam het fatale bericht over Lee bij Webb & Wormser aan. Jones ging met Redmont samen naar het glazen hok.

'Daar liggen ze nog, je proeven,' sprak de chef-corrector. 'Die arme donder heeft ze niet meer afgemaakt. God-god, wat een ongelukken toch.'

'Het is casueel,' zei Jones. Hij nam de proef in zijn hand en zag

dat bij de geschiedenis van de man die zijn vrouw sloeg, het woord ‘putrefaction’ gekrabbeld stond. Het maakte geen indruk op hem, want hij dacht in de gauwigheid dat het een echte correctie was.

IX
Internationale verbindingen

Er was een bezoekster bij Tom Clark binnen, die niet voor zaken kwam, zoals juffrouw Honeymoon met zekerheid wist, en waarover zij zich niet zo weinig ergerde. Het was een piekfijn geklede dame, niet opzichtig, maar met een luxe over zich die op elke man indruk moest maken, en waarop geen enkele vrouw kon nalaten met een blik van afgunst of afkeuring te reageren.

Ze was al eens meer hier geweest, en de brave Honeymoon verdacht haar ervan in de een of andere intieme betrekking tot mister Clark te staan, hetgeen ze een schandaal vond. Mannen zijn altijd en overal zwijnen, zei ze tegen zichzelf; maar dat mister Clark zich zover vergeet dat hij zo'n mens hier op zijn zaak laat komen, dat is meer dan bar. Als zijn vrouw het eens wist, of het overige personeel...

Ondertussen zit de dame in Toms alhambra-vertrek met de benen over elkaar gekruist en ze laat haar linkervoetje zachtjes wiegelen. Ze is lang, rank, donker gekleed, met een tikje exotisch uiterlijk. Dat zit in haar ogen, snelle, alles-opmerkende grijze ogen; een fascinerende combinatie met haar bruine haren. Ze rookt niet, maar speelt met de enige ring die ze draagt; een smalle, met zwarte briljanten bezette. Tom zit voor zijn bureau, trommelt een beetje

met zijn vingers op het tafelblad, een tikje nerveus en een tikje geamuseerd tegelijk. Hij tracht niet tegen zichzelf te loochenen dat zij hem op sommige ogenblikken ontzaglijk boeit, dat er een geheimzinnige bekoring van haar uitgaat, die bij hem een onweerstaanbare lust opwekt om het wonderlijke in haar te doorgronden. Maar midden in zijn werk? Zij kwam en verdween altijd op het onverwachtst; een vrouw waar je geen vat op hebt, die je zelfs weet te ontsnappen terwijl je haar omhelst. En daarom was het onbegonnen werk, elke intimiteit met haar. Je kon het beter laten, want een volle bevrediging gaf het nooit. Integendeel menigmaal de onaangename gewaarwording beëxperimenteerd, geëxploiteerd te worden. Daar was je natuurlijk zelf bij, en je kon het precies zover laten gaan als je wilde. Maar het zou heel wat prettiger zijn als je een dergelijke zelfcontrole niet behoefde uit te oefenen, je kon laten meeslepen door de stroom van je hartstocht. Eindelijk weer eens, al was het maar voor een week, jong zijn en roekeloos in deze dingen.

'Tja, Canna Witepsk,' zegt Tom terwijl hij haar recht en uitvorsend aankijkt, 'vanavond zou prachtig zijn. Maar vóór vanavond kan ik mij onmogelijk vrij maken. Zó vrij als een lieve vrouw als jij verdient dat haar cavalier moet zijn.'

'Je bent complimenteus vandaag, veel te complimenteus,' zegt de vrouw terwijl ze zonder ophouden haar hooggeschoeide voet laat schommelen. 'Maar de kwestie is, dat ik vannacht, uiterlijk morgenochtend vroeg op reis moet.'

'Altijd op reis... Je hebt een manie voor reizen, geloof ik. Een moderne zakenvrouw is niet drukker bezet dan jij.'

'En wie zegt je dat ik geen moderne zakenvrouw ben, mijnheer Clark? Omdat ik niet op een kantoor zit en klanten ontvang net als andere échte zakenlui? Gelukkig houdt de moderne zakenvrouw er niet zulke saaie en antieke methodes op na.'

'Zeg, we moesten eens over iets anders praten dan over zaken.

Je kunt dus onmogelijk vanavond?'

'Neen, mijnheer Clark.'

'Ik heet nog altijd Tom, weet je.'

'Ja Tommy.'

Tom staat op, loopt een paar keer achter zijn bureau op en neer, blijft enkele ogenblikken voor het raam staan, en dan, met de handen in de zakken, voor Canna. Hij ziet even het wit van haar boezem tussen de zwarte zijde schemeren.

'Een uur heb ik minstens nodig om mijn rommel af te maken,' zegt hij. 'Kun je een uur wachten?'

'Ik vertrek pas morgenochtend. Een uur kan ik dus wachten; als het niet meer is dan een uur...'

'Neen, ik beloof het je. Maak het je gemakkelijk. Hier zijn sigaretten. Och neen, je rookt niet, dat is waar. Wil je een glas sherry?'

De vrouw schudt glimlachend van neen.

'Iets anders heb ik je niet te bieden,' zegt Tom. 'Als je wat lezen wilt...'

Hij pakt het bovenste boek van een stapeltje van vier, dat even voor Canna's komst was binnengebracht. Hij heeft het nog ternauwernood zelf ingekeken, wat er ook minder op aan komt. Het voornaamste is dat anderen het inkijken en dat het een succes wordt, deze nieuwe Norman Angus.

Ongeïnteresseerd neemt de vrouw het boek van hem aan. Ze heeft geen zin om te lezen. Daarvoor gaan er te veel gedachten door haar hoofd. Ze heeft veel meer belangstelling voor het doen en laten van Tom Clark, want haar bezige hersens berekenen welke tactiek zij straks te volgen heeft om haar plan te doen slagen. Ze wil uit zijn bedrijvigheid van nu afleiden hoe hij het best is aan te pakken. Want vijfduizend pond is veel geld - ze weet het maar al te best. En ze weet ook dat Tom een zakenman is, die heel goed de waarde van geld kent.

Ze wil echter niet dat hij merkt dat ze hem intussen observeert en daarom doet ze maar alsof ze het boek doorbladert en hier en daar leest. Ze is er een beetje ongegeneerd bij gaan zitten, voor het geval hij uit zijn schrijverij opkijkt. Maar ze herneemt gauw haar vorige houding, wanneer ze gelooft dat hij om iemand gebeld heeft - zijn secretaresse natuurlijk - en er wordt inderdaad onmiddellijk aan de deur geklopt.

Plechtig ruist miss Honeymoon naar binnen.

'Ik ben over een half uur weg,' zegt Tom. 'Is er nog iets bijzonders waarvoor u mij nodig heeft vandaag?'

'Ik geloof het niet, mijnheer Clark,' antwoordt Honeymoon bedeesd.

Ze kan het niet nalaten daarbij steels opzij te gluren naar de vrouw die zich zo verdiept voordoet in haar boek, maar van wie ze met haar bijzonder vrouwelijk instinct weet, dat ze vol gespannen aandacht luistert en haar evenzeer monstert en aanwezig is bij al wat op dit ogenblik in de kamer gebeurt. O hoe haat ze haar, deze demi-mondaine, deze cocotte, deze...

'Goed,' zegt Tom. 'Hier heb ik nog een paar stukken die weg kunnen. Als Webb & Wormser mocht opbellen, zegt u dat ze me morgen vóór de middag kunnen bereiken. En laat u Houston maar naar Smith Brothers gaan voor die papieraffaire. Ik vind, we moesten maar toegeven.'

'Toegeven,' denkt Canna in haar fauteuil, 'hij schijnt toegeeflijk gestemd...'

'Goed, mister Clark,' antwoordt de secretaresse. Ze is niet van plan ook maar één woord te veel te spreken waar dit meubel bij is. Het is nodig dat dit soort van eervergeten schepsels duidelijk merkt dat een vrouw die wérkt voor haar brood, mijlenver boven ze verheven is, al gaan ze nog zo mooi gekleed, en tonen ze zich nog zulke grote verleidsters. Hoe een serieus man als mister Clark zich met zoiets kan afgeven...

‘Tot morgen dan, miss Honeymoon,’ knikt Tom haar toe. En de secretaresse verdwijnt even waardig als ze is gekomen, zonder het hoofd opzij te wenden of ook maar in het minst blijk te geven dat ze weet dat er nog iemand anders in het vertrek aanwezig is.

Een paar seconden nadat de deur achter haar dichtgeklikt is, meesmuilt Canna: ‘Dit is je secretaresse?’

‘Ja,’ zegt Tom kortaf, en ordent weer nieuwe papieren.

‘Ben je niet bang dat ze je voortreffelijke smaak bederft?’

‘Ze is een uitstekende secretaresse,’ antwoordt de ander met een zweem van geïrriteerdheid.

‘Geloof je niet dat een jonge aantrekkelijke secretaresse je meer zou kunnen inspireren... tot grote zaken?’ plaagt Canna lachend.

‘Ik zal je straks het antwoord geven, als we weg zijn. Ik ben nog bezig, vind je 't goed?’

Wat is hij korzelig en kortaf vandaag, denkt de vrouw. Als dit maar niet precies een ongeluksdag is. Toch geen vrijdag of de dertiende? Maar ik kan niet wachten. Morgenochtend uiterlijk... Vervloekte kerels. Hun drukte en verbeelding, die ze zakelijkheid noemen.

Geërgerd bladert ze in het boek dat ze op haar schoot houdt, van achter naar voren, van voren naar achter. Om de tijd door te komen leest ze soms drie, vier regels, zonder dat tot haar doordringt wat er staat. Wat is dit eigenlijk voor een lor? Hoe heet het? Op de omslag staat met grote rode letters: ‘Norman Angus. *Mysteries van de pijn*’. Mysteries. Wat weten de mensen van al de mysteries die er zijn. Als alles eens uitkwam... Neen, je behoeft niet te huiveren. Er komt niets uit, je bent zo veilig als wat, en het is geen oorlogstijd meer, goddank. En maar vijfduizend pond... och kom, een paar duizend pond is geen miljoen. Het is een peulschilletje voor rijke onnozelaars als Tom Clark. Die verdient honderdmaal zo'n bedragje aan deze mysteries. Grappige titel is dat. En dan nog wel van de pijn. Welke pijn? O, dat is juist het

grote mysterie. De mensen weten niet wat voor een pijn je kunt lijden; hoeveel pijn er kan zijn in dit klein beetje binnenste, tussen je borsten. Daarom lezen ze romans, kopen ze boekjes die Tom Clark uitgeeft, en waarmee hij de enorme sommen verdient, die hij oppot. Als hij mij straks maar de paar duizend pond... Ik wil er alles voor doen, alles. En waarom niet? Het ergste is nog niet zo vreselijk als de pijn, de mysterieuze pijn... Zo'n boekje kan mij niets leren; de grootste roman is nog niet zo'n ontzettende roman als mijn eigen leven. Had iemand ooit kunnen denken dat ik zo om een paar duizendjes... En morgen is het om een paar honderd, om vijftig, en overmorgen om een sovereign, om een gulden, om een roebel... O, om een roebel... mijn goede beste vadertje. Om een roebel ben je doodgeschoten, jij een grootvorst, zo fijn, zo beschaafd? En nog... moet ik blij zijn dat de andere ellende je bespaard is gebleven. Dat je niet deze jaren hebt meegemaakt, in Siberië of zoals ik in Parijs, en hier, en in dat kale kleurloze Holland... Dat je niet meer behoeft te weten hoe morgen misschien voor een roebel je bloed wordt geprostitueerd...

Canna slaat wild haar benen over elkaar, zodat Tom onwillekeurig moet opkijken. Ongeduldig als dat vrouwtje is, denkt hij. Maar ze heeft temperament. Een raspaard, trillend van volbloedig ras en avontuurlijkheid. Natuurlijk, je moet voorzichtig met haar blijven, maar het zijn geen verloren uren.

'Ik ben haast klaar,' zegt hij. 'Heb nog even geduld.'

De vrouw haalt luchtig haar schouders op. 'Haast je maar niet. Ik amuseer me nog wel even... met je mysteries van de pijn.'

'Aardig boek, niet?' vraagt Tom met graagte.

'Het lijkt me van wel.'

Waarom zouden de mysteries van de pijn niet aardig zijn? denkt Canna bitter. Waarom zou zo'n zakenman als hij ook maar een klein beetje hart bezitten? Zo'n Engelsman, zo'n... ach wat. Jullie waren immers de eersten die er een Sovjet-ambassade op na

hielden, bang voor je ponden en shillings en petroleum; verraders, verraders van het hoogste wat er is, terwille van jullie geld. Maar ik wil me niet kwaad maken op je. Ik wil integendeel lief tegen je zijn, want zie je, zaken zijn zaken... zo wil je immers dat het zijn zal?

Nu kijkt ze weer op uit het boek, naar Tom die zit te schrijven. Hij ziet er goed verzorgd uit; de sport houdt hem lenig; zijn gezicht heeft de effen, onverschillige uitdrukking van alle goede zakenlieden. Wat hebben ze het veilig en rustig en gemakkelijk, dit soort mensen. Ze kennen geen ander verdriet dan om een zaakje dat mislukt of een effectje dat keldert; daarvoor hebben ze er dan meteen honderd andere die des te meer opleveren. Ze zijn immuun voor het leven, immuun voor alle mysteries van de pijn. Het is een krankzinnige speling van het noodlot, dat juist de types als Tom Clark zulke boeken in de wereld moeten brengen, eraan verdienen. Maar het noodlot *is* krankzinnig, het gaat als een dolle onder de mensen tekeer en verwoest juist de levens die gespaard moesten blijven. Vadertje, arm vadertje...

Canna ziet zichzelf als twaalfjarig meisje, naast haar vader te paard, hij op zijn schimmel, de Arabische hengst waar hij zo trots op was; zij op de appelgrauwe die hij voor haar gekocht had toen... toen zij het vreemde geweten en toch niet helemaal geweten had, het zo akelig heel gewoon gebleken was achteraf... Toen ze zo hevig gehuild had bij die eerste bloederige keer en hij haar getroost had met de woorden: ‘Je bent nu geen kind meer, maar net als je overleden moeder een jonge vrouw voortaan.’ Kind dat ze geweest was... en ook daarna nog, wat een kind! Om maar niet terug te denken aan al de dromen die zij tot kort vóór de catastrofe en ook wel een enkele keer veel later daarna gekoesterd had.

Nu wist ze pas wat het was, vrouw te zijn; de mysteries van de pijn. Het is niet zo erg geen paard meer te hebben en niet meer bij zonsondergang langs de steppenrand te rijden, en door moesjiks

gegroet te worden die langs de wegkant blijven staan en diep buigen met hun muts tegen de borst gedrukt. Het is niet zo erg te moeten werken voor je brood, lang niet zo erg als het lijkt. Maar erg is het te moeten denken: er *ís* geen god, want een god zou zoveel onrecht niet toelaten. Erg is het, dat je kunt lachen om een ikoon, en dat het je zelfs niet meer spijt om de ikonen die je moeder je naliet bij haar dood, toen je nog nauwelijks een paar jaren oud was. Het is alles onzin, weg, weg; teruggezonken in een duister verleden dat je je nu nog maar als een sprookje herinnert. Je weet wat de werkelijkheid is, wat je zelf nu bent, en wat vijfduizend pond waard is. Hoeveel je van jezelf daarvoor geven moet... Als er nog iets te geven valt. Want je bent niets meer, niets, een vertrapte, een verlorene. En als men al de mysteries kende, was ze ook een...

Canna Witepsk durft het woord niet tegen haar binnenste uit te spreken. Bovendien heeft Pypin toch gezegd dat het niet zo erg is. En zolang Felix er niets van weet, *is* er ook niets, *wil* ze niet dat er iets is...

Pypin zegt, er is maar één ding: de toekomst, het ware vaderland. Daarvoor moet je alles veil hebben, letterlijk alles. In haar wanhoop en haar verbittering had ze toegestemd in de werkzaamheden die hij van haar vroeg; ze was nog zo jong toen hij het bepleitte. Nu was ze gevangen in een ingewikkeld weefsel, in een doolhof waaruit geen ontsnappen meer mogelijk was. Ze moest steeds verder, almaar verder. In Holland voelde ze zich veiliger en rustig. Maar ze gunden haar nooit veel tijd om tot zichzelf te komen. Pypin kende al haar adressen, en hij eiste dat ze zelf voor het nodige geld zou zorgen. Hij eiste maar. In naam van het vaderland. Waar was het vaderland, waar bestond het nog? Zij had geen vader meer; ze hadden hem doodgeschoten, de beesten. En er was geen land meer; niets hadden ze hun gelaten, de bandieten, niets. En Pypin had mooi praten, dat ieder van ons het

vaderland is, dat het vaderland bestaat zolang nog één van ons leeft en dat daarom... Een leugen was het, een leugen. Maar ze was de slavin van die leugen geworden; ze kon zich niet meer aan Pypin onttrekken.

Canna voelt hoe dit denken haar opwindt en laat verbleken. Zij wil niet... zij moest het terugdringen, wilde ze in conditie zijn voor straks, voor die stompzinnige Engelsman. Wanneer was hij eindelijk klaar met zijn rommel, met zijn zaken? Ze moet proberen een paar bladzijden te lezen, kalm, automatisch, om zichzelf weer te beheersen, om weer in de luchtig-frivole stemming te komen, waardoor je dit soort mannen precies goed opdraait. Als hij haar de vijf mille niet geeft, wat moet ze beginnen? Hoe kan ze morgen teruggaan naar Holland? Maar hij zál ze geven.

Ze begint te lezen, met haar lippen, zoals een kind dat onwillig zijn les begint te leren. Wat heeft dat meneertje Angus te vertellen van de mysteries en over de pijn? Neen, haar gedachten moeten niet nogmaals beginnen. Ze moet dit verhaaltje kennen; waar begint het ergens... Een man, een vrouw, een straat-scène... wat heeft dat in godsnaam te maken met de mys... Het kan best een lief verhaaltje zijn. Een mystificatie. Goed dan, een mystificatie. Er is zoveel mystificatie in de wereld; één meer of minder, wat komt het erop aan. Zijzelf, zij is ook... Niets met haarzelf; het gaat om dit verhaaltje; als ze netjes leest, betekent het straks vijfduizend pond. En als ze zich opwindt, een fiasco straks... Ze mag er niet aan denken. Lief verhaaltje, lief verhaaltje, begreep ik je maar. Wat staat er eigenlijk? O, wat zijn die Engelsen toch onuitstaanbaar en langdradig.

Tom is nog steeds bezig. Is het uur dan nog niet om? Die rare secretaresse moest nog eens binnenkomen; dat geeft tenminste afleiding. Tom is ook niet dom. Hij is liever gedegoûteerd dan onveilig. Veiligheid is dan ook alles waard. Dat moest Pypin toch kunnen begrijpen. Veiligheid is meer dan vaderland. Maar dat wil

hij niet begrijpen; hij heeft zijn eigen hartstocht - intrigeren - en daar wordt *zij* het slachtoffer van. Het is toch nog beter dan het hartstochtloze, koudbloedige van deze Engelsen. Daarin is Pypin dan toch haar broeder, werkelijk haar landgenoot. En Felix dan? Felix zou haar redder moeten zijn. Zover is ze nu al, dat ze haar redding zoekt bij een lamme, ongelukkige. Maar dat is niet waar, hij is ook een fijne kerel, een waarlijk superieur mens. Anders zou ze toch niet met hem getrouwd zijn en zijn naam aangenomen hebben, zo'n koude Hollandse naam. Zelfs niet omdat ze daardoor een Hollands paspoort kreeg, en daarmee betrekkelijke veiligheid... Zelfs om zoiets niet. Ze betaalde niet elke prijs. Of toch wel? Neen, Felix was Felix, die stond buiten heel dit broeinest van gemeenheid en leugen en intrige. Ach, staan was het niet... arme Felix. En hoe trots was hij erop dat ze nu zijn naam droeg, dat ze nu Canna Tromp heette. Ze kon er nog niet aan wennen. En hier wist niemand het, behalve Pypin, en hield ze nog gewoon haar vroegere naam. Die evenmin haar ware naam was.

'Ik ben haast zover,' klinkt Toms stem vreemd door de ruimte.

Canna schrikt ervan op. Een paar seconden was ze hem vergeten, terwijl ze aan Felix dacht. Als die ooit alles wist... als hij kon vermoeden... Maar het is immers ook voor hem dat zij deze dingen doet, ook om bij hem te kunnen wezen, om samen veilig te zijn, al weet hij er niets van. Hij is niet jaloers; hij zegt dat hij geen recht heeft dat te zijn, een lamme heeft geen recht. Welnu dan, als hij het zelf zegt... Ze weet het niet meer, ze komt er niet uit, het is alles zo verward. Haar leven is een hopeloze doolhof.

'Ben je zó verdiept?' vraagt Tom voldaan, terwijl hij zijn aktentas sluit en denkt: zie je wel, de nieuwe Angus *wordt* wat.

'Mmmm...' zegt Canna en trekt een pruimentoetje. 'Hoe lang ben je eigenlijk bezig geweest?'

'Precies een uur. Een man een man, een woord een woord.'

De vrouw denkt: het is te hopen...

Onderwijl belt Tom voor zijn auto; het is al bijna tijd om te lunchen. Canna legt het boek neer en komt overeind. Tom neemt het in zijn hand, bladert erin zonder aandacht.

'Dus je gaat morgen op reis?' vraagt hij.

'Ja.'

'Mooi boek, hè?'

'Voortreffelijk, Tommy.'

'Neem het dan mee, en lees het uit, onderweg. Het is allicht beter dan wat ze je als prijswinnaar van dit of dat in zo'n stationskiosk verkopen, en net uit, vandaag.'

'Dank je wel,' zegt Canna hartelijk, terwijl ze vurig hoopt dat hij ook in het verdere verloop van de dag zo vrijgevig zal blijven. Alleen om zijn gulheid niet te temperen neemt ze het boek mee dat haar geen zier kan schelen. Geeft ze het zelfs - half spottend - een zoen op de rug, met een revérence naar Tom. Hij lacht. Dat zijn van die kleine exotische kuren waarmee Canna Witepsk hem altijd weer pakt. Hij legt teder zijn hand op haar arm. Op dit moment hoort hij de claxon van zijn auto, en gaan zij naar buiten, rijden de halve stad door om ergens behoorlijk te kunnen lunchen.

Als het enkele uren verder is, zit Tom met de ellebogen op de knieën en het hoofd in de handen gesteund, op Canna's divan. In Canna's kleine hotelsuite. Een algemeen gevoel van onbehagen besluipt hem. Hun roes is voorbij, en toch is hij onbevredigd. Net als altijd. Dit is het, waarom hij op slot van zaken een hekel aan haar heeft, al ondergaat hij telkens opnieuw haar aantrekkelijkheid en capituleert hij voor haar.

Wel, het is niet zijn aard ergens spijt van te hebben. Vooral niet over dit soort dingen. Maar het is ook meer een gevoel van gekrenkt zijn, van zich ontoereikend weten, dat hem hindert. Canna ontsnapt hem, hij beseft dat ze niet bij hem is, het allerminst in de ogenblikken van zijn grootste toenadering. Dit vernedert hem; geen seconde heeft hij vat op haar geest. Hij is toch geen

dier, geen jongeling meer, die genoeg heeft aan brute drift. Waarnaar hij hunkert, is eigenlijk iets kinderlijkers... tederheid te ontvangen, tederheid te kunnen uiten, zich veilig aan een zachte borst te kunnen vlijen. Maar dat schijnt niemand te kunnen begrijpen van hem, Tom Clark. Canna niet, en zijn vrouw niet, en zelfs Honeymoon niet. Idioot, dat hij nu juist aan Honey moet denken.

In de badkamer naast het slaapvertrek hoort hij met korte tussenpozen het geplas van de douche, en Canna die een beetje hees brokstukken van rare Russische melodieën neuriet. Terwijl Tom daar maar zit, de figuren van het vloerkleed bekijkt, en dan zijn vingertoppen.

Of hij ook een *shower* wil, vraagt Canna.

'Neen, dank je. Ik ga naar huis zodra je klaar bent.'

'Vroeg naar bed?' klinkt het hoog uit de badkamer, met een zweem van spot.

'Misschien.'

'Ik ga ook vroeg naar bed. Morgen moet ik vroeg op.'

'Gelijk heb je.'

Een beetje bleek en minder vrolijk dan hij verwachtte, komt Canna halfnaakt van achter het gordijn te voorschijn.

'Wacht maar niet tot ik helemaal klaar ben, Tommy,' zegt ze. 'Dat duurt soms uren.'

'Jij hebt vandaag ook op mij gewacht,' antwoordt Clark ironisch.

'Maar je gaf mij een mooi boek. En ik heb geen ander om je te geven.'

'Ik heb een chequeboek, dat is me voldoende,' oppert Clark.

'En schrijf je daarin?'

'Als je me dicteert.'

'Goed dan,' zegt Canna, die met moeite het juichen in haar stem onderdrukt. Ze wacht tot hij het boekje voor de dag heeft gehaald en zijn vulpen heeft losgeschroefd.

‘Ja?’ vraagt Tom, zonder haar aan te kijken.

‘Aan toonder... een bedrag van...’ Canna aarzelt. Ze durft de som niet te noemen. Ze weet niet of... ‘Raad het maar,’ zegt ze onzeker.

‘Het staat er al,’ antwoordt Tom, terwijl hij zijn handtekening zet. Met gemaakte onverschilligheid neemt Canna het papiertje aan, en ziet direct dat in de hoek staat: 2500. Maar tweeduizend-vijfhonderd. En onmiddellijk, met een brutaliteit die spontaan uit haar ópschiet, zegt ze: ‘En nu het duplicaat. Een goed zakenman maakt altijd een kopie.’

Toms wenkbrauwen gaan even omhoog. Dat is alles. Hij heeft nog geen tijd gehad het chequeboekje weg te bergen en zijn vulpen weer dicht te schroeven. Hij kan het niet doen zonder haar te beledigen. Haar toon is zo autoritair, ze eist. Een woeste, heerszuchtige vrouw is het. In zijn verbeelding draait hij aan een bliksemsnelle roulette. Stop!

Canna voelt een onuitsprekelijke pijn in haar maagholte. Wat zal hij doen? Vadertje, arme vadertje. Felix, wat zal hij... En Pypin vooral.

Toms vulpen krast weer over het waterig-blauwe papier van het boekje op zijn knie. Goddank, goddank, juicht de gedachtestem in Canna, er is wellust in de mysteries van de pijn. Nu is het ongeluk weer vermeden voor enkele weken...

‘Hier,’ zegt Tom Clark zodra hij het tweede briefje heeft afgescheurd.

‘Je bent als een vorst.’ Canna lacht haar blinkende tanden bloot.

Roofdier, denkt Tom; om je voorgoed de pest te geven aan vrouwen en geld.

Dan zoenen ze elkaar, en bij de kamerdeur kust hij hoffelijk haar hand.

‘Tot ziens, Tommy.’

‘Laat ons het hopen.’

Als de deur dicht is, staat Canna op het punt haar tong tegen hem uit te steken. Maar ze denkt: doe niet zo meisjesachtig, jij vrouw, jij... En ze glimlacht bitter tegen haar beeld in de spiegel.

Geen half uur daarna is ze in een taxi onderweg naar Pypin. Om hem een van de beide cheques te brengen. De ander wisselt ze dan op haar terugweg in. Ze weet reeds dat Pypin zal zeggen: zo weinig. Maar dat kan haar niet schelen, ze is daaraan gewend. Hij is nog steeds de ruwe kozakkenhetman gebleven, heerszuchtig, tanig en mager als hij is. En morgen vroeg als zij met de andere helft van haar geld vertrokken is, dan...

Arme lieve Felix, denkt ze, en bijt zich op de lippen om niet te huilen.

X
De lamme draagt het verder

Terwijl Canna Tromp haar koffer uitpakt, zit Felix in zijn rolstoel en laat geen seconde zijn blik van haar af. De hemel alleen weet hoe verliefd hij op haar is, en hoe dankbaar voor elke minuut dat ze samen kunnen zijn.

Elke keer als Canna van een van haar reizen terugkeert, komt ze hem mooier, heerlijker voor. Maar niet daarom laat hij haar telkens zonder tegenstand weggaan. Van de eerste dag af, dat ze bij hem kwam wonen, heeft hij geweten dat er een zonderlinge onrust in haar leeft, dat haar vitaliteit schoksgewijs toe- en afneemt, in kleine perioden die verlopen van rustig-overgegeven bij-hem-blijven naar de onverklaarbare angsttoestand die haar een enkele maal tot wilde scènes drijft en die steeds eindigen moeten door een kortere of langere buitenlandse reis, waarvoor ze zich met bewonderenswaardige handigheid het geld weet te verschaffen. Want van hem komt het niet; het zijn schaarse verdiensten waarvan hij moet leven, en het beetje rente dat zijn moeder hem naliet, mag geen naam hebben. Alles bij elkaar nóg mooi voor een lamme. Heel mooi zelfs, want hij heeft Canna!

Felix Tromp meent dat hijzelf de oorzaak is van al dit vreemde bij haar. Het is immers een abnormale toestand waarin ze haar

jonge, heerlijke leven gebracht heeft door met hem te trouwen. Een engel zou niet genadiger, goedertierener kunnen zijn, en hij zou haar als een bovenaards wezen devoot en dankbaar willen vereren. Maar ze is ook een vrouw. Haar Slavisch temperament en haar grilligheid boezemen hem soms een vage angst in. Wel is zij zo anders dan alle andere vrouwen, maar geen enkele van hen heeft ook ooit met hem willen trouwen, geen enkele van al die brave, evenwichtige, zelfzuchtige burgermansdochters.

Niemand weet hoe eenzaam en miserabel hij was voordat Canna bij hem kwam, en bleef... alsof hij een gezonde, sterke, volwaardige man was, en niet de Felix Tromp van het rolstoeltje, die zich naar buiten als een berustende en ietwat ironische filosoof van dertig jaar voordeed en van binnen een hunkerend, misdeeld kind gebleven was, zich ten volle bewust van wat hem onderscheidde van andere, gewone mannen.

O, Canna zou nooit kunnen begrijpen hoeveel ze voor hem geworden was, hoe ze hem zijn zelfvertrouwen gegeven had en hem gesterkt had voor al wat er nog kon gebeuren. Enkel door haar blijven, alleen al door in haar lief half-Hollands, met dat accent waar hij inwendig steeds om lachen moest, te vragen: ‘Zullen we dan samen trouwen, Felixlein?’

Nooit, nooit zou hij dit ogenblik vergeten. Het was het keerpunt van zijn leven geworden, de toverformule die hem tot een normale man gemaakt had. Canna was de Christus geworden die tegen hem zei: ‘Lamme, neem uw bed op en wandel.’ En hij ging.

Er waren ogenblikken gevolgd van zelfverwijt; hij mócht dit niet van haar accepteren. Een jong, uitbundig leven mag niet gekluisterd worden aan een onvolwaardige, een ongeneeslijke. Canna echter had heftig haar hand voor zijn mond gehouden, telkens als hij daarover begon te spreken. Eenmaal had ze gezegd: ‘Je bent te trots... te trots om van me te houden.’ Er hadden tranen in haar ogen gestaan, de enige keer dat hij ze bij haar zag. Toen

had hij toegestemd, zichzelf toegestaan om heel de overmaat van geluk te aanvaarden, die voor hem werd uitgestort. Hij, de lamme. Gretig zijn de handen van een die niet gaan kan, nooit meer ter been zal zijn.

Het spreekt vanzelf dat hij zich geen ogenblik had voorgesteld dat hun huwelijksleven een gladde, burgerlijk-regelmatige toestand zou zijn. Dan zou alles inderdaad abnormaal geweest zijn. Maar nu Canna doen en laten kon wat zij maar wilde, hij zijn wilskracht oefende door ook haar boze buien rustig te verdragen, hij zijn hart verbood jaloers te zijn wanneer zij soms... nu was het goed, *moest* alles goed gaan. Neen, neen, hij had geen enkel recht. Hij moest tevreden zijn met wat zij vrijwillig van haarzelf gaf. En dat was immers zoveel meer dan hij ooit had durven hopen. Als ze kwam, ontving hij haar juichend; als ze ging, mokte hij niet, maar trachtte gelaten op haar terugkomst te wachten. Ze was en bleef immers zijn vrouw, Canna Tromp.

Hij ziet hoe zij de koffers leegmaakt, en een voor een die kleine, fijne vrouwenbezittingen uitpakt, die alle omhangen zijn met het dunne parfum dat bij haar hoort. Nu en dan kijkt Canna op en glimlacht hem toe, of zegt: ‘Dag Felixlein...’ Een beetje moederlijk, maar hoe verleidelijk. Het geeft Felix in zijn rolstoel een warm gezicht.

Hij neemt een van de zijige, roze wolkjes die ze bezig is op een stapeltje te leggen, in zijn hand; hij strijkt erover, houdt het tegen zijn wang. Canna merkt het en komt naast hem hurken, zodat ze nog veel kleiner is dan hij in zijn stoel. ‘Jij...’ zegt ze, en murmelt een paar van die grappige Russische woorden, die hij nog maar half verstaat, maar die een willekeurige greep zijn uit de eindeloze variatie-reeks tussen ‘lieveling’ en ‘jongetje’. O, het leven heeft hem niet misdeeld, denkt Felix. Het leven is eerlijk, het heeft hem meer geschonken dan anderen, vreugden die anderen niet kennen, omdat je daarvoor jaren en jaren moet rondgereden hebben in een

rolstoel, geleden hebben onder vlagen van wanhoop, en hebben nagedacht.

Een paar seconden zitten ze zo; dat is genoeg, het vergoedt tientallen jaren van eenzaamheid, talloze pijnnachten van een wild-snikkend jongetje dat wist dat het nooit meer zou kunnen zijn zoals de anderen. En nu toch... Meer is hij dan zij; Canna heeft hem boven hen uit geheven.

Opeens springt Canna weer op, zo woest als een dier dat onverwacht door een pijl wordt getroffen. Felix is even achterover geschokt. Maar hij begint al te wennen aan haar bruuske manieren. Bij zichzelf noemt hij het 'de springduivel van Canna', en in den beginne heeft het hem ook werkelijk als iets duivels toegeschenen. Maar je went aan alles en je gaat zelfs van het duivelse houden, zodra je er maar aan gewend bent.

'Moet je weer inpakken?' plaagt Felix haar op kinderlijke manier. En hij voegt eraan toe, met de zweem van ironie die ook na zijn huwelijk in zijn spreken gebleven is: 'Als de stad Londen je even erg mist als ik...'

'Plaag me niet, anders ga ik huilen,' meesmuilt Canna, terwijl ze het tweede valies begint uit te pakken.

'Als ik je om iets bewonder, lieveling, dan is het dat je nooit huilt. Zoals andere vrouwen.'

'Wat heb je aan huilen?'

En ik heb zo vaak gehuild, vroeger, denkt Felix. Wat een sterke, moedige vrouw. En dan te weten wat ze heeft doorgemaakt tijdens de oorlog en daarna, tot kort voor ze bij me kwam...

Hij weet het slechts bij fragmenten; Canna is nooit in staat een lang, samenhangend verhaal te doen. Maar de ontbrekende stukken heeft zijn verbeelding toen gemakkelijk aangevuld. Het maakt geen indruk op hem dat ze een grootvorstinnetje had kunnen worden, daarvoor is hij teveel een vrije Hollander; maar dat ze

van zoveel verschrikking, dood en mishandeling getuige geweest is, dat ze in Parijs op straat bloemen moest verkopen en in een misselijk cabaret heeft moeten optreden, dat ze het grote, geweldige leven zo intens kent, dat heeft zijn eerbied afgedwongen. Hierom erkent hij haar gaarne als zijn meerdere. In al hun samenzijn is er nooit een moment geweest dat hij haar kon domineren. Het was hem ook nooit een behoefte.

Canna pakt dozen en flacons uit. Ook haar schoenen. Tussen dat alles ligt een boek. Reislectuur, denkt Felix. Maar Canna zegt: ‘Kijk eens wat ik voor je heb meegebracht. Zojuist verschenen, en ze zeggen dat het 't geweldigste boek is van de laatste tijd.’

Ze reikt haar man het bandje *Mysteries van de pijn* over, zonder nog die titel te zien, zonder zich nog te herinneren hoe ze gehuiverd heeft bij het doorbladeren ervan. Zij denkt alleen: Misschien is het wel iets voor hem om te vertalen; hij is altijd zo op zoek naar goede nieuwe boeken; heerlijk dat ik er nu net aan denk.

En Felix kijkt haar weer dankbaar en vol tederheid aan. ‘Een schat ben je,’ zegt hij. ‘Als het werkelijk een goed boek is, komt het juist van pas. Ik heb geluk gehad terwijl je weg was,’ - een ironisch trekje komt nu op zijn gezicht - ‘de vertaling van Erna Lemoine heb ik heel goed verkocht. Nu heb ik juist weer frisse moed en lust om aan een nieuwe te beginnen. Dank je, dank je lieveling.’ Hij begint vervolgens aandachtig het boek door te kijken.

Daar is weer het zware, trieste gevoel van medelijden, dat hij zo dikwijls in Canna oproept. Ze heeft toch al veel ellende, verschrikkelijke ellende meegemaakt; het leven van Felix is daarbij vergeleken een paradijs. Ze dacht dat het verleden haar wreed gemaakt had en hard, en hoe dikwijls is ze dat ook niet inderdaad. Toch is het Felix Tromp die, al zolang ze hem kent, dit bijna benauwende medelijden bij haar oproept; deze moederachtige

vertedering die zij ergens onder haar maag in het binnenste binnen van haar buik voelt. Neen, niet om het gemakkelijke Hollandse paspoort - dat was maar een kleine winst, zoals ze toen al gevreesd had - maar om dit gevoel alleen was ze bij hem gebleven en met hem getrouwd.

Stakker, zoals hij zich afsloofde op de vertalingen, om ze met moeite voor een klein beetje geld aan de man te brengen. Terwijl zij... bah, ze wil niet meer denken aan Tom Clark; het is een ontheiliging van hun kleine woning hier, in het stille Hollandse stadje. Hier wordt alle leven plotseling rein, rustig, komt ze weer voor een poos op adem. Voor zolang het duurt, tot Pypin haar weer opjaagt.

Wat was hij bars en kortaf geweest, eergisteren. Bah... ze wil ook daar niet aan denken; het is nog verschrikkelijker dan Tom Clark. Het lijkt een jaar ver achter haar te liggen, een ander dan haarzelf overkomen. Hier... Hoe benijdt ze Felix. Hij is veilig voor alle Pypins, ongenaakbaar; hij weet niets van politiek, bemoeit zich er niet mee. Hij weet ook niets van die andere smerige geschiedenissen: een man, een vrouw en een handvol geld. Alles aan hem is rein, onaangetast, ofschoon hij een lamme is. En zijn armen zijn sterk. Als iemand hem oprichtte, zou hij Pypin tegen de grond kunnen slaan. En hoe vlijmend en geestig kunnen zijn woorden een vijand wonden. Hoe gemakkelijk zou hij in een minuut met twintig rijke Tom Clarks een zaak kunnen afhandelen. Niemand zou tegen hem opgewassen zijn.

Hier was al haar veiligheid, al haar heul. Bij een lamme. En ze moest hem de trots laten van zijn geldverdienen. En nooit meer spreken over ‘nog een paar rijke vrienden en verwanten van mijn vader, die ons kunnen helpen’, zoals ze in den beginne gedaan had, om geldbronnen te verklaren waarvan hij niets begreep.

‘Het boek lijkt me niet slecht,’ hoorde ze Felix even later zeggen. ‘Er staan een paar mooie beschrijvingen in. Ik geloof dat

ik weleens een kritiek over die Norman Angus gelezen heb; maar het staat me niet goed meer voor de geest wat ze over hem zeiden. In ieder geval, het is een reusachtig voordeel dat het boek pas uit is; nu kan niemand in Holland mij voor zijn.'

Toen ze de volgende dag zag dat hij bijna aan de laatste bladzijde was, vroeg ze: 'Nu, en wat zeg je ervan?'

'Je hebt het zelf niet gelezen?' informeert Felix ontwijkend.

'Neen, lieveling, je weet dat ik op zee nooit zin heb om te lezen. En in de trein had ik de kranten. Ik kreeg het boek toevallig in handen.'

Felix zweeg even. 'Het kan best een groot succes worden,' zei hij daarop. 'Al vind ik het persoonlijk niet bijzonder. Het is wat opgeschroefd, van dat echte verstandelijke maakwerk dat tegenwoordig zo in de mode is. Spiritueel, maar niet doorleefd. Boeken van een soort psychologische kamergeleerden. Maar wat geeft dat tenslotte, als de mensen er toch op aanvliegen.'

'Vertaal het dan maar niet,' raadde Canna hem opgewekt aan.

'Toch wel. Als ik alleen de boeken moest vertalen die ik zelf heel mooi vond, kwam er nooit een cent binnen. Want de heren uitgevers zijn zo vrij er een andere smaak op na te houden dan ik, en het publiek dat ze vertegenwoordigen meestal ook. Als ik nog enige autoriteit had...'

'Die heb je, al zien ze het niet in, de stommelingen.'

Canna zei het vinnig, alsof ze vóór zich heel de mensenhorde zag waartegen hij zich verdedigen moest; als was ze een moeder wier kind men uitlacht om een onhandigheid of een klein lichaamsgebrek. Hun saamhorigheid was die van een paar vluchtelingen dat door eenzelfde troep dolle vijanden vervolgd wordt. Wanneer ze hijgend een veilige schuilplaats bereikt hebben, dan omhelzen zij elkaar en denken: wij hebben elkaar van het doodsgevaar gered. Zo was zijn schuilplaats bij haar en de hare bij hem. Maar het mocht geen andere naam hebben dan 'schuilplaats',

want een luxueus en ongestoord verblijf - zoals ze in haar prille meisjesjaren zich verkneukelend gedroomd had dat de ‘liefde’ zou zijn - was het niet en zou het nooit worden.

Goed dan; Canna Witepsk klemt de lippen hard op elkaar. Het andere meisje Canna, met de vorstelijke naam die ze zich niet eens meer wil herinneren (al spookt hij voortdurend om haar heen), dat lieve kind is voorgoed dood, en ze kan het alleen nog maar bewenen met verdriet en spot dooreen. Canna Tromp, de nieuwste Canna, dat is de enige die ten volle bestaat. Of ook niet? Er is zoveel van de anderen achtergebleven. Zij weet het niet meer. Zij tracht al die verschillende flarden persoonlijkheden aan elkaar te binden; het wordt niet meer dan een malle, lompige vogelverschrikker. Dat is zíj...

Nu heeft ze het rolstoeltje voor haar man bij de tafel geschoven en is hij al bezig aan de nieuwe vertaling. Urenlang kan hij zo rustig doorschrijven terwijl zij elke minuut van hot naar her springt en duizend dingen tegelijk wil doen. Maar het werkt kalmerend op haar, zijn concentratie en verdiept-zijn. De rust van zijn nabijheid.

Tot ze vindt dat het genoeg is. Dan gaat ze op de tafel zitten, naast zijn papieren, begint onwillekeurig met haar lange mooie benen te zwaaien, zachtjes op en neer. Hij kijkt niet op, en ineens bedenkt ze dat hijzelf daar zit met machteloze benen, geschonden. En net als iedere keer wanneer ze concreet daaraan denkt, trekt het bloed weg uit haar gezicht, en schaamt ze zich om iets waarvan ze niet zou kunnen zeggen wat het precies is. Zij, de onverschrokken Canna, schaamt zich voor zijn machteloze naaktheid.

Alsof zij een rotsblok moet omwentelen, zo geweldig is de krachtsinspanning waarmee ze die gedachte opzij dringt. En ze moet nu zijn stille linkerhand naast de papieren strelen, die grote atletische mannenhand, dichtbehaard bij de polsen. Hier, dit is de man, háár man. Dit wat ze zien kan en liefkozen. En Felix moet

opkijken, of hij wil of niet. Zij wil hem dwingen. Hun ogen móeten elkaar ontmoeten, en even moet ze kunnen geloven dat dit ‘liefde’ is, één seconde maar, één seconde, lieve mishandelde vadertje.

Felix kijkt inderdaad op als hij aan het eind van een alinea gekomen is.

‘Ben je daar?’ vraagt hij dankbaar, en zijn hand omsluit nu krachtig de hare.

‘Ik zit al een hele poos hier, maar je merkt niets.’

‘Hoe lang dan?’

‘Wel een half uur,’ jokt Canna lachend.

‘Dat kan niet. Dacht je dat ik een half uur kon werken zonder aan je te denken? Canna...’ Felix zegt dit woord met alle tederheid en verlangen die in hem zijn; en toch klinkt er ook een andere toon in door, die hijzelf volstrekt afwezig denkt, een toon van heel zacht verwijt. Maar Canna hoort het; het is de klacht waarnaar haar ziel steeds met de scherpste gespannenheid luistert, wanneer Felix zo opeens haar naam zegt, zonder meer... Het maakt haar ziek van verdriet en onmacht, en om zich daartegen te verweren, vraagt ze bruusk en zakelijk: ‘Wat Canna?’

De man verwondert zich niet meer over die plotselinge zwenkingen bij haar. Hij noemt het gemakshalve grilligheid en heeft zichzelf reeds herhaaldelijk uitgelegd dat dit onberekenbare in haar stemmingen en antwoorden juist een van haar grootste charmes is. Hoe vervelend zou het zittende leven in een rolstoel voor hem zijn wanneer hij een degelijke, gelijkmatige vrouw had, zo'n gewoonte-mens dat elke dag precies dezelfde dingen zei.

Hij had nog geluk gehad. Het fatum was niet blind, niet altijd; het had voor de juiste compensatie gezorgd. En hij was bevrijd van alle rompslomp die anderen hebben: de zorg voor een geregeld huishouden, kinderen, geduvel om andere vrouwen... Niets van dat al bedierf zijn leven. Hij had Canna en boeken, en rustig

de tijd voor beide. En beide lieten hem zelfs tijd over om te denken aan van alles en nog wat. Zich bewust te maken dat hij gelukkig was, en niet ongelukkig. Geen stakkerd.

De blikken van voorbijgangers die hem zo dikwijls met hun medelijden gedeerd hadden als hij in zijn pompkarretje over de singels of door het park reed, ze bleken opeens in blikken van bewondering en afgunst veranderd telkens wanneer Canna naast of achter hem liep. Dan zagen zelfs de domste vreemdelingen dat hij gelukkig was en niet te beklagen viel.

Hij legde zijn pen neer, om zich nog even van dit geluk te doordringen. Zijn linkerhand lag op de zachte welving van Canna's dij; met zijn rechter streek hij zijn haren achterover. Bij dit gebaar had hij iets van een triomfator over zich. Boven de tafel een triomfator, dacht hij. Onder de tafel... vervloekt is alle seksualiteit; goed voor beesten. Een groot mens weet het allemaal te sublimeren, en ik wíl groot zijn, juist omdat ik een lamme ben, géén groot mens ooit kan zijn.

Wel fluistert zijn ironisch verstand prompt het antwoord: je moet wel sublimeren, omdat je met het gegevene geen weg weet, maar het kan hem niet schelen. Laat dat ironische half-Ikje maar leuteren. Hij is gelukkig; zolang Canna wil, is hij gelukkig; van haar hangt alles af.

‘Werk je niet meer vanavond?’ vraagt ze lief. ‘Zal ik je kruik klaarmaken?’

Maar hij wil nog niet naar bed, naar het kleine bed waar hij alleen slaapt, een lange nacht door, van Canna gescheiden, al kunnen ze met elkaar praten door de dunne wand en komt ze weleens bij hem zitten als ze een boze droom gehad heeft. Hij houdt niet van de nacht; dag en avond vormen zijn tijd, waarin hij bloeit en waarlijk leeft.

‘Blijf nog even zitten, zo, bij me,’ fleemt hij, een klein jongetje nu, dat het liedje van verlangen zingt. Als de nacht begint, wordt

hij altijd weer het kleine, zieke, verwende jongetje dat telkens weer 's morgens als een wilskrachtige, ondernemende man wakker wordt.

‘Hoe ver ben je nu met je vertaling?’ zegt Canna om maar iets te zeggen.

‘De melkboer heeft zijn vrouw geslagen; midden in het straattoneel. Ach, al die arme mensen die nooit te weten komen hoe lief een vrouw kan zijn.’

Felix buigt zich voorover en drukt een zoen op Canna's knie. Eerst dan vervolgt hij: ‘Hadden ze dat ééns in hun leven ondervonden, zoals ik, ze zouden liever willen dat hun armen verlamden dan dat ze ooit een vrouw daarmee sloegen. Domme bruten.’

‘Het komt veel voor,’ meent Canna.

‘Onder afgestompte, laagstaande mensen. Die op een inferieure trap van beschaving blijven staan.’ Maar terwijl Felix dit zegt, flitst door zijn hoofd: in ieder geval, zij kunnen staan... staan... ik heb sinds mijn zesde jaar niet meer kunnen staan; is het niet waard laagstaand te zijn, als je maar kunt staan?

‘Goed dan. Nu naar bed,’ zegt hij, en laat zich gewillig door Canna naar zijn slaapkamer rijden.

XI
Neem en lees

Er zijn veel steden in de wereld die er zo uitzien alsof geen boekhandel daarin thuishoort. Ze hebben iets anti-intellectueels, dat uit de kleur der huizen, de vorm van de straten, de afwezigheid van bomen en de gezichten van de inwoners spreekt. Als men er doorheen loopt, vallen de suikerbakkers, de slagerijen en de manufacturiers het eerst op. De dokters annonceren zich met tweemaal te grote naamborden evenals de advocaten - dat is een zeker teken - en de vroedvrouwen bieden zich met evenveel ophef aan, als brachten ze speculaas in plaats van toekomstige speculanten aan het licht. Dit laatste is natuurlijk een flauwe aardigheid over zulke goede, uiterst waardige, met veel kantoren begiftigde steden, maar het is een feit dat men er lang moet zoeken eer men een behoorlijke boekhandel vindt. Is die er echter, en blijkt al het zoeken niet vergeefs geweest, dan kan men ook zeker zijn dat iets niet klopt, dat er iets met de stad of een deel van zijn inwoners mis is. In zulk een omgeving is immers niemand ongestraft ‘intellectueel’. Zijn verstand gebruiken is daar altijd een sluimerende of actieve staat van rebellie.

Met bewustzijn leven is trouwens overal iets wat ons danig ingepeperd wordt door onze medemensen als min of meer onbehoorlijk gedrag.

Ook wanneer het erom te doen is de gangen van bepaalde mensen na te gaan - en dit doen detectives meestal - komt het er niet zo erg op aan naar welke stad men zich begeeft of in welke de geobserveerden zich bevinden. Vooral middelgrote plaatsen met hun even nette als brutale urbanisatie, hun al te geprononceerde burgermanssfeer, zijn overal eender, vooral ook in het Koninkrijk der Batavieren.

Dit alles wist de G.G. beter nog dan een van ons. Hij stond voor de moeilijkheid de draad te vervolgen van een gebeurtenis die aanvankelijk slechts weinig mensen betrof, maar die in het stadium waarin wij nu met ons verslag gekomen zijn, zich over honderden, wellicht duizenden lieden ging vertakken. Dit had hij natuurlijk van meet af aan voorzien; het gaat met iedere gebeurtenis zo: het steentje dat men in een boerenwetering gooit, eindigt met een storm in de Stille Zuidzee te verwekken, en de orkaan die in Amerika zes wolkenkrabbers omwierp, wuift het eerste herfstdraadje in de haren van een lief Parijs meisje.

Met een van die langzaam groeiende ingevingen die hem soms dwarsboomden tijdens het bijhouden van zijn Mondiaal Archief was hij tot het besluit gekomen om juist aan het geval van Norman Angus en zijn boek afzonderlijk aandacht te wijden. Deze ingeving kwam voort uit een complex van behoeften en daaruit voortspruitende doelstellingen. Van lieverlede had hij in het simpele feit dat een slager zijn vrouw, op wie hij toch gesteld was, zomaar aftuigde terwijl *zij* het niet al te erg vond, een duidelijk voorbeeld zien ontstaan van de tweeslachtigheid van pijn en wreedheid; van de manier waarop agressie vermengd met erotiek en met bemoeizucht van buitenstaanders zich prolifereerde tot een grootschaliger intolerantie en veralgemeende agressiviteit (goed ingezien door de auteur Norman Angus), hetgeen - zo moest hij wel concluderen - tenslotte tot een agressiviteit, een ongebreidelde schend- en moordzucht van continentale propor-

ties leidde. Dit verontrustte hem in hoge mate en schokte hem vooral in zijn toch al wankel vertrouwen dat alle samenlevingen van mensen, anders dan de dierlijke, zoiets als ‘vooruitgang der beschaving’ doormaakten. Niet voor niets leek het een haast ongelimiteerde tijd die hij kon overzien, en groeiden met zijn inzichten ook zijn twijfels.

Naast de nadere uitwerking van deze weidse ideeën stond de G.G. een eenvoudiger uitvoerbaar, meer praktisch karweitje voor de geest, dat hem de kans bood eens met een duidelijk voorbeeld aan te tonen en voor zichzelf vast te leggen hoe de ‘zichzelf opgeblazen hebbende’ zogenaamde scheppende kunstenaars van een eenvoudig voorval gebruik maken om via allerlei manipulaties en tussenpersonen hun consumenten van alles wijs te maken, en zelden wijzer. Samen te vatten hoe zij tot hun meerdere eer en rijkdom alledaagse ervaringen met hun grenzeloze fantasie opvijzelen tot schokkende of meeslepende romans, geschriften tot berstens toe gezwollen van onmogelijkheid.

Dit te doen zou hem dan met behulp van zijn detectives een eindverslag opleveren dat, mocht het ooit onder andere ogen dan de zijne komen, hij best ‘Hun weg tot u’ als titel zou kunnen geven; met een ‘u’ dat dan niet alleen zijn eigen bewustzijn maar tevens dat van alle andere zelfbewusten omvatte. Het was echter niet de bedoeling van de oude heer om zich aan dit stokpaardje te vergalopperen, al had hij nog een hele tijd lang ermee door kunnen gaan, daar hij over een onnoemelijk aantal agenten en sub-agenten beschikte. Zijn opzet was evenwel slechts bepaalde processen goed te begrijpen, om zodoende met tact en kans op behoorlijke resultaten te kunnen ingrijpen, iets te kunnen doen om in de algemene verwarring wat orde te scheppen - of als dat niet ging, de verwarring wat draaglijker te maken. Hij was, zoals heel veel bejaarden, goedhartiger dan de meesten geloofden. Uit deze onbekendheid met hun ware aard bestaat de tragedie der

ouden van dagen en die van de alleroudste, de G.G. van Tellus.

Toen dan ook het rapport over Felix Tromp was ingekomen, gaf de G.G. bevel alle verdere naspeuringen voor het ogenblik te staken, en besloot hij zich te beperken tot een keurcollectie onder de verdere betrokkenen bij het incident Thirion-Angus, en alleen nog een klein aantal rapporten in te winnen omtrent mensen die geacht mochten worden duidelijke vertegenwoordigers te zijn van hun soort. Hij kon zoiets veilig overlaten aan de Speciale Brigade onder zijn agenten, die snel en selectief te werk ging en soms met nog geen half dozijn rapporten kans zag de toestand van een geheel volk of van een geheel werelddeel te veraanschouwelijken. Immers behalve hun professionele onzichtbaarheid bezaten zij ook nog het vermogen om door te dringen tot de gedachten en gevoelens en zelfs de voorstellingswereld van hun waarnemingsobjecten. Ook bestaande verbanden tussen de observaties ontgingen hen niet, terwijl de grootste dosis van dit vermogen Jaël, hun chef, onderscheidde van de overige leden van de Speciale Brigade. In de loop der jaren was hij zo goed getraind dat de G.G. dan ook het volste vertrouwen had, zowel in zijn organisatietalent als in zijn recherchekunst.

Dit was hard nodig, want er kwam nog bij dat inmiddels zoveel andere dingen, vooral narigheden zich voordeden, en de G.G. zijn belangstelling over te veel verschillende gebeurtenissen te verdelen had, zodat die meestal nog heel wat interessanter waren dan de onderhavige kwestie.

De agenten op hun beurt maakten het zich nogal makkelijk want het ging immers om een betrekkelijk klein karwei. Een van de leden van de Speciale Brigade was reeds in Holland voor de inlichtingen omtrent Canna Tromp en haar man. Na enig overleg werd besloten hem daar te laten, om hem in een paar willekeurige steden ‘steekproeven’ te laten doen, die dan, al naar ze uitvielen en de G.G. het wenselijk oordeelde, konden worden aangevuld

door de sub-agenten die men hem ter assistentie achterna zond. Dat was bovendien het dichtst bij huis; zelfs de Speciale Brigade had een vage maar invloedrijke afkeer van reizen, net als de G.G. zelf. Dit in schril contrast met hun aller polyglotte begaafdheid.

Het komt er voor ons dus niets op aan in welke stad van Holland de behoorlijke boekhandel te vinden is waarover men hem het een en ander rapporteerde, noch waarom juist de nog zo jonge Joachim Dijkman, die in deze zaak bediende was, degene moest zijn die werd uitverkoren om in de Angus-affaire zijn gilde te vertegenwoordigen. Het is meer dan voldoende wanneer blijkt dat de Speciale Brigade een goede kijk heeft gehad op het geval, en de G.G. niet onjuist of hinderlijk-onvolledig is ingelicht. Wij gewone stervelingen menen dat een zogenaamde volledige kennis nodig is om iets werkelijk door te hebben. De G.G. die krachtens zijn ambt over een groot doorzicht beschikte, wist wel beter.

De jonge Joachim Dijkman dan, was nog maar een paar jaar in het vak. Hij was boekhandelaarsbediende geworden, omdat zijn ouders meenden dat een jongen die altijd met zijn neus in de boeken zat, nergens beter werkzaam kon zijn dan in een winkel vol met zulke luxe-voorwerpen, waarvoor de overige familie Dijkman een soort van welwillende afschuw of spotachtige eerbied koesterde. Aldus werd besloten toen Joachim lang genoeg naar school gegaan was, en hij had zich niet verzet. Het was de gewoonte bij hem aan huis dat de ouders - en soms ook de oudere broers en zusters - over alle aangelegenheden beslisten; waarom dan ook niet hierover. Ook zou hij niet zo aanstonds geweten hebben wat hij anders had moeten doen.

Er spookten hem allerlei literaire werken door de kop, die hij in zijn laatste schooljaren gelezen had, omdat hij meneer Van Stolwijk, die Nederlands gaf, zo sympathiek vond. Maar wijzer in het leven van alledag hadden die gedichten, romans of studies hem niet gemaakt; eer het tegendeel. Ze hadden alle op hetzelfde

thema doorgehamerd: dat het bestaan van zulk soort mensen als de Dijkmannen - dat zag Joachim als zeventienjarige duidelijk in - een inferieur soort van bestaan was, vergeleken bij dat van de kunstenaars die des ochtends met een lied op de lippen ontwaken ‘in hun Liefs zachte armen’, in de namiddag wenen om bloemen in de knop gebroken, na tafel fluiten van een nieuwe lente en een nieuw geluid, en des avonds murmelen: ‘'t Is liefde's uur.’ Vaak ook droomde hij voor zich uit starend van een zuiver pijpen dat hij zowel door een goede dood als door een lieflijk onbestemde aanwezigheid in zijn verstilde leven voelde boren.

Joachim had van lieverlede een diepe verachting gekregen voor het Dijkman-leven. Maar wat was er aan te doen? Wie in het schuitje zat, moest meevaren, en geen mens was zo vrij om bijtijds zijn ouders uit te kiezen. Hij, Joachim Dijkman, zou het anders wel geweten hebben. Bij de vaderkeuze aarzelde hij ernstig tussen Boutens en Kloos; voor het moederschap stond zijn keuze echter vast. Wie kon hij zich beter wensen dan de romanschrijfster die zo lief over Italiaanse jongetjes wist te praten?

Dat hij stilletjes bij heel mooi of heel triest weer een vers schreef in het boekje met zwartgelakt omslag dat hij thuis diep in zijn la had weggeborgen (waardoor hij in bestendige vrees leefde dat de een of andere huisgenoot het zou ontdekken, zodat hij aan algemene bespotting zou worden prijsgegeven), dat was hem allerminst een beletsel om winkelbediende te zijn. En toen hij zich aanvankelijk over het prozaïsche van dit vak beklaagd had bij meneer Van Stolwijk, had ook deze hem moed ingesproken en gezegd dat hij door het verkopen en aanprijzen van ‘goede’ boeken het zijne kon doen voor de bloei van onze eigen en zelfs van de wereldletterkunde - ieder moest naar zijn persoonlijke draagkracht zijn steentje bijdragen - en zou met wat esthetische voorlichting zijn medemensen van veel nut kunnen zijn.

‘In alles wat wij doen, ook het nederigste,’ aldus zijn goede

leraar, ‘moeten wij de ideële kant zoeken. Vondel, de prins der poëten, was maar een eenvoudige kousenkoopman, en later bediende in de lommerd. Neem een voorbeeld aan hem, jongen! Al hoop ik dat je het verder moogt brengen op de maatschappelijke ladder.’

De voorlichting van meneer Van Stolwijk had indruk op Joachim gemaakt, en hij deed werkelijk zijn best in zijn vak, zij het niet altijd tot tevredenheid van zijn patroon, wie het volmaakt onverschillig was of het laatste boek van de Nobelprijswinnares Sigrid Undset beter was dan het eerste van de spiritistische Marie Corelli, mits de geachte clientèle maar kocht en betaalde, en minder zulke goedkope paperbacks dan die boeken het eerst weggingen, waar behoorlijk aan verdiend werd. Het was geen gemakkelijke taak voor zo'n jongeman als Joachim om het idealisme dat hij geleerd had te verzoenen met de realiteitszin van zijn bazen. Als zijn ouders het hadden gewild, zou hij best hebben willen veranderen van baas en gezocht hebben naar een boekhandelaar die de Muzen diende en niet de Mammon, om hem met vreugde daarin bij te staan. De hopeloze odyssee om een dergelijk fenomeen te vinden, werd hem echter bespaard, want men oordeelde, en met reden, dat hij nergens beter terecht zou kunnen dan in zo'n goede, oude en degelijke zaak als waar hij nu werkzaam was, weliswaar weinig verdiende, maar dit dan ook op een keurige wijze.

Overigens was dit niet de enige teleurstelling die Joachim in zijn vak ondervond. Ook zijn persoonlijk verkeer met de boeken had er minder profijt bij gevonden dan hij aanvankelijk gehoopt had. In zijn schooljaren waren boeken iets geheimzinnigs en eerbiedwaardigs geweest. Met schroom en agitatie opende hij ze, sloeg hij hun bladzijden om, las hij hun inhoud. Eens kreeg hij zelfs een nieuw Frans boek ten geschenke, dat hij moest opensnijden. En met welk een huivering, welk een wellust stak hij het mes

tussen de geheimzinnig toegevouwen bladen. Hij kende niets in zijn jonge leven wat hem een soortgelijke sensatie gegeven had, maar even herinnerde het hem aan het gevoel waarmee hij, niet lang tevoren, ontwaakt was uit een droom waarin hij zich naakt moest uitkleden voor mijnheer Van Stolwijk en een paar jongens uit zijn klas, die aandachtig hadden toegekeken en tot zijn verwondering zonder te lachen. Het verdere verloop van de droom kon hij zich niet meer te binnen brengen, ofschoon hij het besef had dat er veel moest zijn gebeurd, want hij werd wakker met een opwinding die slechts langzaam luwde.

Al dat geheimzinnige bleek onbestaanbaar in de winkel waar hij werkte. Daar was een boek een van de duizenden handelsobjecten die in de kasten of op het magazijn bewaard worden; die je had aan te prijzen ook als je er zelf niet veel van meende, en die je zakelijk had in te pakken in een net papier met een plakband erover, zonder aanzien des persoons. Shakespeare in net zo'n eenvoudig pakpapier als een kookboek of een zakagenda. En in de dagelijkse omgang met het zielloze quantum verloren zelfs de enkele boeken naar de inhoud waarvan Joachim door een titel of stofomslag of schrijversnaam nieuwsgierig was, hun magische aantrekkingskracht voor hem. Als mijnheer Van Stolwijk hem midden in zijn werk op de man af dezelfde vraag had kunnen stellen die hij bij het eindexamen zo keurig beantwoord had: ‘Wat is een boek?’ dan zou hij er, zeer tot verdriet van zijn leraar, automatisch uitgeflapt hebben: ‘Een handelsartikel dat niet te lang mag blijven liggen, daar het aan waarde verliest door veel aanpakken en verkleuren.’

Maar mijnheer Van Stolwijk zou hem niet zo gauw meer iets dergelijks vragen. Joachim behoefde geen boeken meer van hem te lenen sinds hij zich zelf in een paradijs van boeken bevond; en de enige keer dat zij elkaar nog spraken - wanneer zijn leraar in de zaak kwam om een werk te bestellen of een verjaardagskalen-

der voor een familielid te kopen - werd hij tot zijn grote trots ‘als een man’ behandeld, en waren het allesbehalve examenvragen die hem gesteld werden, maar had hij informaties te geven over nieuwe herdrukken en vooral de prijzen van allerlei waardevolle boekwerken, die de geleerde klant dan bij nader inzien ‘toch wel wat duur’ vond.

Toen Joachim al een paar jaar in het vak zijn best deed, had hij zich telkens erover verbaasd hoe weinig hij tot lezen gekomen was, juist nu de boeken voor het grijpen lagen - de mooiste en nieuwste, die soms zelfs de Openbare Leeszaal nog niet bezat - terwijl zijn bazen juist zeiden dat ze het op prijs zouden stellen als hij de klanten ook een enkel woordje wist te zeggen over allerlei veraffe of pas in de mode gekomen romans. Het was echter misschien net daarom dat hij maar zelden las, zelfs de prospectussen met korte inhoudsopgaaf maar half tot zich liet doordringen, zelden de achterflappen van de stofomslagen een blik waardig vond, en alleen nog die boeken een paar avonden mee naar huis nam waar reeds wekenlang druk over gesproken was, en die eigenlijk al bijna iedereen gelezen had. Dan werd het hem onverdraaglijk nog zo achterlijk te zijn, en wilde hij eindelijk eens weten wat hij eigenlijk met zijn vriendelijke aanbevelingszinnetje en zijn bezige handen zo grif verkocht.

Daar evenwel geen schepsel zonder liefhebberijen leeft, moest er bij Joachim Dijkman iets anders in de plaats van de emotionele omgang met boeken gekomen zijn. Iets van eveneens magische, opwindende kracht. Een groot aantal sterke gewaarwordingen uit zijn jeugd was al aan het verflauwen; het leven scheen minder intens, de wisseling der jaargetijden beroerde hem niet meer zo wonderlijk dat hij opeens zin kreeg om verzen te schrijven; de onweerstaanbare behoefte om te huilen of iets heel geks uit te halen, een vriend te zoenen, dicht tegen zijn moeder aan te kruipen, - dingen die je als een echte Dijkman maar dan ook

nóóit van je leven zou doen. Daarentegen waren er allerlei andere gewaarwordingen die sterker werden, met woeste macht hun kop opstaken, hem het bloed naar de kaken joegen en hem minutenlang buiten zichzelf brachten. Ook dat waren ervaringen waarover je vooral niet sprak, die hij zelfs niet in het diepste geheim zichzelf wilde bekennen, en die zich van de verdwijnende onderscheidden door zijn mening dat ze iets schandelijks waren. Iets slechts, dat er niettemin altijd weer was, altijd weer met een hardnekkige begeerlijkheid terugkwam. Hulpeloos voelde hij zich daarbij, en wie was er die hem zou kunnen helpen? Zijn ouders die alleen voor hem beslisten? Het was ondenkbaar dat zijn vader of moeder ook maar van het bestaan van zulke driften en sensaties afwist. En waar zou hij ooit de moed gevonden hebben met een van hen erover te spreken, zelfs in het ondenkbare geval dat ze hem niet zouden honen en beschimpen als een perverse idioot.

En mijnheer Van Stolwijk? Die kende immers alleen maar de hogere regionen waarin passies poëtisch zijn en zich in lyrisch proza uiten. Maar nooit was gebleken dat hij enig benul had van de vreemde fantasieën die je adem sneller deden gaan, zich in een opwindende kramp samentrokken en wegschoten tot naar zijn voetzolen. Wat wisten andere mensen daarvan af? Hij, Joachim Dijkman, was een slechtaard, en verder niemand. Van de enkele anderen die er in elke stad zijn, wist iedereen de naam en toenaam, precies wat ze hadden uitgespookt en nog uitrichtten. Van hem mocht geen sterveling echter iets weten; het was onvoorstelbaar, zulk een schande. Hij moest alles alleen opkroppen en komedie spelen.

Maar soms waren ze verraderlijk, deze driften, en kwamen ze niet alleen in het geheim aangeslopen maar overrompelden ze hem op ogenblikken dat hij alles moest doen om zich niet bloot te geven. Een paar meisjesbenen, een vrouwenbuste die passeerde, een mannengezicht soms, waren voldoende dat starogen bij hem

teweeg te brengen, dat aan het innerlijk beven voorafging. Niet veel meer dan een blik of een gebaar was al genoeg om de zwoele fantasieën te wekken waaraan elke overgave, al was het maar gedurende een paar seconden, de zonde, de schande, de minderwaardigheid betekende.

En het hinderlijke was, dat déze gewaarwordingen geen onderscheid maakten tussen vrije tijd en werktijd. Ze overvielen hem bij voorkeur in de winkel, zodat hij de vrouwelijke klanten tegelijk vreesde en naar hen verlangde. Want wat zou het leven voor hem zijn zonder deze opwinding, zonder deze momentele verdichtingen van zijn bloed, waardoor zijn bestaan telkens nieuwe intensiteit kreeg?

Hij trachtte zich menigmaal te verschuilen en een van de andere bedienden voor dit aantrekkelijke gevaar te laten opdraaien. Al te dikwijls evenwel mislukte zijn opzet, want het was alsof zulke klanten hem roken, aan de blos op zijn gezicht en het glinsterend kleiner-worden van zijn ogen het eerbewijs en tribuut aan hun aantrekkelijkheid bemerkten, dat hij hen door zijn opwinding bracht. Zijn weerloosheid vormde een vacuüm waarin zulke vonken makkelijker oversprongen dan anders. Men maakte zichzelf wijs dat zijn stem aangenamer klonk dan die van anderen, dat hij meer over een boek wist te vertellen en handiger hielp. Dat men liever door hem bediend werd dan door de oude baas zelf. Want welke vrouw is niet heimelijk gevleid door de begeerte die zij in de ogen van haar beschouwer leest?

Joachim wist niet hoezeer zijn linkse bewegingen en de hese diepte van zijn stem hem verrieden. Hoe het beschaamde neerslaan van zijn ogen als een bijzondere charme werd ondervonden door de ingetogen juffers en fatsoenlijke dames. En geen van hen gaf zijn geheim prijs, daar zij allen ijdel genoeg waren te menen dat zijn verering haar-alleen gold, en ze zich sterk genoeg wisten tegenover hem.

Zo begon de grote strijd waarvan hij overtuigd was dat hij stellig tot zijn ondergang zou voeren. Want eens zou hij vallen, eens zou hij zich niet meer kunnen beheersen, zou hij zijn hand misschien uitstrekken, en wat dan? Het maakte hem radeloos en verdrietig, en gaf hem een hekel aan tal van mensen die hij vroeger graag had mogen lijden. Want noch mijnheer Van Stolwijk, noch de hoogdravende boeken hadden hem ooit verteld dat in iedere man de voorwereldlijke vrouwenrover leeft, en dat het beter is dit instinct uit te leven dan het over te dragen op gevaarlijker objecten, en zo een roofzuchtige naar geld, macht of mensenzielen te worden. Eén wijs boek was misschien voldoende geweest... maar in Joachims winkel, evenmin als in de Openbare Leeszaal van zijn stad was zo'n werk te vinden, al had hij dag aan dag gezocht. Niet voor niets had hij aan het leven eigenlijk de brui gegeven...

In zijn ongeluk was het binnenkomen van een aantrekkelijke vrouw, het mogen spreken met haar en dichtbij haar staan tenslotte een heerlijke troost; het opsnuiven van haar parfum was zijn speciale soort van opium, waarmee hij zich bedwelmen moest om zijn verlatenheid, zijn verdriet en minderwaardigheid niet al te erg te voelen. Als de voorwerpen van iedere hartstocht, boezemde zij hem vrees en begeerte tegelijkertijd in.

Op een namiddag, dicht bij het etensuur, was hij zoals gewoonlijk alleen in de zaak, toen er een meisje binnenkwam... Een meisje was het eigenlijk niet, meer een jongedame. Maar Joachim zei bij zichzelf: meisje. Het bloed schoot hem naar het hoofd, om het kokette hoedje dat ze op had, de dierlijke jachtlucht uit haar kort grijs bontjasje, de ranke ooievaarsbenen of het rustige, niet-onvriendelijke gezicht. Het was niet te zeggen. Maar de koortsachtige opwinding had hem weer te pakken, en toen zij hem toesprak met een stem waar hij reeds sinds zijn kinderjaren van gedroomd had, moest hij zijn kop schudden als een poedel die uit het water komt, en vragen: ‘Pardon, wat zei u?’

‘Ik wilde graag een gedichtenbundel. Een goeie gedichtenbundel, voor een volwassene.’

Joachim dacht dat hij bezwijmen zou. Ze was niet alleen zo, zo om te... om gek van te worden, maar ze las gedichten, ze hield van gedichten. Het was nog niet vaak voorgekomen in zijn boekhandelaarsloopbaan dat iemand hem om een gedichtenbundel vroeg, en elke keer had het hem aan het blozen gemaakt, omdat een jongensstem in hem vol trots zei: ‘O, ik maak ze ook, gedichten.’ Maar ditmaal zei de stem iets anders, iets dat veel meer leek op: o, maar meisje, jij bent zélf het heerlijkste gedicht. Maar hij stotterde slechts: ‘Heeft u ook een bijzondere voorkeur?’

De vonk was overgeslagen, het meisje glimlachte - schijnbaar een beetje verlegen - en zei: ‘Neen, eigenlijk niet. Kunt u me iets aanraden?’

‘Iets moderns?’ vorste Joachim. Hij begreep zelf niet hoe hij bij machte was nog behoorlijk te denken; het was of een vreemde uit hem sprak en zaken deed. Hijzelf was ver weg met haar, in een omhelzing over haar gebogen, en zij sloeg haar ene been achteruit...

‘Ja, liefst niet ouderwets. Maar het moet begrijpelijk zijn. Niet zoiets kubistisch of futuristisch als waar ze zoveel onzin over schrijven.’

Daar doen wij ook niet aan, had Joachim spontaan willen zeggen. Maar hij was een goed-afgerichte boekhandelaarsbediende, en de vreemde zakenstem in hem liet zich door geen passie verschalken. Hij zei wat hij te zeggen had: ‘Ik zal u het een en ander laten zien, dan kunt u zelf een keus maken.’

Zou ze ‘mispunt’ of ‘leuke jongen’ denken, schoot het door zijn brein, terwijl hij op de ladder voor de stellage klom om de verzen te pakken, die minder om hun verhevenheid dan om de geringe vraag die ernaar bestond, op de hoogste schap bewaard werden. Hij hoopte vaag dat hij door deze korte gymnastiek ook weer tot

zichzelf zou komen. En zonder de bezoekster aan te kijken, spreidde hij op de tafel een dozijn kleine, onaanzienlijke maar fraai gedrukte boekjes tentoon, die hoofdzakelijk bestonden uit kostbaar en onbedrukt wit papier.

Bij het derde dat zij in de hand nam, zei de jongedame: ‘Ik kan ze gemakkelijk in de gauwigheid hier uitlezen.’

Joachim voelde zich gedwongen haar even snel aan te kijken, om te weten of zij ernstig sprak of spotte. Haar ondeugend gezichtje joeg hem weer het bloed naar de wangen. Dat zulke juffertjes nog alleen liepen, zonder een escorte van aanbidders om zich heen... Maar misschien wilde ze juist de verzenbundel voor een aanbidder kopen. Hij voelde zich wrevelig worden van jaloezie en beantwoordde onwillekeurig haar opmerking met een koud: ‘Dan is u zeker niet bekocht.’ Wat hem weer woedend maakte op zichzelf. Zo beantwoordde je toch niet een schat van een meisje dat je elk ogenblik zou willen zoenen. Stommeling en lomperd die hij was!

Maar ze scheen er niets van te merken, lachte nu voluit en zei: ‘Dat is een idee!’ Toen in ernst: ‘Maar verzen kun je toch nooit helemaal kennen door lezen alleen. Je moet ze horen...’

‘Ja mevrouw,’ zei Joachim in zijn verbazing. En om zich te verbeteren: ‘Zeker dame.’ Toen besloot hij niets meer te zeggen, de vervloekte zakenstem in hem bars het zwijgen op te leggen, om des te geruster te kunnen genieten van de aanwezigheid van dit vrouwelijk wonder naast hem.

De ander scheen nog altijd blind en doof voor zijn verwarring, enkel maar verdiept in de poëzie die daar voor haar lag, en waaruit zij moeilijk een keus kon doen, blijkbaar.

‘Ze lijken allemaal zo op elkaar, die dichters,’ zei ze zacht en vriendelijk, zodat Joachim vond dat hij het zich best kon aantrekken. Maar zich toen plotseling geheel naar hem wendend, vroeg ze: ‘Kunt u me niets aanbevelen? Heeft u een van die boekjes gelezen?’

Welk een kans om eindelijk iets van zichzelf te openbaren; welk een gelegenheid voor de toenadering die hij zo begeerde, dacht Dijkman op hetzelfde ogenblik dat hij moest antwoorden. Hij voelde hoe de moed als een vloedgolf in hem opsteeg en alle zakendoen hem opeens niets meer kon schelen; dat er nog maar één ding ter wereld bestond en begerenswaardig was: de vrouw die tegen hem sprak moest merken dat hij niet de eerste de beste kleine boekverkoper was - en dat merkte ze met haar fijne intuïtie al, dacht hij, daarom stelde zij hem zulk een intieme vraag - en nu moest hij haar een antwoord geven dat ging van hart tot hart.

'Er zijn sonnetten,' begon hij onzeker. 'U weet toch wat Perk daarvan gezegd heeft?'

'Neen,' zei de jonge vrouw en legde haar zwart gehandschoende hand dicht bij de zijne, zo huiveringwekkend dichtbij. 'Wat zei Perk?'

'Een zee van liefde in droppen uit te gieten,' reciteerde Joachim nauw hoorbaar. 'Zacht, één voor één...'

Op dat ogenblik ging de winkeldeur open en trad een tweede bezoeker binnen, een heer van middelbare leeftijd met een streng en zakelijk gezicht. Weg betovering. Hier was weer de winkel, een doodgewone boekhandel. De dame die hij helpen moest...

Joachim slikte de laatste woorden van Perk in die hij nog had willen aanhalen, en keek wanhopig en hulpeloos het dametje aan, en van het schatje naar de heer, en van deze weer naar het jufje. Zij beantwoordde zijn blik met een glimlach en een licht schouderophalen dat hij niet kón misverstaan. Het zei hem tien verschillende nuances: 'Jammer' en schiep een grotere saamhorigheid tussen hen dan hun alleen-zijn daareven.

Zakelijk moest Joachim echter vervolgen: 'Misschien dat een sonnettenbundel u wel het meest zal bevallen.'

'Ik weet het niet...' zei de jongedame, en keek niet meer naar de boekjes voor haar, maar naar de heer die was binnengekomen,

en die een beetje brutaal en ongeduldig stond rond te kijken. Joachim werd radeloos, maar zijn angst sloeg onmiddellijk in dankbaarheid om, toen ze heel tactvol en duidelijk hoorbaar voor de andere klant zei: ‘Och, helpt u mijnheer maar eerst, dan heb ik nog even de tijd die boekjes rustig door te zien.’

Met alle beminnelijkheid waarover hij beschikte, antwoordde Joachim: ‘Zoals u wilt, dame,’ en met een langoureuze blik waarvoor zij de hare snel neersloeg, voegde hij eraan toe: ‘Dank u zeer.’

Hij wist nu werkelijk niet meer of hij de nieuwe klant moest vervloeken of hem dankbaar zijn. Want het scheen of van dit ogenblik af de onoverbrugbare afstand tussen hem en het schatje verdwenen was, alsof hun beider verstandhouding plotseling bevestigd was door de aanwezigheid van deze vreemdeling.

De heer zocht een roman. ‘Het komt er niet zozeer op aan wat,’ zei hij, ‘als het maar iets gloednieuws is, iets dat nog niet door Jan en alleman gelezen is. En niet zoiets flodderigs.’

Joachim wilde hem zo snel mogelijk helpen en vroeg daarom op zakelijke toon: ‘Een Hollandse roman bedoelt u?’

‘Eh... liever niet. Het mag gerust een vertaling zijn, als het maar iets nieuws is.’

‘Dan hebben wij genoeg,’ antwoordde de bediende en begon de klant een vijftal boeken voor te leggen.

‘Maar jongeman, hoe kan ik in de gauwigheid weten wat erin staat?’ protesteerde de heer.

‘Wil ik ze u op zicht sturen?’

‘Neen, neen, daar heb ik geen tijd voor. Ik lees nooit romans voor mijn plezier.’ De klant sprak met een toon van afschuw alsof hij zeggen wilde: foei, ik bijt nooit zuigelingen de kop af.

Joachim probeerde de jongedame die verderop in de winkel stond een steelse blik toe te werpen, om te zien wat ze deed en haar nog even tot geduld aan te sporen. Hij merkte dat ze naar

hen keek, en dat er een spottend glimlachje om haar mond lag. Verrukkelijk dat ze niet alleen poëtisch was, maar ook nog gevoel voor humor had. Het werkte aanstekelijk op Joachim. Hij nam de eerste de beste op van de romans die hij had laten zien, en zei: ‘Dit is een prachtig boek, mijnheer. Ik kan het u erg aanraden. Uit het Engels vertaald en pas eergisteren verschenen. We hebben zelf nog geen uur geleden de factuur in huis ontvangen.’

Het woord ‘factuur’ scheen indruk te maken op de klant; hij toonde iets meer belangstelling en las hardop de titel: ‘Het deemoedig dulden.’ En daaronder: ‘Uit het Engels van Norman Angus, vertaald door Felix Tromp.’ Hij schraapte zijn keel en vroeg: ‘Is dat een goede schrijver, Felix Tromp? Nooit horen noemen.’

‘Felix Tromp is de vertaler, mijnheer,’ zei Joachim beleefd. ‘Maar de schrijver, Norman Angus, moet heel bekend zijn... in sommige kringen.’ Hij had zelf nog nooit van deze auteur gehoord, en je moogt de klanten ook nooit hun eigen onwetendheid laten merken, hadden de bazen hem ingeprent. Hij loog dus maar beleefd en vriendelijk, en dacht: wat is zakendoen anders... tegen háár zal ik niet liegen, wat geduldig en lief staat ze daar achter mij te wachten.

De heer scheen nog niet voldoende overtuigd. Hij bekeek het boek eens van alle kanten, ook de rug en de onderzijde en vroeg toen, als door een plotselinge ingeving: ‘Heeft het behoorlijke recensies gehad?’

‘Tja... in Engeland vast,’ antwoordde Joachim ontwijkend.

‘Wat hebben wij met Engeland te maken, jongeman,’ bromde de ander, niet bepaald vriendelijk. ‘De Engelsen kunnen best een heel slechte smaak hebben. Is het hier in ons eigen land goed besproken? Wat heeft Het Nieuwe Nieuwsblad ervan gezegd?’

‘Het boek is pas twee dagen uit, mijnheer,’ antwoordde Joachim zacht, alsof hij om vergeving vroeg.

De heer dacht even na. ‘Weet je wat,’ zei hij toen met de

grootmoedigheid van iemand die een hele winkel leegkoopt, ‘dan wacht ik nog even tot het boek gerecenseerd is, en kom ik over een paar dagen terug.’

Joachim boog gelaten voor het ondoorgrondelijke monstrum dat ‘klant’ heet, terwijl de ander herhaalde, om zich de titel goed in te prenten: ‘Het deemoedig dulden. Uit het Engels van Norman Angus.’ Daarop verliet hij de winkel, naar de deur geleid door de nogmaals buigende Joachim Dijkman.

Deze was hoogrood toen hij bij de jongedame terugkwam, die hem ontving met de opmerking: ‘Wat een mensen zijn er toch... Ik heb uw geduld bewonderd.’

Het was de eerste keer na zijn schooltijd dat iemand iets van hem bewonderde; de principalen maakten alleen aanmerkingen, en nu in deze zelfde winkel waar hij zoveel schimpscheuten deemoedig had moeten slikken, zei de liefste jongedame van de stad tegen hem dat ze hem bewonderde. De grond zonk weg onder zijn voeten. Zijn hart bonsde en de stem in hem - maar het was reeds lang niet meer de zakenstem - juichte: Liefste, liefste, heerlijk meisje. En hij stamelde: ‘O neen... het is niets... het is mijn plicht.’

‘Wat was dat voor een roman?’ vroeg de jongedame vriendschappelijk-nieuwsgierig.

Joachim haalde gezwind het boek; het leek hem of hij zweefde.

Het meisje keek het niet in, maar vroeg: ‘Is het werkelijk zo mooi?’

‘Ik weet het niet.’

Joachim wilde háár niet beliegen; háár in geen geval. Hij had het boek zelf niet gelezen, en als ze het kocht en las en er niets aan vond, dan zou ze denken dat hij ook maar de eerste de beste boekhandelaarsbediende was. Daarom herhaalde hij: ‘Ik weet het niet. Ik geloof van wel.’

‘U heeft me aan het twijfelen gebracht,’ lachte de jongedame.

‘Anders had ik deze verzenbundel willen nemen.’ En ze wees op een smetteloos wit bandje met gouden letters: *Sonnetten aan een vriendin.* ‘U heeft me daarnet zo goed geraden,’ vervolgde zij, ‘nu moet u het nog eens doen.’

Joachim mediteerde een paar seconden. Wat een heerlijke benen had ze, dacht hij, terwijl hij naar de grond keek. Met haar samen te zijn en die lieve benen... slechtaard, slechtaard, daar was weer de drift, die vunze opwinding. Hij durfde haar niet meer aan te zien. Maar zacht antwoordde hij: ‘Er zijn weinig romans die je herleest. Maar verzen, telkens opnieuw.’

‘Dat is waar,’ beaamde de jongedame gretig. ‘Dat is net de spijker op de kop.’ En ze keek hem teder en beschermend aan. ‘Goed. Dit dan.’

‘Mag ik het u laten bezorgen?’

‘Heel graag. Willy Roosendaal met s. Westerbuitensingel twaalf.’

O Willy, liefste Willy, dacht Joachim terwijl hij haar naam in het winkelboekje schreef. En het was goed dat toen precies de baas terugkwam van het theeuurtje thuis en de zaak binnenstapte, zodat Joachim niet verder denken kon, maar gedwongen werd zijn laatste restjes zelfbeheersing bijeen te schrapen.

Aan de deur lachte het meisje hem nogmaals toe. Melodieus bleef haar ‘Dag meneer’ in de winkel nazingen, toen Joachim zich weer omkeerde zonder haar na te kijken, omdat hij meende dat de baas hem in de gaten hield. En deze vroeg ook meteen: ‘Zijn er nog meer klanten geweest?’

Op de toontafel lag de nieuwe vertaling van Norman Angus nog altijd tussen de verzenbundels. En terwijl Joachim ze opruimde, meende hij nog aldoor het aroma van het meisje te ruiken dat al deze boeken in haar handen genomen, en hemzelf bewonderd had.

Even later besloot hij de roman die haar geur bij zich droeg, mee naar huis te nemen om eens door te kijken.

XII
Uit voorraad leverbaar

Het publiek weet niet half hoeveel een goede boekhandelaar moet doen om een boek te verkopen. Toen Joachim Dijkman zijn baas verteld had dat er een klant geweest was die eerst de recensies van de nieuwe vertaling van Norman Angus wilde afwachten, ging de patroon zonder dralen naar de telefoon, belde het nummer van 'Het Nieuwe Nieuwsblad, waarin opgenomen De Vaderlandse Volkskoerier (sinds 1839)', en vroeg naar de heer Steven Walstra, chef en alleenheerser van de afdeling Kunst en Letteren. Walstra was weliswaar geen vriend van hem - hij verkeerde in hogere kringen dan die waarin een boekverkoper, ook al was hij eigenaar van een bloeiende zaak, zich pleegt te bewegen - maar hij meende dat de voormalige schoolkameraad hem niet geheel vergeten zou zijn. Tenslotte was de naam van zijn zaak bekend genoeg in de stad.

De literaire krantenman, breeduit gezeten in zijn benauwde hok voor een bureau dat meer dan bedekt was met papieren, kranten en nog in cellofaan gesloten boeken, zodat er slechts weinig plaats overbleef om behoorlijk te schrijven, toonde zich welwillender dan men uit zijn vaak zure recensies zou vermoeden, en begon op de vraag van de boekhandelaar, of hij gauw het genoegen zou hebben een bespreking van Norman Angus' *Het*

deemoedig dulden te lezen, ampele uitleg te geven dat het zo vreselijk druk was; dat de ander zelf wist hoeveel boeken er dagelijks verschenen; dat hij alleen stond voor al het werk; dat het immers met het nodige verantwoordelijkheidsgevoel moest gebeuren en niet aan de eerste de beste kon worden toevertrouwd, vooral wanneer het een belangrijke publikatie betrof. Kortom, hij zou zien in hoeverre hij hem van dienst kon zijn. Was het zo'n bijzonder boek? Ja, natuurlijk, in dat geval was er alle reden voor dat het eerder aan de beurt kwam. Deze week nog? Dat kon hij niet beloven. Maar hij zou zien. Gaarne. Dag meneer, tot genoegen.

Steven Walstra zuchtte en zocht in de stapels boeken die voor hem lagen. Het was moeilijk iedereen te vriend te houden, maar met boekhandelaars was dat gelukkig niet zo lastig als met boekenschrijvers. Hij, de alleengevolmachtigde beoordelaar van kunst en letteren, werd door deze laatsten meer en meer miskend, naarmate de lezerskring van Het Nieuwe Nieuwsblad zijn opinie hoger ging achten en haar eigen waardering van de zijne afhankelijk begon te stellen. Daar had je weer zo'n boekhandelaar. Het deed hem werkelijk goed te vernemen dat het publiek tot zelfs in zo'n winkel om zijn mening vroeg en geen boeken wilde kopen die hij niet aanbeval. Hij was trots op de taak een mentor van de massa te mogen zijn, en in zijn hart stond de kernspreuk ‘Kunst aan het volk’ diep gegrift. Maar van de kunstenaars zelf moest je het niet hebben. Deze verwaande windbuilen hielden zich steeds verder van de menigte, en Steven Walstra had al vaak tussen de regels door hun mentaliteit gekenschetst met de veelterm ‘het vervloekte estheticisme van deze individualistische tijd’, die hij zelf zo mooi vond. Zijn stem was evenwel die eens roepende in de woestijn geweest. Behalve dan tegenover het publiek, dat meer en meer naar hem luisterde en hem gelijk begon te geven. Het zou gaan zoals hij het altijd voorspeld had: de volksschrijvers - de ‘Zangers van het regionale’ had hij ze menigmaal genoemd -

zouden het winnen van de nieuwlichters die met al hun ismen en moderniteit een taal spreken die noch door het verstand, noch door het hart geheel te vatten is. Het was zijn rotsvaste overtuiging dat alleen zulke schrijvers groot te noemen zijn die ook door de gewone man op straat begrepen kunnen worden, die hem een bemoedigend uitzicht op het leven, troost en ontroering weten te geven en het gemoed van iedere lezer verrijken. Daarnaar had hij immers zelf ook altijd getracht, en menige recensie van een waardeloos boek had hij moeizaam uitgedijd tot een lyrische ontboezeming van de idealen die in hem leefden. Geen wonder dat het publiek hem dan ook voor een veel groter figuur hield dan wie ook van degenen die de boekjes schreven die hij besprak.

Steven Walstra nam het gezochte recensie-exemplaar, sloeg de knieën over elkaar, leunde achterover in zijn kantoorstoel die naar achteren kon wippen, en begon met zijn vouwbeen het cellofaan open te snijden om te kijken wat er in dat nieuwe boek stond. Hij ontdekte al gauw achter het titelblad de noot dat het werk oorspronkelijk in het Engels *Mysteries van de pijn* heette. De vertaler had er ‘Het deemoedig dulden’ van gemaakt; voorzeker een fijn trekje, minder prikkellectuur-achtig, meer de ethische waarde beklemtonend en ook veel meer op-de-man-af. Tenslotte kan toch maar geen volk ter wereld ‘ons Hollanders’ evenaren in het uitwerken en duidelijk onderstrepen van zedelijke normen en waarden, vond hij. Wij zijn in de grond gegraven een hoog-ethisch volk, hoeveel rare kostgangers er ook tussendoor mogen lopen, waar of niet?

De semi-Steven met wie hij steeds zulke alleenspraken hield, beaamde het ten volle. En zo'n vertaler - hoe heette hij ook weer? - eens kijken: Felix Tromp - die had het als Hollander toch ook heel fijn aangevoeld dat het niet op de mystiek aankomt maar op het dulden, niet op de droom maar op de daad. En in den beginne was de daad. Juist, zo en niet anders zou hij zijn bespreking

beginnen, hoe ook de verdere inhoud van het boek mocht blijken. ‘Deemoedig’ was een adjectief dat ook ‘moed’ in zich behelste. Dit zou hij in elk geval in zijn slotparagraaf over de vertaling goed doen uitkomen en hij wilde ook, als de beschikbare ruimte het toeliet, ingaan op de prachtige alliteratie van ‘deemoed’ en ‘dulden’ met de esoterische connotatie van ‘geduld’.

Hij wilde zich hier slechts even prepareren, dan behoefde hij thuis niet zo lang te lezen. Zijn tijd was toch al krap, en dan, meer dan vijftien jaren routine hadden hem geleerd dat de meeste boeken niet zo heel veel van elkaar verschillen. Met hier en daar een brokstuk te lezen, was je er in een kwartier achter waar een schrijver naartoe wilde. Vooral bij onze Nederlandse auteurs die nooit gecompliceerd zijn met hun intriges. (Gelukkig maar; recht en slecht, recht door zee, jongens van Jan de Wet!) Een tweede kwartier was dan gewoonlijk voldoende om te zien of de schrijver werkelijk gekomen was waar hij wezen wilde. De stilistische en ethische waarde merkte je vanzelf, voor het geval die er waren, en in een uur kon een geroutineerde man als Steven Walstra gemakkelijk een behoorlijk en lezenswaardig stuk schrijven. Zodat je op een gemiddelde van anderhalf uur per boek kwam. Dat was ook meer dan genoeg. De meeste auteurs waren zoveel belangstelling niet eens waard, maar ook uit dit kwade kwam het goede voort, dat men nu tenminste ook Steven Walstra's mening over soortgelijke onderwerpen leerde kennen.

Dat waren evenwel nevenbeschouwingen. Wat was de inhoud van dit prettig gedrukte *deemoedig dulden*? Hij sloeg een willekeurige plaats op, niet te ver van de eerste bladzij. Slaan, schelden, uitgestoken hand. ‘De melkboer zei...’ Het viel hem mee, dit zweemde erg naar het regionale. Maar wáár speelde het dan? Zou het op de eerste bladzijde staan? Neen. Nu, hij zou het wel vinden. Holland was het zeker niet. Er kwam iets van oorlog in voor, en daar zijn we, God-zij-dank, met ere en vertrouwen al bijna een

halve eeuw buiten gebleven. Wacht, dit was ook een gewichtig punt: of het boek een pacifistische strekking had. Daar voelde Walstra machtig veel voor; zijn sterk en groot lichaam zou hij niet graag als doelwit voor kanonnen en mitrailleurs zien gebruiken. Evenmin als hij ooit behoefte gevoeld had een medemens om het leven te brengen. Had hij geen gelijk dat wij een hoog-zedelijk volk zijn?

In deze verworden tijd waren er echter boeken die zomaar open en schaamteloos iets barbaars als de oorlog verheerlijkten, althans met een soort van wellust beschreven. En eerlijk gezegd, in dit opzicht vertrouwde hij geen enkel oorlogsboek volkomen. Behalve dan 'De wapens neer', een groots epos dat zijn jeugd had verblijd. Omdat hij ze niet vertrouwde, las hij zulke oorlogsboeken meestal van a tot z, griezelend en een beetje geagiteerd bij de wrede passages - om daarna een vlammend en verontwaardigd artikel te schrijven tegen 'de beestachtige en mensonterende krijgstonelen waarvan dit werk zulk een schrille en realistische voorstelling geeft.' Gelukkig dat al die anti-kerncentrale-schrijvers ook vredelievende lieden waren, die zich niets lieten wijsmaken door de militaristische kliek.

Onverklaarbaar genoeg had zijn hoofdredactie een paar maal de aanmerking gemaakt dat hij zich te pacifistisch toonde in zijn stukken - alsof iemand dat ooit teveel kon zijn - en geëist dat hij zou inbinden. Ook zij vonden de oorlog niet goed, enzovoorts, maar men moest zijn medemensen niet kwetsen met al te scherpuitgesproken opinies. Het publiek was een heterogene massa, en er waren immers ook veel goede en hoogstaande mensen, zelfs professoren, die een oorlog nu en dan onvermijdelijk achtten, zoal niet verdedigden. Enfin, hij moest zich matigen.

Inwendig had Steven Walstra de schouders opgehaald, zich geërgerd, maar wat kon hij verder doen? De krant was niet van hem, en daarom poogde hij door een veelbetekenend zwijgen of

door reeksen van puntjes in zijn artikelen die dingen uit te drukken die hij niet meer zeggen mocht.

Hij merkte ook weldra dat hij met deze onschuldig beginnende roman van Norman Angus voorzichtig moest zijn. De hoofdredactie zou zich stellig geen tijd gunnen erover na te denken dat de ethische titel ervan zowel een pleidooi voor oorlog als voor vrede inhield, zodat hij, Steven Walstra, gerust zijn gang zou kunnen gaan. Een hoofdredactie was meestal te geïrriteerd en te eigengereid om daar rekening mee te houden. Neen, dit boek zou hem meer kosten dan anderhalf uur; maar de oorlogsscènes verzoetten veel. Zou zo'n Norman Angus zelf ook al deze rampzaligheid hebben meegemaakt? In dat geval was mooi-schrijven daarover nauwelijks een kunst. Hij moest het jaartal van het origineel eens zien uit te vinden, thuis, in een of andere nieuwere literatuurgeschiedenis. Als de man tenminste beroemd genoeg was om al bij zijn leven in zulke werken te compareren. Hij herinnerde zich niet dat hij hem ooit was tegengekomen. Hij zou...

Daar ging weer de telefoon. Maar met zachte belletjes, hetgeen betekende dat iemand-van-de-krant-zelf hem spreken moest. De hoofdredactie.

'Ja meneer. Ja zeker, meneer. Goed meneer. Ik had juist iets onder handen. Ik zal er voor zorgen. Maandagavond. Komt in orde, meneer. Tot uw dienst.'

Daar! Die vonden altijd weer een nieuw karwei voor hem uit. Alsof hij nog niet genoeg te doen had. Ze werden niet eens geïmponeerd door de grote stapels boeken die voortdurend groeiden op zijn schrijftafel. Goed, ze zouden hun zin hebben. Een groot literair artikel met een beschouwing over internationale verbroedering, had de kerel gezegd. Goed, de idioot zou zijn zin hebben. Grandioos toeval dat hij net met dit boek van Angus in de hand zat. Daar zou hij nu vanuit gaan. Meteen twee karweitjes in één. Als je dat niet deed, lieten ze je zelfs geen tijd om te ademen.

Walstra treuzelde een beetje. Hij had geen zin om nog iets uit te voeren. Boven het gazen gordijntje van zijn raam zag hij nog juist drie boomtoppen en een plekje lucht. Honderden uren van zijn leven had hij al naar ze gekeken; want bijna vijftien jaar is lang. Zij hadden hem dikwijls inspiratie toegewuifd, en altijd de nodige rust. Hij hoefde ditmaal niet lang te staren. Toen de klok zes uur wees, stond hij op en ging naar huis.

Daar was hij bars tegen zijn vrouw en kinderen, die terzakekundig besloten: 'Vader heeft het weer druk, jongens. Stil een beetje.' En na het eten sloot Walstra zich inderdaad, zonder nog één overbodig woord te spreken, in zijn studeerkamertje op en begon aandachtig *Het deemoedig dulden* te lezen, terwijl hij hier en daar in de marge een klein streepje zette of (om het boek niet te bederven, dat immers geld waard was) op een velletje papier aantekeningen maakte met verwijzing naar bladzijde zo-en-zoveel.

Het lezen nam de hele avond in beslag en nog een groot stuk van de nacht, want hij moest nauwkeuriger zijn dan anders. Toen ging hij slapen, en de volgende morgen wist hij het. Het zou een meesterlijk artikel worden, en de hoofdredactie zou trots op hem zijn, al zou ze wel weer niets daarvan laten blijken, want zo waren die heren wanneer ze eenmaal aan het bewind waren. Snel bande hij deze opstandige gedachte weer uit zijn hoofd, opdat ze zijn vreedzame en goede stemming niet zou bederven. Stemming was voor hem toch de voornaamste factor; die kon hij effectvol overbrengen in zijn grotere, leidinggevende artikelen.

Nadat wederom een werkdag verstreken was, scheen Walstra tot de conclusie gekomen dat het boek slechts bijzaak was, de grote lyrische tirade die hij zou schrijven over broederschap en de loopgraaf als symbool van de scheiding tussen de volkeren, was de hoofdzaak. Bij nader inzien bleek hem die roman niet eens zo bijzonder geslaagd; Angus dwaalde immers telkens af naar de

erotiek, die niets met zulk een onderwerp van algemeen belang te maken had. Maar het boek werd waardevol door de gelegenheid die het hem bood er zijn eigen kritische beschouwing aan vast te knopen: dat beheersing en tucht op het zo gevaarlijke gebied van de erotiek de machtigste hulpmiddelen waren om te komen tot een algemene verzoening van alle volkeren der aarde. Het respecteren van de vrouw, van de huwelijkstrouw, van huisgezin en eigen haard, ziedaar de grondslagen van een betere toekomst. Ook het boek van Norman Angus duidde, zij het maar vaag en uit de verte, daarheen. En dat deed hem plezier.

Hij zou beginnen met te wijzen op de individuele verdraagzaamheid en de zelfbeheersing. Dat er nog steeds te velen zijn die hun boze instincten uitleven en onschuldige medemensen lichamelijk letsel toebrengen. De roman van Angus begon ook met de beschrijving van zulk een episode, als inleiding tot de oorlog. Dat was goed van hem gezien; hierdoor kreeg het op zichzelf onbetekenende voorval dat een melkboer zijn vrouw sloeg, een algemeen-menselijke symboolwaarde, en kreeg Steven Walstra de mogelijkheid aan het geheel zijn eigen levensleer te demonstreren.

Magistraal werd het artikel. Reeds in de namiddag schaarde zich zin na zin in zijn hoofd. Hij behoefde ze slechts op te schrijven. Maar niet hier, in de profane omgeving van zijn krantenhok, o neen, hier zou het onmogelijk zijn de woorden hun ware wijding te geven, en snaren aan te roeren waarvan de trilling gaat van hart tot hart. Bij zijn schemerlamp thuis, als de avond innigheid bracht, daar zou hij de formuleringen die bezig waren in hem te ontstaan, nauwkeurig kunnen vastleggen. Dat was nog heel wat anders, zulk op-de-man-af schrijven, dan de goedkope parafrase door middel van een verhaal, zoals Norman Angus het deed. Tenslotte was het een eer voor deze buitenlander de basis te mogen leveren van een pleidooi dat straks door een groot aantal regeringspersonen, misschien zelfs door ministers zou ge-

lezen worden. En om zijn lezers aanstonds te pakken, zou Steven Walstra beginnen met de inhoud van *Het deemoedig dulden* in het kort na te vertellen, het te gebruiken als een soort van parabel waaruit hij dan de wijsheid van zijn eigen verbroederingstheorie zou kunnen distilleren.

Het ging zoals hij verwacht had. Het roze licht van zijn schemerlamp weefde milde avondstemmingen om hem heen, waarin zijn ziel verdromen kon. Zijn vingers gleden over de toetsen van zijn personal computer als een kano over maanverlichte vijvers. En toen het al middernacht geslagen had, zat Steven nog steeds over zijn vele volgetypte papieren gebogen, waarop talloze doorhalingen en talloze verbeteringen op het allerlaatste moment nog met de hand waren aangebracht. Hij ging slapen met het gevoel een meesterstuk geleverd te hebben, en zonder het minst te vermoeden welk een teleurstelling de morgen hem brengen zou.

Want toen hij daags daarop zijn stuk overlas, miste hij toch daarin het emotionele, overweldigende, dat hij zelf onder het schrijven gevoeld had. Zijn beter-weten waarschuwde hem dat hij in dit artikel beneden zijn eigen maat gebleven was, en dat hij zo'n prachtige kans om bij iedereen een goede beurt te maken, niet half-onbenut mocht laten voorbijgaan. Maar de tijd werd al te kort, te krap om opnieuw te beginnen, daar het stuk al overmorgenavond moest verschijnen. Wat kon hij doen?

Toen doorschoot hem een lichtende inval. Zijn genie liet hem toch niet in de steek. Hij bewaarde nog een map met allerlei opstellen en ontboezemingen uit de tijd kort voor en kort na zijn huwelijk. Ze waren nooit gepubliceerd, omdat hij ze te goed en te literair-verzorgd voor de krant gevonden had, en omdat hij zichzelf er ook te goed voor vond om bij allerlei uitgevers bedelaartje te gaan spelen. Later, had hij bij zichzelf gezegd, later... En heimelijk voegde de semi-Steven met wie hij samenleefde eraan

toe: later, als je beroemd bent, dan zullen ze erom smeken dit proza te mogen publiceren; dan zal het een hele hoop geld waard zijn. Het was een soort van kapitaal aan toekomstige beroemdheid en welvaart geworden, de *goodwill* van zijn eigen persoonlijkheid.

In moeilijke ogenblikken teerde hij op de wetenschap van dit bezit, en nu... nu besloot hij het offer te brengen van één klein gedeelte daaruit, als het ging, ter wille van een belangrijke schrede voorwaarts naar het grootse doel: als Meester erkend te worden door de anderen, die reeds lang - zij het vaak ten onrechte, niemand wist dit beter dan Walstra - als kleine meesters golden.

Met een lichte huiver van ontroering opende hij de map waarin deze stukken geordend lagen, en die hij zo lange tijd achter in de bovenste lade van zijn schrijfbureau geborgen had, zonder er ooit toe te komen er nog in te kijken. Alsof hij gevreesd had zichzelf daarmee een desillusie te bezorgen. Waarom had hij er nu opeens aan gedacht? Was thans de tijd gekomen? Daarmee had hij zichzelf zo vaak getroost in de korte momenten van tegenslag en miskenning: ‘Steven Walstra, eens komt ook jouw uur, en dan...’ Toch had hij zichzelf nooit toegestaan van zijn kapitaal gebruik te maken. En nu deed hij het toch. Wilde dit niet zeggen dat de tijden rijp geworden waren voor hem?

Hij las de ‘Inhoudsopgave’ door, die bij de stukken in de portefeuille lag. De stukken zelf in te kijken, zou voor hem gelijk gestaan hebben met de ergste profanatie. Eén titel leek hem niet ongeschikt. Deze luidde: ‘Broeders, waar zijt gij?’ Dit vormde meteen een prachtige krantenkop. Hij zocht het stuk op en las het door. Inderdaad, dát was iets. Kon hij vandaag nog maar zó schrijven! Hij had in de jaren tussen toen en nu oneindig veel geleerd, maar dit jonge, vurige, overrompelende, waar was het gebleven? Als al het andere even sterk was, dan werd het werkelijk tijd voor zijn beroemdheid, en moest hij eigenlijk deze keur-

collectie toch maar intact laten. Hoewel één keer... één keertje maar... hij moest toch één keer beginnen. Het kon een prachtige inleiding worden voor het lang begeerde topstadium van zijn bestaan. Hij moest wel zwichten voor zichzelf. Goed dan, alleen deze ene keer, en dan de grote slag, de erkenning van zijn beroemdheid boven allen.

De enige moeilijkheid die nu nog restte, was het geslaagde gedeelte over Norman Angus' boek aan het andere vast te werken, zonder dat de las in de gaten liep of het ene stuk van het andere nadeel ondervond. Maar dat was tenslotte een kwestie van vakmanschap, van journalistieke handigheid. Hier een woordje weg, daar een woordje bij, twee volzinnen even anders laten lopen, een paar alinea's verbinden met ‘daarom’ en ‘evenwel’, en klaar is Kees. Dat kostte niet meer dan een half uur, en hij kon het stuk mooi bijtijds doorgeven.

Jammer dat er een zondag tussen lag. Wat zou de hoofdredactie zeggen, als ze de proeven in handen kreeg? Nog anderhalve dag, en hij zou het weten.

Nog anderhalve dag, en ze zouden merken dat ook een boekbespreking geniaal kon zijn, en baanbrekend. Dat een Steven Walstra voor geen enkele opgaaf, hoe moeilijk ook, terugschrok.

Zouden ze het erkennen? En die erkenning in daden omzetten? Het werd hoog tijd, en anders... Dan moesten die heren maar afwachten of de concurrentie geen beter oordeel had dan zij. Of ze nog lang van de medewerking van een Steven Walstra zouden kunnen profiteren zonder dat ze hem behandelden zoals hij verdiende.

Hij glimlachte tegen zichzelf; bemoedigend, goedkeurend, misschien ook een beetje twijfelend. Maar hij was voorlopig tevreden, en gaf *Het deemoedig dulden*, dat in het Engels ten onrechte *Mysteries van de pijn* heette, een ereplaats in het midden van zijn welvoorziene boekenkast.

XIII
Er moeten ook engelen zijn

Geen ogenblik was ze Joachim Dijkman meer uit de gedachten geweest. Hij herhaalde voortdurend haar naam: Willy Roosendaal, Willy, Willy, en had daarbij de sensatie te verwijlen in besloten oriëntaalse parken, waar de bloemen ruiken naar muskus en specerij, en waar een lauwe amberzoete bries het naderen meldt van een geheimzinnige liefste, die hem meelokte naar het schemerdonkere rozenprieel in de vallei.

Maar hij wist nu precies hoe zij er uitzag. En telkens opnieuw trachtte hij zich haar beeld voor de geest te brengen. Zoals ze gestaan had, hier in de winkel. En anders: hoe ze thuis zou zijn, in een gewone jurk die toch buitengewoon was. En op haar slaapkamertje, zonder jurk, stil op de rand van haar bed gezeten, alleen, en wachtend op hem.

Zo zat hij immers zelf ook 's avonds, een uur lang; was hij bij haar, vleide en pleitte... En als hij dan eindelijk in bed lag, kon hij de slaap niet vatten van al het denken aan haar. Als er niet een punt was geweest waarop zijn waakdromen gemakkelijk overgingen in die van slaap, zou zijn gezondheid wanhopig in gevaar zijn geraakt. Want ook eten kon hij alleen nog met moeite. Het leek alsof zijn keelholte zich vernauwd had en weigerde voedsel door

te laten. Zo gauw hij aan haar dacht, kon hij nauwelijks meer slikken. Soms beving hem een lichte béving, en begon hoorbaarwild zijn hart te bonzen, zodat men denken kon dat plotselinge koorts hem overvallen had. Indien het mogelijk was de psychothermie te meten, zou het instrument zonder mankeren bij hem ‘Willy’ hebben aangewezen, op een streepje dicht nabij het absolute kookpunt.

Bovendien wist hij waar ze woonde. En die plaats, ofschoon ze verre van bijzonder was, scheen onmiddellijk nadat hij het meisje gezien had, een onweerstaanbare aantrekkingskracht op hem uit te oefenen.

Hij verzuimde geen enkele maal als hij de deur uit moest, zijn weg zo te kiezen dat hij langs nummer twaalf van de Westerbuitensingel kwam. Al moest hij daarvoor haast een kwartier omlopen. Dat was gemiddeld vijfmaal per dag. En hoewel nummer twaalf er precies zo uitzag als veertien en zestien, en uit geen van deze huizen een vriendelijke stem kwam die: ‘Dag dierbare Joachim!’ riep, noch een smalle, zwart behandschoende hand die hem toewuifde, bleef zijn begeerte om daar te zijn, gewoon maar de lucht in te ademen die dicht bij de lucht was die Zij gebruikte, zo groot, dat hij 's avonds niet zomaar haar woning voorbijliep, almaar op en neer, op en neer, van de ene hoek tot de andere en weer terug, schuw opziend of hij in de gaten liep, of er geen mensen waren die hem uitlachten - en tegelijk vechtend met de hoop dat men het merken zou, dat vooral Willy het merken zou en... Misschien kwam ze net naar buiten, moest ze juist uitgaan of kwam ze net thuis en zouden ze elkaar ‘heel toevallig’ ontmoeten. Want hij wilde toch eigenlijk weer niet dat ze zou ontdekken dat hij hier schildwacht liep. Zou ze hem nog willen kennen? Zou hij nog in haar aandacht bestaan?

Vergeefs trachtte hij zich voor te houden dat hij gek was en zich als een onnozele idioot aanstelde. Hij scheen er behoefte aan te

hebben, en deze drang was groter dan zijn wetenschap dat zulke dingen feitelijk ridicuul waren. Bovendien, er waren misschien duizenden meisjes slechter of beter, doch er was maar één Willy Roosendaal in de wereld, het kwam er dus niet op aan of hij zich dwaas gedroeg om harentwil. Dit was ongetwijfeld een verstandige gedachte van hem.

Zulke toestanden kunnen echter niet blijven duren. Zijn moeder had hem al een paar maal onderzoekend aangekeken aan tafel, en een beetje gezucht. Grote zoons zijn heel aardig, vond ze; maar met de jaren komen ook de streken, helaas. De bazen hadden ook al enkele keren geklaagd over zijn verstrooidheid. Hij had een jongeman - blijkbaar een corpsstudent - een halve minuut te lang op zijn pakje laten wachten, omdat hij stond te suffen voor de woordenboekenkast. Toen was het heertje begonnen op te spelen, en had de baas naderhand herrie gemaakt.

Hoe moet het gaan als ik op deze wijze nog weken en weken moet leven? vroeg Joachim zich met angstig hart af, maar niet langer dan een seconde, omdat zijn denken weer naar Willy terugvluchtte en hem geen rust liet voor hij zich weer alles te binnen gebracht had: haar gezicht, haar gebaren, haar benen, haar stem...

Het noodlot was hem echter gunstig, en bespaarde hem het jarenlang wanhopig wachten waarmee het leven van zoveel anderen naar-het-schijnt bedorven wordt. Want ook de jongedame was hem niet vergeten, al had hij niet zo'n opwindende indruk op haar gemaakt als zij op hem. Maar ze had heel goed gezien dat hij weg was van haar. Dat waren ook nog allerlei andere jongemannen geweest, dit poëtisch boekhandelaartje was evenwel zo hulpeloos daarbij, zo verschrokken-van-zijn-eigen-prestatie, dat ze hem juist hierom wel erg aardig vond en veel gemakkelijker dan al die snoeshanen bij haar op kantoor, die flirtten en een mondvol flauwe praatjes hadden, maar waar verder niets bij zat. Kraak noch smaak.

Heel toevallig, alsof haar ziel precies zulke dingen zat na te speuren, had ze gemerkt dat hij haar naliep, als een verliefde schooljongen voor haar deur op-en-neer beende. Ze had erom willen lachen, maar het ging niet van harte. Ergens stokte deze lach en werd vertedering. Zo'n goeierd! Was het omdat hij meende dat ze verzen las? Zij was ze dan toch maar gaan lezen, voordat ze het boek aan tante Amalia op haar verjaardag gaf. En goed beschouwd waren verzen toch ook heel mooi, al was het op een andere manier dan haar dweperige tante beweerde. Hij had gelijk, die jongeman - komiek kon hij ook kijken, met zulke grote verschrikte ogen, en ze dan verlegen neerslaan - hoe zei hij dat ook weer? Een krans van bloemen uit te gieten, zacht op u neer? Goeierd.

Toen ze merkte dat hij trouw terugkwam en zich door haar onzichtbaarheid niet liet terugschrikken, begon ze meer en meer aan hem te denken en te verlangen naar het avonduur, waarop hij er weer zijn zou, stap-stap, arme stakker...

Eens had hij overgeslagen, ze had gewacht en gewacht, en haar onderlip stukgebeten. Flauwerd, zei ze tegen zichzelf, jesses, het lijkt wel of je zo'n kwibus nodig hebt. Maar ze had gewacht tot het al heel laat was, en het huilen haar nader stond dan het lachen. In bed had ze besloten hem de eerste keer de beste dat hij weer langs kwam, kwasi-onschuldig tegemoet te gaan. Als hij maar kwam... Ze had het eerder moeten doen, het speet haar zo. Hij was niet de eerste de beste; hij zou haar begrijpen; hoe dikwijls had ze niet eenzaam op dit kamertje liggen wachten op het ongewone, het verrassende dat in haar leven gebeuren moest; het bijzondere waarvoor ze alleen leefde. O, als hij maar kwam... Zou hij ziek zijn? Of boos? Of had hij een ander meisje ontmoet? Er zijn van die meiden die onmiddellijk...

Zacht snikkend viel ze in slaap.

De dag daarop, maandag, bracht uitkomst. Ze wist niet hoe het kwam, maar direct nadat de krant er was - als ze van kantoor

kwam vond ze die altijd in de bus en nam hem mee naar boven - viel haar oog op een met dikke kop gedrukt artikel, waarin de naam Norman Angus een paar maal voorkwam. Op hetzelfde ogenblik moest ze weer aan het boekverkopertje denken, en onwillekeurig bleef ze staan op de gang en keek vluchtig het stuk door. Juist, nu was ze er. *Het deemoedig dulden* door Norman Angus, dat was het boek dat ze bij hem gezien had, de roman die hij zo mooi vond. Die meneer van de krant vond het blijkbaar ook een schitterend werk, dat hij er zo uitvoerig over schreef. Dit bracht haar op een idee, dat zij zonder dralen wilde uitvoeren.

'Ik ben direct terug,' riep ze naar binnen, terwijl ze de krant op een stoel gooide. Waarna zij de trappen weer afholde, zonder haar kostjuffrouw de tijd te laten te protesteren. Ze was buiten adem en moest zichzelf door erg langzaam lopen tot kalmte dwingen voor zij de boekhandel binnenstapte waar Joachim Dijkman werkte.

Ze zag direct dat hij niet alleen was. De baas zat achter in een hok voor zijn bureau te werken, en kon zien wat in de winkel gebeurde. Maar het enig nodige was dat de jongen in de gaten kreeg dat hij haar niet onverschillig was. Misschien zou hij zich ditmaal minder links gedragen dan de eerste keer.

Joachim moest zich vasthouden aan de koopjestafel toen hij haar zag binnenkomen. Als een engel plotseling met witte vleugels en al in de winkel was neergedaald, had hij er niet duizeliger en verbouwereerder bij kunnen staan. Maar zijn praktische zin protesteerde onmiddellijk: ellendig dat die ouwe nog niet naar huis is om te eten; nu is er geen denken aan iets liefs tegen haar te zeggen, en hoe moet het dan gaan? Als deze kans ongebruikt voorbijgaat, dan zal ze zeker geloven dat ik een sukkel ben voor wie ze niets betekent. Ze moest eens weten... God, Willy, als ik je nú eens zeggen kon, alles wat ik op het hart heb, al deze lange angstige dagen al.

Zij groetten elkaar vormelijk, als vreemden. Maar beiden sloegen ze ditmaal de ogen neer, en ook de jongedame stamelde, toen ze hem vroeg naar die mooie roman waar hij onlangs over gesproken had.

'O ja!' juichte Dijkman, en hij snelde reeds weg om het boek te gaan halen. Hij had het wel willen zoenen van pure vreugde.

'Het moet prachtig zijn, staat in Het Nieuwe Nieuwsblad van vanavond,' zei ze toen hij terug was met de roman van Angus. En ze keek hem doordringend aan, zo van onder haar diepe gewelfde wenkbrauwbogen, terwijl zij het hoofd iets voorovergebogen hield. Zou hij haar begrijpen, het doel van haar bezoek verstaan?

'Heerlijk,' zei Joachim. Het was onzinnig om 'heerlijk' te zeggen, maar dit woord was het enige dat in hem leefde.

Het boek was een beetje duur, aanmerkelijk duurder dan de sonnetten geweest waren. Ze wilde echter in geen geval weggaan zonder hem getoond te hebben dat zij zijn oordeel op prijs stelde. Het boek moest een onderpand tussen hen beiden vormen.

'U heeft toch gelijk gehad; u heeft er kijk op,' sprak ze lief.

Joachim wierp een wanhopige blik naar het kantoortje achter in de winkel. De baas zat maar te schrijven als een bezetene.

'Ja...' fluisterde hij. 'U...' Hij kwam niet verder. Het wilde niet over zijn lippen, dat wat hij zeggen wou: u heeft mij geïnspireerd! Hij keek haar aan met smekende, dwalende ogen, die de smachtende aanblik niet durfden volhouden.

Zij kwam hem echter te hulp, zoals men een klein jongetje overeind helpt. 'Ik hou mij aanbevolen als u later nog meer goede romans weet. Deze wil ik graag meenemen.'

'Goed,' zei Joachim. 'Heel graag. U wilt het zeker bezorgd hebben.'

Het meisje knikte.

'Heerlijk,' vervolgde de ander, automatisch, alsof hij in zijn slaap sprak. 'Westerbuitensingel twaalf, nietwaar?'

‘Wat weet u dat goed. Een zeldzaam geheugen heeft u.’

Dijkman dacht dat hij twaalf voet boven de grond zweefde. Alles wankelde. Hij moest wat zeggen. Hij kon niet zo blijven staan, zo, zo... In een halve minuut zou ze weg wezen, en dan zou alles verloren zijn, alles. Zakenman, kom mij te hulp; zakenman, kom mij te hulp, bad hij tot zichzelf. En de zakenman liet hem niet in de steek.

‘Ik zal ervoor zorgen dat u het vanavond nog krijgt,’ sprak hij met toonloze stem.

Willy begreep hem onmiddellijk.

‘Brengt u het zelf?’ vroeg ze zacht. ‘Dan kan ik het meteen betalen, want ik heb niet zoveel geld bij me.’

Joachim knikte slechts. Om zich te excuseren, antwoordde hij: ‘Het is een kleine moeite. Het ligt toch op mijn weg.’

‘U is wel vriendelijk. Kan het om negen uur?’

‘Natuurlijk, juffrouw.’

Hoe dankbaar was hij. Maar tot in zijn keel begon zijn hart te bonzen toen ze onder het weggaan, bij de deur, zodat niemand het kon horen, hem heel onschuldig inlichtte: ‘Wilt u tweemaal bellen? Want om negen uur ben ik misschien alleen thuis, ziet u.’

Heerlijke schat, wat betekent dat, wat zou ze daarmee bedoelen? vroeg Joachim zich koortsachtig af. Gelijk een onweer flitsten die onnozele, neen die schuldige vragen door zijn hoofd. Als ze alleen was, dan kon hij het haar zeggen; dan kon hij wat hij wilde, dan zou hij het misschien wel durven, hoog spel te spelen. O, eindelijk, eindelijk, als ze maar werkelijk alleen was, als er maar niet precies op dat moment bezoek kwam, als ze maar werkelijk ermee bedoelde wat hij er zo dolgraag onder verstaan wou; als ze maar niet onderweg van gedachte veranderde, uitging vóór negen uur.

Hij pakte het boek in en legde het bij zijn overjas, alsof hij bang was het te zullen vergeten. Nog drie volle uren, drie eindeloos-

langzaam voortkruipende uren. Hoe kwam hij ze door. Kwamen er nu maar een paar klanten... dat scheelde weer zoveel. En om half acht sloot de winkel; anderhalf uur moest hij dan nog wachten. Neen, hij ging niet naar huis om te eten; dat zeker niet. Hij zou geen hap door zijn keel kunnen krijgen, en bovendien, hij mocht zich eens verlaten. Thuis hadden ze altijd wat anders, en dan steeds hun vragen. Wat hij ná negen uur zeggen zou, dat was van later zorg, zou hem wel invallen. Dan was alles reeds voorbij. Wat voorbij? Hij beefde als hij eraan dacht. O tijd, o tijd met lamme vleugels... hier stond hij zowaar te dichten, midden in het magazijn. Hij moest opschieten.

Toen was het opeens al half acht en liep hij door het plantsoen, vlak bij de Westerbuitensingel, bang om uit de buurt te gaan, al kon je in anderhalf uur best twee keer dwars de stad door. Maar je weet nooit wat er gebeuren kan, een stremming van het verkeer, trams die niet meer gaan, en je verzuimt de ene grote kans, het heerlijke ogenblik dat de kern van je hele leven geworden is.

Met donker waren er weinig mensen in het plantsoen. Gelukkig. Ze zouden beslist iets aan hem gemerkt hebben, vreesde hij. Ondanks de kou dwong hij zich op een bank te gaan zitten. Zeker twintig maal keek hij op zijn horloge. Het leek wel of de tijd bleef stilstaan, enkel om hem te sarren. En straks, als hij bij haar was, zouden de minuten plotseling omvliegen. Tenminste als hij iets durfde te zeggen, en Willy niet aanstonds boos zou worden en woedend de deur voor zijn neus sloot. Zou hij durven? Wat zou hij zeggen? Hij wist het niet. De woorden wilden hem niet te binnen schieten. Het leek wel of hij alleen nog onzin wist te wauwelen. En buiten de winkel faalde ook zijn zakenstem, faalde alles.

Joachim stond op en liep voetje voor voetje, als iemand die zwaar ziek geweest is en voor de eerste maal buiten komt, naar de singel. Toch was hij er veel te vroeg, moest hij nog driemaal

een heel blok omlopen. Toen waren de negen torenslagen goed en wel verklonken. Zijn stomme polshorloge liep ook nog vijf minuten voor. Het was de vraag of ze werkelijk alleen zou zijn, of ze niet door argusogen bewaakt werd.

Hij belde aan, het pakje angstig geklemd onder zijn linkerarm. Tweemaal had ze gezegd. Was de bel overgegaan? Hij meende het toch gehoord te hebben, twijfelde echter, wachtte. Er kwam niemand. Ze was zeker uitgegaan... Nu stond hij hier armzalig, voor niets... Een snel weer gesmoorde opwelling van woede kwam in hem op. Als er tóch niemand thuis was, zou hij nogmaals als een bezetene bellen. Daar! Nu had hij de bel toch zeker gehoord, en anders dan daarnet. Er klonken stappen binnen, hij hoorde iemand de trap af komen, licht en snel. Zou *zij* het zijn, of zou ineens haar moeder of haar vader of haar kostjuffrouw voor hem staan? Had ze broers of zusters? flitste het snel door zijn kop. Hij voelde hoe het bloed uit hem wegtrok, terwijl de deur voorzichtig openging.

'Komt u even binnen,' zei Willy's stem. 'Het is zo koud buiten.'

Nu stonden ze in het nauwe trapportaal, zij vlak voor hem, hij kon haar gemakkelijk overal aanraken.

'Ik heb het pakje voor u meegebracht,' sprak Joachim schaapachtig.

'O ja...' zei Willy, terwijl ze het aannam en achter zich op de trap legde, alsof zijn komst heel iets anders gold dan juist dit pakje. 'Wat vriendelijk van u om zelf te komen.'

'O neen...' protesteerde Joachim.

'Nu moet ik boven nog geld halen.'

'Het kan ook als u weer eens bij mij, ik bedoel bij ons in de winkel komt,' zei Joachim, bang dat zijn aanbedene meteen al zou verdwijnen.

Ze keken elkaar aan op de paar vierkante meters waar ze samen stonden, en wendden allebei hun hoofd af.

Er ontsnapte een woord aan Joachim, zonder dat hij wist hoe het kwam. Hij hoorde het opeens buiten zichzelf, levend tussen hen in. ‘Willy...’ had hij gezucht. En het meisje protesteerde niet.

‘Ja?’ zei ze, met een melodische curve, zo hoog en lang en gebogen als een reusachtig vraagteken. Ze zag zijn hulpeloosheid, zijn smekende blik; nog nooit had een medemens haar zo vertederd. ‘Wat is er?’ vroeg ze zacht, om hem te helpen.

‘U vindt het toch niet erg als ik Willy zeg?’ vroeg Joachim bevend.

‘Neen, van u niet...’

Ze zwegen weer een paar seconden, en toen moest het meisje wel vragen: ‘Hoe heet jij eigenlijk?’

‘Joachim. Joachim Dijkman. Ze noemen me meestal Jo. Maar dat vind ik niet zo prettig.’

‘Zal ik Joachim zeggen?’

‘O ja, graag.’

Weer een paar seconden zwijgen. Onmetelijke tijdsafstanden.

‘Joachim vind ik een erg mooie naam. Een echte dichterlijke naam,’ begon het meisje weer.

‘Vind je? Neen, neen, het is een heel gewone naam. Willy... dat heeft iets van muziek... fluitmuziek.’

‘Hou je van muziek?’

‘Ja, heerlijk.’

‘Je hebt een musicus-hand,’ zei Willy, en gleed met haar vingertoppen even langs de rug van zijn hand. Hij wilde op zijn beurt de hare vastpakken, maar was een halve seconde te laat. Stommeling. Hij moest al zijn moed verzamelen.

‘En die van jou?’ vroeg hij hees. ‘Laat de jouwe eens zien, wat voor handen het zijn? Je had tot nu toe altijd handschoenen aan.’

‘Dat is tegen de nieuwsgierigaards,’ lachte Willy terwijl ze haar handen op de rug hield. Wat keek hij nu bedremmeld, zo'n snoes van een jongen.

‘Ben je nu boos?’ vroeg ze.

‘O neen, op jou kan ik nooit boos worden, geloof ik.’

‘Waarom niet?’

Nu moet het komen, nu moet je het zeggen, dacht Joachim. Al die woorden, al die duizenden woorden en tranen. In zachte klanken saamgebracht, heb ik uw schone naam gedacht, o mijn lief uitverkoren. Maar hoe moet ik het zeggen met gewone woorden, hier in dit enge, halfdonkere trappenhuis. Hij had een vaag besef dat hij eerst alle treden van de trap zou moeten tellen, voordat hij wat kon zeggen.

‘Zie je wel...’ drong Willy aan,

Joachim verloor het evenwicht. Zijn armen spreidden zich uit om in de lucht te grijpen. Maar opeens, zonder dat hij zich rekenschap kon geven hoe - hij geloofde zelfs dat hij het niet gewild had - lagen zij om Willy's schouders, en begon het hijgend uit hem te kreunen in haar oren: ‘O, ik hou van je, ik hou van je, ik hou...’

‘Jongen...’ zei Willy slechts, terwijl ze zijn rug bevoelde en aan de naden van zijn jas plukte, zoals ze alle grote filmactrices had zien doen. ‘Je mag me eigenlijk niet eens zoenen en omhelzen,’ weerde ze even later af.

‘Wat is er dan? Waarom niet?’ vroeg Joachim verschrikt. Maar hij liet haar niet los, was veel te bang dat ze het nooit meer zou toestaan.

‘Omdat wij elkaar nauwelijks kennen,’ zei het jufje, niet erg overtuigend. ‘En bovendien, als mevrouw Hendriks ineens binnenkomt...’ Ze wees naar de straatdeur.

‘Wie is mevrouw Hendriks?’

‘Mijn kostjuffrouw.’

‘Wat kan ons dat mens schelen,’ sprak Joachim met een moed waar hij zelf perplex van stond.

‘O, dat niet. Maar de mensen kletsen zo graag, weet je.’

‘Als je nu toch mijn meisje bent...’ waagde Joachim in het midden te brengen.

‘En geloof je dat?’ vroeg Willy half lachend, half verwijtend.

‘Als je tenminste wilt.’ En hard liet hij erop volgen: ‘Je moet.’

‘We zullen zien.’

Willy ging zitten op de derde traptree, en troonde Joachim mee, naast haar. Zo hadden ze precies plaats met z'n tweeën, en voelden ze hun dijen warm tegen elkaar.

‘Weet je,’ begon Willy opeens ernstig, ‘ik heb de pee aan flirt. Zoals ze dat bij ons op kantoor allemaal doen. Vind jij liefde iets om zo oppervlakkig mee om te springen?’

De jongen knikte heftig van neen, en zei met overtuiging: ‘Liefde is iets geweldigs. Vondel heeft gezegd: Die liefde is sterker dan de dood, geen liefde komt Gods liefde nader, noch schijnt zo groot.’

‘Wat is dat fijn, als je zo verzen voordraagt,’ vleide Willy bewonderend.

Tot antwoord begon Joachim haar handen te zoenen, en daarna haar wangen en tenslotte haar mond. Het was niet moeilijk in deze nauwe koker, onder het gelige licht van de spaarlamp, de dromen terug te vinden die hem zo dikwijls doorschokt hadden. Een wonderlijk licht gevoel, een soort van somnambulisme kwam over hen. Ze hadden beiden de ogen gesloten. Alleen de handen leefden, op een zachte zuidenwind trillende mimosabladeren, terwijl ze werden omzweefd door elkanders adem.

De tijd hield op te bestaan. En toen ze uit deze gaping van ruimteloosheid ontwaakten, leek het alsof heel een leven aan hen was voorbijgerend. Maar geruisloos, niet meer dan een diepe zwalping, de afgrond die zich opent tussen twee zeeën.

‘Nu behoren wij voor altijd bij elkaar,’ zuchtte Joachim met doffe, donkere mannenstem.

‘Nu ben je van mij alleen,’ zei het meisje zacht, terwijl ze

moederlijk haar arm om hem heen sloeg en haar hoofd tegen zijn schouder liet zakken.

Ze droomden een poos, voordat Willy begon: ‘Als er maar geen geklets van de mensen komt.’

‘Wees maar niet bang. Ik heb eens een geschiedenis gelezen die in Italië of Montenegro speelde. Een vrouw had een minnaar die op een keer tegen anderen opsneed over zijn avonturen. Ze kreeg het te horen, en toen hij weer op een nacht bij haar kwam, liet ze zich door hem zoenen, en opeens beet ze zijn tong af, zodat hij nooit meer kon spreken.’

‘Wat een verschrikkelijke geschiedenis.’

‘Zo moet het met alle kletsers gaan.’

‘Dan is het goed, jongen. Ik reken op je.’

Ze moesten afscheid nemen. De kostjuffrouw kon ieder ogenblik thuiskomen, want zo'n kerkconcert ging meestal tegen half elf uit.

Haastig maakten zij een afspraak voor de volgende avond in een park, en zoenden elkaar vaarwel.

Willy keek Joachim nog even na, hoe hij de straat over stak, en holde vervolgens tegen de trappen op, naar haar kamertje. Nat op een plek die om deze tijd van de maand droog behoorde te zijn. Zou het bij Joachim ook zo zijn, vroeg zij zich af.

Het boek van Norman Angus bleef vergeten op de onderste trede liggen, tot mevrouw Hendriks het bij haar thuiskomst vond.

XIV
X in de berekening

Steven Walstra's artikel in Het Nieuwe Nieuwsblad was ingeslagen. Tal van exemplaren van het besproken boek waren daags daarop verkocht, zodat de kleine voorraad in de winkel waar Joachim Dijkman werkte spoedig verdwenen was, terwijl het nog een paar dagen zou duren voor de nieuwe zending, die inderhaast besteld was, zou aankomen. De organisatie van het boekverkopersgilde, in akelige symbiose met de uitgeverstroep, was nu eenmaal niet je dat. Daar kon niemand iets aan doen volgens Jaël. Al heette de klant koning en was hij menigmaal zelfs keizer, als schuttermajoor of schutter-in-spe werd hij ook dikwijls voor schut gezet. De fraaiste uitvluchten ten spijt.

Deze verkorte uiteenzetting hielp dan ook niet veel, toen de sanguinische heer Elders op dinsdagnamiddag eindelijk het boek wilde kopen dat Joachim hem had aangeprezen terwijl Willy er voor de eerste keer was.

‘Ik had toch gezegd dat ik terug zou komen,’ sprak de heer Elders woedend. ‘Waarom heeft u het niet voor mij opzijgelegd? U heeft natuurlijk weer niet geluisterd, jongmens!’

Hij sprak luid, en de baas die weer aan zijn schrijfbureau zat te niksen, hoorde hem heel goed. Maar hij verroerde zich niet.

‘Over twee dagen kunt u het hebben,’ zei Joachim. ‘Er was opeens zoveel vraag naar... Het spijt mij verschrikkelijk, meneer.’

‘Wat heb ik aan die spijt? Het boek moet ik hebben. Maar je moet het zelf weten. Nu ga ik het ergens anders kopen. Bij uw concurrent!’

‘Wil ik voor u opbellen of ze het ergens anders in de stad hebben?’

Bars keerde de heer Elders zich om, terwijl hij aanstalten maakte om weg te gaan. ‘Ik kan mijzelf wel redden. Ik heb hier niets meer te zoeken.’

‘Het spijt mij zo,’ zei Joachim met een vluchtige blik naar zijn baas, die het vertikte op te kijken. Nu ben *jij* de slechte koopman, dat je niet te voorschijn komt, dacht Joachim met misnoegen; ben benieuwd wat je straks te zeggen hebt. Maar met de grootste hoffelijkheid geleidde hij de boze klant tot aan de deur.

Wanneer de heer Elders niet zo druk met zichzelf bezig geweest was, had hij kunnen merken dat Dijkman sinds zijn vorige bezoek gegroeid was als een blad aan de boom. Wel had zijn blik nog iets schuws en dwalends behouden, maar er was een merkwaardige brutaliteit in zijn kijken gekomen, en het scheen dat zijn mond iets wijder openging wanneer hij sprak. Vrouwen merken zoiets veel eerder op, en het doet ze vaak zelfs een bijzonder genoegen te worden aangesproken door ‘een veelgekuste mannenmond.’

De baas schikte zich in het noodlot en de heer Elders liep driftig de straten door, tot hij in een andere winkel het boek van Angus vond, dat hij met een gevoel van wrevel in de zak van zijn overjas liet glijden. Feitelijk vond hij het zonde om zijn goede guldens aan romannetjes uit te geven, en ook het argument dat dit een bijzonder boek was, met een morele en hoog-pacifistische strekking (gelijk Walstra zo mooi had geschreven), bevredigde hem maar half. Maar hij was wel gedwongen er een te kopen; hij had zijn dochter al zo lang een cadeautje beloofd en eerst niet geweten

wat... Het werd hoe langer hoe moeilijker, bedacht hij met een zucht. Aan nieuwe kleren of sieraden had ze niets; zou ze die nog ooit kunnen dragen? Ze lag reeds drie jaar bijna, Zwitserland had niets geholpen en het werd te kostbaar op den duur. Bovendien, ze ging daar toch achteruit, daarin bedroog hij zich niet, wat zijn vrouw zichzelf en hem ook trachtte wijs te maken. In haar hart wist het kind ook wel beter, stakker die ze was. Hij had nog twee zoons, reeds de deur uit, en Jetje was hun enig meisje. Maar het geld groeide hem niet op de rug...

De dokters gaven haar weinig kans meer. En als je goed luisterde betekende wat ze zeiden: 'Geen schijntje van kans.' Wat maakte het dan uit, een maandje meer of minder voorttobben?

Zijn wrevel was nog niet weg, toen hij nogmaals het boek in zijn zak voelde. Zijn wrevel ging nooit meer weg. Was dit de gezegende ouderdom, waarvoor hij een leven lang hard gewerkt had? Om je eigen dochter zo te zien uitteren, langzaam de dood in te zien schuiven? Het enige wat ze nog doen kon, was een beetje lezen, een uur per dag. En hoe hing ze nog aan alles, hoe graag wilde ze nog weten wat het leven omvatte, wat het nog brengen kon... aan de gezonden. Romannetjes waren haar enige troost. Die verplaatsten haar in een andere wereld, waar ze nog gelukkig kon zijn. Elders wist het wel, en hij misgunde het haar niet. Welke vader zou zo barbaars zijn. Maar het maakte hem wrevelig, om zijn machteloosheid, omdat hij wist dat dit alles maar fictie bleef; dat haar wrakke leven nog maar een verzinsel was, net als die boeken. En alles in hem verzette zich ertegen, dat ze zou lezen van liefde en huwelijk en verre reizen en luxe, en al de dingen die voor andere, gezonde jongemeisjes waren weggelegd, maar niet voor haar.

Hij wilde zo graag dat ze niet zou merken wat ze tekort kwam, maar hij was onmachtig haar dromen en haar smachtend heimwee te keren. Hij, de kwaaie Elders, die op zijn kantoor kon

bulderbassen tot de laatste man van zijn personeel timide in zijn schulp kroop, hij moest het afleggen tegen die geheimzinnige ziekte waar ook de knapste dokter geen vat op kreeg; hij moest zich overgeven aan de willekeur van de dood, die onwaardigen spaart en de beste, jongste levens wegmaait. Hoe kon hij daarbij gelaten toezien?

Daarom ook wilde hij niet dat Jetje ooit een boek las waarin over die dood gesproken werd. Hij kon hem niet tegenhouden, maar goed, hij zou zo lang mogelijk vechten dat hij onbekend bleef voor haar. Hij had er alles voor over in zijn wrokkende onwil, en liet geen enkel boek in handen van zijn dochter komen dat hij niet tevoren doorgelezen had. Het bleef moeilijk romans te vinden zonder sterfscènes of liefdesgedaas; zonder dat er iemand in overleed of samensliep met de een of ander. Jetje was achttien, ze vond geen plezier meer in laffe meisjesboeken en kinderachtige verhalen. Ze wilde het andere kennen, de volheid des levens die ondenkbaar is zonder de dreiging van de dood; ze wilde het tenminste in letters kennen, in woorden die dromen werden wanneer tegen de avond haar temperatuur weer opliep tot flinke koorts. En er bleef Elders niets anders over dan voet voor voet te capituleren, zoals haar lichaam ook cel voor cel capituleerde voor de dood.

Niettemin zou hij nog tot het laatst proberen een zekere selectie uit te oefenen. Zijn machteloze liefde voor het kind had een uitweg nodig, en de zelfkwelling om eerst al haar romans door te lezen en te schiften, was hem een onmisbare behoefte geworden. Ze werden trouwens al schaarser en schaarser deze opgaven, naarmate de dokter haar minder tijd toestond om te lezen. En hoewel hij niets voor boeken voelde - zelfs die van zijn zaak had hij reeds jaren geleden vervangen door een kaartsysteem - begon hij erop te letten welke geschikte schrifturen er verschenen, welke de weinige waren die niet te zeer op de precaire thema's ingingen,

maar aan de gebeurtenissen een hoge morele strekking wisten te geven, bemoedigend en idealiserend werkten, zonder de werkelijkheid te veel geweld aan te doen. Want ook dat zou misdadig zijn, meende hij; zijn dochter zou, al te zeer van de werkelijkheid vervreemd, de wisselvalligheden van die werkelijkheid - verloren jeugd, ziekte, dood - te zwaar ondervinden. Hij stond voor de pijnlijke taak haar op te voeden tot dulden, tot gewilligheid en berusting. Hij had het vreselijke dilemma op te lossen, zijn eigen kind het leven niet tegen te maken en haar toch voor te bereiden op het onvermijdelijke einde. Waar zou hij de moed tot zoiets vandaag moeten halen?

Geen wonder dat de titel *Het deemoedig dulden* hem een ogenblik gepakt had, terwijl hij toch wantrouwig bleef en eerst de kat uit de boom wou kijken. Nu had hij tenminste enige zekerheid door de krant en straks zou hij het boek zo vlug als het ging doorlezen. Het werd hoe langer hoe moeilijker iets geschikts te vinden in deze absurde tijd die overvloed aan alles produceert, behalve net dat wat de mensen werkelijk nodig hebben.

Allen spraken ze even lichtvaardig over de liefde en over de dood, alsof niet beide ontzaglijke tegenstellingen waren, de een onbestaanbaar is terwijl de ander werkelijkheid wordt. Liefde streeft naar leven en duur, dood is daaraan vijandig, zoekt onze vernietiging. Liefde is onzeker, niemand weet of ze werkelijk bestaat; was hij er zeker van ooit in zijn loopbaan echte liefde, die waar je als jongeling soms van droomde, gevoeld of van anderen ondervonden te hebben? Maar de dood is vanaf het ogenblik dat wij geboren worden een onontkoombare zekerheid. Hij is reëler dan alle realiteit; Elders wist het maar al te zeer...

Mistroostig zat hij over het boek gebogen in zijn leunstoel. Hij hoorde de snelle ademhaling van zijn vrouw. Dat geluid en het tikken van de pendule was al bijna vijfentwintig jaar zijn leven geweest. Waarvoor leeft een mens? Voor de dood. En dan schrijft

de een of andere onverschillige boekenmeneer: *Het deemoedig dulden.* Vervloekte deemoedigheid. Alsof men niet enkel moed nodig had om door te gaan met alles; met het uithouden en accepteren van wat je toeviel. En wat betekende dat ‘dee’? Geen snars. Een idioot toevoegsel, totaal overbodig.

De mensen hadden geen verstand en geen hart. Alleen zonder hersens en zonder gevoel konden ze menen dat het leven iets heerlijks was en niet iets om geduldig te dulden. Alleen als ze leefden in een roes. Hijzelf had ook jarenlang in een dergelijke roes geleefd en gedacht dat hoe meer jaren er voorbijgingen, des te meer het de moeite waard werd. Maar de ogen waren hem spoedig opengegaan.

Nu wist hij meteen waarom hij zo'n vage antipathie had tegen het boek dat hij in de hand hield. Het loochende met zijn naam de wetenschap die voor hem de povere winst van zijn leven was: dat het onze vloek en ons grootste ongeluk is, te *moeten* dulden; dat het leed onze grootste vijand is, omdat wij geen vrije keus hebben het te aanvaarden of af te wijzen. Het overvalt ons als een boosaardige rover; het is een handlanger van de wrede, onverbiddelijke dood.

Wat wist zo'n meneer ervan... De onnozele hals, het leek wel of hij zelf nooit verdriet had ondervonden, zich geen ogenblik bewust was geweest dat ook hij er eenmaal aan moest... dat ook hij de een of andere dag een dochter hebben kon, die zo moest liggen wachten op het tergend langzaam eind dat niet te keren was...

Maar waar bestond de wijsheid en de bruikbare formule, goed voor kinderen en goed voor grijsaards? De troost voor beiden is niet dezelfde, helaas. Zijn dochter troostte zichzelf met verlangen, terwijl hij onwil en wrevel nodig had. En de laatste, hoogste troost moest iedereen in eenzaamheid zoeken, in de grote onzekerheid of ze ooit te vinden zou zijn. Hijzelf had ze niet, noch voor

zichzelf, noch voor zijn kind. En zodra je op dit gebied kwam, leefde hij als een vreemde naast zijn vrouw. Ze hadden niet geweten dat troost ooit nodig zou zijn, toen ze samen trouwden.

Hij poogde zijn aandacht bij het boek te houden. Af en toe lukte het hem voor een kwartier. Tenslotte scheen het hem niet zo'n baarlijke onzin wat er geschreven stond. Er wás een bepaald soort kerels dat zijn vrouwen afbeulde en ze nog slaag gaf op de koop toe. Beesten waren zulke mensen, de mensen in het algemeen. Je vroeg je werkelijk af waar ze hun verstand lieten en hun gevoel. En in hun beestachtig leven komen ze van kwaad tot erger; komen ze tot burgertwisten, tot oorlogen, uitgedacht en uitgeroepen door de politici. Het gepeupel rechts van de grenslijn wordt losgelaten op het gepeupel van links. God-god, in wat voor een fraaie samenleving zijn we terechtgekomen. Wie heeft die heksenketel bedacht?

Elders zat weer een tijdlang voor zich uit te staren. Hij zag duidelijk de visioenen die het boek voor hem opriep: een lazaret waar de twee vrienden lagen, gewond en verminkt. Hij herkende ze. Het waren zijn beide zoons. Dat... dat was nog verschrikkelijker dan Jetje, boven. Van haar wist je tenminste dat het onvermijdelijk was; noodlot. Maar een oorlog... het massaleed, dat de mensen elkaar vrijwillig aandoen, alsof ze niet weten dat ook zonder hun toedoen reeds meer verdriet in de wereld is dan wij kunnen dragen...

Hij werd vervuld van een afschuw die zich keerde tegen iedereen, zelfs tegen zijn vrouw. Mensen, mensen... wat zijn mensen? Redeloos, harteloos vee is het, dat geen rust heeft voordat het huppelt naar zijn slachtbank.

Maar de anderen, zoals hij, die beter wisten... die waren er eerst recht beroerd aan toe. Waar vonden ze een uitweg? Ze moeten zich tevreden stellen met verzinseltjes, precies als een jong meisje dat romannetjes leest. Hij kon het zich wel verbeelden

anders te leven dan zijn dochter, maar als het erop aankwam, stond hij precies zo hulpeloos en wondbaar tegenover de gebeurtenissen. Met nog slechts een paar laatste illusies misschien.

Ach, zo'n boek... Dan las je hoe de mensen berusting wordt aangepreekt, de zogenaamde zelfbeheersing die niemand volhoudt en die óók een daad is van geweld. Tegen jezelf begaan. Is het niet redelijker tegenover anderen gewelddadig te zijn dan tegenover jezelf? Grauwe theorie. Ons geweld gaat ook maar zover als het ons wordt toegelaten. Het is maar geweld van wilde beesten in een ijzeren kooi. De kooi is het sterkst, en ze heet wereld, en leven, en maatschappij, of hoe je haar ook noemen wilt. Zodra wij mak genoeg zijn, opent de dorre hand van de dood het traliewerk, en worden wij uitgeworpen, in de buitenste duisternis, de zwarte onzichtbare mestvaalt die niets teruggeeft.

Zwart, donker, weg-zijn...

De heer Elders was in slaap gevallen over zijn boek heen. Zijn vrouw zag hem knikkebollen, keek verlangend naar de stilgezette radio, en poogde geluidloos met haar handwerkje door te gaan. Laat hem slapen... hij had zorgen genoeg, de arme man. Ze kon zien hoe het hem had aangepakt dat het met Jetje aldoor achteruitging. Ach, zou een moederhart het niet beter nog weten? En toch was zij minder wanhopig dan hij. Meer overgegeven aan Gods wil. Als hij maar wilde geloven... en niet bars werd en nijdig wanneer ze over zoiets begon. Ze waren niet zo onervaren meer als vroeger, toen ze elkaar leerden kennen en haar al deze dingen ook niets konden schelen. O, ze had veel leren inzien... Nu, met de voortdurende aanwezigheid van de dood in haar huis - al wilde je hem ook niet zien, al trachtte je ook te doen alsof hij er nog lang niet was - nu was er toch de behoefte aan God en een hunkering naar zijn troost. De hoop dat eenmaal zou blijken dat al dit aardse lijden niet nutteloos geweest was. Niet verspild aan een oorzaak die wij niet kennen en die ons niets aangaat. Loon

voor betoond vertrouwen in Hem, de godheid.

Ze wilde dat Jetje ook zo tegenover deze dingen stond. Het zou haar over veel moeilijke uren heen helpen, als ze geloven kon en bidden. Maar ze aardde meer naar haar vader; soms toonde ze dezelfde wrevelige natuur, en eens had ze zelfs durven zeggen: ‘Als er een God is, waarom laat hij mij dan hier zo liggen en verrekken; waarom *mij* juist? Wat heb ik dan voor vreselijks misdaan?’

Toen hadden ze allebei erg moeten huilen, en Jetjes temperatuur was met een ruk gestegen. Ze had zichzelf heilig moeten beloven, nooit meer zulke aanvallen te doen op de ziel van haar kind. Liever in stilte alleen bedroefd te zijn, en voor haar en Elders te bidden: ‘Heer vergeef het hun, want zij weten niet wie u bent...’

De volgende dag gaf Elders zijn dochter het boek. Hij was blij dat er weer een onderwerp was waarover hij met haar kon praten. Want menigmaal verstomde hij van al de trieste gedachten die in hem opkwamen terwijl hij bij haar bed zat. Dan moest hij op de tanden bijten om de twee tranen terug te persen die zich achter zijn ooghoeken drongen. En hij vreesde dat zijn zwijgen Jetje zou laten merken hoe erg alles eigenlijk was. Hij moest zoveel mogelijk gewoon doen, en een cadeautje zoals dit boek wekte ook beter dan alles de schijn dat het heel gewoon was zoals het leven zich hier in deze kamer voordeed. Met een uitgeteerde dochter van achttien in een heel groot bed. Een kind nog met bloeiende konen en schitterende ogen, en de lichte geur van verwelkende reseda, die een van de geliefde aroma's is waarmee de dood zijn onvindbare visitekaartjes parfumeert. ‘Is het een mooi boek?’ vroeg Jetje, daar ze immers al lang wist dat haar vader alles las voordat het bij haar belandde.

‘Ja,’ zei hij. ‘Een beetje wreed en gruwelijk hier en daar. Maar zo zijn de mensen, kind.’

‘En mag ik het nu toch lezen?’ Een zwak, ironisch glimlachje had Jetje daarbij.

‘Waarom niet. Alles mag je lezen. Als het je maar niet opwindt.’

‘O neen. Van één enkel uur per dag wind ik mij niet op. Dikwijls moet ik midden in een spannend stuk ophouden, omdat moeder zegt dat mijn tijd om is, of de dokter komt, of ik hoofdpijn begin te krijgen. Dat is toch het beste bewijs dat ik me niet opwind, niet?’

Elders voelde zijn hart samenkrimpen van pijn. Midden in het spannendste stuk moeten ophouden... ja, dat mocht ze wel zeggen, zijn arme kind. Ze moesten iets kunnen uitvinden, een middel waardoor de mensen een zachte, langzame sluimerdood krijgen, die zich ongemerkt voltrekt terwijl je ze rustig hun plezier kunt gunnen en ze kunt laten doen wat ze willen. Misschien bestaan er inderdaad zulke middelen, maar dokters keren zich altijd boos van je af als je over zoiets begint. En misschien hebben ze ook gelijk; waar leven is, bestaat altijd nog een kans... Er zijn wonderbare genezingen, tal van opgegeven gevallen die een plotselinge wending ten goede nemen. Wij weten nog zo weinig van de natuur. Maar is het zo begerenswaardig te blijven leven? Is het leven zoveel beter dan de dood? Was het leven zoals hij het zelf leidde ook niet een vorm van langzaam sterven, innerlijk wegteren? Alleen, hij leed geen lichamelijke pijn, terwijl zijn dochter... Een enkele hoestbui van haar was overtuigend genoeg. Het ging je door merg en been.

Hij vond het wreed van zichzelf aan zulke dingen te denken, hier naast haar ziekbed. Het lijkt soms of gedachten ook kunnen schaden, of ze onze medemensen geheime wonden weten toe te brengen. Het was beter zulke boze gedachten te weren, zolang hij in de nabijheid van zijn geliefde zieke was. Eenzelfde gevoel van onzegbare wreedheid had hij nog tweemaal ondervonden. Het was aan het sterfbed van zijn ouders. Het was vreemd dat wij onze eigen wreedheid het eerst ontdekten bij een onherroepelijk afscheid van hen die wij het meest beminnen.

‘Zal ik je in het kort vertellen wat er in staat?’ vroeg Elders, terwijl het hem meteen te binnen schoot dat hij dit vroeg omdat er een verholen vrees in hem was, dat zij misschien niet eens het eind van dit boek zou halen.

‘Neen, neen, dan is het mooiste eraf,’ zei Jetje met een vage handbeweging. ‘Als je alles al weet, blijft er niets meer te verwachten. En dat is juist het prettigste, iets te verwachten wat je niet kent.’

‘Wat er met die mensen gebeuren zal, waar je over leest?’

‘Ja. Soms denk ik dat ik zelf een van die mensen ben. Als je dat kunt denken bij een boek, dan is dat het fijnste.’

Elders zag hoe zelfs dit beetje spreken haar een hoogrode kleur naar de konen joeg. Het was nodig dat ze weer rustig bleef, en hij moest feitelijk weggaan. Maar op dit uur kwam de dokter meestal; als hij een paar minuten bleef wachten, trof hij de man nog net even. Nieuws zou de dokter hem wel niet vertellen, maar toch... je kon nooit weten. Daarom bleef hij stilletjes zitten, terwijl hij met de ogen knipperde en ze nu en dan gesloten hield om Jetje geen aanleiding te geven tot verder praten.

De dokter verscheen ook werkelijk op zijn gewone tijd, een beetje onverschillig en afwezig als gewoonlijk. Hij wist zelf niet recht waarvoor hij nog kwam; hier viel voor zijn kunde geen eer meer te behalen, hoogstens van zijn menselijkheid werd wat gevergd. Richting te geven aan het sterven, het verdriet van de omstaanders te doseren - niet te veel tegelijk, druppeltje voor druppeltje; de bittere pil verzoeten met kleine sprankjes hoop, waar hij zelf gelukkig geen gebruik van hoefde te maken - dat was alles. Welbeschouwd meer een soort apothekerswerk. Hij kwam alleen zo regelmatig omdat hij Elders wel mocht, hem sinds lange jaren kende, en de Eldersen trouwens goed waren voor hun geld.

Het was ellendig voor ze, dat wel, maar wat kon je eraan doen? Ziekte is evengoed een functie van het organisme als gezondheid,

er is zelfs geen wezenlijk verschil tussen beide toestanden. Alleen een gradueel, ten opzichte van een opportunistische waardebepaling. Maar zoiets kon je leken nooit bijbrengen. Zij misten ten enen male het solaas van een hypocratische filosofie. Hij moest zich niet vergissen met het woord 'hypocritisch', dat zich telkens in de plaats daarvan drong. Soms schaamde hij zich bijna over de nukkigheid van zijn denkfuncties. Zo heeft het lichaam ook zijn koppigheid, en de ware arts is in de eerste plaats pedagoog, lijf-pedagoog. Ja, corporis ductor sive mentor.

Hij wreef eens in zijn handen alsof hij vergenoegd was, vroeg Jetjes moeder naar de avond- en de ochtendtemperatuur van het meisje, en zei: 'Mooi, mooi.' Toen bemerkte hij het boek dat nog op haar deken lag, en vermaande: 'Niet te veel lezen, hoor.'

Onwillekeurig nam hij het deeltje in de hand en bekeek de titel. 'Komt me bekend voor,' zei hij.

Elders haastte zich te antwoorden dat dit hetzelfde boek was dat een paar dagen geleden zo mooi besproken was in het gevoelige hoofdartikel van Steven Walstra. De dokter las toch ook Het Nieuwe Nieuwsblad?

'Ja-ja, nu herinner ik het mij weer. Moet een aardig boek zijn.'

Ze bleven erover doorpraten, terwijl ze samen naar beneden gingen en elkaar een eindweegs begeleidden, omdat het kantoor van Elders toch in dezelfde richting lag. De dokter was blij over iets anders te kunnen praten dan die eeuwige ziekten en kwaaltjes van de mensen. Ook Elders was daar blij om. Hij zweepte zichzelf op tot een soort van enthousiasme, en zei: 'Die Walstra is toch een man van fijne smaak en cultuur. Hij heeft in zijn artikel precies gezegd waar het op aankomt. Dat die boeken de beste zijn, welke de tendens hebben van vrede en algemene verbroedering. Ik heb een hekel aan romans, maar in dit werk steekt veel waardevols. Het begint heel banaal, met een kloppartij van arbeidersvolk. Maar daarna neemt het meteen een hoge vlucht,

en spreekt het over de oorlog, over de massa-waanzin om elkaar uit te roeien, en over de zelfbeheersing en het afstand-doen, waardoor ieder afzonderlijk zijn steentje kan bijdragen om de maatschappij weer in evenwicht te brengen.'

'Och,' sprak de dokter afwerend, 'als het maar werkelijk zo was. Maar echte idealisten kom je niet makkelijk tegen. En als medicus leert men zelfs de meest verheven uitingen van anderen te wantrouwen. Ik heb het boek wel niet gelezen, en ik zal het waarschijnlijk ook nooit doen want ik kan mijn tijd beter gebruiken, maar ik kan mij zo wel voorstellen hoe het is. En dan valt het niet moeilijk zo'n schrijver en zo'n roman te classificeren.'

'Hoe bedoelt u dat?' vroeg Elders een weinig geërgerd.

'Tja, hoe zal ik het zeggen. Het klinkt nogal cru, maar in zekere zin is de bodem van elke mensenziel een modderpoel, nietwaar. En zo'n schrijversfantasie is iets troebels, waarin goed en kwaad dik door elkaar geroerd zijn. Wat brengt zo'n man ertoe om over pijn en wreedheid te schrijven? Zeker geen koele wetenschappelijke belangstelling, mijnheer Elders, dat kan ik u verzekeren. Zeker geen nuchtere wetenschapszin. Maar donkere, verwrongen instincten, perversiteit waarschijnlijk. Een sadistisch genoegen in de pijn, die hoe dan ook geleden wordt, en een vorm van masochisme, wellustige zelfkwelling door het zich verdiepen in al die ellende. In tegenstelling met de verzachters van pijn en leed die wij als artsen proberen te zijn. O, wij moeten die heren kunstenaars vooral niet te veel idealiseren. Ze zijn allen in zekere mate abnormaal, en wie geen predispositie heeft tot psychopaat, wordt stellig geen romanschrijver. Dat is toch het laatste vak wat een normaal mens zich kiest, vindt u ook niet?'

'Ik meende dat Goethe en Vondel en Shakespeare heel hoogstaande lieden waren,' zei Elders een tikje verlegen door al deze geleerdheid, en ook niet zonder verbazing.

'Maar die heren schreven ook voornamelijk gedichten en dra-

ma's, als ik het wel heb. Geen romans. En dan nog, wat weten wij van het interne leven van al die beroemdheden af? Bitter weinig. Ik mag het natuurlijk niet te hard zeggen, maar ik heb een zeer sterk vermoeden, zekerheid zou ik het wel mogen noemen, dat al die zogenaamde verheven geesten aan de een of andere vreemdsoortige afwijking laboreerden. Is het u nooit opgevallen hoe weinigen van al die schrijvers ooit met een fris, gezond, onbevangen boek voor de dag komen? Wij hebben een vakterm voor hun grootste euvel, en noemen het algolagnie, dat is pijnwellust, de ziekelijke geestestoestand van personen die zich het gevoel van wellust verschaffen door zowel zichzelf als anderen te verminken of te pijnigen, of zelfs te doden. En het maakt per slot weinig verschil of dit in werkelijkheid geschiedt of op papier. Het ene is strafbaar, het andere niet. Het ene wordt terecht door de maatschappij veroordeeld, het andere ten onrechte hemelhoog verheven en geprezen. Dat is het enige verschil. En hun narcisme maakt dat ze geen rekening houden met de kwetsbaarheid van zuiverder en gevoeliger zielen. Als men het over de beroemdheid van zulke lieden heeft, denk ik altijd: de een of andere perversiteit is zeker weer de *x* in de berekening ervan. Elk nader onderzoek heeft het tot nu toe ook aangetoond.'

De dokter slaakte een diepe zucht; na deze lange tirade meer uit tekort aan adem dan uit deernis met de romanschrijvende psychopaten.

'Ja, iets waars steekt er wel in,' gaf Elders toe.

'Natuurlijk. Ieder redelijk mens die durft nadenken, moet dat ook inzien. Ik ben gelukkig geen psychiater, maar als ik het was, ik zou van elke patiënt eisen dat hij ophield romans te lezen, want die vertroebelen de geest en halen instincten naar boven, die bij de meesten veel beter op de bodem van hun ziel kunnen blijven rusten.'

'Ik had misschien veel beter gedaan met Jetje geen romans meer

te geven,' zei Elders hoofdschuddend, terwijl hij vragend de dokter aankeek. Maar deze haalde zijn schouders op en antwoordde: 'Gelukkig ben ik geen psychiater, maar draag ik alleen verantwoording voor het lichaam, mijn waarde heer Elders. En als huisarts denk ik er niet over zoiets te verbieden, zonder dat er bijzondere redenen voor zijn.'

'Maar mijn dochter dan...' drong de ander aan, op smartelijke toon.

De medicus reikte hem de hand. 'De kennismaking met deze zelfkant van de menselijke natuur blijft haar in de werkelijkheid goddank bespaard. Dat is het goede wat zelfs in het ergste kwaad steekt. Laat dit u troosten. Ze zal er geen nadeel van ondervinden.'

Daarop nam hij afscheid van Elders en belde aan bij een volgende patiënt.

Elders liep nog door heel de twee straten die hem scheidden van zijn zaak na te piekeren over het lezen van romans. Of het toch wel goed geweest was dat hij het boek van Norman Angus voor zijn zieke dochter gekocht had. Hij kwam er niet meer uit. Wat een mens ook deed, altijd stond hij voor een dilemma, bedacht hij. Stuurloze schepen in donkere nacht, zo zouden al die schrijvers hun romannetjes moeten noemen, als ze wijzer waren en niet zo pervers.

XV
Een lief soireetje

‘Het is een heerlijk boek, waarover u onlangs geschreven heeft, meneer Walstra. Mijn zuster heeft het meteen voor me gekocht, en ik heb het aan één stuk door uitgelezen. Ik kon het gewoon niet onderbreken.’

Steven Walstra knikte vereerd. Al was hij gewend de hulde van lezeressen in ontvangst te nemen, het deed hem toch altijd weer goed. Wel had hij in tussentijd nog een hele reeks andere boeken ‘doorgenomen’, maar zijn magistraal artikel stond hem nog klaar voor de geest. Daarom boog hij hoffelijk voor de gastvrouw, een dame van middelbare leeftijd, die bij elk woord dat ze sprak een nieuwe duw van binnenuit scheen te geven aan de permanente glimlach die zich om haar mond plooide, zodat het leek of ze glimlachte met schokjes.

Er waren nog een vijftal gasten, allen reeds ietwat ‘gezeten’ lieden die aanstonds op het lokaas af schoten dat mevrouw Milstein had uitgeworpen om het nog altijd niet echt geanimeerde gesprek gaande te houden. ‘Laten sabbelen’ noemen de hengelaars dat.

‘U bedoelt het boek van Normus Angel?’ zei een oud heertje met sik. ‘Ik heb het nog niet gelezen. Ik moet het eens ergens zien te lenen.’

‘Norman Angus heet hij,’ verbeterde Walstra.

‘Ach ja, al die buitenlandse namen.’

‘Vindt u niet dat de Hollandse schrijvers nooit dát hebben, dat warme, levende, hoe zal ik het noemen, dat van de grote wereld, wat je altijd juist bij buitenlanders treft?’

De dame die gesproken had, was de nog niet geheel verlepte vrouw van een artistiek aangelegde makelaar, een die goed geld verdiende en waterverflandschappen schilderde in zijn vrije tijd. Zodat iedereen het vanzelfsprekend vond dat zij eraan toevoegde: ‘Mijn man zegt het ook vaak, nietwaar vent?’

‘Ja, ja, ongetwijfeld,’ bromde de echtgenoot die op dat ogenblik een heel andere belangstelling had, want hij zat naast de jongste dame uit het gezelschap, een Duitse of Oostenrijkse - dat wist hij niet precies - die intelligent was, al heel behoorlijk Nederlands met een leuk accent sprak, en met een interessant en aantrekkelijk uiterlijk voor haar ongeveer dertig jaren. Ze heette Hella Bentram en ze kon hem veel meer schelen dan alle buitenlandse schrijvers bij elkaar.

‘We zouden het fräulein Bentram moeten vragen, hoe ze over onze Hollandse schrijvers denkt,’ opperde de gastvrouw. ‘Als ze die tenminste al de moeite waard gevonden heeft voor een kennismaking.’

Hella maakte een komieke beweging met haar handen, alsof ze zeggen wou: wat is dat nu voor een kwestie? En ze antwoordde: ‘Ik heb veel te weinig boeken gelezen om een oordeel te kunnen uitspreken.’

‘Daaruit zou men afleiden dat de weinige Nederlanders die u wel gelezen heeft, u niet geanimeerd hebben,’ meende de makelaar.

‘Zeer ten onrechte, geloof ik,’ voegde Walstra er gewichtig aan toe. ‘Er zijn sinds jaar en dag ook kandidaat-Nobelprijswinnaars bij. Maar ons kleine taalgebied...’

‘Het zal natuurlijk aan mijn eigenaardige smaak liggen. Ik ben

niet wat men noemt literair opgevoed,' sprak Hella.

De gastvrouw, bang voor de kleine pauze die nu ontstond, zei: 'Kom kom, nu is u toch te bescheiden. Ik heb weleens horen vertellen dat u zeven talen vloeiend spreekt.'

'*Ah, c'est l'embarras du choix*,' lachte de makelaar, terwijl hij pogingen deed zijn buurdame veelbetekenend aan te kijken. En deze verdedigde zich tegen allen: 'Neen, neen, u plaagt me natuurlijk. Maar ik denk dat men tot een volk moet behoren om precies na te voelen en te begrijpen wat de schrijvers voor dat volk eigenlijk uitdrukken.'

'Denkt u dus dat het internationalisme van de huidige boekenmarkt voert tot oppervlakkigheid?' vroeg Walstra slim ogend.

'Die oppervlakkigheid is er al,' zei een gast, die tot nu toe een aandachtig zwijgen bewaard had. Onwillekeurig keken allen hem aan. Zijn stem had een toon die vanzelf alle blikken tot hem riep; het was de heer Van Stolwijk, leraar in de Nederlandse taal aan het Gemeentelijk Gymnasium.

'Hoe bedoelt u dat?' informeerde Walstra, die deze lange magere man niet mocht.

'Omdat vertalingen uit den boze zijn. Ze geven een gedeelte van de gedachte weer, maar niet het idioom, niet de echte sfeer, de gevoelsonderstroom van de kunstenaar. Die gaat noodzakelijk bij het overbrengen in een andere taal verloren, zoals kostbare wijn zijn beste bouquet verliest, wanneer hij uit de oorspronkelijke fles in een nieuwe wordt overgegoten. Men leest het verhaaltje, maar de literaire inhoud, de inwendige vorm, blijft onvertaalbaar. En het gaat toch om de nuances. Denkt u zich eens onze grote regionale romans vertaald... Daar blijft niets van over.'

'Lees dus meer vreemde talen,' concludeerde de makelaar, die Van Stolwijk ook niet mocht.

'Dat in de tweede plaats,' verdedigde deze zich. 'In de eerste plaats: leest onze eigen schrijvers. Ik verzeker u, ze zijn het waard.

Ze zijn over het algemeen genomen minder oppervlakkig en mondain dan de meeste buitenlanders die zo'n geweldige reputatie genieten. Zich meer bewust van hun zedelijke roeping en ernstig bezorgd om de keurige literaire vorm.'

'Hierin ben ik het wel met u eens,' gaf Steven Walstra toe. 'Maar het geeft ze ook een zekere stijfheid, zal ik maar kortheidshalve zeggen.'

De makelaar zei echter bokkig: 'Ja, veel vervelender zijn ze. Niemand leest voor zijn plezier een Hollands boek. Meestal nog liever de eerste de beste Maigret of Agatha Christie. En dan voor mijn part in het Hollands.'

'Men leest niet alleen voor zijn plezier, maar ook tot verrijking van zichzelf,' hield Walstra vol.

'Dat doen alleen de schrijvers en de boekhandelaars, hi, hi, hi,' sprak het oude heertje, schokkend van pret om zijn eigen gedachte. En de makelaarsvrouw sprak haar eega toe: 'Foei vent, jij leeft toch ook niet voor je plezier alleen.'

'Neen, dank je de dr... dank je beleefd,' zei deze, alweer met een veelbetekenende blik naar Hella Bentram. 'Wie kan zeggen dat hij voor zijn plezier alleen leeft? U, juffrouw Bentram?'

'Neen, ik niet. Maar ik kan er toch niet toe komen een boek voor mijn verdriet te lezen. Dan zoek ik liever iets plezierigers om mijn simpele zelf te verrijken als dat nodig is.'

'Juist,' viel de makelaar haar bij. 'Zo is het.'

'Men moet eerst weten wát men afwijst,' hield de leraar Van Stolwijk vol.

'En ik, die gewoonweg alles lezen moet...' mediteerde Walstra hardop.

Teneinde de licht-misnoegde toon die ontstaan was weer te dempen, begon mevrouw Milstein, die zich zoveel had voorgesteld van dit gespreksthema, nogmaals over de roman van Angus en vroeg aan Hella: 'Heeft u *Het deemoedig dulden* al gelezen, fräulein Bentram?'

‘Neen mevrouw, ik lees werkelijk heel weinig.’

‘Ik heb het wel gelezen,’ riep Van Stolwijk vol trots.

De makelaar constateerde onmiddellijk: ‘Voilà, een vertaling!’ En zat verder te grinniken.

‘Maar wat voor een vertaling,’ zei Walstra. ‘Uitstekend, fijnzinnig Nederlands. Ik wed, nog beter dan het oorspronkelijk. Men zou het eens moeten vergelijken.’

‘Vertalen is op zichzelf een grote kunst,’ viel de leraar hem bij.

‘Daarom is een plezierige goede vertaling altijd te prefereren boven zo'n saaie oorspronkelijk-Hollandse roman,’ stelde de makelaar weer vast, met een lichte revérence voor Hella Bentram, die hij blijkbaar ook tot de plezierige vertalingen rekende.

Zijn vrouw had hem al een paar maal bestraffend aangekeken, maar nu kon ze zich niet meer weerhouden te zeggen: ‘Wat heb je toch, mannie. Je bent zo scherp vanavond.’

De echtvriend deed maar alsof hij het niet hoorde. Beste tactiek. Ze moest hem de lol niet bederven met dit interessante vrouwtje naast hem. Jaloerse kat.

Hella, die de situatie al doorhad, vroeg bezwerend: ‘Wat is de inhoud eigenlijk van dat boek?’

‘Heeft u niet gelezen wat meneer Walstra daarover geschreven heeft?’ vroeg de gastvrouw kwasi-verbaasd. ‘Dan heeft u wat gemist. Ik zal het u straks meegeven, voordat u weggaat. Ik heb het speciaal uitgeknipt.’ Mevrouw Milstein trachtte daarbij te vergeten dat ze loog en dat ze heel goed wist dat Dirkje de meid in die krant haar schoenen gepakt had, die in reparatie moesten. Zij hoopte dat Hella straks, als er een ander gesprek gevoerd werd, insgelijks de hele literatuur en alle kranteartikelen zou vergeten.

‘Ik kan het u wel in 't kort vertellen,’ zei Walstra met een vragende blik naar Van Stolwijk, die feitelijk meer de aangewezen persoon was om breedvoerige inlichtingen te geven. Maar de

leraar deed alsof hij niets merkte en keek in gespannen aandacht naar de lange glimpunten van zijn schoenen.

‘Ha, een klein verhaal,’ monkelde het oude heertje om te animeren. Hij ging er extra op zijn gemak voor zitten.

Walstra draaide de korte inhoud van het boek af. Zijn zelfkritiek zei hem dat hij beter schrijven kon dan vertellen. Wat zo'n geval toch onbeduidend en houterig werd, als je het met doodgewone woorden moest weergeven.

‘Het heeft alles natuurlijk een veel diepzinniger betekenis,’ zei hij aan het slot van zijn relaas. ‘En daarover vooral heb ik in extenso geschreven. Ik kan u heus aanraden dat stuk en ook het boek te lezen.’

‘Nietwaar? Net wat ik gezegd heb,’ viel de gastvrouw hem bij.

‘Het is jammer,’ begon Van Stolwijk weer, ‘men zou het origineel moeten lezen om te weten wat de literaire waarde van dat alles is.’

‘Doet u dat dan maar,’ adviseerde het oude heertje goedig.

‘Het is toch om de inhoud begonnen, en niet om de vorm,’ zei makelaar Steelink misprijzend.

Van Stolwijk deed gefroisseerd en hooghartig. ‘Ik zal daarover maar niet discussiëren.’

‘Vindt u dan niet dat het verhaal op zichzelf literaire waarde heeft?’ vroeg mevrouw Milstein om hem te troosten. En omdat de ander hardnekkig bleef mokken, gaf ze zelf antwoord: ‘In den beginne misschien niet, als die nare ruzie beschreven wordt van die man die zijn vrouw slaat. Bah, wat een mensen zijn dat toch. Maar later, als ze samen oorlog voeren, en de één uit respect voor zijn kameraad niet wil trouwen met de vrouw van de ander, dat is toch prachtig beschreven. Ik heb onwillekeurig moeten denken aan mijn man zaliger, al is hij ook reeds twintig jaar geleden gaan hemelen. En mijn ogen zijn niet droog gebleven. Dat is toch ook literaire waarde, ontroering, nietwaar mijnheer Walstra?’

‘Zeker mevrouw, stellig,’ beaamde de recensent getroffen.

‘Ontroering is iets heel persoonlijks. De een wordt door dit, de ander door dat geraakt,’ sprak de makelaar, zich weer in het bijzonder richtend tot zijn buurdame. Maar Hella Bentram zei niets dan een veelbetekenend ‘Ja-ja.’

Op dat ogenblik kwam nog een gast binnen, de statige, geheel in het donkergrijs geklede heer Dodewaard, die na uitvoerige excuses en begroetingen plechtig tussen de makelaar en Van Stolwijk plaatsnam, hetgeen een gunstige invloed had op aller verstandhouding gedurende het verder verloop van de avond.

De heer Dodewaard kuchte eens en zei: ‘Laat mijn ontijdige binnenkomst u niet storen, dames en heren; ik heb bij voorbaat al de volle belangstelling voor het thema van uw afgebroken discours.’

‘O, het was niets bijzonders,’ gaf de makelaar spontaan te kennen, en hij moest daarvoor een afkeurend starogen van zijn vrouw doorstaan.

Van Stolwijk pareerde hem onmiddellijk: ‘Ieder thema kan belangrijk zijn; het hangt er maar van af wie het behandelt.’

‘Er werd over literatuur gesproken,’ lichtte de makelaarsvrouw welwillend in.

‘Aha, de kunst...’ sprak Dodewaard met ten hemel gekeerde blik.

Het oude heertje moest zich bedwingen om niet in de handen te klappen van de pret terwijl hij zei: ‘De kunst van het woord, waarover bij uitzondering de mannen het hoogste woord hebben.’

‘Geve God dat de kunst van het zwijgen met evenveel vrucht beoefend worde,’ bad Dodewaard.

Van Stolwijk stelde echter vast: ‘Wat verzwegen wordt, vormt ook een integrerend deel van de kunst.’

‘Ja, *in der Beschränkung zeigt sich die erste Meisterschaft*, nietwaar?’ juichte mevrouw Milstein naar Hella Bentram, die erom moest glimlachen.

‘Die eeuwige beheersing,’ klaagde de makelaar aan de rand van de wanhoop, daar zijn vrouw geen seconde haar blik meer van hem afhield.

‘Hoe dan ook, het is een niet te loochenen verdienste van het boek van Angus dat het, vertaald of niet, de zelfbeheersing leert, die de grondslag van de eeuwige vrede is,’ stelde Walstra nogmaals vast.

‘Goed gesproken, meneer,’ prees Dodewaard. ‘Uit de mond der jeugd wordt ons de waarheid bereid.’

‘Uit de mond der kinderkens,’ verbeterde het oude heertje glunderend.

Niemand begreep hem. Mevrouw Milstein werd misnoegd, omdat het gesprek telkens weer faalde een aangename draai te nemen, en ze keek eens verwijtend naar Hella Bentram, die anders zo aardig uit de hoek kon komen en die nu maar zweeg.

‘Ik geloof dat fräulein Bentram meer voor muziek voelt dan voor de schone letteren,’ stelde ze spijtig vast, en Hella kon nu niet vermijden te antwoorden: ‘Ik ben niet artistiek, mevrouw. Daarvoor ben ik vroeger te lang secretaresse van een paar romanschrijvers geweest.’

‘Die is goed, nee maar, die is best!’ lachte de makelaar luidop en ongegeneerd. Maar de anderen keken misprijzend voor zich. Wat stelde die buitenlandse zich aan. En wat maakte die makelaar een werk van haar. Nog wel terwijl zijn vrouw erbij zat. Maar Hella werd tegelijkertijd voor hen een soort van wonderdier dat evenals de koekoek in één nest met andere vogels was uitgebroed. Die van aangezicht tot aangezicht had verkeerd met de rare kwibussen welke romans verzinnen.

‘Gevaarlijk beroep voor een jonge vrouw lijkt me dat,’ bromde de heer Dodewaard, terwijl hij haar brutaal, ofschoon met halfneergeslagen ogen begon te monsteren, alsof hij ergens aan haar een schandelijk en vreemdsoortig euvel hoopte te ontdekken.

Hella werd er een beetje verlegen van. Altijd als ze in zo'n kudde Hollanders verzeild geraakt was, overkwam haar iets dergelijks. En toch kon ze ook niet geheel buiten gezelschap. Ze had nog maar weinig kennissen in deze stad, waarheen ze pas verhuisd was vanwege allerlei moeilijkheden in haar eigen geboorteland.

'Het is de vraag of in deze maatschappij werkelijk nog mensen gevonden worden die van alle kunstzin gespeend zijn,' werd uit de hoogte vastgesteld door Van Stolwijk.

'En wat dan nog? Kan een mens zonder kunstzin geen goed mens zijn?' vroeg Hella. Ze had zin om hen allemaal hier eens flink uit te lachen.

'Godsdienstzin en deugd zijn het enige waar het op aan komt,' predikte Dodewaard.

'Conditio sine qua non,' beaamde Walstra.

De makelaar verbeterde het meesmuilend in: 'Nonsens,' met de hoop dat zijn buurdame zou lachen. Maar Hella vond hem een vervelende sinjeur en dacht: als zulke Hollanders 'los' en uitbundig worden, dan zijn ze nog onuitstaanbaarder dan zulke zalvende Dodewaarden. Ze begon aan weggaan te denken. Het was een prachtig excuus dat ze alleen was.

'Godsdienstzin en deugd, de twee grondpijlers van de maatschappij, dat staat ook net zo in *Het deemoedig dulden*, nietwaar meneer Walstra?' riep de gastvrouw in een nieuwe aanval van hoop.

'Ja-ja, de eerlijke gulden, goed gezegd,' psalmodieerde Dodewaard. 'Is dat niet een van de zondagsgetijden van dominee Stuurman?'

'Pardon, een roman.'

'Van een anglicaan.'

De laatste stem was van de onverbeterlijke makelaar. Maar hij hinderde de heer Dodewaard niet, die vaststelde: 'Het wordt tijd

dat er weer eens goede romans geschreven worden. Sinds mevrouw Bosboom en dominee Van Koetsveld en misschien nog een paar andere nieuwere als... als... nou ja, is er niet veel bijzonders in dat soort geschreven, zou men zo zeggen.'

'Zou men zo zeggen,' herhaalde Van Stolwijk met de grootst mogelijke afkeuring.

Maar de makelaar juichte: 'Zie je wel, net wat ik gezegd heb!'

En het oude heertje viel hem bij: 'Ha-ha, u heeft eindelijk een medestander gekregen, meneer Walstra. Een partijgenoot, ha-ha.'

'Pardon, Steelink is mijn naam,' antwoordde de makelaar geaffecteerd.

Voor het eerst die avond kreeg hij een goedkeurend knikje van zijn vrouw, die het oude heertje naast haar niet kon uitstaan, omdat hij niet de minste notitie van haar nam. De heer Dodewaard echter begon erg geïnteresseerd en onschuldig aan al het voorafgaande, een nieuw gesprek met de vereerde gastvrouw, over het langzamerhand befaamde boek van Norman Angus. Hoe dik het wel was, vroeg hij. En wat precies de strekking was? En hoe het er wel uitzag? Blijkbaar had hij er een grote behoefte aan, het werk eens in zijn handen te houden. De gastvrouw kon er niet goed meer tussenuit het voor hem te gaan halen. En toen hij het eenmaal vast had, vroeg hij beleefd maar dringend het te mogen lenen. Zulke stichtelijke boeken ontmoette hij niet elke dag.

Mevrouw Milstein stond het toe, met moeilijk verborgen tegenzin. Niemand leent graag iets kostbaars uit, verdedigde zich haar gierigheid in stilte. Maar Dodewaards begeerte naar opwekking en zijn enthousiasme voor zieleadel en deugd waren niet te stuiten. Hij bezat het sterke geloof dat bergen verzet, en gaf het boek niet meer uit handen. Hij hield het bij zich op zijn stoel, half erop gezeten met zijn ene reumatische dij.

Uitgeleende boeken moest je net als ze dat bij grote uitleenbi-

bliotheken doen, kunnen laten ontsmetten, dacht Steelink. Maar ook hij waagde het niet meer zijn gedachten uit te spreken. En om het boek nu voorgoed door alle anderen te doen vergeten, begon de heer Dodewaard een gesprek over notaris Fransen, die iedereen van naam kende, maar - je zag wel dat je niemand op zijn gezicht alleen moest vertrouwen; wees niet onder degenen die in de hand klappen, onder degenen die voor schulden borg zijn, staat er geschreven - die vier dagen geleden met medeneming van zijn jonge huishoudster spoorloos verdwenen was.

'Ja-ja,' zei het oude heertje met goedkeurend knikken, 'en van de lieve centjes wordt in Parijs gefeest...' Hij soesde na in dromen die hij niet meer kon verwerkelijken.

Maar de makelaarsvrouw vond het meer dan schandalig, zoiets, en glimlachte gelukzalig toen haar echtgenoot haar eindelijk eens bijviel: 'Inderdaad, in zaken is zoiets niet te hebben.'

'Men zegt dat hij het nog met twee andere vrouwen hield,' vertelde mevrouw Milstein op vragende toon. 'En dat voor iemand die nog zo pas weduwnaar is.'

'Pas twee en een half jaar,' wist Walstra van de krant.

'En hij was nog wel zo artistiek,' opperde Van Stolwijk met saamgevouwen handen.

'Het vlees, de tuchteloosheid,' stelde Dodewaard vast.

'Hij was toch rooms, niet?' vroeg de gastvrouw suggestief.

Maar de heer Dodewaard, die het best was ingelicht, zei: 'Hij deed aan niets, mevrouw. Volstrekt niets. Het zijn dezulken die vaak het eerst komen te vallen.'

'Ze hebben geen houvast,' sprak het oude heertje.

Op dat ogenblik stond Hella Bentram plotseling op en zei: 'Ik moet naar huis.' Ze had er meer dan genoeg van. Dit was weer een van die lieve soirees die tot de grootste genoegens van het nette Hollandse gegoede burgerleven behoorden, dat ze in alle steden van het vreedzame en godzalige landje had leren kennen.

Het was onvermijdelijk, ze zat er middenin en kon zich er niet aan onttrekken. Maar zo nu en dan maakte het haar tot benauwens toe misselijk. Dat de mensen dom waren, kon ze hen vergeven; domheid was lastig maar niet onverdraaglijk. Ze waren echter ook vals en geniepig in hun zelfverheerlijktheid. Kon ze niet beter in een verarmd en uitgestorven Warschau of god weet waar armoede lijden, dan hier nog langer te zijn? Ze dacht aan haar talloze vrienden en vriendinnen daarginds, en moest nodig in de buitenlucht zijn, minstens in een open straat, buiten deze benauwenis. Hier in deze brave verkamferde lucht hield ze het geen minuut meer uit. Ze voelde al dat ze ging kokhalzen.

Raar, aanstellerig wijf, dachten Walstra en Van Stolwijk tegelijk. De gastvrouw maakte het welgemeende besluit zo'n nukkige buitenlandse nooit meer te inviteren. Wist ze dan niet dat het even onbehoorlijk is vóór tien uur als na elf op te stappen als je ergens op een gezellig kopje koffie met wijn daarna gevraagd bent?

De makelaar was meteen ook opgestaan om Hella naar de huisdeur en misschien verder te begeleiden. Voor hij echter duidelijk dit plan had te kennen gegeven, protesteerde zijn vrouw al: ‘Maar dan wordt het te laat voor ons, mannie...’ Ze kon zich echter meteen verbazen dat ook de heer Dodewaard zich tot deze liefdesdienst aanbood, en wel met zoveel nadruk dat geen van de overige heren het nog oirbaar achtte zich eveneens ter beschikking te stellen.

Hella wilde er intussen niets van weten. Ze moest alleen zijn, weg, weg van al deze lieden.

‘Ik ga altijd alleen naar huis; derangeert u zich toch niet,’ zei ze met klem. Maar Dodewaard hield vol. Ook hij wilde weg zijn; met zijn verovering. En hij had nog een kleinigheid te doen. Bovendien, het prikkelde hem, nu toch niemand het zag, met deze wulps uitziende vrouw door de verlaten nachtstraten te lopen en toch niet in de verzoeking te geraken en misschien te vallen...

‘Ik kan het beslist niet toelaten dat u alleen de straat op gaat,’ zei hij. ‘Ik weet beter dan u hoeveel verdorvenheid er huist in deze stad. En ik zou me niet verantwoord voelen.’

‘Ja-ja,’ knikte het oude heertje met toegenegen wijsheid.

Er was niets aan te doen. Samen stapten Hella en de heer Dodewaard door de donkere straten; beiden huiverend van een andere sensatie. Tussen hen in was de roman van Norman Angus, stijf onder Dodewaards arm geklemd. En deze verheugde zich om de door den Here voorbestemde hindernis, die hem belette de vrouw naast hem een arm te geven. Want wat kon er al niet uit zo'n naaste gelegenheid tot zonde voortspruiten... Hij probeerde het zich in te denken, en zwijgend liepen ze naast elkander voort.

Wat Hella Bentram betrof, al voortstappend welde het in haar op: ‘Zoveel zou ik niet kunnen eten of drinken als ik zou willen kotsen.’

XVI
Eva en haar dochteren

Rapport Sp.Br. 6307-18 is gesplitst in twee afdelingen: A en B. Afdeling A betreft Liesje Steelink, de zestienjarige dochter van de makelaar in assurantiën meergenoemd. Over haar staat onder andere het volgende vermeld:

Daags na de in S.B. 6306-14 gerapporteerde soiree, bevond zich mevrouw Steelink, des makelaars echtgenote, op weg om inkopen te doen, of zoals zij het tegen een vriendin te kennen gaf: ‘Om koopjes te zoeken.’ Zij kocht een grote hoeveelheid volslagen nutteloze en waardeloze zaken, en klaarblijkelijk ontstond bij haar het bekende misnoegen van hen, die uitgekocht zijn en daarbij weten dat zij te veel geld verspild hebben, zodat zij vreesde voor een woordentwist met haar man. Om zijn toorn te bezweren, besloot zij nog meer te kopen, en wel een klein geschenk voor hem. Zij wist echter niets goeds te bedenken, tot het haar, juist terwijl zij een boekwinkel voorbijging, te binnen schoot dat hij 's avonds graag in zijn bed allerlei vreemdsoortige romannetjes las; en ofschoon ze zich nooit bemoeid had met wat eigenlijk in die boekjes stond, besloot zij een nieuwe roman voor hem te kopen. Zoethouden maar.

De winkelier had juist daags tevoren een paar dozijn van *Het*

deemoedig dulden binnengekregen, en prees het boek aan met de woorden: ‘Dit wordt tegenwoordig het meest gevraagd, mevrouw’ - een welbekende muziek in de oren van Anneke Steelink. Daar ze zich toen ook herinnerde dat dit het boek was waar men zo druk over gesproken had bij haar vriendin mevrouw Milstein, kocht zij het werk en vroeg het, tegelijk met de andere pakjes die zij bij de boekhandelaar achterliet, aanstonds bij haar aan huis te bezorgen.

Zonder veel dankbaarheid nam de makelaar het geschenk in ontvangst, en zette het boek in zijn kast, op een opvallende plaats, hetgeen hij een betere attentie tegenover zijn vrouw vond dan het werkelijk te lezen. Want de gesprekken erover hadden het hem volkomen tegen gemaakt, en hij hield van een pikanter soort lectuur.

Hij bezat vrij veel lectuur van zijn smaak: goedkope en dure boekwerkjes die hij omwille van zijn huisgenoten in een gesloten kast bewaarde, waarop hij toch gemakshalve de sleutel liet steken, onwetend van het feit dat menigmaal zijn dochter Liesje een van die boekjes kaapte, het stiekem meenam naar haar kamer, daar tussen de kleren verstopte, en het 's nachts in bed, of wanneer haar ouders uit waren, met gloeiend gezicht en stijf samengeperste dijen las, en in een onbewaakt ogenblik op zijn plaats teruglegde.

Behalve dat het meisje in voortdurende angst leeft hiermee een grote misdaad te begaan, verkeert ze door het gejaagde en schrikachtige lezen in een staat van onafgebroken nervositeit. Bij haar vrees om betrapt te worden, is duidelijk ook haar *wil* om betrapt te worden de oorzaak van haar opvallend slecht uiterlijk. Een enkele maal maakt de moeder zich wat ongerust over haar, de vader evenwel merkt niet veel. Integendeel, de blos die zij heeft wanneer haar ouders haar 's avonds voor zij naar bed gaan goedenacht komen zoenen, legt hij uit als een teken van gezond-

heid. Zij heeft dan haar gestolen boekje meestal ook pas een paar seconden voor hun binnentreden onder de dekens weggestopt.

Eergisteren nu herhaalde zich bij de korte afwezigheid van haar huisgenoten het oude spelletje. Liesje Steelink luisterde aan het portaal of haar moeder goed en wel weg was, en sloop toen voorzichtig naar het werkkamertje van haar vader, dat in de familiekring 'het kleine kantoortje' genoemd wordt. Haar oog viel meteen op de nieuwe aanwinst in de boekenkast die zij al zo dikwijls doorzocht had, en een brandende begeerte om het boek te lezen maakte zich van haar meester. Zij meende dat een nieuw deel stellig alle overige - waaronder zoveel oude, stukgelezene - zou overtreffen in pikanterie. En reeds had zij het boek ter hand genomen, toen zij met schrik bedacht dat het gloednieuwe bandje er zó opvallend stond, dat haar vader het aanstonds zou missen wanneer zij het meenam. Hij las het wel niet, want het boek waarmee hij bezig was, lag nog altijd in de lade van zijn nachtkastje, maar hij zou misschien merken dat het weggenomen was en navragen wie het had.

Dat mocht niet gebeuren. De aarde zou ineenstorten wanneer hij ooit er achter kwam dat zij in zijn kast snuffelde en andere dingen las dan de meisjesboeken die zij van haar vriendinnen leende, in ruil voor wat zij aan dezen vertelde uit de boekjes van haar vader.

Daarop schoot haar een list te binnen, die zij aanstonds ten uitvoer bracht. Het boek was gebonden op de ondeugdelijke manier die tegenwoordig in zwang is, en het zat al bijna los in de omslag, zodat het haar geen moeite kostte deze eraf te lichten, een paar oude school- en kinderboekjes die ze nog had, in de omslag te stoppen, totdat deze weer een behoorlijke dikte had, en het nieuwe compilatiewerk zijn plaats terug te geven.

Met de werkelijke inhoud verdween zij snel naar haar kamer, blij dat zij eindelijk eens rustiger, zonder zoveel kans op ontdek-

king als anders, zou kunnen lezen. Zij hijgde ervan, en was, alleen al bij de gedachte aan haar toekomstige verpozing, bleek en opgewonden. Bovendien zouden haar ouders uitgaan; zij zou dus een hele avond vóór zich hebben.

De paar uur die haar nog scheidden van de avond, gingen niet snel genoeg voorbij. Liesje wendde lichte hoofdpijn voor en beloofde vroeg naar bed te zullen gaan, toen haar ouders haar hartelijk 'tot morgenochtend' zoenden. Zodra de deur achter hen dichtgeslagen was, ging zij inderdaad naar haar kamer, nam het boek even in de hand, glimlachte, ontkleedde zich snel en kroop in bed. Het duurde enkele minuten voordat zij 'haar lig' gevonden had, en deze voorbereidingstijd gebruikte zij om hier en daar het boek in te kijken. Zij werd er niet veel wijzer door. De opvallende woorden en uitdrukkingen of de geheimzinnige onbegrijpelijkheden die anders haar fantasie zo opwonden, ook bij het vluchtigste doorbladeren van de overige boeken uit haar vaders kast, waren ditmaal zo gauw niet te vinden. Ze moeten zeker héél erg zijn, als een schrijver ze zo goed wegstopt, dacht het meisje; reden te meer dat ze me niet mogen ontgaan. Ik zal het boek systematisch lezen, dan vind ik zeker de dingen die ik zoek.

Terwijl ze daar half onder de dekens ineengeschurkt lag, met het naar achteren omgevouwen boek tussen knieën en borst, was haar verbeelding het deemoedig geduld van Norman Angus reeds voorbijgehold, en zag zij bereids de adembenemende Blauwbaard-scènes met hun rosse pijn-mysteries: een ridder die vrouwen verleidt - zijzelf, Liesje Steelink is het, die zich verweert, vleit, om genade smeekt en respijt. Maar niets helpt, de roofridder is onverbiddelijk. Hij wil haar laatste kleed, het dunne witte nachthemd dat ze draagt, van haar af rukken. Zij voelt zijn grote ruige vingers reeds op haar lichaam, huivert, en een kreet versmoort in haar keel. Rupsvormig glijden die grove mannenvingers langs haar af, zoeken zich nestelplaatsen, vanwaar uit ragdunne bevin-

gen haar doortintelen. Dan wordt zij opeens door een van die ruwe handen achteruit geduwd, zodat zij met haar achterhoofd zwaar tegen een dikke beuk van het bos smakt. Zij wankelt weer terug, maar voor zij neergevallen is, daar trekt de dierbare snoodaard reeds zijn lang en blinkend zwaard, doorsteekt haar, zodat het bloed in een wijde stralenkrans over haar buik fonteint... Hoe heerlijk is het zó te sterven, flitst het door haar meisjeshoofd.

Middelerwijl waren haar armen afgedwaald van haar bovenlijf tot zij langs haar smalle heup elkaar tussenbeens terugvonden en ze door het eerst zachtjes, maar allengs sneller bewegen van de vingertoppen die elkaar ook zijdelings beroerden, kleine schokjes teweegbrachten. Eerst in haar buik, vanwaar zij zich al spoedig door haar hele lichaam voortplantten en zich tenslotte ontlaadden in één grote schok, gevolgd door een diepe zucht en het weer omhoogbrengen van beide armen tot nabij haar achterhoofd. Zo bleef zij een poos - nog gedachteloos - voor zich uit staren.

N.B. Liesje had weliswaar reeds tal van boeken over lustmoordenaars meegekaapt naar bed. Levensbeschrijvingen van zulke onverlaten, die werkelijk hadden bestaan en tenslotte gepakt waren. Nochtans had niets zich zo sterk in haar verbeelding vastgehecht als juist dit verhaal, dat begonnen was bij een doodgewoon kindersprookje, van haar moeder zelf gehoord.

Het is precies zoals de heer G.G. zelf eens zo welwillend aan rapporteur dezes uiteenzette: men moest voorzichtiger zijn met de sprookjes, aangezien deze meegroeien met de mens!

Vervolg van rapport Sp.Br. 6307-18A (inzake de voorstellingswereld van geobserveerde).

Door bovenvermelde fantasie was het meisje nu voldoende in nieuwe spanning geraakt om zich toch nog met volle lust aan de lezing van de roman te wijden. Zij nam het boek weer ter hand en haar gretige blikken vlógen door de eerste bladzijden. Want deze sloten zich merkwaardig goed aan bij hetgeen ze zich zojuist

voor ogen gesteld had. Ook hier werd een arme lieve vrouw - lief en jong bleef ze, ondanks alle misprijzende adjectieven van de auteur - door een grote, sensuele, maar toch niet onaantrekkelijke man geliefkoosd en mishandeld. Dat het een melkboer was, drong volstrekt niet tot de lezeres door. Haar aandacht sloeg eenvoudig het woord over, elke keer als zij het zou moeten tegenkomen. Zij had de stellige verwachting dat aan het eind van de mishandelingsscène het paar weer naar binnen zou gaan, en dat dan eindelijk de dingen beschreven zouden worden die ze niet mocht lezen.

Dit gebeurde echter niet. Er volgde nu een passage over twee vrienden, die de ruzie op straat hadden meegemaakt. Hoe kon dat nu? vroeg zij zich af. Had ze misschien te vlug gelezen en bij vergissing het bijzondere overgeslagen? Wat stom was dat, dacht ze. Het meisje bladerde terug, las hier en daar nog een zin over, die ze soms niet meer herkende, maar vond niet wat ze zocht.

Dan maar verder. Wat deden die twee vrienden samen? Zouden ze misschien... Een vriendin had haar fluisterend verteld dat dat bestond; ze had een neef, die was zo, en heel de familie vond het schandalig. En het was strafbaar ook; je kon ervoor in de gevangenis komen... Meisjes onder elkaar niet, goddank. Of wel? Verbeeld je dat zijzelf en Hetty en Alma en Silvia van Son en Coba (o, vooral Coba, die wilde gekke meid), dat ze met de hele klus de gevangenis in moesten... en alle andere meisjes van wie ze het bijna zeker wist. Neen, het was maar goed dat die wet alleen voor mannen bestond. Voor minderjarigen, en dat waren er nogal wat. Wegens niet te noemen handelingen, zo heette dat officieel in de krant. Ze hadden zo gelachen toen Els het verteld had, dat elke keer als dit er stond, of alleen maar ‘wegens zedendelict’ weer zo iemand gesnapt was. En Els wist het heel zeker, van een neef die voor advocaat studeerde en die het verteld had toen ze samen... Nou ja, dat wist ze niet zeker, maar je kon wel nagaan... Jammer,

dat zij geen neven had, alleen die stomme paar vriendinnen. Reden te meer om nu maar gauw door te lezen om te ontdekken wat er precies aan de hand was met die twee mannen.

O, ze waren allebei getrouwd. Bah, wat flauw. Getrouwde mannen waren een soort van vaders, huisvaders. Soms wel aardig. Maar een jonge, pittige, ongetrouwde vent, daar had je veel meer aan. Hoewel... de meesten die ze kende, vond ze nogal sufferig. De getrouwde mannen zijn de ergsten, had Coba eens gezegd. Die had een getrouwde oom van achtentwintig, en ze beweerde dat hij eens bij haar... Bah, een oom niet! Zij had zelf ook een oom, maar ze werd al misselijk als ze hem zag. Het kwam van de pijpen die hij rookte, zwart-aangeslagen waren zijn tanden. Ze zag het elke keer weer, als ze hem moest zoenen. Een volgende keer wou ze proberen het te vertikken.

Die twee vrienden waren dus beiden getrouwd. Nu, misschien ruilden ze af en toe hun vrouwen met elkaar. Er waren verschillende families in de stad van wie ze dat beweerden. Gek moest dat zijn. Zou zij later nooit willen als ze getrouwd was. Maar ze zou heel lang willen wachten voordat ze trouwde, en intussen kon van alles gebeuren. Hoe zei Alma dat toen ook weer zo komiek? - ‘Zodra ik studente ben, zullen we het beestje eens lekker laten uitrazen.’ - Grapjas, alsof ze niet nu al aardig op weg was. En gesteld dat ze voor het eindexamen volgend jaar slaagde, wat nog een hele vraag was... Jesses, ze wilde vooral niet meer denken aan die beroerde school. Dan liever aan de mensen die hun vrouwen verruilen, zoals in dit boek. Misschien gingen die vrouwen dan opeens iets heel geks doen bij hun nieuwe mannen.

Neen, akelig fatsoenlijke lui waren het. Verrekte meelbieten. Wat stak er dan in het boek dat ze hier bij zich had? Oorlog? Kon haar geen zier schelen. Hele gesprekken tussen de twee soldaten... Kon ze helemaal overslaan. In een gesprek gebeurde nooit wat; hoogstens leerde je er een paar onnette uitdrukkingen of seksuele

termen door. Maar die kende ze al genoeg. Een hele tijd door, al in de derde klas, hielden ze een wedstrijd met elkaar, wie een nieuw woord wist voor al de dingen waar de Nederlandse taal officieel geen woorden voor heeft. En het was ermee geëindigd, dat zij en Hetty zelf maar uitdrukkingen verzonnen hadden, de een nog viezer dan de ander, om de vriendinnen te overbluffen dat *zij* toch ook een hoop ervan afwisten.

Maar de soldaten uit deze roman vloekten niet eens. Het leken wel blikken dominees. Waarom had ze geen ander boek meegepakt? Het werd een verloren avond op deze manier. Zou ze nog naar beneden gaan en een ander halen? Neen, vooral niet meer het warme bed uit. Dan maar in godsnaam dit kleuterboekje uitlezen. Ze was toch al over de helft. En bovendien... Ze kon het allemaal beter laten. Als dat maar ging. Het is ongezond en je kunt aan de tering sterven. Centrale zenuwstelsel, ruggemerg, lymfevaten... Ze wist niet precies hoe het in elkaar zat, maar in de fysiologieles had ze genoeg opgestoken om te weten dat het misschien toch waar was wat de bangeren onder haar vriendinnen beweerden: dat je je beter met niets erotisch kunt bemoeien, je zelfs niet opwinden, want dat het heel ongezond moet zijn. En later dan, als je getrouwd was? Dat scheen dan toch wat anders te zijn. Ofschoon je ook dikwijls hoorde dat jonggetrouwde vrouwen stierven. Vliegende tering of miskraam noemden ze dat, maar je hoefde dat niet allemaal te vertrouwen. Meestal stak er toch wel wat achter. Stom was dat allemaal ingericht in de natuur. Dat juist de dingen waar je zin in had, je zo verpest moesten worden.

Of zou dat komen omdat het werkelijk zonde was, zin te hebben in zoiets? Het moest wel zo zijn dat God de mensen op een dergelijke manier straffen wou voor hun lust in seksuele zaken. Al had God ze dan zelf zo gemaakt. Ze was vroeger een paar keer naar de catechisatie geweest, en daarvan herinnerde zij

zich nog wel iets over zonde en zondeval. Wij hebben een zondige natuur, maar wij hebben onszelf niet gemaakt. Door de hulp van Christus kwam dat in orde, zeiden de dominee en de pastoors. Maar je bleef dezelfde die je was - en al de dingen waar in de rare boekjes over geschreven wordt, ze bleven, en je wás nieuwsgierig, en je wilde het allemaal beleven, en het sprong op, en wrong en drong in je lichaam, zonder dat je er wat aan kon doen. Dan was het eenvoudiger jezelf maar te laten gaan, en te zien wat er van kwam, en te nemen wat je krijgen kon. Te dromen... van licht... lichte handen... een goed gezicht... een lange, diepe kus... jezelf verliezen in een ander... licht worden... en warm-omwikkeld... donzig warm... ergens... ver... schokjes krijgen... en dan rust... wegdromen in elkaars armen... naakt tegen elkaar gedrukt... zo inslapen...

Toen de Steelinks tegen middernacht thuiskwamen, zagen zij door een kier van de gordijnen dat er nog licht brandde op de kamer van hun dochter.

'God,' zei mevrouw met verbazing, 'misschien is ze niet goed geworden.'

'Blijf kalm en wind je niet altijd zo direct op,' vermaande de makelaar. 'Wij zullen wel even gaan kijken.'

Ze gingen voorzichtig de slaapkamer binnen, op hun tenen, tot aan het bed, en zagen dat hun dochter was ingeslapen, en juist op dit ogenblik de ogen opende.

Het meisje was nog half verward in haar dromen, maar kwam tot zichzelf toen ze haar ouders herkende. Hoe waren die opeens hier? Wat had ze dan gedaan? Waarom had ze hen niet horen thuiskomen zoals anders? Ze was in slaap gevallen. Tjee, het boek! Waar was dat boek? Ze had het niet bij zich onder de dekens, ze had het niet weggestopt. Op het bed lag het niet. Ernaast gevallen? Ze durfde niet te kijken, want dan zag haar vader het misschien ook meteen.

‘Waarom heb je het licht niet uitgedaan?’ vroeg de moeder, boos nu ze niet meer ongerust behoefde te zijn.

‘Ik weet het niet... ik heb heel lang geslapen, geloof ik.’

‘Je mankeert toch niets?’ sprak mevrouw Steelink nog niet helemaal gerustgesteld.

Mijnheer Steelinks voet stiet tegen het open op de grond gevallen boek. Hij bukte zich om het op te rapen, terwijl hij zei: ‘Hier is je boek.’

Liesje bestierf het van schrik, en haar hand, die hem met geweld het boek zou hebben willen ontrukken, was te zeer verlamd om het rustig van hem aan te pakken. Door deze onmerkbare aarzeling kwam de makelaar ertoe, even in de roman te bladeren, zodat hij de titelpagina zag.

‘Hé,’ zei hij. ‘Kijk eens, vrouw. Ze leest hetzelfde boek als je voor mij gekocht hebt. Wat toevallig. Heb je dat van een vriendin geleend?’

Liesje knikte wanhopig van ja. Ze had geen stem meer om te spreken.

‘Lees jij dit exemplaar dan ook,’ raadde de makelaarsvrouw, ‘dan breng ik dat andere morgen terug en ruil het in voor iets beters misschien.’

‘Dat zal ik zelf wel doen, dat is een reuze-idee van je,’ antwoordde Steelink met grote tevredenheid. ‘Goed dat het boek, nog zo nieuw als het is, in de kast staat. Morgenvroeg zal ik het meteen meenemen.’

Zij zoenden nogmaals hun dochter goedenacht en verdwenen naar hun eigen slaapkamer.

Het meisje echter brak in snikken uit en kon de hele nacht niet slapen. Pas tegen de ochtend was haar dapperheid groot genoeg om haar wanhoop te overwinnen en sloop zij voorzichtig met het binnenste van de roman naar beneden, om het zo goed en zo kwaad het ging vast te plakken in de omslag die in haar vaders kast stond. Voor het te laat was.

Zij bevond zich met het boek in de hand voor de geopende kast, toen ze opeens op moest kijken, en haar vader in de deur stond. Hij had de trap horen kraken en meende dat er dieven in zijn kantoortje bezig waren.

'Zo...' zei hij. 'Kom je hier weleens meer... zo?'

In zijn gestreepte pyjama stond hij daar lang en belachelijk, met gebalde vuisten. Liesje viel hem snikkend, luid-snikkend om de hals, en hij sloeg haar niet, schold niet, want onder het dunne nachthemdje voelde hij haar jonge trillende borsten. Zij deden hem begrijpen.

Maar toen na enkele minuten ook zijn vrouw naar beneden kwam, riep deze: 'Jullie lijken wel gek geworden!'

Na lezing van dit rapport schreef de G.G. met een goedkeurend knikje eronder: 'Eindelijk eens een verslag zoals het hoort, met peiling der gedachten, en niet enkel het relaas van stompzinnige zintuiglijke waarnemingen. Het gehele personeel (en hij trok een dikke streep onder het woord "gehele") wordt verzocht dit voorbeeldige stuk te lezen en na te volgen. Wij zijn nu eenmaal geen ordinair opsporingsbureau. G.G.'

Daarop haalde hij een sigaar uit zijn borstzak, die hij zorgvuldig afknipte en opstak. Dromerig volgden zijn ogen de krinkelende rook die na elke van zijn korte puffen opsteeg naar het hoog en lilagrijs plafond.

Het duurde even voordat hij weer zijn paperassen oppakte om verder te lezen en hij in dit voornemen gestoord werd door de binnenkomst van zijn Eerste Ondersecretaris, een ietwat nerveus individu, Daniël genaamd.

XVII
Hogere hiërarchieën

Met een diepe buiging naderde de ondersecretaris zijn oude meester en gevolg gevend aan een vluchtige handbeweging van de G.G. reikte hij deze een nieuwe stapel rapporten over.

‘Alles van de Speciale Brigade of ook van de andere detectives?’ vroeg de oude heer, terwijl hij met een zucht de papierwinkel op zijn tafel smeet.

‘Alleen maar van de S.B. Ze werken zich een ongeluk aan uw opdracht.’

‘Ik verwacht niet anders. Hoewel, bij nader inzien...’

‘U zei: bij nader inzien?’

‘Ja, dat zei ik.’

De ondersecretaris zuchtte op zijn beurt, rekte zijn hals alsof hij moeilijk slikte en zei toen aarzelend: ‘Als u het toestaat, ik bedoel... als u het veroorlooft natuurlijk, mag ik u dan wat vragen?’

Even kuchte de G.G. een paar keren alvorens te antwoorden: ‘Al staat vragen niet vrij, althans jullie niet, van goed vragen word je wijzer. En je bent nog jong, mijn beste Daniël, dus vooruit dan maar.’ Hij knikte de ondersecretaris welwillend toe en vervolgde: ‘Voor de dag ermee. Wat heb je op het hart?’ Bemoedigend, alsof

hij zelf niet meteen al wist wat zijn ondergeschikte dwars zat.

'Ik zou u willen vragen: waarom doet u dit allemaal? Zoveel extra-werk voor de S.B. met een naar mijn bescheiden mening toch nogal gewoon geval. Terwijl er toch zoveel anders, van heel veel meer gewicht aan de hand is, blijkens de rapportages van onze gewone detectives, die daarmee ook al de handen vol hebben, blocnote na blocnote volschrijven en soms zelfs beginnen te klagen over krampen in hun vingers. Ik vraag mij af...'

'Ja-ja, waarom doet u dit allemaal? Ik weet het al. En omdat je mij in een goede stemming aantreft, mijn boy, zal ik je bij hoge uitzondering ook een duidelijk antwoord geven.'

De G.G. keek een paar seconden lang zwijgend naar het plafond, toen naar Daniël en sprak daarop langzaam en met nadruk: 'Ik gehoorzaam om zo te zeggen aan een innerlijke drang. En om je verdere vragen te voorkomen, voeg ik hieraan toe: waar die dwang vandaan komt, is ook voor mij moeilijk na te gaan... Maar zij *is* er, zij bestaat.'

'Toch moet die ergens vandaan komen,' opperde Daniël, moed vattend door de vrij zeldzame welwillendheid van de G.G. tegenover zijn ondergeschikten.

'Je moet niet te veel willen weten,' zei de ander enigszins moedeloos. Overigens meer tegen zichzelf dan tegen de ondersecretaris, die zich veeleer aangemoedigd voelde door deze opmerking.

'Ik kan er niets aan doen, maar ik zou het toch heel graag willen weten,' hield hij aan. 'Met uw welnemen. Want misschien wil ik dit ook door *mijn* innerlijke dwang.'

'Zo draai je in een cirkeltje rond, mijn beste,' sprak de G.G. waardig. 'Maar ik zal proberen je uit te leggen wat ik er zelf van weet. Het is een kwestie van inzicht in de opbouw van hogere hiërarchieën. Het zit zo: Een hele poos geleden - dat was nog voor je tijd - leefde er een Fransman die een dik boek schreef dat begon met het zinnetje: "Ik denk, daarom besta ik." Het heeft hem tot

op de dag van vandaag heel beroemd gemaakt, maar toch had hij het bij het verkeerde eind. Hij had moeten beginnen met: “Ik besta omdat ik gedacht ben.” Dan was hij ook tot heel andere conclusies gekomen. Volg je mij, Daniël?’

De ondersecretaris knikte van ja, hoewel niet bepaald geestdriftig.

‘Nou goed dan,’ ging de G.G. voort, ‘het is zonneklaar dat niets kan bestaan zonder dat het van tevoren bedacht is. Uitgedacht is niet zo'n precieze uitdrukking want het is een veelterm en uitdenken betekent het eind van een gedachte. Maar ík ben bedacht, jij bent bedacht, alles is bedacht, zie je.’

‘Door wie?’ opperde Daniël een beetje timide.

‘Ja, dat is een andere kwestie. Wat is wie? Een bedenker of bedenkster mag je niet aannemen te bestaan voordat het oer-bedenkende een verschil tussen mannen en vrouwen heeft bedacht, wil je tenminste de *prima causa*, zoals dat genoemd wordt, zo dicht mogelijk benaderen. Maar daarmee ga je wel erg ver, misschien wel té ver. Ik voor mij spreek dus liever van een Bedenkende en heb daar vrede mee, want aan wat ons bedacht heeft mag je geen vragen stellen die niet door een ons Bedenkende zijn toegelaten. Een pot stelt ook geen vragen aan de pottenbakker die hem bedacht heeft met zijn klei en vorm en doeleinden waartoe het voorwerp zoal zou kunnen dienen. In ons is ook het respect voor het Bedenkende meebedacht, en het is bedenkelijk als wij dit niet in acht nemen. Blijf je mij volgen, bedenksel van mij?’

‘Van u?’

‘Wat dacht je dan! Ja, knulletje, op *mijn* beurt heb ik jullie bedacht; al mijn detectives met de Speciale Brigade incluis. En nu heb je meteen het antwoord waarom ik jullie sinds jaar en dag zo stevig aan het werk zet en mij voor dingen interesseer die je verder niet aangaan. Snap je?’

‘Met alle respect, niet helemaal,’ antwoordde Daniël, toch enigszins opgelucht. ‘U moet uw Bedenkende, dat is dus uw hoogste instantie van bedenking, toch ook een naam geven, omdat alles een naam heeft en Bedenkende alleen maar een soort van deelwoord is, als ik het wel heb.’

‘Sta niet zo te wiebelen,’ zei de G.G. Hij humde een paar maal om tijd te winnen en ging toen voort: ‘Natuurlijk heeft alles een behoorlijke naam, en ik weet heel goed dat ondanks alle respect voor mij dat jullie is toebedacht, jullie mij onder elkaar Grijze Gerrit noemen, ofschoon jullie best weten dat G.G. iets heel anders betekent. Namen en betekenissen dekken elkaar bij lange na niet altijd. Dat moet jij, neuswijs ventje, toch ook allang weten, hè?’

Er kwam een opgetogen glans op het gezicht van de ondersecretaris, dat eerst verbleekt was bij de sneer van zijn meester. Goedmoedig ging deze voort: ‘Nou, ik wil jou wel bekennen - want je kijkt wel dom, maar je *bent* niet dom - dat ik *mijn* Bedenkende ook soms een verzonnen naam geef, bij gebrek aan een betere of eigenlijk zomaar. Albert zeg ik dan; een neutrale naam die zowel voor koningen als voor kruideniers dient en zelfs paste bij een zeer grote Piet in de herfstdagen van de middeleeuwen. Het zou in alle eerlijkheid ook Albertina mogen zijn; Tine of Tina zoals men menig lief wezen aanduidt, terwijl Bert of Bertje al te oneerbiedig klinkt. Maar mijn Bedenkende heeft mij nu eenmaal toegedacht voor Albert als zijn supreme aanduiding te kiezen, daar laat ik het dus maar bij. Zoals ik voor jou de naam Daniël heb gekozen, en daarmee basta!’

‘Die namenkwestie is me nu wel duidelijk, heer,’ zei de ondersecretaris met een even dankbare als gretige blik op zijn Bedenkende gericht. ‘Maar wat me nog wurmt is dat van die mannen en vrouwen. Waarom zou het verschil er zijn en dus niet alleen bedacht, maar al een hele tijd zijn uitgedacht, zodat je voortdu-

rend merkt hoe anders zij zich voordoen in hun bestaan, hun wederzijdse verhoudingen, kortom in bijna alles. Heeft *u* dat zo gewild of...'

'Ik niet,' viel de G.G. hem bars in de rede. 'Ik niet. Dat is het werk van een hogere hiërarchie, zelfs hoger dan die van Albert, neem ik aan. En hun toestand is ook niet zo erg verschillend als jij blijkbaar na al onze observaties bent gaan geloven. Want *ik* weet dat in iedere man een halve vrouw schuilt en in iedere vrouw een halve man, al weten ze het meestal zelf niet en onderdrukken zij maar al te vaak die andere helft in zichzelf en hun partners. Ik ben daar al achter gekomen voordat zij er nog de minste notie van hadden, terwijl een groot deel van de mensen, juist onder de zogenaamd beschaafden, er nog niet aan toe is de fundamentele overeenkomst van beide seksen te erkennen en de kleine verschillen te eerbiedigen zoal niet te koesteren. Maar ja...'

Een kleine hoestbui overviel de oude heer alvorens hij, eenmaal op dreef, vervolgde: 'En wat jullie, mijn bedienden betreft, op *mijn* beurt heb ik jullie met opzet sekseloos bedacht, omdat jullie anders niet in staat zouden zijn je werk onpartijdig genoeg te doen. Daarmee heb ik bovendien mezelf een hoop gelazer bespaard, want nu is er, al missen jullie misschien allerlei prettigs, ook geen onderling gewriemel en gedol, geen concurrentie of overheersing mogelijk. Jullie hebben zelf kunnen waarnemen waar de bronst van de seksen toe leiden kan. Dus prijs je ongeluk en noem het een geluk.'

Gelaten boog Daniël het hoofd bij deze laatste woorden. Hij en zijn handlangers, de detectives, hadden te veel gezien, te veel gekreun en gezucht gehoord, te veel geile gedachten en beelden in de voorstellingswereld van hun geobserveerden moeten rapporteren, om niet enkele psychovenerische infecties te hebben opgelopen, een soort verlangen dat zich als lichte temperatuurverhoging door hun diafanie verspreid had.

De G.G. - de enige die van dergelijke beïnvloedingen gevrijwaard was - wist ervan, maar het kon hem niet veel schelen. Hij prees zich gelukkig dat ook *zijn* bedenken zijn werkelijkheid werd; het bestaan van al wat onder zijn waarneming en toezicht viel.

'Je weet nu genoeg,' zei hij tegen de ondersecretaris die van het ene been op het andere ging staan, 'meer acht ik niet nodig. Ben toch al te ver gegaan.'

'Toch zou ik nog graag...' begon de ander. Maar als door een vlaag van boosheid om Daniëls vrager ij bevangen, riep de G.G. uit: 'En sodemieter nu maar op, brutale rekel. Aan je werk. Meteen!'

Bevend boog de ondersecretaris even diep als toen hij binnenkwam en verliet ruggelings het vertrek, nogmaals buigend toen hij de deur bereikt had, die hij achter zich sloot.

Daar niemand bij het gevoerde gesprek aanwezig was, kon het ook niemand zijn opgevallen dat Daniël, hoewel in het volle licht staande, geen schaduw had.

Weer naar zijn schrijfbureau omgedraaid verviel de G.G. in diep gepeins. Veel weet ik al, maar ik wou graag alles weten, mompelde hij voor zich uit. Waar zo'n verrekt creatuur je al niet toe brengt... Bedenksels zijn conform hun Bedenkende, maar wat schiet je op met deze wetenschap...

Albert, onbenoembare, van wie gezegd is dat je bent die je bent... in alle onschuld natuurlijk...

Met beide ellebogen op het tafelblad gesteund en het grijze hoofd tussen zijn handen, alsof hij door het bedekken van zijn oren geen vragen meer wilde horen, kon hij toch niet beletten dat hij de eindeloos lange archieven weer voor zich zag, die hij had laten aanleggen na eerst stuk voor stuk de dossiers te hebben doorgewerkt om er zijn voorlopige gevolgtrekkingen uit te destilleren en ze in korte zinnetjes samen te vatten. Feitelijkheden en vaststellingen; uiteraard geen fiorituren.

Niettemin achteraf bezien, wat voor nut had het? Al lagen al deze résumés nog zo goed in zijn geheugen opgeslagen, op de lange duur begonnen ze te veel op elkaar te lijken en nogal wat inspanning te kosten om ze niet met elkaar te verwarren, ze goed uiteen te houden. Tenslotte veranderden de mensen, zelfs de eeuwen door, in wezen maar heel weinig.

Het was waar en tegelijk droevig dat de zogenaamde historici en sociologen over wie rapportages bij hem binnenkwamen, hier anders over dachten en zelfs durfden te reppen van 'periodieke veranderingen' of vooruitgang. De idioten, ingebeeld omdat zij geen toegang hadden tot de kilometerslange archiefkasten met het materiaal bijeengebracht door de honderden detectives, laat staan tot de doorwrochte samenvattingen die hij zich getroostte.

De G.G. slaakte een diepe zucht en bedacht: ik ben veel soorten van domheid tegengekomen, maar de ergste soort is wel de academische domheid, de universitaire domheid, zo ingebeeld en onnozel, zo generaties lang ronddraaiend in hetzelfde circuit. De enkele goede conclusietrekkers en vooral in-twijfel-trekkers niet te na gesproken. Dat juist zíj meestal opstandigen zijn tegen de autoriteit, wat geeft dat? Het is de enige manier om iets nieuws te bedenken. Ben *ik* een autoriteit? Albert mag het weten. Als archivaris ben ik het zeker, en wat vernieuwing in de systematiek daarvan, zijn samenstelling en het archiefbeheer betreft, misschien valt daarover wel het een en ander...

Hij liet deze gedachte voor wat ze was, had geen zin haar af te maken, maar begon halfluid tegen zichzelf te praten zoals veel oude mensen plegen te doen. Hij bromde: 'De rapportagetaal van het personeel begint me tegen te staan, maar dat is nog tot daar aan toe. Wat mij het minst bevalt is dat de Speciale Brigade - die vóór alles - te veel noteert over het denken van Jan, Piet en Klaas, te veel aandacht besteedt aan hun voorstellingswereld en zich te weinig richt op wat de mensen in feite doen of laten; dat mijn

waarnemers zich niet beperken tot de kern van hun opdracht: het vastleggen van handelingen, waaruit ik dan zelf wel het mijne weet te concluderen. Ik moet Jaël maar eens laten opdraven, en wel binnenkort, want het loopt eigenlijk de spuigaten uit. Jazeker. Wat ze nu aan het doen zijn lijkt naar niets. Niets, niets, niets.'

Bij deze laatste woorden boog telkens het hoofd van de G.G. iets meer voorover. Het was donker geworden in zijn brein en daarmee ook in het vertrek waarin hij zich bevond. Ook buiten was de duisternis ingetreden. Plechtig leek het wel.

Pas de volgende morgen zette de G.G. zich weer aan het werk. Lekker genesteld in zijn bureaustoel begon hij aan het tweede deel van het rapport dat op zijn schrijftafel was blijven liggen.

XVIII
Werken van barmhartigheid

Afdeling B van het rapport Sp.Br. 6307-1B bevat een zakelijker relaas, dat begint bij de heer Dodewaard, ijverig lidmaat van vele godsdienstige genootschappen, en kampioen voor recht en waarheid.

Nadat hij, aan talrijke emoties ten prooi, Hella Bentram voor de deur van haar huis met een klamme handdruk vaarwel had gezegd, bespeurde hij in zichzelf weinig lust om nu ook naar bed te gaan en reeds aanstonds de wellustige sfeer waarin het Weense vrouwtje hem had gebracht te ontvluchten voor het gewettigde verkeer met zijn veel oudere, magere vrouw, die steeds aan onbegrijpelijke lendenpijnen leed (zelfs een kattevel hielp haar niet) en die al twintig jaar lang zijn huwelijksnachten teisterde met haar ijskoude voeten.

Het was nog vroeg, éven tien uur, hij vond geen reden waarom men eigenlijk de deur van een goede vriendin zou voorbijlopen, wanneer men zeker wist dat ze nog op was, en wanneer men op deze wijze zijn ziel zou kunnen kalmeren met een stichtelijk gesprek voor het naar bed gaan. Waar twee of meer vergaderd zijn in mijnen naam, daar zal ook Ik zijn, stond geschreven; dit gold evenzeer voor het nachtelijk uur als voor de vroege morgen-

stond. Was het gesprek met Nicodemus ook niet in de nacht?

Dodewaard belde aan, heel zachtjes, en na enkele minuten ging een klein luikje boven in de huisdeur open en vroeg een fluisterstem: ‘Wie is daar?’

‘Ik, Mannus Dodewaard,’ fluisterde de andere stem.

Toen werd de huisdeur geruisloos opengetrokken, maar niet verder dan op een kier, waardoor Dodewaard ternauwernood naar binnen kon, snel en sluiperig als een kater.

‘Wat ben je laat, Hermannus,’ zei de struise dame die hem in het spaarzaam verlichte vestibuletje ontving. ‘Ik dacht al dat je niet meer zou komen.’

‘Ik ben opgehouden door een werk van barmhartigheid,’ sprak de man zalvend. ‘Maar ik wilde het betere niet voor het goede verwaarlozen.’

De dame zuchtte gelaten, en Dodewaard, ofschoon zelf niet onrespectabel van postuur, keek als een schooljongen naar haar op. Ze was bijna een hoofd groter dan hij. Gedwee volgde hij haar naar de huiskamer, waar ze aanstonds begon een tweede kopje naast het hare neer te zetten om hem thee in te schenken.

‘Eigenlijk moest ik niets meer gebruiken,’ begon Dodewaard alsof hij een lesje opzegde. ‘Ik ben maar voor een paar minuten gekomen.’

De grote dame zuchtte weer, en antwoordde enkel door met haar vinger te wijzen naar de in kruissteek genaaide spreuk die aan de wand tussen een rijk ingelijst landschap-met-molen en een scheurkalender met ondefinieerbare voorstellingen hing. Dodewaard keek er niet naar, hij wist reeds dat daar te lezen stond: ‘Blijf met ons HEERE, want het is bij den avond’ en hij kende dit gebaar van zijn vriendin Bertha maar al te goed. Had hij ooit weerstand kunnen bieden aan de macht des Woords?

Hij legde het boek dat hij bij zich had op tafel, en ontdeed zich van zijn overjas. Hij wist hoezeer bij alle dingen overhaasting uit

den boze is, en besloot dus rustig aan de zwijgende uitnodiging gevolg te geven.

‘Bertha,’ sprak hij, een weinig lijdend, ‘ik hoop dat je mij niet kwalijk neemt...’

‘O neen,’ zei de dame, terwijl ze niet ver van hem plaatsnam. ‘Ik weet dat je het druk hebt. Maar je bent duur geworden met je bezoeken.’

‘De mensen...’ Dodewaard had wederom zijn blik ten hemel geslagen, terwijl hij lieflijk citeerde: ‘Bewaar uw goede naam, zegt de heilige Geest...’

‘Daar heb je gelijk in, groot gelijk,’ beaamde Bertha. ‘Maar toch...’

Zij voltooide de zin niet, keek hem alleen smekend aan, en legde toen haar grote sterke hand op de zijne. Dodewaard huiverde. Die hand was warm en vol en krachtig, heel anders dan die van zijn kwijnende huisvrouw Marie. Hij zag de zware boezem groot en wegend onder de strakke bruine blouse van zijn vriendin, en hij bedacht hoe de demon omgaat als een briesende leeuw, zoekende wien hij zoude mogen verslinden. Met Bertha moest hij waken in de gebeden, opdat zij niet beiden in verzoeking raakten. Daarom zei hij, hoewel met weinig overtuigingskracht: ‘Laat ons sterk zijn, zuster...’

De struise vijfenveertigjarige vrouw, die door haar uitgebreide werkkring genoeg van de wereld wist, poogde zich te vermannen.

‘Wat is dat?’ vroeg ze, naar het boek wijzend.

‘Een stichtelijk werk, naar men mij verteld heeft. Hoewel een roman.’

De vrouw nam het boek ter hand en begon erin te bladeren, teneinde de dringende en tempterende gedachten die tussen hen waren, uit te bannen. Zij staarde op de grijze bladzijden vol dansende letters, om te vergeten dat Dodewaard zo dicht bij haar zat. Kostelijke ogenblikken verliepen. Zou hij wat doen? Zijn

ogen stonden zo vreemd vanavond, waterig als op andere gevaarlijke ogenblikken. En zij voelde ook wel wat het hese van zijn stem ditmaal beduidde. Eens moest het ervan komen, eens zou er iets gebeuren, dat wist zij, dat had zij al maandenlang voelen aankomen. Iets onherroepelijks? Een mens kan zijn voorbestemming niet ontlopen; zij zo min als een ander. Het voornaamste was, niet in opspraak te komen. Al het overige was van minder belang... Was er niet gezegd dat de zonde er moest zijn opdat de genade over ons konde worden uitgestort? Zo had Calvijn gesproken, en niet die schoft van een Raspoetin, zoals in Het Zondagsfeuilleton van het Nieuwe Nieuwsblad gestaan had. Wat stond er in dit boek hier? Ze was niet in staat ook maar twee woorden ervan te begrijpen op dit ogenblik. En ze durfde evenmin uit de bladzijden opkijken, toen Dodewaard zijn stoel achteruitschoof en opstond.

Zij voelde alleen dat hij achter haar was komen staan, en hoorde zijn snuivende adem. Een paar van haar vaalbruine, uit de knot op het achterhoofd losgesprongen haren, trilden ervan. Ze wist dat hij grote langwerpige neusgaten had, en dat dit zijn handen waren, die nu op haar schouders lagen, traag als slakken en millimeter voor millimeter naar beneden gleden, tot waar de rand van haar blouse begon. En daarna nog dieper, tussen de elastieken beha, langs haar blote lichaam. Tot... wat huiverde ze ervan... hij datgene raakte, waarvan ze meende dat dit bedoeld werd wanneer er in de verslagen van moord- en rechtszaken gesproken werd over ‘de weke’ of ‘de edele delen’.

Dodewaards benige vingers zochten de geplooide welving van haar lichaam te volgen binnen het strakke keurslijf dat ze droeg. Maar toen ze tot de kleine verharding van aanwezige vettigheid gekomen waren, iets capucijnerachtigs dat nog nooit door andere handen dan haar eigen was beroerd, kon ze zich niet meer weerhouden, en riep ze, schertsend en verontwaardigd tegelijk: ‘Foei, knutselaartje!’

Haar stem klonk schril, als uit een brandend braambos, in de nachtelijke kamer.

Met een ruk van schrik trok Dodewaard weer zijn handen te voorschijn en bekeek ze, een fractie van een seconde - niet langer - als had hij verwacht dat ze met bloed bevlekt geweest zouden zijn, als waren ze twee verachtelijke misdadigers, als stond daarop het schrift gegrift der tafelen van Sinaï, of misschien wel het mysterieuze Mene, tekel, ufarsjim...

'Pardon,' prevelde hij. 'Pardon, Bertha.'

De vrouw antwoordde niet, boog zich dieper over het boek, boos dat dit vreemd-huiveringwekkende zo abrupt geëindigd was; boos dat ze nu weer alleen met de impertinentie en de zonde rekenen moest.

Dodewaard hield de handen samengevouwen op de bovenrand van haar stoel en mummelde onverstaanbare dingen die klonken als een gebed. Speeksel van kleine luchtbelletjes zat nog in zijn mondhoeken, maar zijn lippen zelf voelde hij dor en droog.

'Zijt ge boos op mij, Bertha?' vroeg hij toonloos en plechtig.

De vrouw antwoordde niet, zuchtte slechts diep. En Dodewaard voelde zich dermate vermurwd erdoor, dat hij naast haar op de knieën zonk, smekend de handen tot haar hief en huilerig sprak: 'Vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij...'

Bertha verroerde zich niet uit haar voorovergebogen houding. Zij prevelde enkel: 'Hermannus, Hermannus... wat hebt gij gedaan...'

'Het vlees is gewillig, en de geest is zwak,' huilde Dodewaard, waarop hij zijn hoofd voorover liet zinken op haar mollige knieën. Hij wist dat zijn samengevouwen handen zo in het kuiltje van haar schoot lagen, maar hij trok ze niet terug. De dwaze gedachte doorflitste hem dat de appel niet ver valt van de boom... en dit bracht hem ertoe met het gezicht nog in haar opwindend geurende japon te murmureren: 'De vrouw die gij mij gegeven hebt, die heeft mij van die boom gegeven, en ik heb gegeten.'

Omdat zij niet antwoordde, bleef hij zo nog een poos voor haar geknield liggen, terwijl hij zijn gevouwen handen dieper in haar schoot boorde, en vond dat haar dijen heel zacht waren en breder dan hij had kunnen vermoeden. Hij zuchtte ervan, en boven hem zuchtte ook Bertha. Daarna hoorde hij haar zeggen, als van ver, een jaren oud en verschraald verwijt dat traag tot hem doordrong: 'Wat zou Marie je vrouw wel zeggen als ze dit alles wist...'

Het gaf Dodewaard koude-koortsrillingen eraan te moeten denken, en plotseling, als door de paradijsslang gebeten, sprong hij overeind, richtte zich in zijn volle lengte op, en sprak luid en profetisch ditmaal: 'Ik zal vijandschap stellen tussen u en tussen deze vrouw!'

Hij greep naar zijn winterjas die van een andere stoel gegleden was, rukte de kamerdeur open en verdween in de gang. Daar bleef hij enkele seconden hijgend staan, wrong zich in de dikke jas, en toen hij met spijt en verwijten merkte dat Bertha hem niet volgde voor het afscheidnemen dat hem hier in dit halfduister beter gelukt zou zijn dan in het woonvertrek der zonde, vond hij ook geen moed meer om bij haar terug te gaan, maar sloop de straatdeur uit, naar buiten.

Bertha hoorde het slot dichtvallen en veegde een traan van haar wang. Weg was hij. En weer bleef zij eenzaam.

O neen, weer was zij de oude, van deugd ompantserd.

Ze stond op om de kamer te beredderen en de deur op het nachtslot te doen. Daar lag zijn boek nog geopend op de grond. Het was naast haar neergevallen, toen hij met een schok zijn hoofd op haar knieën had geworpen, juist zoals op de plaat 'De verloren zoon' stond, die in de gang hing. En nu lag het boek nog hier. Langzaam hoofdschuddend tegen zichzelf raapte zij het op. Zou hij nog ooit weer komen om het terug te halen? Zou ze op straat en op de bestuursvergadering van de Vereniging voor

Gevallen Meisjes moeten doen alsof ze hem niet meer kende? Ze wist het niet meer.

Ze had vreemde duizelingen, migraine. Ze voelde zich naar worden en moest vlug naar bed. Het boek zou ze voor hem bewaren. Of terugsturen over de post... Neen, hij moest zelf komen om het terug te halen, opdat alles tussen hen vergeven en vergeten mocht zijn. Ze kende immers geen vromer man dan Hermannus Dodewaard. Wat betekende één ogenblik van zwakheid? Zelfs de Here werd op de tinne des tempels verzocht. En Petrus zelf viel... O, het viel haar niet moeilijk hem te vergeven, want hij was niet zoals de anderen, de vuige vrouwenverleiders waartegen ze in het Genootschap voor Verwaarloosde Kinderen en in de Maatschappij tot Versterking der Zedelijkheid herhaalde malen protestacties gevoerd had. Hij was innig-vroom en goed van inborst. Zij was zelf toch niet een van die jongemeisjes die zich door de eerste de beste wellusteling laten verleiden? Zij was een eerbare vrouw, en de liefkozing van een goede vriend kon haar beproefde en door iedereen erkende deugd niet kwetsen. Ze was misschien onhandig geweest; de man had enkel behoefte aan een beetje hartelijkheid gehad. Met zo'n vrouw als die verslonsde Marie Dodewaard. En zijzelf had immers ook zo vaak zo'n behoefte gevoeld... Of noem het misplaatste nieuwsgierigheid. Maar het was scheefgelopen alles, jammerlijk scheef.

Waarom was Dodewaard ook niet anders, hartelijker, gewoner geweest? Bang voor haar? Hij kon toch weten dat zij sterk stond op het pad der deugd; dat de man nog geboren moest worden, die zij niet kon staan... Bah, ellendige wezens waren het, de mannen. Zelfs de vromen.

Koortsig en onplezierig kroop ze tussen de kille lakens van haar bed. Ze wilde haar lichaam niet verwekelijken met een kruikje. Nog niet, zei ze meestal tegen zichzelf; blijf nog jong zolang je kunt, Bertha. Waarom had ze vanavond niet jong

kunnen zijn? Als Dodewaard een ander geweest was... zoals die aardige meester Ophuysen, die pas bij de reclassering gekomen was? Voelde ze daarom tegenwoordig zoveel voor reclasseringswerk? Ze wist het niet meer. Ze sluimerde in en sliep een benauwde, droombezwangerde slaap.

De volgende dag bleef het boek dat zij op het buffet gelegd had, haar voortdurend aan Dodewaard herinneren. Ze was nu weer kalm. Het gebeurde leek niet háár overkomen, maar een of ander familielid waarover ze zich eigenlijk te schamen had, en van wie ze de verwantschap vooral moest zien te verbergen tegenover de buitenwacht. Zoals vele verstandige mensen met een verleide zuster of een failliete broer doen. Daarvoor was zij degeen die zij was; een mens moest bovenal de zelfbeheersing weten te beoefenen om degeen te kunnen zijn wiens faam hij genoot. Een vrouw uit één stuk.

In de stad was zij immers niet de eerste de beste. En dat bracht zware verplichtingen met zich mee, die ze overigens gaarne aanvaardde. Wanneer men haar vroeg om in nog een comité zitting te nemen, antwoordde zij altijd: ‘Waar ik de tijd vandaan moet halen, weet ik niet. Ik voel wel, dat ik ook hier iets goeds kan doen, en het is onze christenplicht, nietwaar, maar... enfin.’ En men wist dat ze dan altijd toegaf en dat men op haar rekenen kon.

Ze was niet onbemiddeld, had zich jarenlang met hart en ziel gegeven aan het stationswerk, dat daaruit bestaat dat men zich een paar maal per dag op het perron of bij het uitgangshek opstelt en alle alleenlopende meisjes die onelegant gekleed zijn of er onbedorven uitzien, terstond bij het verlaten van de sneltrein aanklampt, om te vragen of ze wel weten waar ze naartoe gaan, en of ze in de stad wel familie of vertrouwde kennissen bezitten. Lang had ze geloofd op deze wijze velen van een wisse ondergang te redden, en al die Don-Juaneske mannen die met een hoed scheef op hun kop de stad door slenteren, een arme prooi te

ontrukken. Tot een jaarverslag van de Vereniging voor Gevallen Meisjes haar de ogen had geopend en haar leerde, dat hoewel in het algemeen voorkomen beter is dan genezen, het voorkomen van de zonde minder merkbare resultaten afwerpt dan de reparatie van een verbrijzelde deugdzaamheid.

Ook dat was dan ondankbaar werk; talloze meisjes vielen terug in de modder waaruit zij, Bertha Karremans-Bolderwaagen, hen met zoveel liefdevolle strengheid had opgehaald. Zij verkozen het schandegeld boven een gering doch eerlijk weekloon in een van de vele werkhuizen waarin ze konden worden ondergebracht, en waarmee ook - twee vliegen in één klap - de betere huisvrouw was gediend. Bertha voelde er op den duur niet voor nog langer haar tijd en de overtollige emolumenten van haar kleine fortuintje aan huichelende sletten te besteden. Zij wierp zich met volle borst op de zuigelingenzorg, en ergerde zich alleen dat moeders zo roekeloos en onverstandig en eigenwijs kunnen zijn. En dat vaders zo dikwijls een lelijk nadeel bleken bij het doorvoeren van haar goedbedoelde voogdij over de kinderen van gehuwde, maar onervaren moeders. De lust om tegen hen op te tornen, verging haar snel. Met de ongehuwde had zij het, in den beginne vooral, veel gemakkelijker.

Na slechts een paar weken de zware desillusie te hebben doorgemaakt die omgang met ‘Misdadige Jeugd’ haar bereidde, werd ze een van de steunpilaren van de Zusterenbond van Christelijke Ouden van Dagen die de oprichting van een mooi Bejaardenhuis voorstond, en van de Algemene Federatie van Naaikringen met den Bijbel. Toch ging in alle oprechtheid haar grootste sympathie uit naar de Vereniging ‘Het Zieke Kind’, waarvan zij niets minder dan de penningmeesteres was.

Indien zij een naambordje had bezeten, zou daarop hebben moeten staan: ‘Bertha Karremans-Bolderwaagen, In Maatschappelijk Werk.’ Haar goede reputatie maakte dit alles echter al

bekend genoeg. En als ze ertoe had kunnen komen zich ook door de christelijke politici te laten bepraten, die haar zo nu en dan in figuurlijke zin vastklampten, dan zat zij misschien reeds in de gemeenteraad of zelfs in de Tweede Kamer. Zij was zich daar best van bewust, en meende dat ook daar voor haar wat goeds te doen viel. Al was het alleen maar: tegenover al die mannen de rechten van de verguisde en geknechte vrouw te verdedigen. Ze was geen suffragette of zogenoemde manvijandige feministe; in het minst niet. Maar ze kon evenmin dulden dat overal de mannen de boventoon voerden, met uitsluiting van de vrouw. Had ze niet eenmaal, toen ze Mannus Dodewaard pas had leren kennen, bijna met hem getwist, omdat ze meende zelfs vrouwelijke dominees te moeten verdedigen? Alleen met doorslaande bijbelteksten had hij haar van het tegendeel weten te overtuigen. En van toen af aan had zij hem ook bewonderd en hooggeacht om zijn grote kennisse des Woords.

Intussen nam het Maatschappelijk Werk haar voorlopig geheel in beslag en vloog daarmee zelfs een dag als die na de avond tevoren snel genoeg om. Toen het schemeruur der ruste gekomen was en zij zichzelf haar kopje thee had ingeschonken, zag zij het boek van Dodewaard weer op het buffet liggen, en meende zij niets beter te kunnen doen om hem weer nader te komen, dan erin te lezen en de stichting te zoeken die reeds voldoende gewaarborgd werd door zulk een schone titel als *Het deemoedig dulden.*

Ze ging breeduit zitten op haar geliefkoosde crapaud naast de schemerlamp, die op het tafeltje met haar nieuwste frivolitéhandwerkje stond. En zij begon te lezen. Eerst verstrooid, telkens afgeleid door gedachten aan Mannus, wat hij nu wel denken zou, of hij nog terug zou komen, of het niet al te onvoorzichtig van hen was elkander nog te willen zien. Maar gaandeweg begonnen de personages van de andere roman haar in beslag te nemen, temeer daar zij aanstonds meegevoerd werd in die milieus waar

het Maatschappelijk Werk zijn meeste slachtoffers zoekt en vindt.

Het was schandelijk, vond ze, dat zo'n schrijver die melkboer kalmweg zijn vrouw liet slaan, zonder dat hij er op een of andere manier een stokje voor stak, om op die wijze voor de lezer een opbouwend voorbeeld te stellen. Was dit een stichtelijk boek? Om zomaar de zonde en het onrecht en de ellende zonder protest voorbij te gaan... dat was weer echt mannenwerk. Norman Angus, dat was natuurlijk een vent. En het viel haar bar tegen van Dodewaard dat hij zulke laffe paapse kost las, en zelfs bij haar op de kuise schoot liet liggen.

Toch ging ze door met lezen. Zo was haar bekende volharding; als ze zich eenmaal begon te verdiepen in de familiegeschiedenis van een van haar maatschappelijke pupillen, hield ze niet op eer ze het naadje van de kous wist, al had ze daar ook weken van gespannen aandacht voor nodig. Ze placht dan steeds te zeggen: ‘Open uw hart... zonder oprechtheid is geen liefde mogelijk,’ en liet daarbij zachtjes het kleingeld in haar grote leren tas rinkelen. Zoals de belletjes onder de zegen in een roomse mis.

Ze liet dus de helden van het deemoedige dulden niet los, maar vervolgde hen met haar verbeelding in hun huiskamers, bij de omgang met hun vrouwen, op het oorlogspad, in het lazaret, en later als held terug. Het was reeds diep in de nacht toen zij zover was; het boek had haar toch geboeid. Onbevredigd en boos liet het haar echter toen zij het uit had. Voortdurend had zij gedacht dat er iets zou gebeuren, zodat die melkboer weer te voorschijn kwam en zijn verdiende loon kreeg voor het barbaarse mishandelen van vrouwen. En nu volgde niets daarvan. In alle talen zweeg zo'n schrijver verder over het schreeuwendste onrecht dat ze zich kon voorstellen. Want ze had het in haar vele verenigingen dikwijls genoeg meegemaakt dat slachtoffers kwamen klagen over de mishandelingen die ze van hun wettige of onwettige mannen moesten verduren - een straf voor hun ontucht die

evenwel niet de mens, maar Gode alleen toekomt. Vaak lieten ze zelfs de blauwe plekken en builen zien; maar zonderling genoeg was het moeilijker dan ze ooit had kunnen denken, zo'n arm onteerd schepsel van haar beul los te maken. Altijd waren er van die geheimzinnige banden die rekbaar als elastiek bleken, maar die niemand vermocht door te snijden. Soms was zo'n dom vrouwtje al na drie dagen bij haar sadist terug, en moest zij, de sterke en doortastende Bertha Karremans-Bolderwaagen, het onderspit delven.

Geen wonder dat al haar oude verontwaardiging weer naar boven kwam toen zij bemerkte dat zo'n meneer eenvoudig over dat mishandelen schreef alsof het zo hoorde, alsof er niets aan te doen was, alsof je als man altijd de door mannen gemaakte wetten achter je had! O, zo waren ze, die kerels: egoïstische bruten. Zelfs Mannus. En wat was het leven van een vrouw? Lijden, lijden, zelfopoffering. De kuisheid kende geen loon buiten het zelfrespect en het moederschap... ook niets dan smart. Eeuwenlang was de vrouw al de geketende slavin des mans, en ondanks alle gepraat was nog niets bereikt tot haar werkelijke, morele bevrijding. Dat zag je wel aan zo'n roman, die Dodewaard notabene stichtelijk genoemd had. Zó waren de mannen verstrikt in hun eigenwaan en boosheid.

Bij het neerleggen van het akelige boek zag zij opeens weer de in goud gedrukte woorden op de omslag. Inderdaad, dat vrouwen waanzinnig veel moesten dulden, was zonneklaar. Maar wat bedoelde de man eigenlijk met ‘deemoedig’?

Bertha zocht het op in het verfomfaaide woordenboek dat weleens dienst deed wanneer zij en haar vriendinnen zich met een nieuwerwets spelletje wat onontbeerlijke verpozing tussen alles door verschaften. Het was een van de weinige niet-verboden gezelschapsspelen, want zonder hazard of dobbelarij. Je trok gewoon uit een zakje letters en moest daarmee voor punten een

woord zien te vormen op een plankje. Onder elkaar hadden de vriendinnen een aparte regel vastgesteld: wie een vroom of godgevallig woord wist te leggen, verdiende daarmee vijftig extra punten. Even vanzelfsprekend als het was, de verzoeking te weerstaan een onnet of vloekerig woord te vormen, al kreeg je het ook in handen. ‘Dulden’ was misschien zo'n hoogstaand woord, want het leek op ‘geduld’, maar wat was ‘deemoedig’?

Het woordenboek gaf aan dat het gelijkstond met ‘ootmoedig’ en ‘nederig’. Daar werd ze niet veel wijzer van, al was ‘nederig’ wel duidelijk, evenals ‘moedig’. Maar ‘dee’ en ‘oot’ waren toch geen behoorlijk Hollands, betekenden geen snars. Bertha hield het dus maar bij ‘nederig’ als de finale bedoeling van die snertschrijver. En als hij meende dat de vrouw niet alleen de ergste dingen in deze maatschappij had te dulden, maar zich ook nog nederig en onderworpen daarbij moest gedragen, dan kwam zij hiertegen in opstand, in furieuze opstand. Hoezeer sommige sekten - ketters allemaal! - het tegendeel beweerden en om hun standpunt te verdedigen, goochelden met allerlei teksten uit de Schrift. Even huichelachtig als de Roomsen die permanent de vrouw vernederden door haar uit te sluiten van alle kerkelijke waardigheden, zelfs die van pastoorsvrouw.

Denkend aan dit alles begon Bertha inwendig te koken. Neen, zij kon niet werkeloos blijven toezien hoe zulke opvattingen - neen, toestanden waren het - bleven voortduren. Het domweg ondergaan van pijn en onrecht, wat nog tot daar aan toe was wegens de Paradijsvloek, maar dit dan dulden in nederigheid die men uitsluitend ten overstaan van de Here behoorde te betrachten? Het was te gek om los te lopen.

Zij wond zich hoe langer hoe meer op. Hier was een verwaarloosd punt in het maatschappelijk werk. Bestond er dan geen Vereniging tot Steun of Bescherming van de Mishandelde Vrouw? Geen Bond tot Bestrijding van het Sadisme onder Echtelieden? Ze

had er nooit van gehoord, en als het werkelijk waar was dat zulke genootschappen niet bestonden, dan was dit een ergerlijk tekort in de maatschappij, en zou men eens zien hoe zij, Bertha Karremans-Bolderwaagen, hemel en aarde wist te bewegen wanneer er werkelijk iets gedaan moest worden dat door alle anderen was verzuimd. Iets dat misschien zelfs meer zou moeten omvatten: strijd voor gelijkstelling van de vrouw met de man; niet alleen in rechten - daar zorgden anderen al een beetje voor - maar vooral in de diepere, voorbeschikte betrekkingen onderling. Het moest een massa-beweging worden, een 'Appel aan alle Vrouwen'. Zij zag het al voor zich:

Een grote, bloeiende Beweging zou het kunnen zijn, met haarzelf als stichteres of ere-presidente. Zij zag reeds hoe het lintje van een ridderorde haar volle boezem sierde, want ook de Soevereine was vrouw en zou een open oog bezitten voor het vrouwenleed. Kon het bovendien in deze moderne tijd nog bestaan dat de Vrouw - ja, wij behoren deze erenaam voortaan met een hoofdletter te schrijven - niet aan haar trekken komt door de duizendjarige tirannie van de kleine mannekes? Wie baarde en verzorgde ze? Wie gaf ze hun maar al te zeer misbruikte lichaamskracht?

'Stel niet uit tot morgen wat gij heden doen kunt, Bertha,' zei ze halfluid tegen zichzelf. Zij nam papier en pen om te beginnen aan een ingezonden stuk voor alle plaatselijke dagbladen en het weekblad De Vrije Vrouw. Snel ontstond de ene regel na de andere:

'Teneinde de aandacht te vestigen op de ergerlijke mistoestand dat nog zovele vrouwen niet ontsnapt zijn aan de barbaarse middeleeuwse lijfstraf, gelijk die door ketterverbranders en de Inquisitie onzaliger gedachtenis werd toegepast. Thans zijn het wederom mannen, die zich nog door een onvolkomen en gebrekkige, door mannen gemaakte huwelijkswetgeving daartoe gerechtigd voelen. En groot is de strijd die hun arme slachtoffers te

voeren hebben. Is er dan geen organisatie om hen te beschermen, hulp te bieden, troost en raad te verschaffen? Neen, onze weelderige en met overdaad verdorven maatschappij bezit zoiets niet. Weerloos en zonder behulpzame hand moet de arme Vrouw zich laten kwellen door haar tirannieke beul. Christenburgers, hoe lang nog? Mag dit nog blijven duren?

Niet alleen behoort na zo lang onderdrukt te zijn, de hedendaagse Vrouw rechtens alle plaatsen te kunnen bezetten die door het verwaten mansvolk worden ingenomen, en zulks met respect voor haar anderszijn en tegen gelijk loon als alle werkenden (hoe schamel dit ook moge zijn), maar laat ook voortaan de huis*man* naast de huis*vrouw* het slavenwerk verrichten dat gezin en samenleving ons opleggen.

Dat er een Algemene Beweging kome, om ook de laatstgenoemde doeleinden te bereiken. En zelfs gij die u mannen noemt naar aard en lichaamsbouw, zo gij uw zogenaamde "genetische manipulaties" welke indruisen tegen de gevestigde natuur wilt voortzetten - hetgeen helaas zelfs door veel vrouwspersonen wordt aangemoedigd - richt dan dit satanswerk mede erop, dat in de naaste toekomst ook *uw* sekse de gruwelijke geboorteweeën ondergaat. Dat gij volgens het Woord eveneens "met smart zult baren". Sluit ook gij u bij onze Beweging aan, want gij zijt in ieder geval toch onze medemensen!'

Na het schrijven van deze even doeltreffende als godgevallige alinea's moest Bertha een poos diep hijgen, aleer zij voortging met haar manifest en schreef: 'Om tegen zulke misstanden weerstand te bieden, heeft een aantal van onze stadgenoten, die reeds hun sporen hebben verdiend op het gebied van maatschappelijk werk (dat mocht ze immers zonder overdrijving schrijven) het loffelijk initiatief genomen tot de oprichting van een Genootschap hetwelk tot doel heeft in deze betreurenswaardige leemte der openbare charitas te voorzien en een grote Beweging op touw te zetten.

Op, gij mede-Christenen! Wij nodigen al onze lezers en vooral onze lezeressen uit, zich voor sympathie-betuigingen en nadere inlichtingen te willen wenden tot mejuffrouw Bertha Karre...'

XIX
De G.G. neemt geen genoegen

Zwaar mokert de vuist van de G.G. neer op het tafelblad van zijn bureau, zodat de slag tot in het belendende vertrek van zijn secretariaat gehoord wordt, waar alle koppen zich dieper over de schrijfmachines buigen, want het is daar een bekende zaak dat er een periode van groot gedonder aanbreekt als de oude heer zich zo opwindt dat hij met de vuist op tafel slaat. ‘Wel verdomme! Wel godverdomme!’ roept hij luid uit, terwijl hij het rapport dat zo zijn verontwaardiging gewekt heeft, woedend ineenfrommelt en de bal tegen de vloer keilt. ‘Dat ontbrak er nog maar aan. Nou is het genoeg. Ik maak een eind aan alles. Ik maak een eind aan de hele boel. Die verwenste vrouwen! Nog zo'n vereniging! Nog meer van dat geknoei.

En zoiets alleen maar ten gevolge van een ellendig boek vol fantasterij. Ik had nooit moeten beginnen aan het uitzoeken van wat anderen zoal uitrichten op de weg van hun schrijfsels naar hun eventueel lezerspubliek. Deden ze dat maar niet of nauwelijks, zoals het de beteren onder hen vaak vergaat. De wereld of wat ze daarvoor houden, zou er misschien minder bedonderd aan toe zijn. Al dat gelees. Alsof het niet voldoende is dat *ik* al de rimram van en over ze moet lezen en opslaan in het archief. Maar

nu ik toch zo ver gegaan ben, verdomme nog toe, nu zal ik ze... 't Is genoeg!'

Het doet hem zichtbaar goed dat hij eens uitraast. De opgetrokken rimpels boven zijn grijzende baard zakken weer terug, zijn adem wordt weer regelmatig, en hij bukt zich zelfs om het weggesmeten rapport weer op te rapen.

'Ik moet me niet zo opwinden,' mompelt hij, terwijl hij het begint glad te strijken. 'Op mijn leeftijd... Maar ze werken je zo nu en dan beroerd op je zenuwen, die verwenste wijven. Een vereniging, protesten, beweging, ruzie, nieuwe ruzie? Dat gedonderjaag heeft lang genoeg geduurd. En alles beginnend met zo'n eenvoudig gevalletje: een slager die zijn echtvriendin een paar muilperen toedient - en de wereld staat ervan op zijn kop. Daar wordt dan uitentreuren op voortgeborduurd, daar worden tal van lieden voor aan het werk gezet, ongeacht of het kapitalisten of arbeiders zijn, eerzame winkelbedienden of het tuig dat ze "recensenten" noemen; dromende jongemeisjes of kwalijke teven. Terwijl wat een alledaags incident was, tot een idioot oorlogsdrama werd opgeblazen. Als al die betrokkenen dit maar eens konden inzien. Maar ze zijn niet in staat tot bezinning, tot een beetje besef dat hun korte leven alleen maar gelukkig kan zijn en zinvol wanneer zij elkaar liefhebben, durven te liefkozen en zich te laten liefkozen zonder angst, zonder heerszucht, zonder onderworpenheid. Daar ging het toch om toen zij evenals ik werden bedacht en mochten bestaan en dit bestaan door de eeuwen heen mochten voortzetten. Hier of in de wildernis of waar ook; zelfs bij de koppensnellers - ze staan in mijn Oud-Archief - en bij de kannibalen. Het geldt voor de hele reutemeteut. Maar de een is nog stommer dan de ander. Verdomme nog-an-toe!'

De oude heer begint zich opnieuw kwaad te maken. Weer kletst zijn vlakke hand neer op het tafelblad. En al is het iets minder luid dan daareven, het secretariaat hoort ook deze slag en

beeft. Want hoe prettig de G.G. als baas ook is - in geen eeuwigheid heeft hij meer personeel ontslagen na een eerste vroege debâcle - wanneer hij woedend wordt, is hij niet gemakkelijk, en het is maar goed dat zulke aanvallen betrekkelijk zeldzaam bij hem zijn.

'Neen, ik maak er een eind aan,' praat hij tegen zichzelf door, alsof een ander in hem het daar nog niet helemaal mee eens is. 'Het is nou genoeg geweest. Veranderen kan ik ze niet, maar ik wil dit zaakje toch van man tot man regelen. Van man tot vrouw! De een of andere dag moet het toch gebeuren, en zullen ze enige notie moeten krijgen van wat zij elkaar aandoen. Doordat zij uiteindelijk elkaar toch nodig hebben, zowel in biologisch als in sociaal-economisch opzicht en daarbij alle agressiviteit moeten onderdrukken, wil het niet spaak lopen met hun voortbestaan, dienen ze dit te leren en moet het ze desnoods hardhandig worden bijgebracht. Laat het dan nu meteen zijn, voordat al die verrekkelingen nog meer kwaad aanrichten dan ze nu al doen.'

De G.G. gebruikt nooit krasse woorden, maar ditmaal is het hem te bar geworden, en hij zegt drie keer achter elkaar: 'Verrekkelingen,' en daarna nog één keer: 'Verwenste rotlui!' Waarmee hij niet zozeer Bertha Karremans-Bolderwaagen in het bijzonder, als wel alle telgen van het zwakke en schone geslacht meer in het algemeen bedoelt. De G.G. is oud en wijs genoeg om te weten, dat de dingen die men in het bijzonder zegt, toch altijd hun weerslag en eindprojectie in het algemeen vinden. Daarom juist kent hij aan het hele Norman Angus-geval ook zoveel betekenis toe. Het is typerend, het vertegenwoordigt het hele gedoetje dat hij te surveilleren heeft en waarin het zo moeilijk voor hem is enige orde en regelmaat en verstandigheid te ontdekken, laat staan te brengen.

Ach, een grote kennel met honden... is dat niet het ideaal van zijn oude dag? Maar hij weet dat hij de zaak nog niet zo gauw

eraan kan geven. Dat brengt nog heel wat haken en ogen met zich mee. Want behalve hij is nog steeds niemand door de Bedenkende aangewezen om zijn zware taak over te nemen en het archief te beheren en voort te zetten. Hij weet dat vooral dit laatste onontkoombaar is omdat het vastleggen van wat dan ook malloterij zou zijn, tenzij het met zijn voorbeeldige nauwkeurigheid werd gecontinueerd. Dat hij misschien eindeloos moest voortgaan - dit had hem al vaker door het hoofd gespeeld - was de meest bedenkelijke kant van zijn functie. Daarom moet hij maar zien het beste te maken van deze hele bliksemse rotboel. Zijn oude plan wil hem niet uit de gedachte: eindelijk eens overleg plegen, nog eens rustig met een stel mensen praten, breken met alle vroegere geheimzinnigheid, ze inzicht geven en opvoeden tot de realiteit. Het is niet gemakkelijk, en hij heeft er lang genoeg tegen opgezien. Maar wat let hem om tenslotte het experiment te wagen? Met net dit éne troepje, de deelnemers aan deze kleine affaire die hij immers nu van begin tot einde kent... Ergens zijn ze toch aan elkaar verbonden, overzichtelijk.

Hij schuifelt wrevelig met de voeten over het vloerkleed. Natuurlijk heeft hij niet alles van begin tot eind voor zich. Ook hier zijn de stommelingen met hun rapporten op een willekeurig punt begonnen, en wil hij zelf - grotere stommeling die hij is, want hoe meer je weet, hoe stommer je jezelf voorkomt - nu ook weer op een willekeurig punt een eind maken aan de verwikkeling en hun geheimzinnige verbondenheid. Waar kom je terecht als je de allereerste oorsprong van zelfs de eenvoudigste gebeurtenissen wilt zoeken? En waar is hun einde? Elke gedachte, elke handeling is schakel in een onafzienbare reeks, zonder begin en zonder einde. De G.G. weet het, en beseft beter dan wie ook hoezeer dit zijn werkzaamheden bemoeilijkt. Maar als hij zijn surveillancedienst vermindert of zich voorgoed terugtrekt, gaat het dan niet mis met alles?

Hij neemt zijn potlood en laat het een beetje tussen de vingers wiegelen. Het symboliseert zijn wankelende gedachten, maar opeens legt hij het neer, hard en recht voor zich. En dat wil zeggen dat hij een kloek en onverbiddelijk besluit genomen heeft, zoals hij alleen dat kan. Hij belt, en Daniël verschijnt, zwierig als altijd. Het slaan op de tafel had hem er al op voorbereid dat hij straks bij zijn chef zou moeten opdraven. Dit slanke schrale heertje van onbestembare leeftijd heeft de wenkbrauwen hoog opgetrokken bij wijze van eerbiedig-onuitgesproken vraag.

'Luister eens,' begint de G.G. met opzettelijke kalmte en niet zonder een vertrouwelijkheid die Daniël bijna verbaast, 'ik ben de laatste tijd niet tevreden over de rapporten van de Speciale Brigade. Die kerels lijken wel gek. Ze hebben een veel te losse toon en maken op- en aanmerkingen die niets terzake doen, in plaats van kort en objectief de feiten te noteren die van belang zijn. Je kunt goed merken dat ze zich verkneukelen in allerlei gevalletjes, en zich ergeren over andere. Alsof ik dáárvoor die troep nietsnutten onderhoud! Is het jou dan niet opgevallen?'

'Ik meende...' stamelt de ondersecretaris verlegen, en strijkt met zijn vlakke hand nog eens ten overvloede over zijn onberispelijk kostuum.

Maar de G.G. onderbreekt hem ruw: 'Je hebt niets te menen. Dat is juist de fout van jullie allemaal. Je meent en meent en meent. Alsof ik dat niet in mijn eentje afkan. Bedonderd lijken jullie. Volslagen bedonderd.'

De oude heer maakt zich nu weer boos, en trappelt voor zich uit van drift. 'Dat gaat zo niet langer. Ik verdom dit langer. Nog liever smijt ik de hele santenkraam dicht en ga ik honden houden, begrepen? En wat moet er dan van jullie terechtkomen, hè? Van de fijne meneer Daniël en dat vettige brok Jaël en van die horde leeglopers die zich Speciale Brigade noemt, en van al die overige lanterfanteraars?'

Daniël antwoordt maar niet, buigt enkel het hoofd een klein beetje meer. Wat kan hij ook zeggen? De G.G. is baas en de G.G. alleen. Ze hebben gewoon te doen wat hij beveelt. Hij is de absolute alleenheerser hier.

'Nou?' vraagt de oude heer, nu weer gekalmeerd en een weinig sarrend.

'Ik weet het niet,' antwoordt Daniël geïntimideerd.

'Natuurlijk weet je het niet. Als het erop aankomt, weet geen van jullie iets; dat is het juist. Wat heb ik dan met jullie meninkjes te maken?'

'Ik zal er voortaan beter op letten,' zegt de ondersecretaris, blij dat de bui alweer bijna weggedreven is. Ach, de oude heer is heus de kwaadste niet, denkt hij. Het had nog erger gekund. Hij is soms opvliegend, maar nooit onredelijk.

'Juist. Donder dan op jouw beurt eens flink tegen de anderen, en laat je niet door die troep kaffers van de S.B. op je kop zitten. Het zijn beste jongens, maar ze weten zelf niet waarvoor ze er zijn; ze voelen zich godjes omdat ze elk jaar een paar rapporten mogen schrijven, en daardoor overal vrij mogen binnendringen en zelfs gedachtenlezen. Zo nu en dan moeten ze eens flink geringeloord worden, om te weten waar hun plaats is.'

'Ja,' beaamt Daniël, nu met graagte.

'Dan is er nog iets, mijn waarde,' zegt de G.G. 'Dat zaakje van die Engelse schrijver cum suis zit me tot hier. Heb je gemerkt wat ze nóu willen? Zo'n Hollandse juffer gaat er een vereniging van maken, alsof er in dat belazerde landje nog niet genoeg idioterie bedreven wordt.'

'Stopzetten,' waagt de ondersecretaris te adviseren. 'Simpel genoeg.'

Maar de G.G. schudt heftig van neen, verklaart: 'Dan beginnen ze ergens anders met hun waanzin. Neen, ik wil eens een nieuwe methode proberen. Ik wil het met deze troep eens op een ak-

koordje zien te gooien. Ik laat ze hier komen, speel open kaart met ze, zet alle oude geheimdoenerij aan kant, en vertel ze op de man af waar het op staat.'

Daniël is weer met de borst vooruit gaan staan, van louter verbazing. Dat had hij nooit kunnen denken, dat de G.G. zomaar op een mooie achtermiddag heel de zorgvuldig opgebouwde onderneming, die hem tot de merkwaardigste manipulaties in staat stelde, zonder verder beraad ging prijsgeven omdat het gedoe van een paar dwazen hem niet meer aanstond. Maar hij wist ook dat hij te zwijgen had en dat kritiek het allerlaatste was wat de G.G. van zijn personeel duldde. Hij knikte dus enkel, ten teken dat hij verstond, en wachtte op verdere commando's.

'Laat ze allemaal die rechtstreeks bij het geval betrokken zijn, op een handige manier hier komen. Confronteer ze met elkaar, zodat ze een beetje op de hoogte raken van de zaak waar het eigenlijk om gaat, en...'

De G.G. bedenkt zich. Hij wil toch nog een slag om de arm houden. 'En dan zullen we verder zien,' vervolgt hij.

'Voor wanneer?' vraagt de ondersecretaris nog.

'Overmorgen vroeg.'

De ander buigt weer, beleefd en haast overdadig, en gaat ruggelings tot aan de deur - zoals hier protocol schijnt.

Een paar minuten later komt Daniël weer behoedzaam binnengeslopen, kucht maar één keer gerekt 'Ahem!' en laat hiermee zijn baas opzien uit zijn overpeinzingen.

'Wat is er nu weer?' vraagt deze kennelijk verstoord.

'Ik moet, wou, zou graag weten wie Jaël precies moet optrommelen. Zodat wij, ziet u, geen vergissingen begaan want dit zou vervelend kunnen zijn voor u, ik bedoel, excuseert u mij, voor het hele ondersecretariaat en het meest voor de Speciale Brigade die heel die troep moet ophalen.' Hierbij haalt Daniël een lijstje te voorschijn dat hij ter hoogte van zijn borst voor zich uit houdt.

‘Lees op!’ beveelt de G.G. ‘Je bent een Pietje Precies, dat merk ik wel.’

‘Met uw welnemen, ik heb ze hier zoals door u uit de menigte geselecteerd en door mij genoteerd in chronologische rangschikking volgens hun betrokkenheid bij het ontstaan, de produktie en consumptie van het in het Nederlands vertaalde boek aangaande de door het archief geclassificeerde affaire “Man mishandelt echtgenote in Parijs.” Mijn lijstje geeft ze u dus niet in alfabetische volgorde, maar dit kan in een oogwenk gebeuren als u het wenst.’

‘Ik ken het alfabet ook, idioot. Lees op wie je hier wilt brengen!’

Daniël schraapt nogmaals zijn keel om vooral duidelijk te zijn en begint: ‘René Thirion, slager; Simone François, zijn vrouw, postbeambte; Norman Angus, auteur; Edmée Duval, zijn secretaresse tevens studente; Luc Perrier, haar amant, mecanicien. Bij elkaar vijf die wij uit Parijs moeten halen. Verder...’

‘Maak het kort,’ zegt de G.G. ‘Hoeveel uit Londen?’

‘Clark en zijn vrouw, Honeymoon, Jones, de corrector Lee is helaas uitgevallen, dat zijn er dus maar vier want dat mobiele mens Witepsk zit nu weer in Holland. Daar zijn het er, laat eens kijken, behalve haar, nog F. Tromp van wie het nog niet vaststaat of hij wel vervoerbaar is, Dijkman, juffrouw Roosendaal, verder Walstra, Elders zonder de dochter, want die is volgens zojuist ingekomen observatie vanochtend gestorven. Dan nog Dodewaard, Hella Bentram...’

‘Ho, ho, die Bentram heeft geen donder met deze zaak te maken!’ briest de G.G. ‘Die halen jullie erbij, ik weet best waarom!’ Evenzeer begiftigd met het vermogen tot gedachtenlezen als zijn ondergeschikten, wist hij al lang dat Jaël in kleuren en geuren aan Daniël haar chef verteld had hoe zij eens deze Hella had kunnen observeren, in haar half-opengeslagen zijden peignoir, gezeten in een luie fauteuil. Met een sigaret in de mond en haar ene been tot aan de bovendij bloot. En het was een prachtig

lichtbruin been... Iets wat zulke vreemde gewaarwordingen bij Jaël had opgewekt dat, ofschoon het bepaald niet voor rapportage in aanmerking kwam, zij (of hij?) er de mond niet over kon houden tegenover Daniël. En deze wilde op zijn beurt die aanvallige dame weleens van nabij zien. Vandaar...

'Geen kwestie van,' herhaalt de G.G. met een ironisch hikje, terwijl Daniël zichtbaar ineenkrimpt. 'En zeg maar en passant tegen Jaël en zijn troep dat die het uit hun transparante lijf laten om zulke vrouwen onnodig te benaderen. Niets is zo besmettelijk als wulpsheid. Ga door. Wie nog meer uit Holland?'

'Bentram geschrapt. Dan resten nog Steelink met dochter Liesje en Karremans-Bolderwaagen. Tezamen toch ook alweer minstens een stuk of negen. Alles bij elkaar genomen...'

'Wordt het een hele bedoening,' verzucht de oude heer. 'Snap ik best. Maar het moet nou maar. En pas op, als jullie dit akkefietje niet vlug en foutloos kunnen organiseren zonder dat het gewone recherchewerk eronder lijdt. Dan zijn jullie een waardeloze bende, aan de ontbinding toe.'

Natuurlijk weet hij maar al te goed dat zijn uitval een loos dreigement is, omdat het bedachte door zijn Bedenkende nooit meer is weg te denken, zelfs niet in de meest onbedachtzame bui waarin getracht wordt het bedachte als bedenksel te verwerpen. Maar de oude heer gaat er - mogelijk terecht - van uit dat de uitzonderlijke schranderheid van zijn ondersecretaris net niet groot genoeg is om dit mysterie te bevatten en zich derhalve veilig te voelen.

Nu hij ziet hoe Daniël als het ware ineenschrompelt bij het fatale woord 'ontbinding', weet de G.G. dat hij het weer voor de triljoenste keer bij het rechte eind gehad heeft.

'Tja!' zegt de G.G. goedkeurend tegen zichzelf als Daniël achter de portière verdwenen is. 'En nou maar zien wat ervan komt. Zo kunnen we toch niet blijven doorgaan. Er zit de laatste

jaren geen schot meer in de zaak. Dat gelieg en gelaster wordt hoe langer hoe erger, en in plaats van iets te leren, worden ze steeds dommer. Het zal mij benieuwen of deze manier helpt. En zo ja...'

Hij wrijft zich vergenoegd de magere rimpelige handen. Een frisse hoop glinstert in zijn ogen. En als om beter de nieuwe plezierige visioenen te zien, zet hij zijn smalle gouden bril af, poetst de glazen schoon, terwijl hij knipoogt tegen het namiddaglicht. En daarna de bril weer opzettend, strijkt hij over zijn zilverig glanzende kortgeknipte baard. Hij begint mild over het geval te denken, zijn boosheid is totaal geweken. Kinderen, denkt hij. Domme kinderen...

Onderwijl laat Daniël een twintigtal briefjes gereedmaken, die alle gelijkluidend zijn:

'De G.G. van Tellus nodigt u uit, woensdagmorgen a.s. te zijnen kantore aanwezig te zijn, teneinde gehoord te worden omtrent zekere zaak. Klokslag middernacht tevoren zal een auto voor uw deur aanwezig zijn, om u de moeite van een eigen reisgelegenheid te besparen.'

Dit is voldoende, denkt hij. Hoe minder inlichtingen ze krijgen, des te nieuwsgieriger zullen ze zijn. Zodat ze gewillig zullen komen en zonder dat wij geweld gebruiken. Hij heeft een hekel aan alle ruwe methoden en gelooft sterk in de macht die een tactvolle pyschologische behandeling op het mensdom heeft. Zoals past bij zijn vlinderachtig voorkomen.

Daarna gaat hij zich prepareren om de Speciale Brigade eens duchtig uit te foeteren. Want wat de G.G. wil, is wet.

XX
Ken uw land...

Geen mooier gezicht dan de blinkende aluminiumkleur van het eskader der tien helikoptertjes, die in het vervroegde lentemorgenlicht nauw merkbaar wiegelen boven de grijze Noordzee, dicht nabij het wad. Met hun snel draaiende wentelwieken hadden ze eerst veel weg van reusachtige libellen. Maar eenmaal op de grond neergestreken leken ze op door vreemdsoortige vliesvleugeligen besprongen sprinkhanen; grote insekten, gereed om heen en weer vliegend een kaalgevreten, door de mensheid verlaten wereld straks met nieuwe maan- of marsbewoners te bevolken. Nu staan ze alleen maar op de lange zandplaat uit te rusten. Een paar koppels meeuwen cirkelen nieuwsgierig om de platte vleugeldekken van vier toestellen, en een fuut, die ook te vroeg teruggekeerd is, hipt van de ene modderplek naar de andere, onzeker of de troep grote glinsterende vogels bij al hun stijfheid vreedzaam zal blijven.

Schelpjes zonlicht zwemmen in een lange baan, als waren zij het lichtend zog dat deze snelle wentelwieken achterlieten. Maar reeds lang is hun geronk verstorven in de ijle lucht. Behalve het zachte zwalpen van de zee is het volkomen stil, zelfs de vogels zwieren zwijgend weg en weer, en van deze kant waar de grote

zandplaat begint, is het eilandje slechts een smalle vale streep, verzonken in het blauwe zonlicht, met daarachter enkele blinkend-blonde toppen van het lage duin.

Ken uw land en heb het lief...

Niemand heeft geweten dat nog tot voor korte tijd dit stille mini-eiland op enige afstand van een stuifdijk waarachter zich al een duin begon te vormen, het reusachtige gebouw verborg waar de G.G. zijn archieven en zijn kantoren had ondergebracht. Stil en afgezonderd, ongenaakbaar voor het grote publiek, voor allen die niet waren ingewijd in zijn geheimen. Het is waar dat enkele Rottumerogers, bewoners van het gehucht dat dicht bij de Duitse grens ligt, ervan wisten. Maar gesloten noorderlingen als ze zijn, hebben ze steeds gezwegen; en hun vrouwen noch hun kinderen waagden zich ooit in die jaren naar de kant toe van de oninteressante zandplaat, waarvan niemand weet hoe ver ze door het water ondermijnd is, en waar ze overgaat in drijfzand.

Weggedoken staat daar een eindweegs één laag, echter groot gebouw, van alle kanten omringd door met heggerank begroeid rasterwerk. Er valt ook geen pad te ontdekken dat leidt naar het hek dat toegang geeft tot dit pretentieloze bouwsel. Zo te zien heeft het meer weg van een uitgestrekte loods dan van een hotel of grote vakantiewoning, laat staan van een luxe bungalow. Zodra men er echter binnentreedt, heeft het er wel de allure van, door wat men een grote ontvangsthal zou kunnen noemen, met een weliswaar sobere, maar verfijnde meubilering. Het geheel wat kil van aanblik, maar bij langer verblijf toch niet onvriendelijk. Geheel passend bij de wereld daarbuiten.

Wie zou dit alles ooit kunnen vermoeden? Geen sterveling komt in deze oorden. De verdwaalde botter die tien kleine helikopters ziet liggen bij het strand, denkt: ‘Militairen!’ En rept zich, bang voor schietpartijen, haastig uit de buurt. Zo geniet de G.G. sinds onheuglijke tijden rust op Rottumeroog, en is het begrijpe-

lijke luiheid van zijn oudere detectives dat deze meest in Holland hun rapporten maken, hoogstens nog naar Frankrijk of naar Engeland willen trekken, maar de rest van de wereld vrijwel verwaarlozen en aan hun baas meest denken als de G.G. van Nederland en niet van Tellus.

Even voor het ochtendlicht, toen het nog donker was, zijn de helikopters gearriveerd, ieder met zijn enkele passagiers, uit Londen, uit Parijs, uit een paar Hollandse stadjes. Het plan van Jaël heeft voortreffelijk geklopt. Wie in de auto stapte, was na een paar minuten al bewusteloos. Op een afgelegen plaats aan een rivieroever stond het voor hen bestemde vliegtuig te wachten.

Slapend werd iedere passagier aan boord gebracht, en geen van hen was nog ontwaakt bij de ontscheping op het eiland. Jaël en zijn handlanger hebben ze ieder naar een van de slaapkamertjes laten vervoeren, die kransvormig om het grote ontvangstlokaal gebouwd zijn. Zodat thans, nu de zon net op de ramen staat, bijna gelijktijdig zestien deuren opengaan, en in de ronde zaal een heel gezelschap binnenkomt, dat vol verbazing naar de anderen staart, bekenden ziet en onbekenden, zich de ogen uitwrijft en nog even duizelt.

‘Hallo, mister Clark!’

Het is Norman Angus, die het eerst zijn stem doet schallen in de ruimte, waar hij zo onverwachts zijn uitgever ziet staan.

‘Mister Angus!’ roept de aangesprokene vol verbazing uit. Dan onmiddellijk zich beheersend: ‘Blij u te ontmoeten. Weet u het soms, waar wij ergens zijn?’ Hij voelt zich nog lichtelijk verbijsterd, als was hij de avond tevoren aan de zwier geweest, maar tracht zich te beheersen tegenover zijn auteur.

Angus vist uit zijn vestzakje het opgevouwen uitnodigingsbriefje, en leest nogmaals de zonderlinge naam. ‘De hel mag het weten, waar dat is,’ zegt hij. ‘En wie dat is, de G.G. van Tellus.’

‘Zover was ik ook,’ antwoordt Tom Clark wrevelig, want op

hetzelfde ogenblik dat zijn vrouw haar hand op zijn mouw legt om iets tegen hem te zeggen, heeft hij Canna Witepsk, zijn vriendin ontdekt, die even met de oogleden knippert, als om te wenken: dag-dag, wat is er in godsnaam met ons gaande? En hij voelt er weinig voor, om Rose zo vroeg op de morgen al met Canna samen te zien. Wat een complicaties kunnen dááruit niet voortkomen... Krankzinnig is dit samentreffen.

Zijn vrouw heeft echter niets gemerkt. Ze zegt alleen: 'Zou je me niet even aan Mister Angus willen voorstellen?' en kijkt hunkerig naar de gerenommeerde schrijver.

'Natuurlijk. Duizendmaal pardon. Het is ook zo'n zonderlinge situatie hier,' stamelt haar man.

'Ja, wel zonderling,' zegt Rose Clark, terwijl ze Angus de hand drukt. 'Maar het heeft alweer zijn lichtzijde, dat ik eindelijk eens een beroemde en veelgelezen auteur leer kennen. Mijn compliment, mister Angus. Ik vind uw laatste boek werkelijk treffend. Of treffend is eigenlijk het goede woord niet, dat is te zwak. Ik vind het diep...'

Zij zwijgt, daar ze merkt dat de ander ternauwernood naar haar luistert. Want ook hij heeft de mooie Canna in het oog gekregen en is een en al bewondering voor een vrouw die er voor dag en dauw al zó chic uit kan zien. Hij merkt ook dat Canna eveneens naar hem kijkt, en wil juist tegen haar glimlachen als daar opeens Edmée Duval, zijn secretaresse, staat, een beetje behuild, met een gebaar van schrik en iets schichtigs in haar ogen, wanneer zij hem op haar beurt ziet staan. Ze groet niet, maar kijkt zo doordringend naar iets boven hem of achter hem, dat hij onwillekeurig moet omzien en vlak bij zich een jongeman ontwaart. Kennelijk een Fransman met zijn kortgeknipt snorretje, die opeens enthousiast de arm opsteekt, alsof hij iemand herkent. Hij loopt Angus bijna ondersteboven, recht op Edmée af, schudt haar beide handen en drukt haar ongegeneerd een zoen op beide wangen.

‘Jij hier, chérie!’

‘O Luc, wat ben ik blij dat je er bent!’ zegt Edmée luid tegen haar geliefde. ‘Ik was al zo bang!’

Heb je van je leven, denkt Angus, terwijl hij het tafereel nijdig de rug toekeert. En ik die altijd dacht dat het een eenzaam stakkertje was, dit tikstertje...

‘Wat voor gekkenhuis is dat hier,’ roept Luc zonder blikken of blozen. Maar zijn vriendin Edmée trekt hem aan de mouw en fluistert: ‘Ssst. Zie je die man daar, met zijn rug naar ons toe?’

‘Ja, wat is daarmee?’

‘Dat is de schrijver voor wie ik werk.’

‘Moeten we daarom fluisteren?’ zegt Luc nu weer luider en geprikkeld.

‘Stil nou. Ik weet immers niet of hij ons gezien heeft.’

‘Mag hij dan soms niet weten dat ik je ken?’ vraagt de ander agressief.

‘Wees niet zo bête.’

‘Ik... bête?’ Het woord besterft Luc op de lippen, want daar ziet hij een dame die hem fixeert, die hij kent en toch niet herkent. Waar heeft hij haar meer gezien? Wie is dat dan toch?

De vrouw die hem aanstaart, denkt precies hetzelfde, terwijl ze zich stijf inhaakt aan de arm van haar begeleider. Ze zijn beiden bij hun kamerdeur blijven staan, en nog niet zo ver naar het midden van de zaal gestapt als de overige aanwezigen. De slordig geklede en nogal gezette man vloekt gedempt: ‘Nou zie je eens wat je hebt aan dat gedonderjaag van jou om in die taxi te stappen. Waar zijn we nou? Verdomde rotwijven die jullie zijn.’

Zij antwoordt maar niet op zijn vlotte Franse scheldtirades, maar blijft liefdevol bij hem ingehaakt, onderwijl al de aanwezigen monsterend. En telkens blijft haar aandacht op Luc Perrier gericht en moet zij zichzelf toefluisteren: ‘Maar die man ken ik toch... wie bliksem is hij dan...’

Niet ver van haar af speelt een echt-Hollandse ontmoetingsscène zich af; een tafereel dat opeens de belangstelling van iedereen trekt om zijn luidruchtige hartelijkheid.

‘Gut, mijnheer Walstra, u hier!’

‘Maar mevrouw Milstein! Wat verschaft me het grote genoegen...’

‘Kijk, daar is Van Stolwijk!’

‘Goedemorgen mijnheer Van Stolwijk. Wat toevallig hè?’

De leraar Van Stolwijk schudt handen, is blijkbaar erg in de war. Zonder verdere woorden te verspillen vraagt hij aan Walstra en mevrouw Milstein tegelijk: ‘Weet u soms waarvoor we hier zijn? Ik begrijp niet goed wat er met me gebeurd is.’

‘Ontvoerd, doodgewoon ontvoerd,’ bromt een basstem achter hen.

‘O, er zijn hier nog meer Hollanders... goddank,’ verzucht mevrouw Milstein luidop. Waarop de oude heer die een rouwband om zijn arm draagt en de ontvoeringstheorie geponeerd heeft, dichter op het groepje toekomt en zegt: ‘Ik geloof dat wij landgenoten zijn. Mag ik mij misschien voorstellen? Elders is mijn naam.’

‘Gut, van de firma Elders en Reimerswaal?’ ontvalt het mevrouw Milstein.

‘Inderdaad mevrouw,’ antwoordt Elders zonder enige verwondering. Hij weet dat zijn makelaarskantoor een gezonde reputatie geniet, al is zijn kind...

‘O, dan kent u mijn vriend Leembrugge,’ constateert de kunstcriticus Walstra met genoegen.

‘En dan moet u nog in de parentage zijn van de Steelinks,’ weet mevrouw Milstein vol trots.

‘Ik ben een achterneef van mevrouw Steelink,’ zegt Elders met een goedkeurend hoofdknikje naar allen. ‘Haar moeder en een tante van mij waren stiefzusters.’ Het stemt hem plezierig en op

zijn gemak dat hij niet als een volslagen vreemdeling, vereenzaamd in deze warwinkel is terechtgekomen. De laatste tijd raakt zijn hoofd zo gauw vermoeid en mijdt hij, op doktersadvies, voorzichtig alle complicaties. Hij tracht dus met alle geweld zijn kalmte te bewaren.

Walstra, die zich eveneens voorstelt, drukt hij met bijzondere reverentie de hand en zegt: 'Ik ben blij u te leren kennen, meneer.'

'Als dat meisje daar niet het dochtertje van Steelink is, weet ik het niet meer,' begint mevrouw Milstein vol enthousiasme, wanneer het gesprek van de eerste kennismaking (het als hondjes besnuffelen van elkaars komaf) dreigt te verkwijnen.

'O ja, hij heeft een dochter, niet?' zegt Walstra, die zelf vader van een talrijk kroost is, langs zijn neus weg.

'Ze moet het zijn,' stelt de dame uit het groepje vast. 'Sprekend haar moeder. Behalve die neus dan; die heeft ze van haar tante Sofie, de zuster van meneer.'

'Interessant kind,' bromt Van Stolwijk, zonder het meisje aan te zien. Hij dankt God dat het geen leerling van hem is. Verbeeld je dat iemand van zijn school hem hier zó zag, op de vroege morgen. Zo tussen allerlei rare buitenlandse vrouwen. Het gaf hem dezelfde onaangename gewaarwording zich te compromitteren als die hij eens in de sneltrein naar Bazel gevoeld had, toen hij tussen zo'n groep merkwaardige vreemdelingen verzeild geraakt was. Hij verloor dat gevoel nooit helemaal, al werd het tussen de Alpen iets beter; daarom hield hij zich liever aan zijn jaarlijkse Rijnreis. Dat hij daar nu juist aan moest denken... terwijl het nog lang geen vakantie was. Dit had toch ook iets van een zonderlinge, gedroomde vakantiereis. En hoe zou het vreemde gedoe hier eindigen? Want vreemd was en bleef het. Zo ineens uit je dagelijkse sleur weg.

Hij ziet het meisje dat de dochter van Steelink moet zijn krampachtig op haar zakdoekje bijten om haar schokkende snik-

ken te onderdrukken, en tracht een opwelling te bedwingen om naar haar toe te gaan en haar troostend op de schouder te kloppen. Tenslotte kent hij haar vader toch. Maar de vrees voor een mogelijke vergissing weerhoudt hem, en medelijdend keert hij het meisje de rug toe.

Dit laat hem plotseling een werkelijke bekende ontdekken. Hij moet zich even bezinnen, maar dan weet hij precies dat het zijn oudleerling Joachim Dijkman is. Zo-zo, Joachim Dijkman, met een aardig, vlot, een beetje sportief gekleed jufje naast zich. Nu-ja, hij heeft er de jaren voor en de jeugd wordt ouder voor je het weet. En hij heeft immers een betrekking als boekverkopersbediende. Straks een eigen zaak misschien. Dijkman heeft hem al eerder herkend, maar gewacht op het moment dat zijn vereerde leraar zich zou verwaardigen hem te zien. Op datzelfde ogenblik komt hij hartelijk naar Van Stolwijk toe, krijgt een hand, en zegt daarna, wijzend naar het dametje dat is blijven staan waar ze stond: ‘Mag ik u even voorstellen, mijn vrie... mijn verloofde, juffrouw Roosendaal.’

Hij voelt zich tegelijkertijd hevig blozen, want hij heeft te veel gezegd. Ze is zijn verloofde nog niet, hij is pas in het stadium van de los-vaste verkering, en hun wederzijdse ouders weten nog van niets. Althans niet officieel. Zal Willy straks niet verschrikkelijk kwaad zijn om die ondoordachtheid van hem? En wat moet mijnheer Van Stolwijk ervan denken dat hij nog geen kaartje van hem ontvangen heeft? bedenkt hij met schrik.

Willy Roosendaal staat er ook maar verlegen en eenkennig bij. Ze heeft zich ternauwernood gewassen, vanwege de zenuwen, toen ze alleen in zo'n vreemd slaapkamertje wakker werd; en als ze niet flink met water ploetert 's morgens, heeft ze wat-je-noemt een pestbui. Toen ze in de grote ronde zaal kwam en Joachim zag, meende ze dat ze door de grond zonk, omdat haar vermoedens bewaarheid waren dat het geheimzinnig briefje dat haar uitnodig-

de dan en dan ‘te zijnen kantore’ te zijn, afkomstig was van de zedenpolitie - ze wist immers dat zoiets bestond, - en dat ‘zekere zaak’ betrekking had op haar intimiteiten met Joachim, een keer in het Stadsplantsoen, en een paar keer in portieken of buiten op een landweg. De angst die ze sinds gisteren uitstond, en nog... Ze voelde zich zo onzeker. Eerst had ze wild-verwijtend tegen Joachim gezegd: ‘Je hebt zeker gekletst, hè?’ En ze was heel boos geweest. Maar hij keek zo onschuldig-bedremmeld en bezwoer haar zo dapper zijn trouw dat ze zich van zijn kant in ieder geval veilig voelde. Maar het onzekere bleef.

En nu, met al die mensen hier... Wat deed zijn voormalige leraar hier? Zeker om getuigenis af te leggen dat Joachim vroeger een brave en oppassende jongen geweest was voordat hij haar kende. Keek die man haar niet daarom zo scherp aan? Nooit meer zou ze, stellig nooit meer... al drong Joachim nog zo aan. Het was ook gemeen! Het huilen stond haar nader dan het lachen. Toch glimlacht ze meewarig nu ze het ingehouden snikken van Liesje Steelink opmerkt. Zeker ook een verleid meisje, denkt ze. Schaap... als haar moeder het eens wist. Nog helemaal onmondig. Zelf had ze langer gewacht, hoewel...

Maar nu het kind heftiger begint te snikken, zich niet meer kan inhouden, komt een oudere dame, met een reticule aan de arm, naar haar toe, spreekt tegen Liesje in het Engels en prest haar met vriendelijke aandrang neer op een bank die tussen twee deuren tegen een van de gebogen wanden staat. Dan gaat zij zelf naast het meisje zitten, dat almaar heftiger in haar zakdoekje snikt, omdat de vreemde taal nu niet bijster geschikt is om haar opgewonden angst te kalmeren. Ze wist al dagen dat er iets vreselijks zou gebeuren; dat heel de Venusberg van ondeugden boven haar hoofd zou instorten, sinds de vroege ochtend dat zij door haar vader betrapt was, en dat alles nog zo wondergoed, veel te goed afliep.

De dame troost haar met kleine tikjes op de knie en een telkens zacht maar dringend herhaald: '*Don't cry, don't cry, my child. Nobody 'll hurt you.*' Dat verstaat Liesje Steelink tenslotte toch wel; niemand zal haar kwaad doen. Ze wil die lieve dame graag geloven; maar daarmee is al het geheimzinnige van haar hier-zijn niet weggenomen. Wat gaat er met haar gebeuren? Is dit soms een hospitaal? Je hoort weleens van operaties en zo... Ze meent beangstigende medicamenten op te snuiven, en een koude rilling schokt door haar heen. Ze luistert tussen haar snikken door of er geen gedempt gegil achter de deuren klinkt.

Maar ze ruikt slechts de aroma's welke uit de reticule komen, die miss Honeymoon naast haar opendoet. En door haar betraande ogen heen moet Liesje Steelink kijken naar wat de bedrijvige dame eruit opdiept. Een groot, witpapieren zakje. Dat opent ze en presenteert daaruit: een pepermuntje! Liesje weigert met heftig hoofdschudden, maar de dame houdt vol en zegt in het Engels: 'Neem maar, mijn kind, het is goed voor je. Het kalmeert.'

Zozeer is miss Honeymoon met het kind begaan en druk doende om het te troosten, dat ze niet merkt hoe alle andere aanwezigen naar dit boeiende tafereel staan te gapen. Tot ze opeens, als Liesje ten laatste het snoepje aanneemt, aller ogen op zich gevestigd ziet. En dan doorstroomt haar al haar oude energie en prestige; zij weet dat nog maar één houding passend is, en neemt deze onmiddellijk aan. Zij wordt weer de recipiërende secretaresse van een groot handelsman en uitgever. Reeds staat zij overeind en houdt de Hollanders, die het brutaalst gekeken hebben, het geopende pepermuntzakje voor.

Ze bedanken allen, die aterlingen, denkt miss Honeymoon. Alsof ze er vies van zijn. Waarom gaapten ze dan zo? Maar ze glimlacht terug op het honingzoete lonken van mevrouw Milstein, en trekt daarna eveneens een pruimemondje.

Dan staat ze onverwacht met het zakje voor Canna Witepsk.

Die had ze nog niet ontdekt, zozeer was ze eerst vervuld geweest door de aanwezigheid van mister Clark en zijn vrouw, en meer nog door het affront van Clark, die deed alsof hij haar niet herkende; háár, zijn eigen privé-secretaresse! Daarom was ze immers naar dat huilende meisje toe gegaan. Ze wilde die lieden tonen dat ze niemand nodig had, hier waar ze blijkbaar geen van allen met hun figuur raad wisten.

En nu deze vrouw hier! Die hoe... Neen, ze wil het lelijke woord weer inslurpen met haar gedachten. Maar dit belooft iets moois te worden, juist deze courtisane - dat was het woord - in tegenwoordigheid van mevrouw Clark zelf. Daarom was Clark dus zo dwars, zo bokkig vanmorgen. Ja-ja, beste Tommy, denkt Honeymoon, en verkneukelt zich een beetje. Maar de mondaine vrouw die op dat ogenblik met een glimlachend 'Dank u' een suikertje uit haar zakje wegtipt, haat zij er niet minder om.

Het lijkt wel een jubileumreceptie van de Tom-Clark-onderneming, denkt Canna op haar beurt, met enige bitterheid. Zij staat op het punt Clarks secretaresse te vragen of zij misschien weet wat deze bijeenkomst te betekenen heeft en of het soms gaat om een filmopname of iets voor de tv. Een vraag die haar op de lippen ligt ofschoon dat 'zekere zaak' van de uitnodiging haar verontrust, omdat het alles weg heeft van een bevel en nu van een ontvoering. Maar in plaats van het aangeboden snoepje blijft haar al het eerste woord in de mond steken, terwijl ze miss Honeymoon haastig met haar zakje verder ziet gaan naar het paar dat zich bij de kamerdeur afzijdig gehouden heeft.

'Merci, ik snoep niet,' dankt de man correct in het Frans. De vrouw die hij bij zich heeft, glimlacht tegen Honeymoon en zegt: 'U is wel vriendelijk, madame.'

Jij bent tenminste fatsoenlijk, zegt miss Honeymoon dankbaar tegen zichzelf. Daarna is ze weer vol spanning om de dingen welke de familie Clark boven het hoofd hangen. Zal ze haar baas

en zijn echtgenote ook uit de zak presenteren? Waarom niet. Is ze ooit bang voor iemand geweest? Zij zal hem tonen dat ze zich nergens over te schamen heeft en iedereen gerust onder de ogen durft te komen.

Brutaal kreng, kauwt Tom bij zichzelf, wanneer ze op hem toe stapt.

'Goedemorgen, mister Clark, Goedemorgen, mevrouw.' Voor de andere heer heeft ze slechts een stijf hoofdknikje over, hoewel ze hem toch meent te kennen. Is dat niet Norman Angus? Hij was toch al eens op kantoor, en onlangs stond er nog een foto van hem in een magazine.

'Goedemorgen, miss Honeymoon,' zegt Tom stijf. En vervolgens: 'Dit is mijn secretaresse, miss Honeymoon. Dit is mevrouw Clark.'

Stijve knikken begeleiden dit alles, en terwijl Norman Angus ondeugend een pepermuntje tussen de vingers neemt, constateert hij met een knipoogje: 'Ik had reeds het genoegen miss Honeymoon te kennen. Norman Angus is mijn naam.'

De secretaresse vindt dit knipogen in bijzijn van haar chef iets heel brutaals, en besluit deze schrijver van pornografische boeken, zoals ze hem bij zichzelf noemt, geen verdere blik waardig te keuren.

'Jammer dat er niet meer personeel is,' zegt Tom gemelijk en kwetsend. 'Dan zou ik me bijna thuis gaan voelen hier, en verspeelden we geen kostbare tijd.'

Het valt miss Honeymoon bar van hem tegen, een dergelijke grofheid. Tot nu toe wist hij zich toch altijd als een gentleman tegenover haar te gedragen. En nu, juist terwijl zijn vrouw en zo'n verdachte auteur erbij waren, met het gewone personeel over één kam geschoren te worden... Ze kon zoiets niet van hem dulden. En even kwetsend, met een insinuerend opkijken, antwoordde zij: 'Misschien zijn er wel meer kennissen van u hier, mister Clark.'

Je vliegt eruit, vandaag nog, oude heks, denkt Tom woedend. De toespeling op Canna, die zichzelf bescheiden uit de buurt houdt, is duidelijk. Maar hij beheerst zich uiteraard en zegt koel: ‘Zo? U bent als altijd beter op de hoogte van mijn zaken dan ik, miss Honeymoon.’ En hij glimlacht stompzinnig naar Angus, die nog aldoor een en al belangstelling is voor Canna Tromp, een eind van hem af. Tom denkt nu weer: ik wou dat hij niet zo keek, die stomme Angus; hij kijkt haar nog hierheen. Gelukkig dat Rose in haar overgegeven bewondering voor deze schrijflomperd niets merkt. Verdomde wijven. Tegen Angus zegt hij: ‘Wat doen we eigenlijk hier?’

‘Heb je een slecht geweten? Misschien wel uitgeverszwendeltjes klaren,’ antwoordt deze gemelijk en onderdrukt met moeite een geeuw.

Miss Honeymoon voelt dat ze, wat haar baas betreft, mag inpakken, en ze haast zich verder naar een dame op platte hakken, die moederziel alleen, met boos gezicht en opgeblazen als een woedende kalkoen, zich aan de ene kant van de radiator staat te warmen, terwijl aan de andere kant een man in nogal schamele plunje hetzelfde doet. Ze weet niet of de twee bij elkaar horen. Ook haar wordt nu de pepermuntbuil voorgehouden.

‘Ik snoep niet,’ zegt de dame stuurs en met afgewende blik, terwijl miss Honeymoon met de snoepjes onder haar neus schudt. En de secretaresse stelt vast, dat ze dat wel gedacht heeft. Ze kent dit soort vrouwen, ze is ermee verwant, ze doorziet ze onmiddellijk. Terwijl Bertha Karremans-Bolderwaagen zich afvraagt waarom ze eigenlijk een hekel heeft aan dit mens dat met haar snoepzak ronddraaft. Het is misschien de fatsoenlijkste vrouw onder alle aanwezigen; in ieder geval het stemmigst van allen gekleed. Maar ze heeft nu eenmaal een hekel aan haar.

De man aan de andere kant van de radiator zegt in breed en onvervalst Londens: ‘Dank u zeer.’ En de secretaresse is blij dat

ze met hem een klein behoorlijk gesprekje kan beginnen, al is het maar een werkman om te zien. Het stijve en onhebbelijke van al die anderen heeft haar humeur tot een kookpunt gebracht.

‘Waarom zijn we eigenlijk hier?’ vraagt ze de man.

‘Dat mag de bloedige hel weten,’ antwoordt de zetter Edward Jones ruw maar hartelijk. ‘Ik ben benieuwd hoeveel werkuren me dat kost, en bij wie ik zijn moet om me die verloren tijd te vergoeden.’

‘O, dat zal wel in orde komen,’ meent Honeymoon op haar plichtmatige manier om vervelende crediteurtjes en auteurtjes gerust te stellen.

‘Weet u er dan meer van?’ informeert de werkman zakelijk.

‘Neen, dat niet.’

De ander haalt de schouders op, alsof hij zeggen wil: nou dan, wat smoes je. Maar hij zegt enkel: ‘Ze zijn nergens erg vlug van betalen, weet u. Je moet er altijd om vragen. En nooit bijtijds genoeg.’

‘U zult wel gelijk hebben. Voor uzelf.’

‘Ongetwijfeld,’ stelt Jones zelfbewust vast.

Miss Honeymoon vindt het moeilijk om met zulke plebejers lange palavers te houden, en daar ze tegelijkertijd ontdekt dat ze de onvergeeflijke fout heeft begaan, een paartje van haar gunsten uit te sluiten, spoedt ze zich naar typiste Edmée Duval, die ontdaan maar allerliefst een pepermunt in ontvangst neemt, en een tweede pakt, die ze Luc in de mond steekt. Alsof ze in hun slaapkamer zijn, denkt Honeymoon bitter. Maar ze vindt Luc toch wel aardig, omdat hij met het snoepgoed in zijn mond haar zo vriendelijk toeknikt. En Honeymoon vraagt genadig en bij wijze van vleierij of ze ook Engelsen zijn, hoewel ze duidelijk kan zien dat dit niet het geval is.

‘Neen, Parijzenaars,’ antwoordt Edmée in haar keurig en correct universiteits-Engels.

‘O,’ zegt miss Honeymoon, ‘dat doet me heel veel plezier.’ Maar ze weet niet waarom. Ze vindt deze twee lieden een schattig echtpaar, nog zo echt onder de ban der ware liefde. Luc heeft een houding die heel even aan haar vergeelde jongemeisjesidealen appelleert. Heel anders dan die Engelse broekjes, die zich als schrijvers bij mister Clark komen aandienen. En Clark zelf... fijn dat hij nu zo'n benauwde morgen beleefde! Ieder ogenblik kan de hoertisane - zoals haar drift nu zegt - naar hem toe gaan - want die vrouw was tot alles in staat - en dan had je de poppen aan het dansen. Tot zolang moest er maar niets anders gebeuren, bezat ze alle geduld om te wachten. En om alles op haar gemak te kunnen observeren, stevent ze weer naar de bank toe, waar nog altijd het ongelukkige meisje zit, dat intussen een beetje bedaard is, en niet meer zo hartverscheurend snikt. Haast kent men op deze onbekende plaats blijkbaar niet...

‘All right,’ zegt miss Honeymoon terwijl ze het kind weer op de knieën tikt. ‘Zo is het goed. Dat is verstandig.’

En Liesje Steelink glimlacht dankbaar. Ze verbleekt echter terstond weer, daar met een grote zwaai de deur opengaat en de Speciale Brigadechef Jaël, keurig in het donkerblauw gekleed met een klein strikdasje, zoals de hofmeester van een schip, naar binnen komt, drie stijve knikken tegen de aanwezigen maakt, en het kartonnen mapje opent, dat hem nooit verlaat. Ieders aandacht is ten hoogste gespannen. Nu gaat het immers komen - kan de verklaring van al dit onverklaarbare niet langer uitblijven. Want nu allen min of meer bekomen zijn van de verbazing over hun samentreffen, dringt zich bij hen de vraag op: wat dit allemaal te betekenen heeft. Niet alleen hun plotseling hier-zijn ‘ten kantore’ of ‘omtrent zekere zaak’, maar het meest van alles ‘de G.G. van Tellus’. Wie in 's hemelsnaam of *by Jove* dat kon zijn? Wat voor potentaat of wat voor snoeshaan die op zo'n sluikse manier Engelsen, Fransen en Hollanders naar een wildvreemde

plek kon halen? Wat staat ze te wachten?

‘Even de presentielijst verifiëren,’ zegt Jaël in keurig Frans. Wie hem niet verstaat begrijpt toch wat hij bedoelt. ‘Excuseert, dames en heren.’ Dan kucht hij een paar maal.

‘René Thirion, slager,’ is de eerste naam die hij opleest.

‘Hier!’ roept de man die eenzaam met zijn vrouw bij een kamerdeur is blijven staan.

Alle hoofden keren zich naar hem. Wie is die slager? Wat doet hij hier? Waarom wordt hij het eerst van allen genoemd?

Jaël gunt niemand de tijd om erover te piekeren. Hij leest verder: ‘Simone Thirion, geboren François, postbeambte.’

‘Ja meneer,’ zegt de dame luid en duidelijk.

Die stem... die postbeambte... Luc staart haar aan. Nu weet hij het opeens. Ha, die virago uit het postkantoor van Neuilly! Het brengt een lach op zijn gezicht. Met háár heeft hij het aan de stok gehad, die morgen met het pakket dat hij voor Edmée moest wegbrengen!

Maar ook Norman Angus heeft deze stem gehoord, de vrouw strak aangekeken, en daarna de man. Hij wéét dat hij ze herkent, ergens vandaan en toch weet hij hen niet goed thuis te brengen. Natuurlijk zijn het Parijzenaars. Maar kent hij dan iedereen hier? Clark, Honeymoon, Edmée Duval, all right, maar waar ergens pasten deze slager en zijn vrouw in de serie? Een slager? Een postbeambte? Hij herkent ze, maar hij vindt het niet, waarvandaan. Moedeloos en geërgerd haalt hij de schouders op, want onmiddellijk na het kruisje achter de vrouwennaam gezet te hebben, leest Jaël de zijne: ‘Norman Angus, schrijver alias literator.’

‘Present,’ zegt Angus driftig. ‘Ik zou weleens willen weten welke Gouverneur-Generaal het recht heeft van een Brits onderdaan...’

De ondersecretaris wenkt hem streng met de hand te zwijgen, maar allen denken: aha, dat is het hem, de G.G. dat is natuurlijk de Gouverneur-Generaal. Ik dacht wel dat het een heel hoge Piet

was; maar waarom zijn we hier? Spionage?

Die gedachte staat groot en vlammend in Canna Tromps hoofd. Nu weet zij zeker dat heel deze geheimzinnige geschiedenis in verband staat met de dingen die ze voor Pypin heeft moeten doen. Onlangs die Amsterdamse havenwerken nog. En die brieven voor Boedapest. En dat dit misschien het einde betekent voor haar. De ontmaskering die ze altijd gevreesd heeft. Jarenlange gevangenisstraf op zijn zachtst. Daarom heeft ze niet gewild dat Felix mee zou komen, hoezeer hij er ook op aandrong, omdat ook hij persoonlijk een briefje ontving. Maar ze had hem weten te overreden en gezegd: 'In jouw toestand...' Voor dat machtwoord was hij gezwicht, bedenkt ze bitter. Ze vermoedde het wel... En nu is ze hier, bij God-weet-wat voor Gouverneur-Generaal. Er wordt gespeeld met haar leven; ze voelt het bij elke bons van haar hart.

De Hollanders denken onderwijl: aha, is dat nou die malle schrijver... die Angus van dat boek. Niet veel bijzonders hoor, zo te zien.

Onverstoorbaar, want uitgeschakeld voor de gedachten van de aanwezigen, leest Jaël echter verder: 'Edmée Duval, typiste en studente? Luc Perrier, mecanicien en uitdenker? Tom Clark, uitgever?'

Alle drie antwoorden zo kortaf mogelijk dat ze er zijn. Ook Rose Clark geboren Fiddle, huisvrouw, bekent dat zij er is, en triomferend stelt miss Honeymoon vast dat Fiddle een zeer plebejische naam is, en dat blijkbaar alleen lagerstaande vrouwen mister Clark kunnen behagen. Doch Jaël laat haar geen tijd zich te verheugen, want reeds is hij bij de naam 'Dorothea Honeymoon, kantoorbediende,' aangeland, die hij gescandeerd en muzikaal uitspreekt, als was het de slotregel van een spencerstanza.

In grote verwarring knikt miss Honeymoon zevenmaal achtereen, zonder dat haar mond zich opent. Ze durft niet te spreken

met juist een verse, kleverige caramel achter haar kiezen, waarmee ze daarnet de schade had willen inhalen, omdat zij al die tijd zichzelf vergeten had. Natuurlijk wordt ze nu door allemaal aangegaapt, en vloekt ze in stilte met een heel onkuis woord.

Maar Jaël stelt zich tevreden met de duidelijke hoofdknikken, en vervolgt: ‘Edward Jones, letterzetter.’

‘Ongetwijfeld,’ antwoordt de typograaf luid. ‘En met wie spreek ik?’

Een paar rillen er van deze ongehoorde brutaliteit, temeer omdat de ondersecretaris geen ander antwoord geeft dan betekenisvol de vinger op zijn mond te houden. Maar Jones die vindt dat hij lang genoeg gewacht heeft, vervolgt: ‘Denkt u eraan, dat ik werkuren verzuim van bijna vier pond per stuk, dat maakt...’

Hij zwijgt maar, want weer heeft Jaël het veelzeggende gebaar gemaakt, en daarbij zo merkwaardig geglimlacht dat het Jones een gevoel geeft zich oneindig te blameren en belachelijk te maken. Stik dan en val dood, denkt hij; maar hij zwijgt verder, terwijl de ander weer van zijn lijst opleest: ‘Canna Tromp, geboren vorstin Rukawìschnikowa, huisvrouw.’

Het slaat als een gele bliksemstraal voor Canna's voeten neer. Ze wankelt, moet al haar zenuwen spannen om niet te vallen, en vindt ternauwernood kracht om te antwoorden: ‘Ja, dat ben ik.’ Sinds hoeveel jaren heeft zij deze oude, begraven naam niet meer horen noemen. Wie kent nog deze naam, behalve Pypin, die hem nooit uitspreekt... Dit... Canna Witepsk, denkt Tom Clark met blinde woede; als ik nu maar uit de complicaties kom... Het is me honderdduizend pond en meer waard... Canna een prinses? Godvergeten... dat prinsessen zo zijn... voor vijfduizend pond of minder zelfs...

En niet alleen de zijne, maar aller aandacht is een paar seconden lang geheel aan de bleke elegante vrouw gewijd, die ook op Jaëls vraag naar ‘Felix Tromp, publicist,’ moet antwoorden met

zachte maar doordringende, duidelijke stem: ‘Mijn man laat zich verontschuldigen... hij kan niet komen... hij is ziek. Gehandicapt.’

Het effen, uitdrukkingsloze gezicht van Jaël verwart haar nog meer. ‘Daar weet ik niets van,’ zegt de ondersecretaris strak. ‘Omdat hij lam is soms?’

‘Ja,’ antwoordt Canna hees.

Jaël overlegt een paar seconden bij zichzelf, terwijl de anderen haast hoorbaar denken: deze beeldschone prinses... en met een lamme man getrouwd... afschuwelijk! En wat is Tromp voor ordinaire, burgerlijke naam. Of het moest de zeeheld zijn, een nazaat van de grote admiraal, een lamme.

Behalve Honeymoon en Clark, die beiden zich afvragen: wat een mysterieuze vrouw... Wie heeft ze opgelicht... Mij? Of de lieden hier?

‘Het komt er voor hem ook niet zo erg op aan,’ zegt Jaël tenslotte. ‘Ik hoop dat de G.G. er straks geen bezwaren tegen heeft dat hij is weggebleven. Anders halen wij hem toch nog.’

De anderen bekijken Jaël opnieuw van top tot teen, omdat hij blijkbaar zelf die geheimzinnige Gouverneur-Generaal niet is, zoals ze aanvankelijk dachten. Zeker een ondergeschikte, meer niet. Waarom deed die persoon dan zo autoritair?

Maar Jaël herneemt zijn zakelijke toon en leest nog de namen op van Dijkman, Willy Roosendaal, Walstra, Elders, mevrouw Milstein, Van Stolwijk en Liesje Steelink, die ieder, strijdbaar of bedeesd, al naar hun aard ‘Present’ zeggen, omdat Dijkman begonnen was soldatesk ‘Present’ te roepen. De laatste naam die wordt opgelezen is: ‘Bertha Karremans-Bolderwaagen, maatschappelijk werkster.’

‘Dat ben ik,’ dreunt het hoog door de zaal. Weer gaan alle blikken in een andere richting van de ruimte, waaruit die stem ze tegenklinkt.

‘Gut, is dat nou Malle Bertha...’ fluistert mevrouw Milstein

tegen haar landgenoten. ‘U weet wel, die de grote handwerktentoonstelling van Pro Virginitate de vorige maand heeft ingericht.’

De Hollanders rekken de halzen om het wonder te zien, dat hun veel belangrijker voorkomt dan de schrijverstronie van Norman Angus. Dit is tenminste eigen...

‘Typische vrouw,’ fluistert Willy Roosendaal, die langzamerhand van alle schrik bekomen is. Er slaat een klein giecheltje door in haar stem, dat ook aanstekelijk werkt op haar vriend. Ze durven elkaar weer een beetje toe te lachen.

Jaël laat ze echter geen tijd meer.

‘Dames en heren,’ zegt hij, met iets meer kleur in zijn woorden, ‘ik zal u thans een kleine opheldering geven. Eerst maar in het Frans, dan in het Engels, en vervolgens in het Hollands, opdat ieder van u het goed zal verstaan. De juiste reden waarom u hier is, zal de G.G. van Tellus u straks wel persoonlijk vertellen. Men zal u enkel de aanleiding uiteenzetten om u alvast te prepareren op de dingen die straks komen. Hier is mijn baas, de Opperdetective Daniël en vertrouweling van de G.G.’ Bij deze laatste woorden die enigszins spijtig klonken zweefde Daniël binnen.

De ondersecretaris haalt uit zijn mapje een ander papier, en begint voor te lezen: ‘Op 6 april van het vorige jaar heeft René Thirion, slager, hier aanwezig, zijn vrouw, Simone François, postbeambte, eveneens hier aanwezig, op de openbare weg afgeranseld. Getuige daarvan was onder meer de schrijver Norman Angus, eveneens hier aanwezig, die tussenbeide trachtte te komen, en bars geweerd werd door Thirion. Omdat deze in zijn verweer door de mishandelde vrouw zelve werd bijgevallen, sprak Norman Angus een lasterlijke verwensing tegen de G.G. uit, die er toch waarlijk niets aan kon doen, gelijk hij u straks ongetwijfeld nader zal verklaren. Over de ontoelaatbaarheid van dergelijke uitingen zal *ik* mij niet uitspreken.

De betoonde verontwaardiging van Norman Angus heeft hem

daarna echter niet belet een boek te schrijven naar aanleiding van dit kleine alledaagse incident, een boek dat alle hier nog-niet-genoemde aanwezigen kennen. In het Engels heet het *De mysteries van de pijn*, in de Hollandse vertaling van Felix Tromp, die niet aanwezig is, maar vertegenwoordigd wordt door zijn echtgenote, wordt het genoemd *Het deemoedig dulden.*

De ten dele verzonnen roman van Norman Angus werd gedicteerd aan Edmée Duval, alhier aanwezig, naar de post gebracht door haar vriend Luc Perrier, eveneens hier aanwezig, en toevallig op de posterij van Neuilly aangenomen door Simone François voornoemd. Ik moet er echter op wijzen, dat dit toeval van geen invloed is geweest op onze beoordeling van het geheel. Het geschrift kwam in bezit van de uitgever Tom Clark, eveneens hier aanwezig, die het heeft laten lezen aan zijn secretaresse Dorothea Honeymoon, eveneens hier aanwezig. Miss Honeymoon vond het een schandelijk en pervers boek, in tegenstelling met de vrouw van Tom Clark, Rose Fiddle, eveneens hier tegenwoordig.

Het gedeelte waarin Norman Angus de gedragingen van de slagersfamilie tot een echtelijk melkboerdrama vervalste, werd onder stilzwijgend protest gezet door Edward Jones, hier aanwezig, en gecorrigeerd door Charles Lee, die mede onder invloed van dit relaas zelfmoord gepleegd heeft, en dus niet hier aanwezig kan zijn.'

'Dat van Lee is niet waar,' riep de stem van Edward Jones hard naar Jaël. 'Daar weet niemand iets van.'

De ondersecretaris trok weer de wenkbrauwen op, en een zonderling glimlachje speelde in zijn mondhoeken. Maar hij antwoordde niet op de onderbreking en ging kalm verder: 'Door een samenloop van omstandigheden die de betrokkenen u zelf kunnen toelichten, gaf Tom Clark het eerste exemplaar van Angus' boek ten geschenke aan Canna Tromp, geboren Ruwaki... nou ja, enfin, eveneens hier aanwezig. Deze gaf het weer als

reisgeschenk aan haar man Felix Tromp, die het vertaalde en die helaas op het appel ontbreekt.

Wij hebben vervolgens een selectie gemaakt uit degenen die in een willekeurig landje als Holland met het boek te doen hadden, en zich een oordeel hebben kunnen vormen over de weg die het incidentje van de Thirions tot u het publiek heeft afgelegd.

Joachim Dijkman, boekhandelsbediende, hier aanwezig, prees het boek aan, en verkocht het onder meer aan Willy Roosendaal, kantoorbediende, eveneens hier tegenwoordig, waardoor hij met haar in intieme relaties raakte. De roman werd in hun stad van inwoning door omstandigheden die Dijkman onwetend beïnvloedde, uitvoerig gerecenseerd door Steven Walstra, hier aanwezig, en op diens advies gelezen door Dijkmans oud-leraar Van Stolwijk, hier aanwezig, door de heer Elders, eveneens hier aanwezig, die het kocht voor zijn dochter welke inmiddels gestorven is, voorts door mevrouw Milstein, eveneens hier aanwezig, die het dusdanig aanprees dat het in het bezit kwam van het echtpaar Steelink, waarvan de enige dochter, Liesje Steelink, hier aanwezig, het in het geheim las.

De heer Mannus Dodewaard leende tegen haar zin het boek van mevrouw Milstein en liet het dezelfde nacht ongelezen liggen bij zijn vriendin Bertha Karremans-Bolderwaagen, ook hier aanwezig. Deze las het na zijn vertrek wel degelijk en wilde naar aanleiding hiervan een Genootschap oprichten tot Leniging van Vrouwenleed. Iets waarover de G.G. zeer weinig gesticht is op velerlei gronden. Maar dat hoort u zo aanstonds zelf wel.

Ziezo. Nu weet u hoe het allemaal in elkaar grijpt. Ik laat u thans alleen, opdat u zich verder onderling kunt oriënteren en het geval met elkaar bespreken. Ik leg dit kostbaar dossier hier neer, zodat u alle verdere details kunt vinden die u wenst te weten. Nu zal eerst nog een kleine lunch geserveerd worden, en na de middag, als u het met elkaar eens bent over de wijze waarop men

al deze dingen, nu ze bekend zijn, behoort te beoordelen, zal de G.G. u persoonlijk ontvangen, uw eventuele bezwaren aanhoren en u verder toespreken, teneinde met u te doen wat hem verder goeddunkt. Dag dames en heren.'

Voordat iemand nog een woord kon zeggen, was Jaël door de deur die zich achter hem als vanzelf opende, verdwenen, ruggelings zoals zijn gewoonte was.

Verbouwereerd keken de overigen elkaar aan. Zo zat het zaakje dus in elkaar... Minutenlang bleven ze sprakeloos, tot het opeens aan het overkropte gemoed van Bertha Karremans-Bolderwaagen ontwelde: 'Alleen God kan alles zo haarfijn weten! O Heere, wees ons arme zondaars genadig.'

'God?'

'God!'

'God!!'

Rose Clark en miss Honeymoon zeggen beiden dit woord na, dat in het Hollands en in het Engels haast gelijkluidend is. De schrik slaat ze om het hart. En ook Edmée Duval verstaat het.

'Dieu!' roept ze uit, met de smartelijke kreet van een gewonde. En haar vriend en de twee Thirions fluisteren het na: 'Dieu... Dieu... C'est le bon dieu? Nom-de-dieu!'

'De G.G.? Dat is de Goede God!' weet de schrandere Steven Walstra opeens met een stelligheid die hem doet verbleken. Is dit dan niet een voorspel van het Laatste Gericht? Het heeft er alle schijn van. Al wilde hij het nooit, geloven deed hij het toch.

De Hollanders zijn ervan ontdaan. Van Stolwijk moet mevrouw Milstein een arm bieden; zij voelt zich niet-goed worden. En ook de leraar bibbert in zijn wijde broekspijpen. Eens komt de dag der wrake... dies irae, dies illa!

'Zie je wel... God weet wat wij gedaan hebben,' fluistert Willy Roosendaal met een snik tegen haar Joachim. 'Ik wist dat het zonde was... zolang we nog niet zijn getrouwd.' Hun gesmoezel

wordt overstemd door het huilen van Liesje Steelink, die onder het laatste discours van Jaël naar haar landgenoten toegeslopen was. Medelijdend en dramatisch slaat de heer Elders zijn arm om haar heen; hij denkt aan zijn gestorven dochter. Zal hij haar nu binnenkort weerzien? Hij wil eigenlijk nog niet... Maar alles wijst er wel op...

'Nonsens,' zegt Norman Angus autoritair tegen de familie Clark. 'Er is geen god. De G.G. dat kan alleen maar de Gouverneur-Generaal zijn.'

'Good Gracious,' probeert Tom Clark te spotten. Maar het gaat hem slecht af. Er komt alleen een flauw glimlachje op zijn gezicht als hij naast zich de typograaf Jones vreesloos en nijdig hoort zeggen: 'De G.G., dat is natuurlijk de Gemene Gluiperd.'

'En Tellus, betekent dat niet de planeet Aarde?' vraagt Edmée aan Luc, die er toch niets van weet.

'Aarde en niet hemel, dus ook geen god,' licht Angus toe, met een blik van verstandhouding naar zijn secretaresse die wat dichterbij gekomen is.

'U heeft gelijk,' beaamt ze. 'Het laat me eerder denken aan Grand Gousier, Gargantua's papa. Van monsieur Rabelais,' voegt ze eraan toe, nu naar Luc gekeerd.

'Ik weet niets van al die vriendjes van jou waar je voor werkt,' bijt Luc haar toe. 'Wie is dat nou weer?'

Edmée haalt haar schouders op en zwijgt verder.

'O, Tellus dat is natuurlijk *tell us*, vertel het ons maar,' oppert Norman Angus. 'Ben benieuwd over welke kolonie deze persoon nog Gouverneur-Generaal is of ooit geweest is en zich zo blijft noemen.'

'Heel juist opgemerkt,' valt Rose Clark hem bij.

Onder de Hollanders is intussen nogal wat beroering ontstaan.

'De Grote God der Aarde... Genadige hemel!' klaagt Van Stolwijk.

‘Er is geen uitweg meer.’

‘Bidden.’

‘Hopen.’

‘Genade vragen. Vergeving.’

‘Je nergens iets van aantrekken.’

‘Je niet verharden. Schuld belijden. Zijn eigen zoon heeft voor ons uitgeboet.’

‘Een flauwe farce.’

‘Je tot Hem wenden in vertrouwvolle aanroeping.’

‘Die meneer kan me nog meer vertellen.’

‘O, ik wil weg... ik wil weg... ik wil weg.’

Ieder zegt het zijne erover, maar niemand is nog blank van gemoed en zonder vrees. Alle stemmen hebben een vreemde bijklank gekregen.

Kennelijk het angstigst blijkt Bertha Karremans-Bolderwaagen, die het nu toch geraden vindt niet alleen in haar eentje te blijven staan, maar zich bij haar volksgenoten aan te sluiten. Een paar van hen kent ze immers al van naam, uit de stad van haar werkzaamheden, en het zijn ongetwijfeld fatsoenlijke mensen, heel wat betrouwbaarder dan de buitenlanders hier. Ze zijn ook inderdaad geschikt tegen haar, en doen alsof ze niet gehoord hebben dat ze in het holle van de nacht mannenbezoek ontvangt. Om zoiets zomaar openbaar te maken, erger straf is ondenkbaar. Maar nu het eenmaal zo is, doorstaat ze het zonder blikken of blozen.

De vrees voor gevaar heeft hen trouwens allemaal veel coulanter gemaakt. Zij voelen zich als op een zinkend schip. Het is beter dicht tegen elkaar te kruipen, zoals het ene Franse paartje dat nu ook bij de familie Clark staat, sinds Norman Angus niet meer behoeft te simuleren dat hij Edmée Duval niet kent. En Luc Perrier bevalt hem; die toont zich tenminste niet zo'n verschrikkelijke angsthaas als de rest. Temeer omdat hij het grapje heeft

durven maken dat G.G. misschien ‘Grand Guignol’ betekent. Geen betere atheïsten dan die Franse jongens die allemaal *bon-catholique* geboren worden.

Dorothea Honeymoon voelt zich alleen overgebleven, ondanks haar snoepjes. Er is niemand met wie ze redelijkerwijs kan spreken, tenzij met Canna Tromp. En als het nu toch een degelijk getrouwde vrouw is, en bovendien een geboren vorstin Zo-en-zo... dat verklaart immers veel. Misschien heeft ze zich al die tijd in haar vergist. Ze gelooft het wel niet helemaal, maar in de nabijheid Gods, zo dicht voor de grote ontknoping, vindt zij het toch raadzaam te tonen dat zij tenminste zuiver staat en niemand vals beschuldigen wil. Daarom gaat ze naar Canna toe en vraagt vriendelijk: ‘Wat denkt ú dat het is?’ Tegelijkertijd doorhuivert haar de sfeer van plechtige geheimzinnigheid die er van lieverlede is ontstaan.

Canna is haar dankbaar; ze heeft het nodig met een menselijk wezen te praten. Want nu het blijkt dat men op deze plaats van alles op de hoogte is, nu bevindt ze zich werkelijk in groot gevaar. Zowel wat de zaak met Pypin betreft, als die met Tom Clark en alle anderen. Gevangenisstraf is heel erg, maar nog veel erger is het als Felix alles te weten komt. Dan wil ze zich liever vergiftigen of op de een of andere manier van kant maken. Zover zal ze het nooit laten komen, dat ze hem nog ongelukkiger maakt dan hij al is, als hij ooit haar leugenachtige bestaan leert kennen.

Het is een goede gedachte van haar geweest, haar revolvertje bij zich te steken voordat zij naar de auto ging. Pypin heeft haar jaren geleden dit geschenk niet voor niets gegeven. Hij kiest altijd het zekere voor het onzekere. Haar nerveuze vingers betasten de vorm van haar wapen door het weke leer van haar tasje heen. En onderwijl antwoordt ze met gedwongen rust: ‘Ik denk dat het een detective is.’

‘Scotland Yard?’ vraagt Honeymoon ongelovig.

De ander, bleek en strak, haalt de schouders op. Wat komt het erop aan. Gesnapt is gesnapt. Eens moest dat toch gebeuren. Ze had het altijd al voelen aankomen. Ze zou nog afwachten tot ze die geheimzinnige G.G. gesproken had, en dan... Neen, vangen zouden ze haar niet. Medelijdend kijkt ze miss Honeymoon aan, maar het is met zichzelf dat ze medelijden heeft. Lang genoeg, en toch te kort, is het einde uitgebleven...

'Er is toch geen gevaar voor u,' zegt Canna dan met bittere spot.

'Neen,' antwoordt Honeymoon. 'Ik ben bereid voor de opperste rechterstoel te verschijnen, en ik hoop dat iedereen dat is. Ik heb het volste vertrouwen in God mijn Heer.'

'Het eind zal niet zo moeilijk zijn als het wel lijkt,' spreekt de andere vrouw bedachtzaam. En dit wekt opeens een onvoorwaardelijke sympathie voor haar bij miss Honeymoon. Ze verstaan elkaar in een ernst die al tot buitenaardse gebieden reikt.

Mevrouw Milstein die ondanks de ontroering welke op haar maag weegt, met twintig oren tegelijk luistert, heeft het woord 'detective' opgevangen.

'Zou de G.G. niet de Grote Geheimzinnige zijn?' fluistert ze gewichtig, alsof ze een wereldschokkende ontdekking doet. Ze wisselt niet voor niets de door Walstra aanbevolen boeken af met de lectuur van Agatha Christies en dergelijke, die zichzelf aanbevelen.

'Wie is dat?' vraagt Bertha Karremans-Bolderwaagen gretig.

'Er is meer op en onder de aarde dan de mensen weten,' zegt Walstra geheimzinnig.

'Zalig zijn zij die met een rein geweten wandelen,' spreekt de leraar met van aandoening trillende stem. Hij is nog altijd door zijn bevingen bevangen, die volgens hem stellig aan het Grote Oordeel voorafgaan, secundum Scripturam.

Het merkwaardige is dat niemand een vinger uitsteekt naar de paperassen die Jaël op het hoektafeltje heeft laten liggen, en

waaruit zij naar hartelust nadere bijzonderheden omtrent elkander zouden kunnen putten. Ieder is in gedachten te veel met zichzelf bezig, om zich nog te bekreunen om wat de anderen hebben uitgericht. Elkeen heeft het gevoel deel te hebben aan een geheimzinnige schuld en daarvoor gestraft te zullen worden. Het wordt stiller en stiller in de grote zaal met al die mensen. De geheimzinnigheid heeft hen volkomen bevangen.

Maar plotseling moeten ze verschrikt en verontwaardigd naar de uiterste zaalhoek kijken, waar het echtpaar Thirion alleen staat en door allen wordt gemeden. De brute slager die zijn vrouw slaat, het manwijf dat het voor haar beul opneemt tegen haar bevrijder. En nu hebben ze godbetert nog de treurige moed gevonden luidop met elkaar te kijven, alsof ze thuis zijn. Alsof niet zij de schuld waren van al deze angstwekkende verwikkelingen. De enige ware schuldigen!

‘Ik zeg je, ga mee,’ buldert Thirion. ‘Ik blijf geen seconde langer hier; ik heb er niets mee te maken. Filons, je te dis.’

‘En ik zeg je dat ik me niet langer door jou laat bedillen,’ snauwt zijn vrouw terug. ‘Ik ben nu eenmaal hier, nu wil ik ook zien wat er gebeurt. Dacht je dat ik bang voor iemand was? Ik ben toch zeker in mijn recht?’

‘Ze zullen je, met je recht!’

‘Ik ben niet zo'n lafbek als jij!’

‘Zeg dat nog eens! Zeg dat nog eens als je durft.’

De slager stelt zich groot in postuur voor haar op. Maar geen van de toeschouwers beweegt, niemand durft een woord te zeggen of een stap nader te komen. En Norman Angus wendt gedegoûteerd zijn blik af, kijkt ook nu nog liever naar de wasbleke Canna.

Dan trekt Thirion zijn jas recht, strijkt zijn kraag glad, en bromt als een volleerd toneelspeler, met de rug naar zijn publiek: ‘Ik ga dus weg, of je meegaat of niet.’

Hij trekt de eerste de beste deur open, smakt die hard achter zich toe en loopt de smalle gang door die zich in gedempt licht voor hem uitstrekt. Er is wéér een deur en nog een. En dan staat hij opeens buiten in het heldere middaglicht. Voor hem de spichtig begroeide helling van een blonde zandheuvel, over hem heen de lichtblauwe hemel vol zilte zeelucht. Een paar vogels die hij niet kent, vliegen voorbij.

Niemand houdt hem tegen, zoals hij verwacht had. Of komt hij straks voor een muur waar hij overheen moet klimmen? Niets zal hem kunnen tegenhouden. Als er gevochten moet worden, goed, dan zal hij vechten, tot zijn laatste krachten op zijn. Maar hij laat zich door niets en niemand ringeloren; ze zullen een zware dobber aan hem hebben, als met een stier, dat verzekert hij ze. Merde, les saligauds, les poltrons, les...

Wie bedoelt hij eigenlijk? Iedereen. De G.G. en al die mensen daar in de zaal, en Simone zijn vrouw, en heel de wereld. Hij laat zich niet op zijn kop zitten, door de dooie niets-en-niemand niet.

Met grote stappen begint hij tegen de lage stuifwal op te lopen. Vervloekte zandhoop, die onder zijn voeten wegschuift. En waar is hij ergens? Het ruikt hier zo eigenaardig; eerder naar vis dan naar vlees. Zo volkomen anders dan de medicinale verrottingslucht van Parijs. Een vreemde woestijn lijkt het wel.

Daar staat hij opeens, voor hij het weet, boven op de duintop en ziet een schouwspel dat hem paf slaat. De zee, het eindeloos wijde grijze beweeglijke vlak, waarboven de zon schittert; een oneindige, levend-dode wereld die voor hem openligt. Is dit de eeuwigheid? Hij heeft nog nooit de zee gezien; een rasechte Parijzenaar kent zulke dingen niet. Maar dit... dit is toch wel het meest grandioze dat hij ooit beleefd heeft. Het maakt hem klein en bedeesd, alsof hij een kind is. Als er een soort van god bestaat, dan moet dit het zijn, dit geweldige, grenzeloze, onbewogen-beweeglijke. De eeuwige ruimte.

En in hem fluistert een stem die hij nog nooit gehoord heeft: '*Alors*, mijn jongen, wat zeg je nu?'

Hij heeft er geen antwoord voor. Hij loopt met trage stappen verder, tuimelt het duin af, naar het grootse schouwspel toe. Zijn stevige voeten gaan, lager gekomen, opeens voorzichtig, alsof ze bang zijn de armetierige vegetatie te vertrappen.

Vervolgens blijft hij voor het smalle strand staan, waar de vloed juist zijn laatste kabbelingen heeft neergeschuimd, en staart naar de zilverwitte streep van de horizon, gelaten, eenzaam, tevreden, in een wonderbare heroïsche rust. Kalmte als nooit tevoren.

En hij blijft staren. Urenlang.

XXI
Gedwongen reünie

Opeens ontdekken ze: de Franse slager is er niet meer. De hoofdschuldige aan alles. Zij merken het omdat zijn vrouw onrustig door de zaal rondloopt, op zoek naar Thirion die zij niet naar buiten zag sluipen.

'Waar is hij? Waar is hij toch?' roept zij halfluid voor zich uit.

Het gezelschap is nog een tijdje sprakeloos om het verdwijnen van René Thirion. Allen wachten op kreten en gestommel. Van de bruut die overijld zijn ongeluk tegemoetgaat. Maar het blijft in het gebouw stil als een graf. En in de ronde zaal kunnen zij elkaars ademhaling horen. Norman Angus constateert de sensatie van een begrafenis op een zonnige meimorgen; hij verdringt echter alle literaire gedachten weer snel, want hij is hier hoofdpersoon - hoofdschuldige. Evengoed als die vrouw die hij eenmaal in zijn domme bemoeizucht heeft willen verdedigen, en die nu door haar man verlaten, alleen staat, door allen aangegaapt en door allen gemeden. Met gevouwen neerhangende handen heeft ze zich tenslotte overgegeven aan het onvermijdelijk noodlot. Als zo vaak, in minder ernstige ogenblikken.

Als Edmée Duval een klein beetje medelijden met de achtergebleven Simone toont, vertelt Luc haar snel en fluisterend het

incident op het postkantoor van Neuilly. ‘Neen, dit soort vrouwen kun je beter op de lange afstand bewonderen,’ zegt hij met geforceerde spot, om zijn onplezierige spanning te verbergen. Ergens achter deze zaalmuren bereidt men hun vermoedelijk een lelijke poets, gelooft hij.

Miss Honeymoon heeft het fatale woord ‘shocking’ uitgesproken, wat zoveel als een plechtig anathema tegen Simone beduidt, en de andere Engelsen keren deze slagersvrouw, alias postbeambte, definitief de rug toe. Norman Angus niet zonder enige wroeging: tenslotte is *zij* toch zijn literair object geweest. En ook de Hollanders staan te hoog in fatsoen om nog te kunnen doen alsof ze zich in één gezelschap willen bevinden met zo'n geschandvlekt wijf. Al is het maar in wellicht hun laatste levensuur. Zelfs Bertha Karremans-Bolderwaagen heeft er spijt van dat het ooit in haar is opgekomen iets te willen ondernemen ter bescherming van zulk soort vrouwen. Je zou bijna jezelf vergeten en toegeven dat ze het verdienen af en toe getuchtigd te worden door hun manskerel. Wat een kwaad komt er op deze manier in de wereld, dat zag je nu aan de fatale gevolgen voor het hele gezelschap hier.

De arbeider Edward Jones is de enige die zo nu en dan langs zijn buurman heen naar Simone kijkt, en zo'n beetje de schouders poogt op te halen om uit te drukken: trek je er maar niets van aan, arm mens. Iedereen vaart weleens in zo'n onaangenaam schuitje. Maar Simone merkt dit welgemeend schokschouderen niet op; zij ziet alleen hoe iedereen zich van haar heeft afgekeerd; zij voelt hun verachting steken en de doffe druk van haar eenzaamheid. Ze is niet gewend zichzelf toe te staan te huilen, en hier eerst zéker niet. Daar is ze nu net precies te goed voor, tegenover zulk een bende schijnheilige burgers. Maar ze weet zich diepongelukkig en zo deerlijk gewond, zo deerlijk, dat zelfs al haar grootdoen en van-zich-af-bijten en zich-flink-houden niets helpt tegen het vermoeide en zieke en weke dat zij van binnen voelt. Ach, waarom

moet juist zij de ongelukkigste van alle schepsels zijn? Haar mond prevelt nog: '*Zut, je m'en f...*' Maar haar hart schreit. En hoe verbitterd, hoe wanhopig. Niemand begrijpt haar, niemand kent haar, zij is werkelijk een eenzame vrouw, een doodongelukkige. Uitgestoten, zelfs in deze algemene catastrofe.

Langzamerhand zijn trouwens al de vrouwen in een zeer geprikkelde, nerveuze stemming geraakt. De zaal is vol duidelijke gevoelsuitstralingen van afkeer, vrees, haat, wroeging, medelijden, als even zoveel elektrische ontladingen en inductiestromen die tezamen een geheimzinnige, beangstigende ether vormen. Dwars erdoorheen kan plotseling een dodelijkblauwe vonk overknetteren. Het einde. Aller harten kloppen heftiger dan anders. En boze gedachten worden opgewoeld.

Zo bedenkt Rose Clark hoe het komt dat haar man eigenlijk die mensenschuwe Russische prinses kent, terwijl zij er niets van afweet. En waarom die vrouw juist de eerste geweest is die een exemplaar van Tom kreeg. O, hij bedriegt haar, dat heeft ze reeds lang beseft. Maar zo... zo infaam... zo schijnbaar aristocratisch... dat ondervindt zij, de voormalige Rosy Fiddle, dubbel erg. Ze haat hem. Al haar verdrongen afkeer van vroeger komt nu naar boven als haat. Kon ze nu maar troost vinden bij een fijne geest en kunstenaar als Norman Angus. Hoe bevalt hij haar met zijn lichte ironie, zijn beminnelijke nonchalance, zijn wegdromende ogen! Maar deze ogen kijken al de hele morgen naar de vrouw die ze het meest van allen haat, naar die Canna... en hoe ze verder heten mag. Domme, onervaren mannen. Gemene kerels. Hun belangstelling gaat steevast uit naar de verkeerden; de goede, hartelijke, moederlijke vrouwen blijven met het lijden en hun brave bedoelingen alleen. Zelfs een zo fijne geest als Norman Angus is meer door deze demi-mondaine prinses gecharmeerd dan door haar. Dat kan ze Tom het minst van alles vergeven; dit is het ergste uit het hele leven dat zij hem verwijt. Het is waar, ze

is al in de veertig, maar ziet ze er dan niet jong genoeg uit? Ze had de middelen om zich goed te conserveren. En ook Norman Angus heeft immers een paar grijze haren tussen zijn weelderige lokken. Welnu dan... heeft zij geen recht meer op een gelukkig leven?

Tom heeft haar vraag hoe hij deze vrouw kent, en wat voor een mens ze eigenlijk is, onbeantwoord gelaten. 'Wat komt het erop aan?' had hij wrevelig gezegd, en was bedrukt genoeg dat hij nooit geweten had dat Canna een werkelijke grootvorstin was - zou dat zijn genot niet verhoogd hebben? - en dat hij nu nog niet wist waar dit alles naartoe moest, die vertoning hier, waarbij hij zo volkomen tegen zijn zin betrokken was. En Rose verveelde hem; rondweg gezegd: ze verveelde hem verschrikkelijk. Wist ze dan nog niet dat hij de Rosy Fiddle van vroeger niet meer kon uitstaan sinds hij zelf een ander geworden was? Niets kon hij meer uitstaan, en vooral niet de onmacht waartoe hij hier veroordeeld is, ondanks al zijn geld en zijn succes in zaken.

Op het onverwachtst wordt een lunch binnengebracht. Twee kelners met onbewogen gezichten dragen een tafel vol kleine schoteltjes aan, die in het midden van de zaal wordt neergezet. Maar niemand steekt er een vinger naar uit wanneer de kelners weer weg zijn. Alsof alles vergiftigd is. Jones kijkt eens rond of geen van de anderen voorgaat, die zo duidelijk deftiger zijn dan hij en hem nog niet zien staan. Dan haalt hij de schouders op en neemt toch maar twee van de dikste sandwiches. Hij blijft de enige.

Met zijn boterham en zijn kauwgezicht wenkt hij Simone Thirion of ze ook niet wat wil. Ze merkt het niet. Haar blik is naar binnen gekeerd, zoals bij de geheel-verlatenen die niets meer ontwaren van de wereld rondom, maar enkel de grote diepe leegte in zichzelf. En het valt haar niet eens op dat na een half uur de tafel weer wordt weggehaald, zeer tot ontstemming van enkele Hollanders, die er juist over begonnen te denken of ze niet toch

van de aangeboden gelegenheid gebruik zouden maken. Het stond er tenslotte toch voor. Maar nu is het helaas te laat. Een andere deur gaat open, en daar is opeens Jaël weer, die na een beleefde buiging zegt: ‘Thans wordt u door de G.G. verwacht. Weest zo goed en volg mij.’

Hoezeer ze het ook verwacht hadden, op dit ogenblik komen ze toch allen weer onder de indruk van het plechtige en geheimzinnige dat in deze woorden vervat ligt, en van de diepe stilte die hen omhult. Maar terwijl Jaël met een breed armgebaar hen beduidt hem te volgen, ontsnapt het als een melodieuze kreet aan Honeymoon's mond: ‘*Nearer my God to Thee.*’ Ze vindt dit moment immers even angstig en indrukwekkend als de ramp van de Titanic. Vandaar de hoge, schrille stem waarmee ze het lied inzet. En deze zangtekst, aan allen zo welbekend, veroorzaakt zelfs bij de meest ongelovige onder hen een lichte huivering en doet de anderen stellig geloven dat ze op de een of andere ondenkbare wijze aanstonds voor het aanschijn van God zelf of iets even mysterieus zullen treden. Treurig sterft de echo van haar sologezang weg in de ruimte.

Ze volgen Jaël in processie. Voorop Miss Honeymoon, die zich niet meer bedwingen kan en nu alle psalmen reciteert die ze zich weet te herinneren; dan de overige Engelsen, zwijgzaam en in begrafenisstemming. Norman Angus blijft treuzelen, ondanks zijn nieuwsgierigheid naar wat gaat komen, totdat hij eindelijk naast Canna loopt en zwaarwichtig tegen haar zeggen kan: ‘Nu zullen we zien welk geheim ons wordt geopenbaard.’

Zij beantwoordt zijn opmerking echter met niet meer dan een zwak glimlachje, terwijl ze haar handtasje tegen zich aan geklemd houdt.

Daarna komen achter Luc en Edmée de Hollanders, die in de deur nog een klein oponthoud veroorzaken, omdat de heer Elders, die nog steeds vaderlijk Liesje Steelink bij zich heeft, Jo-

achim Dijkman en zijn vriendin wil laten voorgaan met de woorden: ‘Ga je gang maar, jongeman, ik kom wel, ik heb de tijd.’

Dijkman echter, die al meer dan een uur geleden de verstoorde klant van kort geleden in hem ontdekt heeft, put zich uit in beleefdheden en weigert de hem te beurt gevallen eer. Totdat Elders weer bars uitvalt: ‘Ik geloof niet dat dit het goede moment is voor plichtplegingen.’ Joachim krijgt niettemin zijn zin; Elders gaat nu toch het eerst de deur uit, met zijn grote hand op Liesjes schouder.

Helemaal achteraan komt Simone, met trage schuifelpas. Wat heeft ze met dit alles te maken... Wat kan haar nog gebeuren, erger dan de toestand waarin ze leeft? Waar wordt eigenlijk al die drukte over gemaakt? Dat René haar weleens slaat? Niemand heeft daarmee iets uit te staan, dat is een zaak tussen hen tweeën. Ze weet heel goed waarom ze bij hem blijft, al is de verleiding om iets anders te doen soms nog zo groot. Waar gaat het dan eigenlijk om? Dat ze niet wilde dat die Engelsman zich met haar zaken bemoeide? Gelijk had ze, groot gelijk. Was het soms een schande als je fatsoenlijk wilde zijn en je niet met vreemde mannen inlaten? Hij had er een boek over geschreven, zoveel had ze wel begrepen. En daar werd nu al die drukte over gemaakt... en zij werd aan de schandpaal gebonden... Goed dan, best... ze was nu eenmaal onder een vloek geboren; wat was er verloren aan haar? Ze vindt het bijna zonde om haar tranen aan zichzelf te verspillen, maar ze voelt zich murw van binnen. En waar was René in 's hemelsnaam? Was hem iets overkomen? Had men hem misschien opgesloten? Maar misschien was het goed dat hij buiten spel bleef.

De processie gaat door lange gangen, drie brede trappen op. Het huis is licht en helder, ofschoon alle ramen van matglas zijn, zodat je niet weet wat daarbuiten is. Hoe verder ze komen, hoe vreemder het allen te moede wordt. Het lijkt wel of ze zich in een

hospitaal bevinden, waarvan alle patiënten en alle verpleegsters gestorven zijn. Zo stil is het hier, en zo geruisloos gaat Jaël voorop met zijn lichte, bijna zwevende tred.

Eindelijk blijft hij voor een hoge groene deur staan, met zijn hand op de klink, terwijl hij op de anderen wacht die een weinig zijn achtergebleven. Zodra de hele troep om hem heen verzameld is, opent hij wijd de deur en laat allen binnengaan. Dan verdwijnt hij zelf spoorloos.

Eerst zien ze niets dan helblauw, geen wanden, geen plafond, maar een kogelvormige ruimte, zodat het is alsof ze zich midden in het luchtruim bevinden, omringd van zondoorschenen azuur. In een soort van hemel. Maar als hun ogen aan het neonachtige licht gewend zijn, dat zonderling uit de bovenrand van geblindeerde ramen naar binnen gekaatst wordt, zien ze een groot cylinderbureau, hoog en gestileerd als een orgel, en daarachter een kleine grijsaard in het zwart gekleed, die hen scherp aankijkt door de flitsend glinsterende glazen van zijn gouden bril boven het spitse peper-en-zoutkleurige baardje. Hij kijkt maar en het geheel heeft veel weg van het hoogtepunt van een kerkdienst, zo plechtig diep is plotseling de stilte.

Onmiddellijk zijn alle vrouwen op de knieën gevallen. En ook een paar mannen, vervuld van het geloof van hun vaderen: Walstra, Van Stolwijk, Dijkman. Tom Clark weet niet of hij het doen zal; zijn knieën zijn al eerder wat doorgezwikt, en zo blijft hij maar in een geforceerde houding. Alleen Norman Angus en Jones staan nog recht overeind; de eerste uit pure nieuwsgierigheid met het hoofd iets naar voren, de tweede veeleer uitdagend, met het hoofd ietwat naar achter alsof hij de hele sfeer wil opsnuiven. Bij hem geen spoor van angst of ontzag.

De G.G. achter zijn bureau verheven, maakt een klein gebaar met de vinger, om de knielenden te beduiden dat ze moeten opstaan. Maar dezen geven er geen gevolg aan.

Integendeel, vals en hees begint miss Honeymoon opnieuw te zingen van: '*Nearer my God to Thee*' - in de hartgrondige hoop dat de anderen met het lied zullen instemmen. Maar de schrik zit ze tussen de stembanden, ze kunnen geen geluid meer uitbrengen. En de G.G. kauwt op zijn bovenste baardhaartjes, schudt meewarig het hoofd, en zegt dan met milde, donkere stem: 'Denken jullie soms dat ik God ben?'

'Ja Heere, ik geloof.'

'*O my Lord, have mercy on us.*'

'*Mon dieu, mon cher bon dieu, sauve-moi.*'

Allen antwoorden naar hun overtuiging, behalve de paar mannen die zijn blijven staan, en van wie enkele nu toch wel ernstig gaan twijfelen of de knielenden niet het verstandigst hebben gedaan.

'Weten jullie dan geen van allen wat God is?' vraagt de G.G. spottend en streng tegelijk. Imponeren doet zijn stem alleen; zijn gezicht is onbewogen en ondoorgrondelijk.

Velen schudden van neen, anderen blijven elk antwoord schuldig.

'Gij, o Heer...' stamelt Bertha Karremans-Bolderwaagen, die steeds een heimelijke verachting voor de ongelovige Thomas en de loochenende Petrus gekoesterd heeft.

'Zie ik daar dan naar uit?' vraagt de G.G. weer met zijn lichte ironie. 'Weet dan één sterveling wie of wat God is?'

'Een oneindig volmaakte geest, schepper, heer en bestuurder van hemel en aarde, van wie alle goeds voortkomt.'

Het is Edmée Duval die zo prompt geantwoord heeft; ook aan de universiteit doet ze steeds uitstekend examen, en ze is sommige lessen van haar goede moeder nog niet vergeten, ofschoon andere wel...

Terwijl de overigen opgelucht herademen, als hadden ze zelf zo vaardig geantwoord, zegt de G.G. sarcastisch: 'Ja-ja, die goede katholieken! Nergens beter dan in Frankrijk, nietwaar. Ze begin-

nen met te geloven dat het van waarde is te geloven. Dat is eerst je echte vicieuze cirkel. Ik heb een hekel aan dogma's, juist vanwege die slagvaardigheid die op niets uitdraait. Want waar blijf je met de schepper van alle kwaad? Of is er soms geen kwaad, hè? Dan kunnen wij met zijn allen wel inpakken. Staat eerst eens op, jullie daar, dan zal ik je wat vertellen.'

De knielenden zijn gehoorzaam overeindgekomen en kijken nu met de grootste aandacht de G.G. zijn woorden uit de mond. De meesten vinden dat hij een prettige stem heeft en hij buldert tenminste niet, maar begint al dadelijk vertrouwen te wekken.

En de oude man gaat voort, niet prekerig, maar alsof hij hen iets doodgewoons vertelt:

'Ik zal deze bijeenkomst en mijn toespraak zo kort mogelijk houden, veel korter dan ik aanvankelijk van plan was, want ondanks mijn ouderdom ben ik iemand van weinig, ofschoon vaak harde woorden. Maar nu ik gemerkt heb dat althans een deel van mijn opzet op een mislukking is uitgelopen, zal ik mij tot een meer algemene beschouwing beperken.

Waarom spreek ik van een mislukking? Omdat ik gehoopt had dat ik door het samenbrengen van u allen, betrokkenen bij een incident dat leidde tot een zogeheten roman die enkele geselecteerde lezers of hun aanhang bereikte, u tot meer wederzijds begrip, tolerantie en onderlinge waardering zou kunnen brengen. Maar ik heb sinds u bijeen was, juist het tegendeel zien gebeuren, zoals mijn informanten, scherpe waarnemers, mij inmiddels berichtten.'

Niemand van het gezelschap geeft zich er rekenschap van welke taal de G.G. spreekt; allen verstaan hem en zonder verwondering. Deze wordt pas gewekt wanneer hij voortgaat met: 'Want ook jullie denken en heimelijkste voelen is mij bekend. En dat is niet zo fraai, stuk voor stuk zoals u daar staat. Of niet, mister Clark, met uw speculaties op de wansmaak van het plebs en zijn

genoegen in het vulgaire, waarvoor u allerlei concessies van uw auteurs afdwingt, of anders kunnen ze inrukken. Is dat niet zo? Dit is erger dan uw... u weet wel.'

Veelbetekenend laat de G.G. zijn blik rusten op Canna Tromp. Zij heeft opgemerkt dat de G.G. al een paar keren naar haar handtasje heeft gekeken en zij is er nu zeker van dat hij weet wat daarin zit, dat hij alles van haar weet, vooral nu hij voortgaat met te zeggen: 'Omdat ik zo onomwonden mijn afkeer uitspreek van banale boeken en hun geldzuchtige producenten, denken sommigen van u - ik ben het meteen gewaar geworden - dat ik een elitair standpunt inneem en niet goed zou vinden dat bijvoorbeeld in het onderhavige boek een melkboerenfamilie de plaats inneemt van het originele slagersechtpaar, en wat dies meer zij. Natuurlijk ben ik elitair, maar wat hindert dat? Iedereen die te midden van de horde zichzelf respecteert, is elitair, om dit modewoord ook maar eens te gebruiken voor mijzelf. Ook al beschik ik over alle gegevens die ik maar wil, ik moet toch daaruit kiezen welke ik wens te gebruiken. Daarom ook zijn juist jullie hier, en geen anderen. Begrijpt het goed: ik respecteer en misprijs in één adem het mensdom met al zijn gedoe, hetgeen resulteert in een tolerantie die ook jullie, en de hele mensheid nodig hebben om zonder te veel agressiviteit te kunnen voortleven. Ja-ja, de individuele agressiviteit die tenslotte tot zogenaamde etnische zuiveringen, tot oorlogen en uiteindelijk tot zelfvernietiging voert. Tot agressiviteit tegen het leven zelf, al begint ze meestal van mens tot mens, van man tegen vrouw of omgekeerd. Maar hierover straks nog het nodige.'

De oude heer zwijgt, haalt een keer of wat diep adem en monstert nogmaals het gezelschap. Zijn woorden klinken eenvoudig en geruststellend, zelfs voor Liesje Steelink die hem 'een schat van een opa' begint te vinden. 'Echt een aardige oude meneer.'

Ook alle anderen lijkt hij wat sympathieker dan eerst, als hij opeens zichzelf onderbreekt en op haast joviale toon zegt: ‘Voordat ik verderga over meer algemene dingen, wie van u heeft iets in te brengen over wat ik tot nu toe zei? Ik vraag dit uiteraard niet voor mijzelf die het al weet, maar ten behoeve van elkaar.’

Geduldig wacht de G.G. op een reactie die een hele poos uitblijft, totdat Norman Angus een stap naar voren doet en zonder stemverheffing, maar met nauwelijks onderdrukte emotie begint: ‘Het zal toch niemand verbazen dat ik mijn boek verdedig wanneer ik merk dat het onrecht wordt aangedaan, meneer of wie u ook mag zijn. Tenslotte heb ik er een half jaar lang behoorlijk hard aan gewerkt, zoals juffrouw Duval, hier aanwezig, kan bevestigen.’

Een heftig ja-knikken van zijn secretaresse bezorgt hem de gewenste bijval terwijl hij voortgaat: ‘Dat zoveel recensenten er onzin over publiceren, raakt mijn kouwe kleren niet. Maar u heeft mij hier blijkbaar laten komen voor een directe confrontatie met wie ik mijn tipgevers, mijn aanleiding zou kunnen noemen; met mijn *causa prima* zouden wij in Oxford zeggen, en wat nog belangrijker is, met mijn lezers, mijn *causa finalis* in diverse landen. Dit kan ik niet op mij laten zitten.’

Hij kijkt de G.G. met een onverschrokken, kalm-verwijtende blik aan, ook wanneer deze met opgeheven hand hem toevoegt: ‘Tut-tut, pas op, meneer! Wie het over oorzaken heeft, is bezig met entelechie, met dat domme terugredeneren waarbij beweerd wordt dat iets er is omdat het het doel was van iets anders. Dat de slager zijn vrouw mishandelde opdat u het boek kon schrijven, uw lezers er waren opdat uw boek er zou zijn. Kom nou...’

Even krabt de auteur zich achter het oor alvorens te antwoorden: ‘Nou ja, tenslotte komt alles neer op de strekking van het geheel...’

‘Die tenslotte een andere geworden is dan u eerst door het hoofd speelde: een vloekerige en een heel gemene ook. Een

lastering indirect aan mijn adres!'

'Aan uw adres? En ik ken u niet eens. Wie bent u dan? Als de G.G. niet *the Good God* is, wat hinderen u dan de *goddamns* die mij nu en dan ontvallen?'

'Dat behoef ik u niet te vertellen. Maar u heeft als eerste reactie op het incident in de Rue de l'Ampoule thuis inwendig uitgeroepen: "Vervloekt de man die in geile stommiteit zoiets beestachtigs doet als een vrouw beslapen en er zo'n vervloekte beestachtige stommerik als een nieuwe mens bij verwekt." Dat is mij meteen bericht en in het verkeerde keelgat geschoten. Ik heb het woordelijk onthouden en trek het mij aan, want sinds onheugelijke tijden draag ik een grote medeverantwoordelijkheid voor het voortbestaan van uw soort, en ben dus in feite ook een soort mens, al is het geen gewone. Daar maak ik geen geheim van, tenzij voor de uitoefening van mijn ambt als archivaris en het werk van mijn detectives. Wat zou er nog voor interessants te archiveren vallen, als er geen seks was? Wat zou er nog van de mensheid terechtkomen, van jullie lyrici, van jullie naar een kind hunkerende vrouwen?'

Nu Norman Angus toch eenmaal de discussie begonnen is, wil hij de strijd nog niet opgeven en wat timide oppert hij: 'De oorlog waartoe ik in het tweede deel van mijn boek ben overgegaan, dat was dan toch wel goed met al zijn verwikkelingen door seks veroorzaakt...'

'Dat was het,' gaf de G.G. ruiterlijk toe. 'Intussen was toch ook het eerste uw mening, en een soort van ondertoon daarvan speelt door dat hele nogal abstruse boek heen.'

'Het was zomaar in het algemeen gedacht,' antwoordt Norman Angus flauwtjes en niet weinig verlegen. 'Omdat die vrouw zo gemeen deed toen ik haar verdedigde.'

'Het was niet gemeen genoeg of u wist er een boek over te schrijven,' zegt de G.G. sarcastisch. 'Over diezelfde vervloekte mensen.'

‘Tenslotte *hou* ik toch van de mensen,’ verweert de schrijver zich, een beetje theatraal.

‘Van uzelf vooral.’

‘In de eerste plaats. Dat wil ik niet ontkennen. Ik heb mijzelf niet gemaakt, en ik ben niet de uitvinder van de eigenliefde. U soms?’

Het spreken windt Angus op: elke polemiek maakt hem een beetje driftig. Zijn kunstenaarstemperament raakt ervan aan de kook. Als hij zijn kunst te verdedigen heeft, en deze G.G. naar hij zegt ook maar een gewoon mens is, goed, dan zal hij zich ook niet laten weerhouden hem precies te zeggen waar het op staat. Boos vervolgt hij: ‘Wie geeft u eigenlijk het recht zich als vertegenwoordiger van de mensheid mijn verwensing speciaal aan te trekken, of u er erger mee in te laten dan een ander?’

‘Het recht van de meest wetende, van de machtigste, want kennis is macht, doodgewoon,’ zegt de G.G. ‘Dat is nu eenmaal zo... natuurwet.’

Daar heeft Angus niets meer op te antwoorden. Een paar frasen... maar hij weet dat die hier toch niets nutten. Deze geheimzinnige grijsaard heeft natuurlijk gelijk. En hij is kennelijk aan hem overgeleverd, evenals alle anderen.

‘Tja,’ geeft hij gewilliger toe, ‘het was natuurlijk nonsens van me, dat te zeggen.’

‘Juist,’ komt de G.G. prompt ertussen. ‘U heeft tenslotte van alles geprofiteerd, van de kloppartij, van uw ergernis, van de literaire moeilijkheden om een boek in elkaar te draaien, de bewondering van uw secretaresse, de geldzucht van uw uitgever, de romantische verlangens van allerlei mensen, zelfs van hun ziekte en dood. En zo iemand wil zich nog beklagen.’

‘Ik geef toe, kunstenaars zijn de gelukkigste mensen,’ bekent Norman Angus met een vage glimlach die zijn schaamte maar kwalijk verbergt. Hij heeft zin om achter de anderen weg te kruipen.

‘Dan is dit voorlopig afgehandeld. Uw gevloek en getier had niet de minste zin. Ik kom nu aan punt twee, die verdomde, neem me niet kwalijk, die malle vereniging voor het fêteren van vrouwenleed. Oppervlakkig genomen, vinden de meesten van u dat ook nonsens. Maar inderdaad wordt al deze rimram vreselijk serieus genomen, dat weet ik maar al te goed. Iedereen meent terecht verontwaardigd te moeten zijn wanneer een vrouw geslagen wordt, terwijl niemand zonder agressie leeft, zonder zijn medemensen kwaad of pijn te willen doen. Maar komt het nooit in jullie brein op dat al dat zogenaamde kwaad en die pijn noodzakelijke stadia zijn van lust en leven en bewustzijn? Moet jullie dan alles voorgekauwd worden? Durft geen mens meer te denken? Waar ter wereld zal men geluk en plezier vandaan halen zonder dat tegelijkertijd de schaduwzijde ervan aanwezig is? Bij liefde hoort haat, bij vreugde lijden, bij vervulling verlangen.

Deze medaille heeft intussen ook een heel lelijke keerzijde: de door mij nog steeds geconstateerde onderdrukking van vrouwen, en erger nog, van hun discriminatie, hun achterstelling, hun geestelijke en lichamelijke verkrachting. Mijn Oud-Archief staat er vol van en mijn rapporteurs weten er nog altijd van te berichten, ofschoon steeds minder. Maar dat beide seksen gelijke rechten en dus gelijke kansen behoren te hebben, wil nog niet zeggen dat zij dezelfde verantwoordelijkheden in het natuurlijke leven moeten dragen. Wat voor zowat alle gewervelde dieren geldt, daar ontkomt ook het zoogdier mens niet aan, de naam zegt het al. Met als gevolg de seksualiteit, door het bestaan van twee geslachten.

Maar te veel wordt vergeten - en dit kan ik jullie niet genoeg inprenten - dat in elke man een goed deel vrouw, in elke vrouw heel wat mans huist. Het is dus eigenlijk te dwaas om nog te spreken van “het zwakke geslacht”, want zwak zijn de vrouwen niet; ze hebben hun eigen middelen van verweer, en niet zo weinig

ook! Moederlijkheid en liefde zijn er twee van. Hun lieftalligheid en specifieke gevoelslogica twee andere. Heel hun anders-zijn van uiterlijk.

Desondanks wordt vrouwen nog veel collectief onrecht aangedaan en is het billijk dat hiertegen wordt opgetreden. Maar, maar... Het gebeurt vaak te gek; als agressie tegen al wat mannelijk is en tegenwoordig domweg “macho” genoemd wordt; als afwijzing of ontkenning van de dapperheid, de offervaardigheid, de beschermingsdrang die wezenskenmerken zijn van de liefde. Van de liefde die er altijd tussen de mensen in het algemeen en tussen de seksen in het bijzonder behoort te bestaan; als tegenwicht en rem op de aangeboren agressiviteit en destructiedrift van jullie allemaal, al van kindsbeen af. Euvels die jullie camoufleren achter zulke waanzinnige begrippen als ras, nationaliteit en allerlei economische frasen.

Misschien is het een stokpaardje van mij, maar bezinnen jullie je daar maar eens op, alvorens allerlei genootschappen en acties te beginnen. En verwaarloost vooral niet het erotisch tintje dat het bindmiddel bij uitstek is van alles wat mensen gemeenschappelijk ondernemen met een bepaald doel. Dit geldt ook voor alle onderlinge hulp. Hier kom ik straks nog op terug, want het is iets heel fundamenteels, de onverbrekelijke eenheid van liefde, saamhorigheid en erotiek; hun essentiële identiteit, om het met twee vervelende woorden te zeggen. En misschien is de persoonsgerichte liefde toch niet zo raadselachtig als jullie denken. Want ze is als de mens zelf, ze begint als een hulpeloos stamelend kind, groeit naar individuele bewustheid, naar hartstochtelijke, triomfantelijke volwassenheid, maar... toch, ook bij de grootste duurzaamheid, door gewenning, door haar schijnbare vanzelfsprekendheid, aan bekoring, al is het niet aan innigheid in te boeten. Helaas, ze sterft maar al te dikwijls voortijdig. Vergeet daarom nooit dat de ware persoonsgerichte liefde altijd een wonder blijft. Is ze dat niet

meer, dan gaat die liefde onherroepelijk een teringachtige dood tegemoet. En zo'n uitzichtloos, soms lang ziekbed kan erg pijnlijk zijn, nietwaar.'

Even kijkt de G.G. hierbij in het rond, over alle hoofden heen. Het is alsof hij iets zoekt in de verte, waar het neonachtige licht vandaan komt uit verborgen lampen, alvorens hij verder gaat.

'Helaas, ook de sterkste liefde sterft maar al te vaak voortijdig. En zelfs de geliefden om wie getreurd en jarenlang gerouwd wordt, worden op de duur slechts schimmen, dierbare herinneringen op zijn best. Dit is mij zonneklaar gebleken uit mijn archieven, zowel uit de heel oude als uit de nieuwste. Ja, Eros en Thanatos, liefde en dood, lijken aanvankelijk geen tweelingen te zijn, maar gaan in werkelijkheid onafscheidelijk samen. Wanneer men zegt: leven is het begin van onze dagelijks naderende dood, dan zegt men tegelijkertijd immers dat liefde - het allerbelangrijkste onderdeel van leven - eveneens de dood in zich draagt.'

Terwijl de G.G. deze woorden over de liefde met veel nadruk ten beste geeft, is Liesje Steelink al zo heftig bezig 'ja' te knikken dat haar paardestaart telkens voorover zwiept en weer naar achter valt, en zij de hand van Elders heeft losgelaten. Dit geeft de G.G. aanleiding om met een nauwelijks zichtbare glimlach te vervolgen:

'De jongeren hier zullen dit alles misschien nog niet helemaal begrijpen. Toch zullen jullie het met je persoonsgerichte liefde nog weleens moeilijk krijgen. Want hiermee is het net als met een houtvuur dat je in het tochtige huis dat deze wereld nu eenmaal is, op een mooie winterdag ontsteekt. Heerlijk is het om de eerste vlammen te zien oplaaien, te voelen hoe ze warmte en behaaglijkheid geven. Maar dat vuur moet je goed in de gaten houden, moet je voortdurend onderhouden en er iets aan toevoegen, anders verzwakt het en kan het zelfs helemaal uitdoven. Je zult zelf moeten uitzoeken hoe je dat doet. In ieder geval niet door agressie

tegen het vuur of tegen elkaar, en zeker niet door dat liefdesvuur op welke manier dan ook uiteen te slaan en alleen nog maar as te zien.'

Bij deze woorden heeft de G.G. zich, wat terzijde gekeerd, speciaal tot Joachim Dijkman en zijn vriendin gericht, waarbij de eerste onwillekeurig een stap naar voren gekomen is, maar meteen weer terugstapt. Willy Roosendaal echter straalt, hoewel zij enige ongerustheid op Joachims gezicht had kunnen ontdekken als zij maar even naar hem en niet zo strak naar de G.G. zou hebben gekeken. Nu is het alsof zij deze de woorden uit de mond haalt.

De G.G. houdt even op met spreken, als om zijn laatste eenvoudigere woorden dan de voorafgaande, een groter effect te geven. Het doet de vele hoofden iets voorover buigen, en een paar snikken uit de buurt van de Hollandse vrouwen zijn duidelijk te horen. Mevrouw Milstein houdt zelfs haar handen smekend uitgestrekt.

'Bent u dus onsterfelijk?' waagt zij nog zachtjes te vragen.

'Neen, dat misschien niet. Maar zolang er nog mensen zijn, zal ik er ook zijn,' antwoordt de grijsaard met iets spottends in zijn stem.

Het kalme, onderkoelde spreken van de G.G. wekt hoe langer hoe meer het vertrouwen van de aanwezigen. Tenslotte blijkt alles niet zo geheimzinnig als het eerst leek. Wel blijkt de oude heer van te veel geheime gevoelens, opvattingen en bijgedachten op de hoogte, en wie zal misschien nog afgestraft worden? Maar als hij niet onbescheiden is en er geen gebruik van maakt, wat hindert het dan? Niettemin zijn er een paar in het gezelschap die hardnekkig blijven geloven dat de G.G. niemand anders kan zijn dan de Goede God.

Dit ergert hem blijkbaar, want hij gaat voort: 'Het is niet mijn bedoeling tegen jullie te preken, zoals ik eerst van plan was. Een

dialoog tussen ons lijkt mij bij nader inzien beter, en ik ben blij dat Norman Angus al daarmee begonnen is. Dus wat is uw weerwoord, mevrouw Bertha?'

Er volgt geen weerwoord van de weduwe die zich al sinds het begin van de uiteenzetting over de seksen en het noemen van zoogdieren steeds meer naar achteren heeft teruggetrokken. Kon ze zich maar verschuilen... Terecht vindt ze, nu na enkele ogenblikken afwachten de G.G. onverstoorbaar haar blijft toespreken met:

'Om nu maar kort te gaan, mevrouw Karremans-Bolderwaagen, weet u niet dat elke agressie nieuwe agressie oproept? Dat dus ook voor vrouwen geldt dat agressie zich op den duur tegen de agressor zelf keert? Daarom is agressiviteit altijd dom en onwerkbaar. Wees dus vriendelijker bij uw acties en tracht liever bondgenoten van de mannen te maken in plaats van ze als uw vijanden, laat staan als uw natuurlijke vijanden te behandelen. Dat zijn zij immers niet krachtens de natuur van beide seksen met al hun mengvormen. Al gedragen zij zich ook dikwijls averechts. Geef die zondebokken liever het goede voorbeeld. Ik hoop dan ook dat u voortaan beter uw incidentjes met Dodewaard en consorten zult overdenken, alvorens uw medeburgers lastig te vallen met nieuwe zedenmeesterij, vermomd als weldadigheid. Doe eerst wel aan uzelf; ik kan niemand een betere raad geven, want al onze wreedheid tegenover anderen komt voort uit zelfkwelling.

Deze opmerking maak ik nog heel in het bijzonder voor u, meneer Walstra, die zo weinig goeds uitricht met al dat uit de voorraad van zelfoverschatting leverbaar krantengeschrijf. Jawel, die kribbige, ruziemakerige pacifisten, die vormen de beste propaganda voor allerhande oorlogen. Ik raad u aan naar bokswedstrijden, stierengevechten en abattoirs te gaan, daar de werkelijkheid onder ogen te zien en pas daarna uw zakelijke verslagen te schrijven. Ergens moeten wij onze agressiviteit toch kwijt, en wat je niet afreageert, wordt opgespaard, dat is nu eenmaal zo.

Vecht mijnentwege ook voor de vrede, maar vergeet niet dat ook dit toch altijd vechten blijft. Geen erger gehoer dan kranten-geouwehoer, neem dat van mij aan! Wat heeft u hiertegen in te brengen?'

Verlegen en ontdaan knikt Steven Walstra wel tienmaal achtereen van ja. Wie heeft hem ooit zó de waarheid durven zeggen? De forse Bertha die naast hem stond, is niet meer te zien, zo klein is ze achter hem weggekropen. Ze snikt in het wijde linnen van haar zakdoek, terwijl de overigen denken: als hij mijn beurt maar niet te erg maakt. En als er maar geen straffen komen tot slot.

Neen, de G.G. kijkt eens rond en knikt veelbetekenend tegen de paartjes die daar onder de indruk van het ogenblik zo dicht tegen elkaar gedrongen staan: het echtpaar Clark, Luc die zijn arm om Edmée geslagen heeft, en Joachim Dijkman die, onzeker van zijn zaak, telkens tot op een decimeter afstand van zijn vriendin terugwijkt, maar dan meteen weer onverstoorbaar magnetisch naar haar teruggetrokken wordt.

De oude heer moet er duidelijk om glimlachen en zegt: 'Daar ontkom ik ook weer niet aan, om nog iets over de liefde te oreren. En eigenlijk doe ik dat graag, hoe afgezaagd het ook is. Want waar bleven de mensen met elkaar, als er geen liefde mogelijk was, als er geen liefde ontstond ondanks onszelf? Ik ben oud genoeg om heel kort te kunnen zijn over dit thema waarover al zoveel gebazeld wordt en mij ertoe te beperken jullie op het hart te drukken vooral moedig te zijn in de liefde. Haar niet te laten verslaan door haar grootste vijandin, die Schuld heet. Onze liefde wordt voorgeschreven door het Oerinstinct, de heilige geest binnen in ons, en het Ik geeft daar willig gehoor aan, maar gewoonlijk niet op de beperkte en selectieve wijze die de vaderlijke autoriteit in ons, de gezagsdrager van onze persoonlijkheid, gewelddadig wil doordrijven.

Daardoor ontstaat een inwendig conflict dat het Geweten,

onze innerlijke Vader, maar al te graag uitbuit om het Ik, het blijde mensenkind, te knechten en te kruisigen. De schuld wordt bedacht, het valse vangnet van de zogenaamde zedenwetten geweven. En in plaats van vrijen, die zingend onze liefde uitdragen, worden wij slaven die in heimelijke ontucht de laatste kruimels, de bijna uitgedoofde slakken van onze liefde met wat povere seks trachten te redden.

Wee de armzalige mensen die het bedrog van hun geweten nooit leren inzien; die nooit ontdekken dat het Oerinstinct krachtiger is dan alles ter wereld; dat het steeds zijn wil weet door te zetten in ons, ten koste van alles; dat het desnoods gaat over lijken. En maar al te dikwijls over het lijk van ons Ik, van onze ware persoonlijkheid. Of over het lijk van ons Geweten, van ons zedelijk zelfideaal.

Let bijtijds op de zwaargewonden in deze innerlijke strijd, en weest moedig in het liefhebben. Misschien willen Tom en Rose Clark zich veel voorbije jaren weer te binnen brengen en bedenken dat de liefde komt en gaat zoals ze wil. Dat geen van ons het Oerinstinct in handen heeft. Ook resignatie kan geluk zijn bij het naderen van de ouderdom.'

Rose Clark kijkt de G.G. aan met grote, traanomfloerste ogen. Hij heeft de trekken van Norman Angus, vindt ze. Maar veel ouder, veel vaderlijker. Mooier. En Tom denkt: plotseling is alles goed; hoe merkwaardig. Mijn huis en haard zijn eigenlijk nog zo slecht niet. En onwillekeurig drukt hij krampachtig de hand van zijn vrouw.

Maar reeds vervolgt de G.G.: 'Daarom moeten alle jongeren die met volle overgave van elkaar houden, zich niet door de domme mensenwetten laten verwarren. De maatschappij is instituut van het Gezag, en als zodanig steeds vijandig aan een zuiver-persoonlijke, frasenloze liefde. Trek je er niets van aan, Joachim Dijkman; de natuur bedriegt niet, ze is zoals ze is, en

goed ingericht voor haarzelf en voor de onderdeeltjes die wij daarin zijn. Willy Roosendaal moet doen zoals Edmée Duval die, al praat ze nog zo katholiek, als een echte Française weet te gehoorzamen aan haar instincten, en zich verder geen zorgen daarover maakt. Verliefd zijn op de liefde - zeer juist. Het is immers de grootste dwaasheid te willen vechten tegen onze drang naar geluk. En niet voor iedereen lopen de paadjes gelijk. De een gaat de rechte, gebruikelijke wegen; de ander wordt door zijn Oerinstinct langs verborgen kronkelpaadjes gevoerd. Als hij zijn doel maar bereikt, nietwaar Canna Tromp?

Als wij maar eens de liefde konden vinden die alle andere liefdes absorbeert. Maar zal dat mogelijk zijn? Niet voor iedereen, niet voor iedereen, lieve Canna. Deze schepping heeft ook haar nukken. Maar hou moed. Alleen wanneer het verdriet ons uitdiept, kunnen wij een even grote maat geluk bevatten. Ik wil je niet verhelen dat deze troost misschien een drogreden is, maar goed, wie met bedrog werkt, moet zich ook maar met drogredenen zien te troosten. Dat moet jij zeker begrijpen.'

'Ja,' fluistert Canna. 'Zo is het.'

De stem van de G.G. heeft onder dit spreken een steeds mildere klank gekregen. Het is of hij zelf onder de indruk is gekomen van zijn woorden. Er is een sfeer van vertrouwelijkheid ontstaan, die geen van de aanwezigen ooit mogelijk had geacht. Zij horen van elkaars zielstoestand en zien opeens de dingen die aan allen gemeenschappelijk zijn. En wonderlijk, zij verstaan elkaar en dulden ieders anders-zijn. Zij vinden het heel goed dat elk is zoals hij zijn wil.

Met vriendelijke glimlach heeft Rose Clark daareven nog naar Canna Tromp gekeken. Slecht kan die vrouw toch vast niet zijn, denkt ze.

En dan vervolgt de G.G.: 'Hebt eerbied voor elkaars persoonlijkheid, en bedenkt dat in de verscheidenheid, in de nuance onze

redding steekt. Tegen verveling en zelfverstikking. Het zal onvermijdelijk zijn, ook de Bertha's en mevrouwen Milstein en de Van Stolwijks te verdragen. Dat er veel aan ze veranderd zal kunnen worden, geloof ik niet. Misschien in een volkomen nieuwe maatschappij. Maar daar zijn we nog lang niet aan toe, zolang de arbeiders als Edward Jones zo weifelachtig blijven. En het is blijkbaar ook nog niet de tijd daarvoor. Eerst moeten die oude, verroeste en vervuilde zielen van de mensheid weer blinkend schoon gepoetst worden. Ze moeten de schimmel en het stof van hun verworden cultuur of oncultuur verliezen, om weer vernieuwd de aarde en de hemel te weerspiegelen, en ook elkaar.

Bij jezelf begin je het best daarmee, om niet weg te zinken in de grote vervuiling, zoals Charles Lee, de corrector van de ons allen welbekende roman, die daardoor zelfmoord gepleegd heeft...'

'Die uit het raam gevallen is,' roept Edward Jones hard. Hij is boos om de reprimande, en neemt het aanstonds op voor zijn gestorven mede-arbeider. Ze kunnen hem nog meer vertellen, wie dan ook - klassenstrijd is klassenstrijd.

De G.G. grinnikt fijntjes tussen zijn baard.

'Die zich uit het raam gegooid heeft,' antwoordt hij zacht maar scherp.

'Hoe weet u dat?' vraagt Jones, alsof hij een vakverenigingsbestuur interpelleert.

'Omdat ik zijn gedachten kende. Er is geen ander verschil tussen opzet en ongeluk dan het beetje werkelijke wil of onwil dat iets zó en niet zus zal aflopen.'

'Zo kun je van een hoop dingen misdaden maken,' meent de arbeider.

'En een hoop zogenaamde misdaden als kleinigheden zien,' zegt de G.G. weer een tikje ironisch. 'Bijvoorbeeld als de socialist Edward Jones zijn vrouw weer eens een keer een mep geeft...'

Nu is ook de typograaf eventjes verlegen. Want het oude

heertje heeft groot gelijk. Aardige vent is dat; zo een zou je als patroon moeten hebben, dan was alles in orde en kon je van alle acties, alle medezeggenschap verder afzien. Hij is blij dat hij hier is en hem hoort spreken, en denkt niet meer aan zijn verloren acht werkuren.

'U schijnt toch alles te weten, mag ik ook wat vragen?' zegt iemand. Het is Elders, die reeds al de tijd dat de G.G. spreekt, een gloeiende sympathie voor hem voelt. Dit is de man die hij altijd heeft willen ontmoeten, de wijze, niet-leuterende mensenkenner, een recht-door-zee kerel. Die zal hem wel begrijpen.

'Natuurlijk, gaat uw gang,' antwoordt de G.G. vriendelijk.

'Kunt u mij dan verklaren,' zegt Elders, 'waarom de natuur zo is ingericht dat kinderen sterven en grijsaards geen rust kunnen vinden? Ik heb een dochter gehad, achttien was ze... nu ja, dat weet u natuurlijk ook al. Ze is gestorven, en geen seconde wil het uit mijn gedachte dat er iets aan deze schepping fout is; dat het een groot gekkenhuis is waarin wij zijn terechtgekomen. Dat er geen God kan zijn die dit alles bestuurt, of het moet een beestachtige sadist zijn. Kunt u mij dat verklaren? U is blijkbaar een oud dus zeer veelwetend man, kunt u maken dat een andere nog niet zo oude man eindelijk rust, ik bedoel berusting vindt?'

Er glijdt een vleug van droefgeestigheid over het gezicht van de G.G. terwijl hij Elders aankijkt.

'Wat heeft u aan de formule die ik u geven kan,' spreekt hij, 'als niemand weet uit te drukken hoeveel de *x* waard is in die berekening? Er is een wet, er móet een wet zijn volgens welke zich alles beweegt, waaraan alle gebeuren gehoorzaamt. Maar hoe kunnen wij die begrijpen? Hoe kan ons "zijn" bevatten wat ons heeft "doen zijn"? Hoe kan het kleine dat wij zijn het grotere opslokken? En dat willen wij toch doen wanneer wij in onze vertwijfeling, vermomde hoogmoed, zulke vragen stellen. Omgekeerd, als wij alles willen ontkennen, is dan niet elke *ont*kenning

een manier van negatieve *er*kenning? Neen, ik ben niet de grijsaard die in staat is zulke raadsels op te lossen. Jammer genoeg, mijnheer Elders.

Maar misschien is het toch niet zo raadselachtig als u denkt, wanneer wij ons niet meer bekommeren om een bovenmenselijke verantwoordelijkheid, maar alleen kijken naar het wonderlijke feit dat liefde en dood - ik kom altijd op de grote liefde terug - als tweelingen met elkaar gepaard gaan. Ontdekken dat wat wij de Eros noemen, evenals het leven zelf begint met de blijmoedige aanvaarding van talloze risico's; scheefgroei en gebrekkigheid, aftakeling, verlies en dood - wanneer Thanatos zich in zijn volledige gedaante vertoont. Maar kan een diepe liefde ooit sterven? Zolang Eros onze liefste vriendin is, blijft Thanatos onze beste vriend. En dat is dat. Zo is het nu eenmaal. Elke verdere verklaring die ik zou willen bedenken, stelt nieuwe, veel grotere raadsels.

Wij beiden, beste Elders, weten wat ze waard zijn, de schreeuwbekken die menen dat er niets meer te verklaren valt. Maar deze wetenschap geeft ons evenmin hoop een oplossing te vinden voor het grootste raadsel. Het komt omdat wij zelf de *y* en *z* in de vergelijking zijn, waarvan wij zo graag de *x* zouden willen kennen. Hoe kunnen wij dat ooit te weten komen, voordat een macht buiten ons de hele berekening gemaakt heeft? En dan zijn wij zelf geëlimineerd. Het mag ons voldoende wezen, zelf een kleine algebraïsche functie te zijn in de grote onbekende formule. En althans *dit* te weten.'

'Het is waar,' zegt Elders. 'Maar het is weinig troostrijk.'

'Troost is surrogaat,' antwoordt de G.G. 'Steek uw hand in uw zak en voel.'

Onwillekeurig doet Elders wat hem gezegd wordt, en haalt uit zijn zak het boek van Norman Angus. Zijn landgenoten herkennen het aanstonds.

'Nietwaar?' zegt de G.G. 'Waarom hebt u dit bij zich?'

‘Het is het laatste boek dat mijn dochter in handen had voordat ze stierf; het laatste geschenk dat ik haar gaf. Ze hield zo van boeken.’

‘Troost,’ antwoordt de G.G. goedig. ‘Bewaar het maar goed. We moeten het van de kleine dingen hebben.’

Elders glimlacht nu. De lichte ironie in de stem van de grijsaard hindert hem niet; misschien hoort hij haar ook niet meer. En hij let er niet op, dat de G.G. nog zegt: ‘De wijsheid is niet voor de ouden, maar voor kinderen. Weten is een schuld wanneer het niet samengaat met uitbundig, eerlijk leven. Nietwaar Liesje Steelink?’

Het meisje heeft al die tijd bij Elders gestaan. Zij beschouwt hem als een beminnelijke, goede vader. En sinds de G.G. zo open over al de dingen is gaan praten die haar hevig interesseren, beschouwt zij hém als een wijze, begrijpende grootpapa.

‘Ja,’ zegt ze dankbaar, ‘alles is nu veel helderder geworden.’ En ze neemt zich voor nooit meer stiekeme dingen te doen. Dapper open te zijn, zichzelf niet langer te verstoppen.

De G.G. knikt tevreden. Hij is moe geworden van het vele spreken, laat zijn oog over het gezelschap gaan, van de een naar de ander. En het gezelschap bekomt een beetje van de gespannen aandacht waarmee allen naar hem geluisterd hebben.

‘Hij lijkt op onze oude King George,’ zegt zachtjes miss Honeymoon, die blij is dat háár zonden niet ter discussie gekomen zijn.

‘Neen,’ meent Norman Angus, ‘hij heeft iets van Sigmund Freud. Maar dat komt door het baardje.’

Trekken die zo levendig aan mijn vermoorde vadertje herinneren, denkt Canna, terwijl Rose Clark zich afvraagt waar ergens zij misschien een foto van hem zou kunnen bemachtigen. In geen magazine zag ze dat er ooit over hem gesproken was. En toch is het alsof ze zich hem herinnert uit de nevelen van haar allervroegste jeugd.

Dan schraapt de G.G. zijn keel en begint weer te spreken: ‘Ik

geloof dat het voornaamste nu gezegd is. Ik heb u hier laten komen om u te laten zien dat de wereld niet zo'n dwaze apenkooi is als ze soms wel lijkt, en om u te leren, iets van de orde te ontdekken die voor een betere gang van zaken nodig is. Op het grondig begrijpen van wat er begrijpbaar is, en op het eerbiedigen van dat wat mysterie moet blijven, daarop komt alles neer. Wanneer deze samenkomst een weinig hiertoe heeft bijgedragen, dan kunnen wij tevreden afscheid van elkaar nemen. Ik ben niet veeleisend. En wat de garanties betreft...'

'Maar wie bent u dan toch?' vraagt mevrouw Milstein met een klank van gemartelde nieuwsgierigheid die ze niet langer vermag te bedwingen.

'Ja, wie is dat dan, de G.G. van Tellus?' ondersteunt haar Norman Angus, die weer al zijn zelfvertrouwen herwonnen heeft.

'Wat komt het erop aan?' antwoordt de oude heer, terwijl hij zijn bril afzet en de glazen begint schoon te vegen. 'Een naam is maar een masker. Denk maar dat ik een toevallige veelweter met veel verantwoordelijkheidsgevoel ben. Of denk mijnentwege dat de G.G. de Grote Geheimzinnige is, of de Guitige Grappenmaker. Wie er nog behoefte aan heeft, mag zelfs blijven denken dat ik de Goede God ben, ofschoon het voldoende is mij aan te duiden met de naam van Grijze Gerrit.'

'De Grijze Gerrit?'

'*Le Gris Gérard*?'

'*The Grey Gerald*?'

'De Goede Grijsaard,' roept Liesje Steelink lachend. Al de rare plooien zijn weggetrokken uit haar getourmenteerd kindergezicht, dat nu, voor het eerst ontspannen en met een lichte blos, een echt jonge-vrouwengelaat is geworden.

'Bijvoorbeeld,' zegt goedig de G.G. terwijl hij zijn bril weer opzet. Nogmaals schraapt hij zijn keel en wenkt met de hand dat hij nog iets heel gewichtigs gaat vertellen.

Edward Jones kijkt even op zijn horloge en stelt vast: ‘Het is al bijna avond.’ En hij denkt: opschieten maar, ik wil nu eindelijk naar huis. Hij bedwingt zich toch, want hij vindt de oude G.G. te sympathiek om onvriendelijk te willen schijnen.

‘Straks zorg ik dat jullie allemaal weer thuiskomen zoals jullie hierheen zijn gebracht,’ zegt de G.G. ‘En morgen is ieder weer in zijn eigen afzonderlijke levenssfeer. Ik verwacht dat allen nu met voldoende eensgezindheid en onderlinge sympathie huiswaarts keren. Dan is alles goed.’

‘Reken maar,’ fluistert Norman Angus, en neemt met een ondeugende knipoog Canna's arm in de zijne. Met een melancholiek lachje laat ze hem begaan, doch maakt zich even later toch weer van hem los.

De G.G. ziet het, en dreigt schertsend met de vinger: ‘O jullie mensenkinderen toch... Eeuwige woelwaters.’ Maar ernstig vervolgt hij: ‘Neen, ik heb niets tegen wat meer hartelijkheid voor elkaar. Weest gerust gelukkig, de schaarse keer dat je het kunt zijn. Sluit je gerust bij elkaar aan tot minnende paartjes, al is het maar voor een half uur. Ik hoop tenminste dat miss Honeymoon mijn advies niet al te ontuchtig vindt.’

Daar! Nu is het toch gebeurd, waar ze al die tijd voor gevreesd heeft. De G.G. roert aan Dorothy Honeymoons geheime zonde. En dit vindt ze zo vreselijk dat ze wil proberen zichzelf in zwijm te laten vallen. Het eerst valt haar reticule op de grond, dan haar knijpbril. Maar reeds heeft de zetter Edward Jones zijn sterke arm om haar magere taille heen geslagen en zegt: ‘Kom-kom, juffie, ieder zijn beurt. We zijn toch allemaal één pot nat.’ En hij neemt zijn arm niet weg als Honeymoon zich weer wat herstelt omdat de G.G. toch niet met haar zondenregister doorgaat.

Maar nu durft ze ook niet te vergen dat Jones zijn handen thuis zal houden, en ze laat het maar zo. Ook zij, Dorothy Honeymoon, voelt het vallen van een zoete lenteavond over het eiland,

al weet ze het niet. En voor het eerst sinds lang noemt iemand haar bij haar meisjesnaam en zegt Jones iets later zelfs ‘Dotty’ tegen haar.

Luc geeft zowaar een zoen aan zijn Edmée, die hem daarjuist heeft toegefluisterd: ‘Norman Angus is ook niet zo erg origineel in zijn boeken, dat blijkt nu wel. Eenvoudig heeft hij de werkelijkheid nageschreven, met een flauw sausje eroverheen.’

‘Wie had iets dergelijks kunnen verzinnen,’ zegt Steven Walstra terwijl hij mevrouw Milstein weer een arm biedt. Hij hoort wel dat Malle Bertha tegen Van Stolwijk zegt: ‘U is dus ongetrouwd... nu, dan kunnen wij de kennismaking verder voortzetten.’ Maar deze let er niet op. Leven en laten leven, denkt hij, met een glimlach naar Dijkman die Willy dicht tegen zich aangedrukt houdt. En zelfs Elders, zonder de rouwband die hij eerst had willen dragen, maar waarvan hij had afgezien omdat het geen mode meer was, voelt zich opgelucht; ziet er ontspannen uit. Tevreden kijkt hij voor zich uit, zó als hij daar staat met zijn hand beschermend op Liesje Steelinks schouder.

De G.G. ziet het. ‘Kinderen...’ zegt hij hartelijk. Maar als niemand luistert en het verliefd gesmoezel doorgaat, dondert hij luid en boos: ‘Dames en Heren!’

Onmiddellijk zwijgen allen en kijken hem aan. Dat doet zijn boosheid weer wegzakken, en kalm vervolgt hij: ‘Wie handelt over geheimen, ontkomt niet aan geheimzinnigheid. Veel wat u hier heeft meegemaakt, zal u onverklaarbaar blijven, en dat is best zo. Ik wil echter niemand verbieden om erover te spreken als hij thuisgekomen is. Het is moeilijk en ongezond, te zwijgen over de dingen die je een tijdlang vervullen. Maar laat ik jullie dan nog één goede raad geven: Spreek erover als van een droom. Stel de grote gebeurtenissen niet te reëel voor, want dan gelooft niemand ze. En nu, vaarwel en leef gelukkig, twist niet, eerbiedigt het onkennelijke, vervloekt de natuur en het mensdom niet, maar

weest hartelijk en lief voor elkaar. Ik heb gezegd.'

De G.G. neemt zijn zakdoek en wuift zich wat koelte toe, hoewel het niet warm is. Alleen Liesje Steelink laat Elders even los, komt naar het bureau toe en geeft de G.G. een hand. De anderen zijn paarsgewijs begonnen weg te gaan, nadat bij het laatste woord van de G.G. twee grote deuren geruisloos waren opengevlogen. Ze zijn er af, zonder straf, zonder complicaties. Wat heerlijk!

De eersten die buiten de koepelzaal staan, zijn miss Honeymoon en Jones. Uit volle borst en schril heft zij het lied aan van:

'*Glory, glory hallelujah!*
His truth is marching on.'

Al de andere Engelsen stemmen ermee in, terwijl ze langzaam de gang door schrijden, behalve Norman Angus, die innig Canna Tromp omvat houdt en betekenisvol begint te zingen:

'*Should auld acquaintance be forgot and never*
bro't to mind?
For auld long syne, my dear, for auld long syne.'

En Canna glimlacht geheimzinnig.

Achter hen komt Luc, die uit pure solidariteit de Marseillaise inzet, terwijl Edmée de voorkeur geeft aan haar lievelingsliedje:

'*Plaisir d'amour ne dure qu'un instant.*
Chagrin d'amour dure toute la vie-i-e...'

Daarna volgen de Hollanders, en als ze in de gang komen, vraagt Joachim Dijkman schuchter: 'Zullen we ook iets zingen?'

'Laten we ons niet aanstellen,' bromt Steven Walstra. En de

landgenoten zijn het met hem eens. Ze zingen niet. Alleen Bertha Karremans-Bolderwaagen snuit nog eens flink haar neus.

Zo trekken ze weg, de trappen af, opgewacht door de zwijgende Jaël, die nog slechts een silhouet is tegen het avondlijke matglas van een raam. Als een waterjuffer voor een troepje huiswaarts kerende dagjesmensen, zo zweeft hij voor hen uit.

Voor ze het weten, zijn ze al buiten bewustzijn en in het avonddonker op transport naar hun respectieve woonplaatsen.

XXII
Nacht over alles

‘Weg,’ zegt de G.G. met een zucht, terwijl de deuren weer geruisloos dichtzwenken en de zingende mensen van hem afsluiten. ‘Net een vaudeville op het laatst. Ik ben werkelijk benieuwd of het iets zal uithalen. Na zoveel moeite.’ Hij schudt eens met het hoofd en mompelt: ‘Voor het belangrijkste hebben ze toch geen oog gehad.’

En hij kijkt over zijn schouder naar de vrouw die is achtergebleven, en zich met het gezicht tegen de muur gekeerd heeft, snikkend in haar arm. Ze had zich afgezonderd, zonder dat iemand van de anderen het bemerkte.

‘Ja, ja,’ gaat hij voort met nogmaals een zucht. ‘Zo zijn de mensen nou.’ Dan stapt hij naar zijn bureau, knipt de blauwe lichten uit, en opeens is het de gewone avondschemering die door gebogen bovenluiken naar binnen valt. De ruimte, vol melancholiek halfduister, krijgt zonderlinge schaduwen.

De G.G. neemt een sigaar uit een doos op zijn schrijftafel, steekt hem in de mond, legt hem weer neer, besluiteloos. Hij begint de kamer op en neer te wandelen, langzaam, in gedachten.

De vrouw kijkt niet op. Tenslotte neemt de G.G. uit de andere kamerhoek een stoel mee, en zet die vlak naast haar neer. Hij gaat erop zitten en zegt zachtjes: ‘Welnu, mijn kind... hebben ze je

vergeten? Willen ze met zo een als jij bent, niets te maken hebben? Je hebt het immers zelf verlangd... Alles wat je werkelijk gewild hebt, is gebeurd.'

'Ik heb niet zo ongelukkig willen zijn,' snikt Simone zonder op te kijken.

'Wieweet... wieweet wilde je dat wél...'

Slechts even behoeft de G.G. zijn hand uit te strekken om haar te kunnen aanraken. Hij beroert zachtjes haar rug, haar heup, in een tastende, voorzichtige liefkozing, waaraan niet de minste hartstochtelijkheid deel heeft. Een eindeloos medelijden vervult hem. Maar hij durft het bijna niet te uiten. Hij is zelf zo moe en oud. Ook zijn medelijden is al haast verschrompeld tot een dor en zakelijk weten.

'Kinderen moest je...' zegt hij halfweegs in gedachten.

Simone schudt heftig van neen. 'Als alles anders begonnen was,' stamelt haar door tranen verstikte stem, 'dan had het misschien nog wat met me kunnen worden. Maar nu...' En geluidloos snikt ze voort.

De G.G. kan daar geen antwoord op geven, hij weet te goed dat het verleden onherroepelijk is, voor iedereen. Wij moeten verder, verder, verder, ook al hebben wij al onze kostbaarheden onderweg verloren. Hij heeft nu zijn arm om de vrouw heen geslagen, tussen haar en de kamerwand door. En zachtjes trekt hij haar naar zich toe, tot zij half op zijn schoot zit, met het gezicht achter zijn baardje. Zij steunt met de voeten op de grond, om niet te zwaar te zijn voor de oude man. En het snikken is intussen wat bedaard. Een teder gebaar, een beetje dierlijke warmte en zachtheid... is er méér wat wij elkaar tenslotte kunnen geven?

Zo zitten ze minutenlang, zonder dat er nog een woord gesproken wordt. Er is geen ander geluid dan de schokkende adem van Simone, en rustiger die van de G.G.

Aan beider geestesoog trekt in vage, rokerige taferelen het

beeld van haar leven voorbij. Niet van de dingen die *gebeurden*, geen herinneringen, maar van de dingen in hun geheimzinnige *samenhang* met een groter, onomvatbaar geheel. Dat er een kind op de wereld komt, uit onkennelijke oergrotten te voorschijn gekropen door de poort van de moederschoot. Van het eerste ogenblik van zijn bestaan zoekt het naar liefde, warmte, aanhankelijkheid. Maar hard en koud is de buitenwereld waarin het terechtkomt, en juist de moeder die het voedt en koestert, is ook degene die het speent en dwingt tot zindelijkheid.

Een grote, sterke vader stelt de wet; glimlacht of straft, al naar zijn eigen willekeur. Maar in hun schaduw blijft iets van de sfeer van oergeborgenheid der prenatale eeuwen. En deze schaduw, de nostalgie ernaar, die sommigen de Eros noemen, bindt de dochter aan haar goddelijke vader en de zoon aan haar die als oermoeder al wat leeft en alle dingen verpersoonlijkt.

Zoveel weet men, halverwege op zijn levensweg gekomen en volwassen - maar wie is volwassen voor het einde? - heeft men de ouders op zien gaan in God, en staat de godheid, nog met ouderlijke macht omkleed als met een aura van vertrouwelijkheid gepaard aan strengheid, op de achtergrond van alle doen en denken, elk gevoel en iedere wil...

Maar wie dan verder gaat, denkt de G.G., de toppen over, bergafwaarts, de grote schaduw tegemoet, de nacht van dood en einde en aeonenlang vervluchtigdzijn; wie dus al oud is, maar nog niet der dagen zat, en zoals hij hier zich nog gebonden weet aan alles en daarom, in de bemoeizucht die én liefde, én verantwoordelijk inzicht is, zichzelf thans bekleed ziet met een soort van vaderschap, iets bijna goddelijks, en beseft dat door en in de mensen krachten zonder naam, maar groter dan de wereld, wonderbaarlijk spelen; wie dit ervaart *speelt mee*, wordt een pseudo-God en vader, minnaar en veroveraar, zelfs zoon en zuigeling tegelijk. Geef hem geen namen meer, zo min als aan de

vrouw die moederlijk uit haar bedaagdheid toekijkt naar het krielend kroost.

Zover weet zich de G.G. al gebonden, maar zover is de vrouw hier nog bij lange na niet. Zij zoekt daarom nog naar namen.

‘Vadertje... mijn vadertje,’ fluistert Simone eindelijk, iets kalmer.

De G.G. antwoordt niet, maar neemt haar hand voorzichtig in de zijne. Een ferme vlezige vrouwenhand tussen zijn knokige vingers. Wat geeft het dat zij hem ‘vader’ noemt? Ontelbaar zaad ging eerst ter wille van het voortbestaan van die vader, daarna mét hem verloren. Maar wat hij zelf eens gedacht heeft en gevoeld, blijft eeuwig voortbestaan, krachtens zijn wezen, door zijn anderszijn. En laat hij dan in 's hemelsnaam maar voor een soort van godheid gelden.

‘Ik zal het u vertellen,’ zegt Simone opeens met een laatste snik. ‘Ik heb het immers zo lang al willen zeggen. Maar ik ben met stomheid geslagen, sinds...’ Haar stem stokt, ze kan niet voortgaan.

‘Sinds?’ dringt de G.G. aan met zachte klem. Wat kan haar beter troosten, dan dat zij zich uitspreekt, eindelijk het diepste en verborgenste vertelt aan wie zo wijs is dat hij haar begrijpen kan.

‘Sinds mijn vader mij zo afranselde als klein meisje.’

‘Dronken... ja...’ zegt de oude heer. En in de geest ziet hij zijn evenbeeld, maar als verloren zwerver wankelend uit een kroeg, zijn spichtig dochtertje te lijf gaan.

‘Ongelukkig. Ongelukkig moet hij zijn geweest, om zo... Er was niemand van wie ik zoveel hield als van hem. Ik heb van niemand ooit zoveel gehouden, ik ben niemand zo volkomen trouw gebleven. Maar hij sloeg mij. Hoe kon ik dan nog spreken? Wat kon ik anders doen dan mijzelf haten, het vertrapte en geslagen kind dat ik was, en dat zijn liefde nooit, alleen zijn straf en woede wist te wekken?’ Simone hijgt zachtjes terwijl ze dit uitbrengt.

‘En van toen af heb je voortdurend je eigen ongeluk gezocht,

jezelf geslagen en ben je gehold naar wie je wilde slaan,' oppert de G.G. met iets onzegbaar teders in zijn stem.

'Ja, vadertje; vergeef je me nu? Toe, vergeef je me nu eindelijk?'

'Zoals je mij vergeeft, Monette.'

Maar met een wilde schok zit de vrouw plotseling overeind, en begint luider, in een nieuwe vlaag van wanhoop: 'Neen, neen, laat ik je eerst alles vertellen. Niets wil ik meer terughouden. Ik verdien je liefde en vergeving niet. Je weet nog niets.'

'Van al wat ik reeds weet,' antwoordt de G.G. 'is ook het verborgenste maar een kleine variatie. Alle mensen... heus.'

Maar ze let er niet op, en gaat voort: 'Hoe heb ik ons huis gehaat. Nog meer dan jij, vadertje. Hoe heb ik mijn moeder gehaat omdat jij haar haatte. Daarom vooral. En daarom heb ik als meisje ook nooit kinderen gewild, nooit met poppen gespeeld. Maar ik wilde een plaatsvervanger voor jóu. Iemand om me aan jou te wreken; iemand die ik verachten kon, om jou nog te blijven beminnen.'

'Vlees van het eigen vlees, bloed van het eigen bloed, hoe kan het zich ooit verloochenen,' verzucht de G.G. Bijna kan hij het ondoorgrondelijke lot dat hem zijn post gegeven heeft, nog dankbaar op de koop zijn, dat hij zelf nooit kinderen had. Hij mompelt: 'Ja-ja, kinderen en ouders. Ieder van ons wordt gekruisigd aan dit balkenpaar, aan het gezin. En toch, wee wie daarbuiten valt.'

Simone echter slaat geen acht meer op zijn woorden, zo is ze in haar eigen geschiedenis bevangen. Haar verhaal heeft geleidelijk aan de vreemd-ingekeerde, hartstochtelijk zachte toon van een monoloog, wanneer ze vervolgt: 'Ik werd de kwelduivel van alle jongens uit de buurt. Ik gunde ze kleine pleziertjes om ze daarna des te harder van me weg te stoten. Soms sloegen ze me in hun woede. O, had ik maar een broertje gehad, dat ook geslagen werd... Maar ik was de enige dochter van mijn vader.

Toen ik zestien was, liep ik weg met een oudere man; hij kon zo boeiend spreken, deed soms zo vaderlijk, en daarbij zo hartstochtelijk, zo begrijpend. Ik meende het paradijs gevonden te hebben, maar ik werd zwanger en hij liet mijn kind aborteren. Hoe kon ik anders. Hij was mijn wet en mijn moraal.'

Even slikte ze, om dadelijk weer te vervolgen: 'Die dagen... al mijn angstdromen zijn daarin werkelijkheid geworden. Een stuk van je ziel, dat moedwillig en geniepig uit je losgerukt wordt... Vreselijk om daar nog aan te denken. En ik had al niets meer te verliezen. In de lange tijd dat ik daarna ziek was, werd ik verwaarloosd, en toen ik beter werd, mishandelde en sloeg hij mij, tot ik wegliep en in Parijs kwam. Altijd bij mensen die slecht voor mij waren. Waarom? Waarom?'

'Je zocht ze zelf op,' zegt de G.G. treurig, met gebogen hoofd. 'Je zocht je straf. De wetsvoltrekking, de bekrachtiging van je geschonden moraal.'

'Ik zocht mijn vader. Maar ik was bang voor hem. Daarom vond ik steeds een ander. Een onwaardige, een uitbuiter, wanneer het geen kwajongen of een beul was. Ik sloofde mij uit voor al die mannen, werkte voor hen. Om welke reden? Ik werd alleen maar slecht door ze behandeld. Sommigen dachten dat ik uit een soort van rare moederlijkheid zo was. Maar ik haat al wat moederlijk is, ik ben tot geen enkel teder gevoel meer in staat geweest.'

'Toch ben je met René Thirion getrouwd.'

'O ja, hij! Weet u waarom? Die afschuwelijke, misselijkmakende stank van rauw vlees die hij altijd bij zich heeft. Kon ik een ergere kwelling voor mijzelf bedenken? Dat weeë, vette, bloederige dat aan zijn wezen bleef hangen, ook nadat hij zich had gewassen en schoon aangekleed was... Niemand heeft ooit geweten hoe ik dat verafschuwd heb, van het eerste uur af dat ik hem ontmoette. En aan zo'n man je naakte lichaam geven, en je ziel, en alle dagen van je leven. Was er nog een ergere hel denkbaar?

In het begin was hij goed voor mij, hij hield op zijn manier van mij. Hij was ruw, maar betoonde een goed hart. Maar ik wou niet dat er voor hem een hemel zou zijn, waar voor mij de ergste hel begon. Daarom gaf ik hem zijn zin en trouwde ik met hem, keurig, zowel op het stadhuis als in de kerk, weet u. Het was om te huilen en om te lachen, net zoals je het bekijkt.'

Weer wachtte ze even, als om na te denken, en ging dan voort, vlak bij het oor van de aandachtig luisterende G.G.: 'Ik liet mij een halve minnaar aanleunen, en nog een, en nog een. Allerlei bedriegerijtjes die mij prikkelden en verhardden en ongedurig maakten tegen Thirion. Er was iets aan mij wat hij niet vangen kon, maar wat hem dodelijk irriteerde. Daarop had ik gewacht. Dat was wat ik wilde. Er ging geen dag meer voorbij zonder dat wij ruzie maakten. Totdat hij me begon te meppen. Toen kreeg ik genoeg van mijn amants, joeg ik ze weg.

De pijn en vernedering bonden mij aan Thirion. Eerst wanneer het weer beter begon te gaan tussen ons, kwam er een nieuwe vriend. Ik heb nooit van mannen gehouden, ik haat ze. Eén is er maar die ik eerbiedig, die ik liefheb, die ik liefkoos in alle andere... wanneer ik nog kan liefkozen. Mijn vadertje, jij... jij die er was vóór ik er was; uit wie ik voortkom en bij wie ik eindelijk teruggekeerd ben; die ik vader blijf noemen, wat je ook zeggen mag.'

De G.G. blijft zwijgen als Simone ophoudt. Haar woorden hebben hem heftiger ontroerd dan al wat hij ooit in de rapporten van de laatste jaren gelezen heeft. Dat heeft hij nu van al zijn hemelse bemoeizucht: de pijn die deernis heet en mensenliefde. Hij voelt na hoe smartelijk dit alles is, wat heel het leven uitmaakt van de inelkaargedoken slagersvrouw, ja van iedereen wellicht. En hij, de grote, machtige, alwetende G.G., hij kan er niets aan doen. Hij heeft geen zeggenschap over dat wonderbare, dat aan een protoplasmacel bewustzijn geeft, dat maakt dat het geluk kan

kennen, maar ook pijn kan lijden, omdat het zichzelf kent. Hij heeft goed praten tegen al de mensen die nu hij hem komen... hij heeft goed rapporten verzamelen en zijn onbegrensde machtspositie besteden aan het zoeken naar een uitweg uit deze chaos van leed.

Hij is een eenzame oude man, net als zoveel anderen; een povere aggregatietoestand van dat wonderbare Het, een bestaan dat uitgedacht, aan zichzelf ten gronde gaat, of misschien stervend uit zichzelf herboren wordt. Wie weet? Mens... bewustzijn... povere emanatie van het leven!

Een vrouw als miljoenen andere, een grijsaard zoals hij, een kind... De aarde wentelt verder en vermorzelt al die mensen onder haar gewicht, en lost zich daarna op tot de ijle gassen waaruit zij ontstond.

Waarom liet hij dan de mensen nog bij zich komen om ze iets te vertellen, terwijl hij zelf niets anders wist dan dat de grote vraag nog groter en onkennelijker is dan allen denken? Zij scheppen zich het goddelijke, zondigen ertegen en vertwijfelen. Zij verlangen naar verlossing en gaan zonder herkenning het Zelf voorbij, dat hun enige heul en redding bevat.

En deze vrouw hier tegen zijn knieën aangedrukt, hoe is zij te helpen? Zij heeft haar armen om zijn hals geslagen, nestelt zich dichter tegen hem, kreunt: ‘Vadertje, mijn vadertje.’ Alsof dat helpen zal. Hij is haar vader niet, en die verloren in de achterbuurtmest omgekomen man die haar teelde, had haar nog minder kunnen redden. In de samenhang van alles lag de universaliteit van kwaad en goed, kwaad evenzeer als goed, en de onherroepelijkheid, de onaantastbaarheid van beide. Een ogenblik slechts kun je er tussen komen. Even. Een illusie. Troost die maar seconden duurt. Ach-ach. Hoe kan hij dan nog woorden vinden?

‘Ik heb in mijn archieven ook zo het een en ander van jullie vrouwen meegemaakt,’ begint de G.G. Maar hij houdt weer op,

want hij bedenkt: wat zal ik nog van *mijn* ervaringen gaan zeggen. Het zijn die van de hele mensheid. Dat wat ik geleerd heb uit mijn rapporten-lezen, is nog tienmaal navranter. En ik wou maar dat ik iets wist waarmee dit vrouwtje hier te helpen was.

Simone echter voelt zich al veel rustiger, nu ze eens goed heeft uitgehuild en gezegd wat zo diep verborgen lag. Hoe wonderlijk stelt dit oude hartstochtloze lichaam van de oude heer haar gerust. Het vertoeven hier, zo dicht bij hem, heeft iets van doodgaan, van het traag en pijnloos voelen vlieten van het leven, weg uit je eigen zelf. Dat moet goed zijn, want ze wil niets meer, er is niets meer waarop ze wacht. Niets wat haar belet te denken dat dit oude wereldwijze mannetje haar Heiland en tevens haar vader is, haar Goede God. Hij is mild, begrijpt alles wat zij reeds jarenlang vergooide en nauwelijks voor iemand meer bezit. Hij heeft het haar vergeven, zonder verder gedoe.

Wat geeft het, wie of wat hij is, of waar ze zich bevindt? Alles is maar een gelijkenis, raadselachtig. Nu kan ze hem vereren, hem aanbidden, voor hem op de knieën vallen, zoals al die andere vrouwen daarnet deden, en wie weet hoeveel andere meer. Want zijn woorden zijn niet vergeefs gesproken; zij verlangt een Vader en een God, en hier is warmte, begrip, vergiffenis zonder zalving. Niets zal haar ooit afbrengen van haar kinderlijk geloof. Knielen zal ze...

Ze wil zich op de grond laten glijden om dit werkelijk te doen. Maar de G.G. houdt haar vast. Zijn benig-dunne arm ligt om haar middel, en zijn rechterhand speelt met de strookjes van haar jersey.

Nu ze haar verhaal kwijt is, voelt Simone zich niet alleen opgelucht, maar het is alsof zij plotseling ontwaakt is uit een trance, een benauwende nachtmerrie. Haar opgewondenheid is totaal verdwenen en met haar gewone stem zegt ze: ‘Als René ons zo zou zien, slaat hij ons beiden dood!’ Daarbij springt ze meteen

op de grond en blijft op een kleine afstand van de G.G. staan.

Deze schudt het hoofd en antwoordt lachend: ‘Wie jaloers is, moet zijn lieveling bewaken.’

Toch nog wat bevangen door het droomachtige van kort tevoren, voegt de vrouw hem toe: ‘Heer, de man die u mij gegeven heeft, ik bedoel met wie u mij hierheen gehaald hebt, die is er niet meer. Hij is van ons weggegaan, heeft u het dan niet gemerkt? Hij is zoek.’

‘Vind je dat zo erg? Terwijl hij je toch telkens toetakelt. Kind toch... Wil je ondanks alles dan toch bij hem zijn, bij hem blijven?’

‘Ja, monsieur Papa, grand gris papa, ja, ik hou van hem. Hij heeft zijn gebreken, zijn drift vooral, maar ook zijn lieve dingen. En ik ben op den duur echt van hem gaan houden. Als hij eenmaal gekalmeerd is, kan hij zo lief zijn als in het begin toen we nog moesten trouwen.’

‘Je slaan is allesbehalve lief.’

‘Het is niet zo erg als het lijkt, weet u. U moet niet vergeten dat hij een slager is, en een heel goeie bovendien. Maar de hele dag staan hakken op grote stukken vlees, dat werkt op je aard, snapt u? Ik heb het zelf veel makkelijker. Kijk, wanneer zijn drift uitgeraasd is, weet hij zo nu en dan niet hoe hij het daarna goed zal maken. Daar wacht ik altijd op en dan heb ik echt met hem te doen. Dan neemt hij mij mee naar de cinema of naar de Grand Guignol, of hij dwingt me om iets aardigs voor mijzelf te kopen. In de grond is het een goeierd, en echt niet zo kwaad als hij lijkt. Vooral die schijnheilige middenstanders snappen dat niet, die... nou goed, ik wil zulke woorden niet gebruiken in uw bijzijn, maar ze hebben hun ogen in hun kont, zoals die Engelse boekenschrijver die al deze heisa op gang heeft gebracht. Dat heeft u ons nu wel goed laten zien. Neen, geef me dan maar Thirion met al zijn gebreken.’

Als een lawine kwamen deze laatste zinnen uit Simones mond.

Rustig reageerde de G.G. met: ‘Intussen blijven zulke handtastelijkheden en agressies toch heel verkeerd. Ze moeten bestreden worden. Zou je daarom geen lid worden van een van die verenigingen in Parijs, die opkomen voor de rechten of bescherming van de vrouw? Of voor meer zelfstandigheid van de vrouwen?’

‘Ach, wat, dat zijn allemaal van die gefrustreerde wijven. En ik heb toch mijn baan bij de posterijen. Wat wilt u nog meer?’

‘Maar verdien je daar net zoveel als je mannelijke collega's? Ik weet het al, maar antwoord me.’

‘Jazeker, monsieur Grand Gui... monsieur le G.G.’

‘En je hebt er dezelfde promotiekansen?’

‘Neen, dat niet. Maar, ziet u, ik denk niet eens dat René dit zo prettig zou vinden, want dan zou ik tenslotte als chef of zoiets nog veel meer van huis moeten zijn; de boel boven de *boucherie* waar wij wonen zou verwaarloosd raken. Het kost mij nu al de grootste moeite om twee dingen tegelijk te doen. En als Thirion 's avonds de winkel gesloten heeft, staan zijn handen helemaal verkeerd voor het huishouden.’

Even zwijgt Simone peinzend en gaat dan door: ‘Ik moet er niet aan denken, als daar ook nog een paar kinderen, of zelfs één erbij zou zijn. Dus...’

‘Dus alles maar bij het oude laten?’

‘Ik heb toch een behoorlijke baan zoals ik u al zei. Achter mijn loket ben ik zelfstandig genoeg. Dáár moeten ze mij niet te na komen.’

‘Maar je man komt daar nooit.’

‘Gelukkig niet. De zeldzame keer dat hij een paar postzegels nodig heeft, neem ik die wel voor hem mee. En u kunt praten zoveel als u wilt, maar ik wou dat mijn René hier was. Wij horen bij elkaar, zo zijn wij ook gekomen. En nu?’ Als een snik wellen deze woorden uit haar op.

‘Ja en nu?’ herhaalt de G.G. haar woorden, zonder een zweem van spot. ‘Pas wanneer de mensen iets verloren hebben, beseffen ze de waarde van wat zij nauwelijks wisten te koesteren. Pas wanneer onheil de liefde bedreigt, slaat de levensangst toe. En als eenmaal de dood ze van het liefste berooft, kunnen wroeging om hun tekortkomingen en rouw om het gemis soms jarenlang duren, om niet te zeggen levenslang, zoals mij bekend is. Arme mensheid. Jullie ergste ongeluk is verloren geluk, jullie langste doodstrijd begint na het sterven van de meest geliefde.’

De G.G. ademt diep, schijnt zich te bezinnen en gaat dan voort: ‘Mijn lieve Simone, pas dus beter op de man die bij je hoort, ook als Thirion dit minder goed doet dan hij van zijn kant behoort te doen.’

‘U heeft goed praten en u doet toch alsof u alles weet,’ brengt Simone in het midden, ‘weet u dan ook waar René uithangt?’

‘Jazeker,’ antwoordt de G.G. lachend. ‘Nu je erom vraagt, zou ik hem kunnen laten roepen, maar ik weet het beter gemaakt.’

‘Laat hem maar gauw komen. Nu hij er niet is, voel ik mij zo eenzaam. Zelfs bij u. Weest u niet boos dat ik het eerlijk zeg.’

‘Ik weet dat je dit al lang denkt. Maar heb geduld. Dat heb ik daarstraks ook met jou gehad. Of weet je dat niet meer?’

‘Alsof ik gedroomd heb. Het was erg mooi en ik zou best hier willen blijven, als René er maar bij was,’ fleemt Simone met zachtere stem dan zij ooit heeft gehad.

‘Neen,’ zegt de G.G. bijna zakelijk nu. ‘Ook voor jou mag ik niets meer zijn dan een droom. We hebben ieder onze plaats en onze eigen eenzaamheid... Laat ons vooral niet de fout begaan die eenzaamheid te willen verstoren. Bovendien, je hoort bij René, en die wil vast naar zijn winkel terug, naar Parijs, naar de Rue de l'Ampoule en het *quartier* waar iedereen hem kent. Of niet?’

‘Ik wéét niet eens waar Thirion is,’ meesmuilt Simone meisjesachtig. Maar ze voelt wel dat ze moet gehoorzamen. Als hij

zakelijk spreekt, komt er iets in de stem van de G.G. dat elke tegenspraak uitsluit. Het lijkt wel alsof hij haar Grond-Geweten is.

'En als hij nu toch op je wacht...' fluistert de G.G. weer zachter. Het kleine beetje aanhankelijkheid dat de mensen elkaar tonen, vertedert hem altijd. Hij weet hoeveel het waard is; zelfs een realist als hij ziet daarin ons enige heul. Zal hij dan nooit zulke schrale vonkjes kunnen aanblazen tot een vlam - tot het licht der wereld?

Het is intussen donker geworden. De twee zien elkaar haast niet meer. Buiten moet het een geurige, geluidloze nacht zijn, vermoedt Simone, die daar als een silhouet naast de grijsaard staat. Ook in het duister waarin zij zich bevindt is het doodstil. Totdat de G.G. opeens zegt: 'Je tijd is bijna om. Straks zal je weer terug moeten naar het oude leventje en zien er het beste van te maken. Kom maar mee.'

Hij tast naar Simones hand, houdt deze stevig vast en herhaalt: 'Kom,' en neemt haar als een klein meisje mee; eerst een lange schemerige gang door, tot zij bij een soort deur komen waar een gordijn voor hangt.

De G.G. schuift het weg en opeens staat een lichte maannacht in de omlijsting van het bovenste deurpaneel.

'Hè,' zegt Simone, met haar hand steeds in de zijne. 'Maan op de heuvels... en is dat blinkende daar de zee?'

'Ja,' antwoordt de G.G. 'Mooi, nietwaar?'

Simone knikt bewonderend. Dan zegt ze eensklaps vol verbazing: 'Daar... kijk eens... er staat iemand naar de zee te turen. Onbeweeglijk kijkt hij naar het maanlicht in de zee. Een man, lijkt het wel.'

'Hij staat er al heel lang.'

'Het lijkt wel Thirion.'

'Het is je man,' zegt de G.G. 'Je herkent hem nauwelijks in dit licht, nietwaar. En ook omdat hij zo aandachtig kijkt naar de

rimpelgolven in de maneschijn. Ja, de kalme, eindeloze zee, dat is zijn idee van de moeder. Zoals jij bij mij wou blijven, zo wil je man altijd daar zijn. Elke zoon verlangt naar de eeuwige moeder - wil terug in de open schoot, de veilige. Zoals jij naar de eeuwige vader zoekt. En beiden streven jullie - maar hoe dom en dwaas soms - naar het Andere, het goddelijke. Net als alle mensen, al zijn ze zich niet altijd ervan bewust.'

'Ik zal hem gaan halen. Hij kan daar toch niet blijven in de nacht en zonder onderdak,' oppert Simone energiek, en de G.G. glimlacht erom terwijl hij aanstalten maakt de deur open te duwen, maar nog voor de drempel blijft staan.

'Kijk,' zegt hij, 'ook hierom zijn mannen zo dikwijls wreed tegen hun vrouwen. Die trekken hen weg van hun moeder. Tenzij de minnares in haar ook moeder weet te zijn.'

Simone geeft hem een ondeugend duwtje en antwoordt: 'En daarom vinden wij vrouwen het meestal niet zo erg om het een en ander van onze mannen te verduren. Dat herinnert ons aan onze vader. Zoals wanneer René me slaat.'

'Jij denkt alleen maar aan je eigen geval,' zegt de G.G. hoofdschuddend. 'Maar de hele wereld heeft met hetzelfde te maken. Snap je dan niet waar alle agressie van de mensen uit voortkomt? Omdat je het niet weet zal ik het je vertellen. Al die agressiviteit die uitloopt op de grootste wreedheden ontstaat uit de dwaze indelingen die de mensen in hun eigen massa maken. Uit die indelingen komt de verdeeldheid voort, en uit de verdeeldheid de agressiviteit die de hele wereld teistert.

Ik zal proberen het zo simpel mogelijk uit te leggen, zodat zelfs jij, mijn kind, kunt begrijpen hoe de verdeling van de massa in soorten de oorzaak is van al deze ellende, want door je bekommernis om René heb je daarstraks niet goed geluisterd, dat is me niet ontgaan.

Welnu, allereerst hebben jullie mensen jezelf in mannen en

vrouwen verdeeld, zonder rekening te houden met de vermenging van het mannelijke en het vrouwelijke die bij iedere sterveling aanwezig is. Vandaar al die moeilijkheden en erupties van vijandigheid tussen de seksen, die de natuur toch ingegeven heeft om van elkaar te houden. Wat ze ook wel doen, maar vaak te stuntelig, te grillig of averechts. Zonder genoeg verantwoordelijkheidsgevoel voor elkaar.

Wat jullie vrouwen betreft, gedeeltelijk komen jullie vernederingen ook voort uit wat beroemde, maar malle filosofen de wereld hebben voorgehouden toen ze schreven dat wie naar die vrouwen gaat de zweep niet moet vergeten, of dat omgekeerd als bij de man, bij de vrouw het vlees gewillig, maar de geest zwak is. En dergelijke onzin meer. En wat de mannen betreft, deze halen uit hun heiligste boeken zulke nonsens als een goddelijke wet dat de man zal heersen over de vrouw, of dat zij de man onderdanig moet zijn, heeft te zwijgen in hun vergaderingen, geen hogere functies mag bekleden en meer van zulke lariekoek. Het is verbazingwekkend hoeveel vrouwen dit nog voor zoete koek aannemen en hoeveel mannen al deze overgeleverde waanzin nog slikken.

Dan heb je die indelingen volgens de huidskleur en haarsoort. Daarbij worden belachelijk genoeg mannen en vrouwen weer op een hoop gegooid en zoals dat tegenwoordig heet, gediscrimineerd. De grootste idioten spreken daarbij van bloed en bodem, alsof niet alle bloed een kostbaar sap is, bij iedereen even rood, en niet alle grond, vruchtbaar of onvruchtbaar, gewoon aardbodem.

Weer een andere indeling van beide seksen tegelijk is die volgens de godsdienst. Alsof Eli, Eli - die van de geheiligde kruiswoorden - niet dezelfde naam is als Allah Ilahoe. Alsof Jahweh en Jupiter, de Deus Pater, niet beiden recht van bestaan hebben, net als Boeddha en Brahma of hoe men zijn opperwezen wil noemen. Wat een stakkers wie dat niet inzien en daarom elkaar

te lijf gaan in de wreedste oorlogen en zogenaamde zuiveringen.

Nog een fatale indeling omdat ze tot agressie leidt, is die van vreemdelingen en eigenheimers, of zoals dat heet met twee nare woorden die de onverdraagzaamheid of agressiviteit moeten camoufleren: allochtonen en autochtonen. Bah! Omdat de twee groepen van verschillende herkomst zijn, verschillende levensgewoonten en kleding hebben, weigeren beide indelingen elkaar te verdragen of zich aan te passen; staan zij in feite elkaar naar het leven. Jullie mensen kennen geen ophouden met je verdeeldheid vanwege de indelingen.

Kijk maar naar al die brave christenen die soms elkaar tot bloedens toe verketteren, goeden en slechten zelfs indelen volgens de kleur van hun kousen of de hoeden die ze dragen en het ding dat de torenspits siert van de kerk die zij bezoeken. Christenen die zogenaamde heidense volken hun eigen onbegrijpelijke visies opdringen, ze verleiden en daarna dwingen om naar hun vals gepijp te dansen en ze daardoor niet alleen van hun natuurlijk bestaan te vervreemden, maar ze op den duur ook uit te moorden. En intussen maar leuteren over kannibalen die zij beter leren leven nadat de predikers, gevolgd door soldaten en avonturiers, hun elk voortbestaan onmogelijk hebben gemaakt.

En dan zwijg ik maar over die minder zichtbare, want vage en betrekkelijke verdeeldheid tussen armen en rijken, behoeftigen en veelbezitters, die ook allerlei agressie en wreedheid veroorzaakt, en niet zo weinig ook! Kortom, zo lang de ene indeling zich beter of slechter vindt dan de andere soort zal de wereldwijde onverdraagzaamheid, evenals de agressiviteit en de wreedheid blijven voortbestaan, en zullen jullie mensen voortgaan met elkaar onrecht en de dood aan te doen. Begrijp je me nu?'

'Ik geloof dat ik het wel door heb,' antwoordt de vrouw die een en al aandacht geweest is, want de G.G. sprak nu heel indringend en tegen haar alleen. 'Het een past in het ander,' gaat

zij voort. ‘Een mens is maar een dom wezen en kent zijn eigen belang niet.’

‘Nu je dit allemaal inziet, ga nu maar,’ spreekt de G.G. met een zucht. ‘Nu ben je toch wat wijzer geworden. Het wordt tijd dat ik weer alleen ben. Vandaag is nogal vermoeiend voor mij geweest; zoveel mensen, zoveel emoties. Je komt wel een bediende tegen die je verder de weg zal wijzen.’ En met deze woorden opent hij de deur al op een kier.

Simone slaat nogmaals de armen om hem heen en drukt hem een dikke zoen op het voorhoofd. ‘Daar. Dag dan,’ zegt ze. Haar bewegingen in het halfdonker laten niets meer merken van de stuurse en strijdvaardige postbeambte die ze is en morgen wel weer zal zijn. Als toch aan alles een eind moet komen, dan maar gauw naar haar eigen huis. Eerst zal ze Thirion gaan zeggen dat hij daar niet eeuwig zo sloom kan blijven staan en mee moet. Ze voelt zich zowaar al wat slaperig.

‘Ga nu maar, ga in vrede,’ herhaalt de grijsaard terwijl hij de deur helemaal opent, die hem door een stevige noordenwind ontrukt wordt en tegen de buitenmuur smakt. Zelf blijft hij op de drempel staan en het ontgaat hem dat veel van zijn woorden stellig zijn verwaaid. Het is hem voldoende dat hij gezegd heeft wat hem op het hart lag. Was hij dichterlijker van aard geweest, dan had hij nog kunnen hopen dat de windkracht ze verder zou brengen.

Heel even tuurt hij om zich heen de bijna onzichtbare kim boven het eiland af, waarna hij met moeite de deur weer dicht trekt en door het vensterglas ziet dat Simone zonder omkijken de maannacht in loopt, recht op René toe, die zich juist omkeert en zijn arm opheft, alsof hij haar begroet. Nog voordat zij elkaar bereikt hebben, is Jaël echter al in actie gekomen en worden beiden bewusteloos getransporteerd naar de laatste helikopter die daar al een poos op de zandplaat staat te ronken.

XXIII
Per saldo

De maan was achter het wolkendek verdwenen en Rottumeroog lag in diepe duisternis weggezonken. Met ineengedoken koppen sliepen de sterns en steltlopers langs het smalle strand. Zelfs de enkele zeehonden waren tot rust gekomen in de pikdonkere nacht. Slechts in één uithoek van het lange gebouw achter de zandwal brandde nog licht, zo flauw dat het onmogelijk zichtbaar kon zijn voor de vissers die waaghalzig genoeg waren om het wad tot vlakbij te naderen. Zij ontwaarden het niet, ook al droegen zij een gouden ringetje in het oor om scherper op zee te kunnen zien.

Met op Daniël na het hele personeel er op uit, zat de G.G. geheel in zijn eentje achter zijn schrijfbureau halfluid te mijmeren; net zoals veel oude lieden doen, maar onhoorbaar voor iedereen, zelfs voor zijn personeel indien het zich, zoals Daniël, in zijn nabijheid had bevonden. Ook hun vermogen om onzichtbaar te zijn en gedachten te lezen - daar had hij van meet af aan voor gezorgd - had net niet de reikwijdte tot hemzelf, tenzij hij zo'n dienstbare bij hoge uitzondering hiertoe in staat stelde of dit nodig achtte bij het werk. Want hoe zou anders een goede gang van zaken gewaarborgd zijn?

Gelukkig dat hij dit vooruit-kunnen-zien had meegekregen, samen met nog meer goede eigenschappen - talenten kon je ze noemen - die hem ook buiten zijn archiefwerk van pas kwamen.

'Ja, de Bedenkende is wijs, wijs genoeg,' prevelde hij zachter, en onwillekeurig vouwde hij zijn knokige handen tot een gebaar van eerbied, maar ook van inkeer, want hij mompelde voort: 'Wat heb ik mij vandaag weer laten gaan en tegen zo'n gemengde groep gepreekt van jewelste. Tegen mensen met zoveel verknoeide, geperverteerde libido, en die er waarschijnlijk maar de helft van begrepen hebben, bevangen als ze waren van hun individuele achterlijkheid. Maar het lag mij weer zo zwaar op de maag, al het mallotig en tegelijk zo gemeen gedoe van dat hele mensdom, waarvan zij niet eens het slechtste deel uitmaken, dat ik het niet kon laten. Zo eindeloos lang al bezig met het nagaan van hun doen en laten en proberen er het zinvolle van te ontdekken, begin ik steeds meer te twijfelen aan mijzelf. In mijn positie begrijp ik veel van wat in deze mensen omgaat en ze beweegt. Maar begrijpen ze mij, die zo oneindig veel ouder is dan zij, de schaarse keren dat ik ze hierheen haal en ze toespreek? Ik wil wel eens horen wat Daniël, die er de hele tijd bij heeft staan luisteren, ervan zegt.'

Nauwelijks had de G.G. deze woorden bijna fluisterend voor zich uit gesproken, of de ondersecretaris stond al buigend in de kamerdeur en zei: 'U riep mij, mijn heer?'

'Ja. Ik wou je vragen, geef mij eens rekenschap over mijn rentmeesterschap, over die hele gang van zaken vandaag bedoel ik. Bij wijze van plaatsvervanger dan.'

'Met uw welnemen, als plaatsvervanger van wie?'

'Dat gaat je geen bliksem aan. Zeg op, hoe vond je dat ik het gedaan heb? Dat wou ik alleen maar even van je horen.'

Ongemakkelijk ging de ondersecretaris van het ene been op het andere staan alvorens te antwoorden: 'Wie ben ik, genadige heer, om daarover een oordeel te vellen.'

‘Ik gebied het je,’ sprak de G.G. streng. ‘Geen flauwe smoesjes. Order is order.’

‘Als u het dan per se van mij wilt weten, het was een... een nogal teleurstellende bijeenkomst. Ik had er meer van verwacht. Maar zulke mensen...’

‘Daar gaat het mij niet om. Wat ik wil weten is: hoe vond je *mij*? Hoe deed ík het tegenover die troep? Zeg op!’

‘Eh... misschien te veel woorden verspild aan nóg meer ideeën, als ik het zo mag formuleren. Alleen op het laatst, tegenover die Franse madame in haar eentje, was u heel helder, ja, heel helder moet ik zeggen. Wat voorafging was misschien wel een beetje lang. Excuseert u mij, ik bedoel: nogal uitvoerig. Maar daar zult u wel uw redenen voor gehad hebben.’

‘Dat vraag ik je niet. Maar dat de overigen er ondanks mijn vele gepreek niet veel van begrepen zullen hebben, wil je dat beweren?’

‘Zoiets, als u het mij toestaat,’ zei Daniël, meteen omkijkend naar de deur, alsof hij haast had om weg te komen.

‘En verder?’ vroeg de G.G. op ietwat sarrende toon.

‘Ik zou niet weten wat... tenzij *u* nog iets bedenkt.’

‘Bedenken is je niet gegeven; jullie geen van allen, gelukkig. Nou, ga dan maar, en breng mij zo snel mogelijk je schriftelijk verslag voor het archief.’

Terwijl Daniël zich schielijk uit de voeten maakte, overwoog de oude heer: Daarom zijn ze met zijn allen, de Speciale Brigade, de detectives en rapporteurs eigenlijk één grote troep onnutten. Hun onvermogen om zelf iets te bedenken maakt ze bij al hun onzichtbaarheid en penetratievermogen tot slaven, tot niets beters dan bedienden van het archief.

Hij verschoof zich wat achter zijn schrijftafel en piekerde voort: hier zit ik nu met al mijn resumés en hun fraaie overzichtelijkheid. Op den duur zo talrijk geworden als de voorraad van

een rijkvoorziene schoenenwinkel waar iedereen wel iets kan aantrekken wat hem past. Maar doen ze dit ook, wanneer ik ze zo kosteloos bij mij laat komen? Geen kwestie van, volgens de rapporten. Misschien de een of andere snuggerd, zeldzaam genoeg. En jammer is het dat sommige lieden die het het hardst nodig hebben, zoals zo'n corrector of redacteur Lee, al lichamelijk of geestelijk dood zijn voor ik ze hierheen kan halen. Inderdaad, de meesten zijn net als hun bazen zo hardleers als... als een aambeeld; je moet er met een voorhamer op slaan, eer ze wat weerklank geven. Op zijn best. En geen muzikaal geluid, laat staan muzisch.

De G.G. slaakte een diepe zucht en mijmerde verder: zonder zo nu en dan een direct contact met mensen, een verzetje als dit, zou mijn werk toch te eenzaam zijn en veel te triest. En van al die kilometerslange rijen dossiers van het oud en het nieuw archief in dit gebouw begin ik schoon genoeg te krijgen. Onze dossiers zijn door al de niet te tellen eeuwen heen zo talrijk geworden en niettemin naar hun inhoud zo weinig gevarieerd, dat ik mij begin af te vragen waarvoor ze eigenlijk nog kunnen dienen. Wie wordt er wijzer van? Dat zou ikzelf in ieder geval moeten zijn, maar het feit is dat ik ondanks al deze gegevens hoe langer hoe minder snap van het menselijk gedoe; vooral van de botheid en het onbegrip voor hun eigen belang bij jong en oud, mannen en vrouwen om het even.

Wat zou er verloren zijn - stel dat de Bedenkende het zou willen - wanneer heel dit lage waddeneiland bij een stormvloed overspoeld werd en alle archieven door een vloedgolf vernietigd? Eenvoudig weggespoeld, de woelige zee in. Algen en wieren in de dossiers, druipend samengeknepen rapporten speelballen voor de zeehondjes, de oude natte liassen opengepeuterd door archeologiserende robben... Het is bijna vermakelijk je zoiets voor te stellen, toch in de stille hoop dat de Bedenkende zoiets niet zal

toelaten. Ofschoon... je kunt nooit weten... evenmin als hoe in zo'n geval mijn eigen lot zal zijn.

Per slot zit er niets anders op dan rustig voort te gaan op de eenmaal ingeslagen weg, want terugdraaien is er niet bij. Tijd is het enige wat onomkeerbaar, en daarom misschien een fictie is. Maar als de archieven enige werkelijke zin hebben, dan is het vast deze, dat ze de tijd markeren en de fictie in stand houden; dat het opgeschrevene een tijdstip aangeeft, niet het doen of het gebeuren van toenmalige lieden, maar wel hun taal die immers tijdgebonden is. Als archivaris word je ongemerkt ook linguïst.

Het is natuurlijk heel aardig dit allemaal tijdens het voortdurend bezigzijn te weten te komen; toch wordt het werk er niet prettiger door. Bovendien verslapt de dienst, hoezeer ik ook tracht de personeelsdiscipline uit de eerste eeuwen van ons bestaan als organisatie tot vandaag te handhaven. Op zich al vermoeiend genoeg. De informanten worden ongezeggelijker en steeds minder betrouwbare voyeurs of voyeuses, noem ze hoe je wil. De pienterste beginnen mij zelfs ongepaste vragen te stellen, net een mensenkind. Ze genieten naar hartelust van hun penetratievermogen, maar enig inzicht hebben ze niet, anders zouden ze wel oppassen met zich zo te verlustigen in het libidineuze denken en doen van hun waarnemingsobjecten. Ze dwingen mij tot voortdurend strenger optreden.

Nee, wat mij betreft zou ik best willen ophouden en het hele zaakje hier aan een ander overdragen. Maar de Bedenkende, die alleen de stomkoppen of onnozelaars hun god blijven noemen, laat het niet toe. Dus vooruit maar, zolang het moet.

De oude heer zette zijn bril af, veegde de glazen schoon met iets wat hij uit de zak van zijn beige talaar haalde, en zette hem weer op. In die paar seconden was Daniël alweer geruisloos de kamer binnengekomen en legde zwijgend wat vellen papier op het bureau van de G.G. neer.

‘Het verslag van vandaag?’ vroeg deze kortaf.

‘Met uw welnemen, zo beknopt en toch zo volledig mogelijk als waartoe ik in staat ben,’ antwoordde de ondersecretaris enigszins vermoeid.

Hem van boven tot onder monsterend zei de G.G.: ‘Ga nu maar slapen, jonkie. Je hoort morgen wel meer van me.’ En terwijl Daniël verdween, dacht de grijsaard al: straks maar eens kijken wat deze wijsneus in elkaar gebrouwen heeft. Bij Albert, als hij niet zo'n Walstra heeft nageaapt en de hele zaak maar goed heeft samengevat! Zo niet, dan krijgt hij nog het nodige van mij te horen, die nieuwsgierige vrager. En ook Jaël, die vlegelin, krijgt nog met mij te doen. Wou zo'n Hella Bentram er bij hebben. Stel je voor!

In de fractie van een ogenblik scheen de oude heer tot bezinning te komen en vervolgde hij zijn alleenspraak, nu weer halfluid zich afvragend: ‘Wie ben ik zelf eigenlijk? Waarom ben ik de G.G. van Tellus? Ik weet het niet. Maar al zou ik het, gehard in het alleenzijn als ik ben, wel weten, ik blijf mij afvragen of het een genade van mijn Bedenkende is dat ik niet alleen als accountant van de mensen moet fungeren, maar ook bij tijd en wijle met ze heb om te gaan, de roerselen van hun ziel mag doorgronden en het geheim van hun ogen moet achterhalen. Waarom moet ik door de ogen en oren van mijn detectives, eeuwig, eeuwig, eeuwig met dezelfde onverzadigbaarheid doordringen in hun binnenste? Is alles dan zo mooi? Kwaad en goed zijn toch beide mooi, juist *samen* mooi? Bij Albert, *is* dat zo?’

In de uiterste stilte drong het ruisen van de zee tot aan het vensterraam door, hoewel het glas de winderige nacht volkomen afsloot.

Alles is mysterie, vervolgde de G.G. zijn gedachten. Ik neem het maar omdat het gegeven is. Wel draag ik de verantwoordelijkheid voor het aanvaarden van mijn taak en de rekenschap

jegens mijzelf, maar de uiteindelijke verantwoordelijkheid ligt bij mijn Bedenkende, wie of wat die ook zijn mag. Gelukkig. Ik heb tenslotte geen andere opgaaf dan mijzelf te zijn.

Tijdens dit zelfgesprek was de G.G. langzaam overeindgekomen en met stramme passen voor het raam gaan staan dat uitzicht gaf op de nachtelijke zee. Nu zijn de helikopters al een heel eind onderweg, bedacht hij. Weg met hun ingesluimerde passagiers, die straks elk in hun eigen bed ontwaken. En hier houdt de nacht alles nog liefdevol omhuld, kabbelen de zilverigwitte golfjes over het wad en dansen de nevelrafels over de modderplaten van het eiland. Waarom? Tot wanneer? Om wie dan eigenlijk ben ik hier? fluisterde hij, nog steeds voor de vensterruit, zichzelf toe. Maar wij bestaan samen, hoe dan ook, wij bestaan voort, en zolang wij er nog zijn, is alles even belangwekkend voor de precieze archivaris die ik behoor te zijn - lijden, liefde, vrouwen, kinderen, idioten, Hollanders...

Zijn geestesoog zag weer voor zich hoe bij het strand de gestalte van Simone die van Thirion naderde, beiden reeds omzweefd door Jaël die hen aanstonds in bewusteloosheid wikkelt, opvangt met twee uit het duister toegewaaide helpers van de Speciale Brigade, en ze dan als een ijle herfstdraad voorgaat, zoals ze worden weggedragen in de diepe schaduwen verderop.

‘Amen,’ bromde de oude man tenslotte. ‘Voor vandaag genoeg.’ En naar de lamp naast zijn bureau toe schuifelend, draaide hij met een driftige ruk de schakelaar om, zodat het ook in zijn werkkamer aardedonker werd.

‘Finis, satis, ende’

Ailleurs, 1953-'93